רבי מנחם מנדל ראבין

פתח עינים

מסע מירון

שיל״ת

מסע מירון

תיאור מסע מירושלים למירון לפני כמאה שנה

פתח עינים

מבוא והקדמה לספרו ״עיני מנחם״

מאסף ומפתח שלם הכולל כל הש״ס בבלי וירושלמי הלכה ואגדה

מאת הגאון החסיד

רבי מנחם מענדיל ראבין זצ״ל

בלוית אסופת מאמרים בעניני מירון ול״ג בעומר

ונספח מיוחד

על מאבק החתם סופר למען בנינה של ירושלם

מאת

בצלאל לנדוי

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

ירושלים תשמ״ג לפ״ק

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

מפעל „תורה מציון"
ירושלים, ת.ד. 6162
טל. 227802

©
כל הזכויות שמורות

נדפס בישראל

במבוא השער

„מופלא וחריף וירא ה׳" — כך הכתיר הגאון מקארטשין, רבי שמואל אהרן בעל „בית אהרן" על הלכות ניטין, את בנו רבי מנחם מנדיל ראבין, ובימים ההם לפני כמאה שנה, כאשר תוארים מופלגים היו נדירים ביותר, היתה משמעות מיוחדת לתוארים אלה, ואמנם הצטיין רבי מענדיל בלאזובער כפי שנקרא בירושלם, בכל המדות שמנו חכמים בתורה, בחכמה, בחסידות ובמדות טובות.

אם כי השתדל שלא להבליט את גדולתו בתורה היא משתקפת לפנינו מתוך הכתבים אשר השאיר אחריו „שיף עייל וישיף נפיק" והשתדל שלא ליהנות מכתרה של תורה. מעולם לא התכוין להתעטר בעטרה, אולם כל יודעיו העריכו אותו כערכו.

אם במחצית הראשונה של שנות חייו הסתופף בצלו של אביו הגדול שהקרין עליו מגדולתו, הרי המחצית השניה בין חומותיה של ירושלם, ותוך זמן קצר לעלייתו השתלב רבי מנדיל בקרתא השופרייא כאחד מאבני התשתית, שירושלם של מעלה עומדת עליהן.

לפני כשבעים שנה, ביום י׳ בכסלו תרע״ו נתבקש ר׳ מנחם מנדיל לישיבה של מעלה. הימים, ימי מלחמת העולם הראשונה, מחוץ שכלה חרב ומחדרים אימה, אולם גם בימים הנוראים ההם, עשתה פטירתו רושם, וזכורני כיצד היה הרה״ח ר׳ יעקב וינקלר מתאר את הלוייתו של רבי מנדיל מבלאזוב, כאשר יהודי ירושלם חסידים ואנשי מעשה, הלכו אחרי ארונו לחלק לו את הכבוד, הראשון והאחרון גם יחד, עד למרומי הר הזיתים בחלקת בית העלמין הישן לכולל גליציה.

כמידת ענוותנותו בימי חייו כך גם מנת חלקו לאחר פטירתו. רק כארבעים שנה לאחר פטירתו הובאה לדפוס אותה אגרת הקודש שכתב בשנת תרמ״ט, כאשר העלה על הכתב רשמי מסעו למירון ובדרכו השתטח על קברות הצדיקים בגליל. רשמים אלה, ששיגר לקרוביו ולידידיו מעבר לים לעורר בלבם את חיבת ירושלם ואהבת ארץ הקודש, שהובאו לדפוס בשנת תרמ״ט בעילום שם מחברו, חזרו ונדפסו בשנת תשכ״ו בלוויית אסופת מאמרים נוספים על ל״ג בעומר והעליה למירון להילולא דרשב״י. ספר זה זכה להדים מרובים, אף זכה למהדורה נוספת כעבור חמש שנים, עם תמונות ציוני הקודש. מאז אזל הספר ורבים חיפשו אחריו, ועל כן אנו מביאים לדפוס מהדורה נוספת של „מסע מירון" עם אסופת המאמרים הנ״ל, בברכתם של נדולי הדור הגאונים והצדיקים, היודעים להעריך את מעמדו הנכבד של ר׳ מנדיל בדורו ולדורות.

„אין בית המדרש בלא חידוש" ובמהדורה זאת הצבנו במרכז הספר את ההקדמה שהקדים ר׳ מנדיל לספרו החשוב „עיני מנחם" וכן את המבוא „פתח עינים" להסבר

ייחודו של הספר כמפתח לכל הש"ס, והמבוא בעצמו מהווה פנינה לאין ערוך בספרות התורנית.

*

בימי חייו של אביו הגדול, הרב מקארטשין, התופף ר' מנדיל בצילו. בראשונה בקארטשין מקום כהונתו של אביו. לאחר נישואיו עבר לבלאזוב שם בנה את ביתו, ומשם עמד בקשרי מכתבים עם אביו בדברי תורה. מחילופי התשובות שביניהם שנשתמרו והובאו לדפוס בספר תשובות אביו "שם עולם" אנו למדים על נדולתו של רבי מנדיל בכל חדרי תורה, ואין איפוא כל פלא כי אביו ראה אותו ראוי ומוכשר למלא את מקומו כרב ואב"ד בקארטשין.

בנסיבות הימים ההם לא נתמלא רצונו של אותו צדיק, וייתכן שהיתה זאת אחת הסיבות שרבי מנדיל החליט לעזוב את ביתו בחו"ל ולעלות לארץ הקודש. עודנו באביב ימיו עלה לארץ הקודש עם ילדיו, בנה את ביתו וישב בחצרות הקודש עד סוף ימיו. בצאתו לחו"ל, בשליחות מוסדות הצבור שעמד בראשם, וביחוד כולל "חבת ירושלם" לעדת נאליציה, ובביקוריו נתקבל בכבוד רב בחצרות האדמו"רים שידעו להעריך את יקר ערכו, את נדלו בתורה ואת עניוותו המופלנת למרות ייחוסו הרם.

עלייתו של רבי מנדיל לירושלים לא פנעה בהמשך שקידתו על דלתות התורה. יתר על כן "אוירא דארץ ישראל מחכים". כאן הוסיף להתעלות במעלות התורה, ונדולי ירושלם שהסתופפ בצילם: רבי יהושע ליב דיסקין מבריסק, בעל "תורת חסד" מלובלין, רבי דוד בידרמן וכו' התעננו לשוחח עם רבי מנדיל בעניני תורה וחסידות, והם שהטילו עליו את עול הצבור.

מראשי העדה החסידית בירושלם

העסקנות בימים ההם לא היתה ענין טכני או אדמיניסטרטיבי נרידא. בראש מוסדות ירושלם עמדו נדולי תורה, אדירי אמונה ורבי פעלים, מסונם של רבי ניסן בק ממונה כולל וואהלין, רבי זלמן בהרן ממונה כולל ווארשה ורבי חיים זוננפלד ממונה כולל אונגרין ומראשי העומדים במערכה על חומות ירושלם, ובמסנרת זאת השתלב ותפס מקום מכובד ר' מנדיל מבלאזוב כממונה כולל נליציה.

לא היה מן הדברים הקלים לרכוש את אמונם של נדולי ירושלם מכל החונים: רבי שמואל סלאנט רבה של ירושלם, רבי יהושע ליב דיסקין מבריסק ורבי שניאור זלמן מלאדי מלובלין בעל "תורת חסד" מנהיגה של העדה החסידית בעיר הקודש. הודות למעמדו של רבי מנדיל כנאון בתורה, בר אוריין, בר אבהן ואציל מידות נם יחד, עלתה בידו לרכוש את אמונם של כל החונים בירושלם, והוא הצליח להתחבב על כולם. אף כאשר עסק הנאון רבי חיים אלעזר מקאליש בעל "נפש חיה" בארנון מוסדות הציבור, נתן בו את עינו להימנות בין מייסדי תלמוד תורה וישיבת חיי עולם.

להתנורר כשלושים שנה בירושלם, להימנות בין מנהיני הציבור האחראים להנהלת מוסדות תורה וחסד, ולא להסתבך במחלוקות ובפולמוסים שהתלקחו בירושלים מזמן לזמן, רק הודות לאישיותו של ר' מנדיל עלה הדבר בידו ועד היום שמו נערץ ונקדש בעיר הקודש.

המורשת התורנית: עיני מנחם

מחוץ לתשובותיו שהחליף עם אביו הגדול הרב מקארטשין, והם כלולים בספר תשובותיו „שם עולם" לא הגיעו לידינו כתבים נוספים, כנראה שאבדו לאחר פטירתו בשנת תרע"ו. בעצם מלחמת העולם הראשונה, בשנת תרע"ג, שנה אחת לפני פרוץ המלחמה, הביא לדפוס בירושלים חלק ראשון מספרו „עיני מנחם" והימנו אנו למדים על גדולתו בתורה, אם כי עניוותו נשקפת מתוך הקדמתו „פתח עינים". להקדמתו זו בחינת מבוא שהקדים לספרו, חשיבות מיוחדת כשלעצמה, גליון שלם גדוש בקיאות עצומה בכל חדרי תורה, על דרכי לימוד תורתינו הקדושה, ונוסף על תכנה המופלא, היא בנויה מעשה אמן להתפאר.

„שבתי וראיתי תחת שמש יראת ה', איך יזרח אור לישרים ראשונים כמלאכים — וחיברו חיבורים נפלאים, מה נורא מעשיהם ובבקיאות נפלאה מפליאים פלאי פלאות — — — ועל כל זה מרוב עניוות קדשם פחדו ונהו מאש הכבוד המדומה" — מציין רבי מנדיל בהקדמתו לספר, ובעקבותיהם מתעטר אף הוא בענותנותו „ידעתי את ערכי מאז, ואדע גם עתה כי אין במלאכתי כוונים להטות לא למעלה ולא למטה, לא למלל, לא לשבח ולא לנצח, כי כל רואה את עבודת מלאכת מחברתי, יראה וישפוט נכוחה כי אין בזה חכמה ותבונה, רק כפועל ואומן העושה מלאכה, ולכן ידעתי נכון היטב כי שתיקתי יפה מדבורי".

„חזרתי על כל הצדדים — הוא ממשיך עד אשר הגיע למסקנה — שאין במחברת הזאת שום דבר אשר הכינותי ברוב ידיעתי, לא מחכמה שאלתי ולא ברוח בינה השבתי, לא חקרתי ולא דרשתי, לא להלכה ולא למעשה, להורות את אשר עושה לא לפלפול ולחכמה, ניצבה אלומתו וגם ניצבה".

„אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ" — פותח רבי מנדיל בדברי חז"ל (פסחים סח ע"ב) „שהכל ברא לכבודו ולטובת ישראל עם קדושו שנקראים בנים למקום, וכדי שיהיה היכולת ביד בני ישראל דורשי תורה ולומדיה להגיע לתכלית הנרצה, בלימוד ועסק והגיון תורה"ק, תמך השי"ת את התורה הקדושה ביסודות חזקים, מיוסדים על אדני פז ועמודי שש, ראה ויספרה בכל מדה נכוגה, הכינה וגם חקרה, בכוחות ומעלות יקרות אשר בהם יעלה האדם ישר במסילה העולה בית א־ל בלימוד ועסק שמירת וקיום תוה"ק בפינו ולבנו".

וכאן מתחיל רבי מנדיל להסביר מה הם היסודות הדרושים ללימוד התורה, המוגדרים על ידו בנקודות מפתח: רצון וחשק ללימוד התורה, שכל ודעת, שקידה וזכרון, ועל יסוד דברי חז"ל הקדושים והטהורים מסביר רבי מנדיל את המטרה אשר עמדה לפניו לסדר את כל מאמרי ההלכה והאגדה שבש"ס על פי סימנים, כדי שכל אחד יוכל לעלות במעלות התורה.

מן המדות והמעלות היקרות והנכונות היותר נחוצות ללימוד ושמירת תורתנו הקדושה הם מידת הרצון והחשק באהבת התורה. אם יסגל לעצמו מעלות אלו ילך לבטח דרכו, דרכי נועם ונתיבות שלום והם צמודים וקשורים זה בזה, כשלהבת האחוזה בגר הדעת, להאיר לו ללכת יומם ולילה, באור התורה, אולם יש להקדים סימני וכללי התורה שהם אורחות חיים ומכוונים את האדם לעלות אל הדרך הנכונה.

„ראשית דבר הוא רצון וחשק לנועם ומתיקות התורה" — מדגיש רבי מנדיל בפתח דבריו — „ואין באפשרי לאדם לזכות לאושר ועושר התורה, עד אשר יעזוב כל עניני עושר חמדת תבל ועונג עוה"ז", ומוכיח על יסוד מאמרי חז"ל, מדרשים וזוהר: „וזה עיקר העבודה אשר יעשה אותה האדם וחי, ואחר שיזכה האדם להשיג מדות ומעלות האלו, הרצון והחשק, או ממילא יבוא לו גם השגת השכל והדעת, ובמידה שהאדם מקדיש עצמו מעט מלמטה, מקדשים אותו הרבה מלמעלה".

„ואחרי אשר כל אלה לו — הוא ממשיך — עוד עולה על גביהן מדת ומעלת השקידה והזכרון, שהם העיקר ותכלית, הכלי המחזיק ברכה, קיום ושמירת התורה. מאידך השכחה מסוכנת ביותר ולכן כל איש אשר נפשו ותורתו יקרה בעיניו ירחק מפה השכחה הפרוש לרגליו, כמטחוי קשת".

עשה לך ציונים — סדר וסימנים לתורה

הדרך למניעת שכחה — וכאן הוא בא למטרתו העיקרית — לעשות סימנים לתורה „ואם יהיה בבחינת מסגרת טפח סביב לכרם חמד לתורתנו הקדושה, לשמור מן השכחה", ושוב לפנינו עושר עצום של מקורות מכל חדרי תורה, כדי להוכיח כי הסימנים הם כלי ויין לשלטי גבורים, להחליש את כח השכחה ולהגביר את כח הזכרון. התורה נדרשת בכל מקום בסימני כללים ופרטים, פרקים וסעיפים, וכאשר עלה משה למרום לימדו הקב"ה במשך ארבעים יום את התורה כולה, כולל כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כי בכל אות ותיבה ונקודה וטג בתורתינו הקדושה נכלל עד אין חקר.

הסדר הוא אחד האמצעים החשובים ביותר להניע להבנת התורה, כמו במנהג העולם, במסחר ובהנהגת צרכי העולם הזה, שהסדר הוא חיוני ביותר, כך גם לגבי תלמוד תורה. „ללא סדר הראוי והנכון, אפילו אם למד ושנה הרבה, לא ישיג את מטרת חיי נפשו ונשמתו, לכלכל דבריו במשפט התורה, כדת וכראוי להבין ולדעת דבר דבר על אופנו, עד אשר יסדר אותם לחלקים וכללים ופרטים".

זאת ועוד: „הקפידו חז"ל על ענין הסימנים וציונים, עד שחייבו את האדם לשום עינו על ענין הסימנים בלב ונפש חפצה יותר מכפי הכח והיכולת". הקב"ה „נתן בלב מצוקי ארץ, נאוני וגדולי הראשונים, לעשות עמנו אות לטובה, בכללי ופרטי דינים והלכות, ומה נענה אנן יתמי דיתמי, יהי שם ד' מבורך אשר נתן את זאת בלבבם הק', להבין לנו הדרך והמסילה, ויפתחו לנו שערי אורה, שערי דעה, בפתחי ההלכות והדינים, והכל פתוח לרווחה לפנינו בכללי ופרטי וסימני הבריהם, והרוצה ללמוד כל דיני והלכות התורה יבוא וילמוד באין מעצור, כאשר הכל מסודר לפניו, למצוא כל דבר ודבר על מכונו ועל מקומו, בשלום ונחת".

המפעל ביזמת אביו הגדול

דמותו של אביו הגדול עמדה לפניו, כאשר ניגש אל המלאכה שראה בה עבודת הקודש: „ידעתי את מך ערכי וחולשת כחי לעשות צעדים כאלה — הוא מדגיש — לעלות אל ראש הר גבוה מערך כוחי, עם כל זאת מעט מעט הייתי מוסיף והולך בעבודתי בעזרתו וחמלתו יתברך שמו".

עוד בימי נעוריו, במחיצת אביו הגדול, עלתה במחשבתו תכנית הספר כדבריו: „וגם עצם מעשי מלאכת המפתח הזה לא הולידו רעיוני, אך אשר יעצני לעבודת הקודש אאמו"ר הרב הגה"צ וצ"ל בעודו בחיים אתנו". בחו"ל לא ניתן לו „ארכו הימים, ולא יכלתי עת שבתי בחו"ל לעבוד את העבודה כדת מה לעשות, מחמת כמה ענינים אשר לא עת האסף פה".

סבור היה רבי מנדיל כי באר"י יוכל להמשיך במפעלו אולם לא עלה בידו והוא ממשיך לספר „ואם כי זיכני השי"ת ברוב רחמיו, עודני באביב ימי, לעלות למרום הר ציון, לשכון כבוד בחצרות ד', בתוככי ירושלם עיה"ק, אבל אני בבואי לא ארכו הימים, והעמיסו על שכמי משא עבודת קהל הקודש, והייתי תמיד טרוד בטרדת קהל וצורכי רבים, ורבות מאוד עבר עלי ראשי".

בזכות אביו הגדול עלתה בידו להגשים את מפעל חייו באחרית ימיו: „והיא שעמדה לי זכות אאמו"ר הצ' וצ"ל וזכות ישיבתי באה"ק, כי עזרני השי"ת וברוב חסדיו נפתלתי וגם יכלתי, קשרתי נימא בנימא, חבל בחבל, עד אשר זכיתי לברך על המוגמר, המפתח הזה לכל הש"ס, מריש מסכת ברכות עד סוף מסכת נדה עם כל המסכתות הקטנות".

עם השלמת עבודתו נינש לזכות הרבים „אמרתי אל לבי לכה נא אנסכה את יין מלאכתי לעיני בני ישראל הקדושים, אנשים בערכי, להיות מפתחי גם להם לעינים, והיה כל מבקש את ה', דבר הלכה או אגדה, ומפתחי זה יהיה בידו, כרגע יפתח את כל פתחי הש"ס, וברחבה יתהלך בכל גנזי אוצרותיו".

ואמנם כדבריו בהקדמתו, כל מי שיטול את הספר לידו „כל אחד יראה עין בעין, כלי שלמה בתוך ביתו, צי אדיר ודרך אניה בלב ים התלמוד הגדול ורחב ידים, שם רמז סוגיות, הלכות ואגדות אין מספר, וכל איש לרבות קטן כגדול, ימצא מבוקשו בכל הש"ס, את כל אשר ידרש ואשר יבקש, באיזה סוג וענין, אשר לרצונו, כל דבר על דגלו באותות לבית אבותם".

„ברוך הטוב והמטיב" — מסיים ר' מנדיל את הקדמתו, ואמנם במפעלו החשוב הזה הטיב עמנו, ואף קנה את עולמו לדורות באהלה של תורה.

בצלאל לנדוי

שי"ל

ספר

עיני מנחם

מאסף ומפתח שלם, על כל הש"ס תלמוד בבלי
הלכה ואגדה.

אות א הלכה.

אשר חנן ד' ברוב רחמיו, לאיש צעיר וזעיר דמן חבריא.
מירושלם קרתא קדישא דשופריא.

מנחם מענדיל ראבין

באמו"ר הרב הצדיק הגאון המפורסם

מהו' **שמואל אהרן** זצ"ל

בעהמ"ח ספר **בית אהרן** עם **משפטי גיטין** על אה"ע הלכות גיטין.

נדפס

פעה"ק **ירושלם** תובב"א

שנת תרע"ג לפ"ק.

שער ספר עיני מנחם לעניני הלכה

שיל"ת.

הקדמה

מני אז מעולם, חק הוא ולא יעבור, כמעט לכל מחברי ספרים, להשתרע מצע דבריהם על פתח הדביר, טרם יכנסו הקוראים אל בית נכותם. לראות ולקרא את הגיון לבם. ואת דבריהם אשר ילדו על ברכי רעיונם במחברתם. ולזאת יקרא "הקדמה", וכל אחד לדרכו יפנה, איש על מחנהו ואיש על דגלו, עפ"י מחברתו אשר פעל ואשר עשה, אם לדין והלכה, אם לפלפול וסברה, אם לדרוש ואגדה. כל אחד ואחד ירים את ההקדמה על נס מחברתו, מראשית כזאת להודיע, את אדני הספר על מה הטביע. ואם לדין והוראה, יודיע אשר הוא עפ"י ד"ת נערכה, למצוא בו ברכה, להורות כדין וכהלכה. ואם לפלפול וסברה, יגלה את אופנו בדרך ישרה, לקלוע אל המטרה. איך הוא בנוי ביסוד מוצק מעין הדעת טוב, טבא חדא פלפלא חריפתא, לחדד התלמידים חד וחלק, בחלוקא דרבנן, ברק השנון, ונטע בו אדר, הליכות עולם לו יגדיל תורה ויאדיר. ואם באגדה ודרוש, יציע איך הוא מוקטר מוגש, למשוך באמרות טהורות, בחבלי נועם ועבותות אהבה לבבות יקרות. להתהלך במישרים בין ארזי לבנון אשר שתל על הרי בשמים, נטע נאמן אש דת ביראת ד' כל הימים.

ויש אשר בראות מחברתו כי טוב הוא. יפה נוף משוש הארץ גפן אדרת, סולם מוצב וראשו מגיע לשמי מרום תהלה ותפארת. ומיראתו לנפשו לבלתי יתגאל בפתבג גאוה וגובה לבב, ישאהו רוחו באברת קודש, לקדם פני הרעה. להוריד לארץ כבודו ותפארתו, לדבר תחנונים כרש ולעמוד כעני בפתח והקדמת מחברתו, וכפי ערך המדה אשר תגדל ותנשא רום כבודו, כן יוסיף לכרוע ברך, בשפלות רוח ומך הערך, להשמר בעקב ענוה ויראת ד' ככל הצורך, מארס הנאוה וחמת נחש שפיפון עלי דרך. הם וכיוצא בהם, הגם צירי דלתי מטרת הדברים, אשר עליהם יסובבו אופני הקדמות מחברי ספרים.

אשר כל אלו לא כן עמדי, איש אשר באמת מצבו מך ושפל, בתורה בחכמה ובמדע, וגם פה במחברתי לא עשיתי מאומה. אין במחברת הזה שום דבר אשר הכינותי ברוב ידיעתי, לא מחכמה שאלתי, ולא ברוח בינה השבתי, לא חקרתי ולא דרשתי. לא להלכה ולא למעשה, להורות את אשר יעשה. לא לפלפול ולחכמה, נצבה אלומתי וגם קמה. לא בדרוש ואגדה

הקדמה

ידי הדה. לא בניתי דבר על תלה, אשר יתן בפי הגה ובלשוני מלה. ידעתי את ערכי מאז, ואדע גם עתה, כי אין במלאכתי כוונים להטות לא למעלה ולא למטה. לא למלל, ולא להלל. לא לשבח, ולא לנצח. כי כל רואה את עבודת מלאכת מחברתי, יראה וישפוט נכוחה, כי אין בזה חכמה ותבונה, רק כפועל ואומן העושה מלאכה. ולכן ידעתי נכון היטב כי שתיקתי יפה מדבורי, אחרי אשר חזרתי על כל הצדדים, יגעתי וחפשתי באמתחת רעיוני, ולא מצאתי מטנה לפי עטי, להקדים על פתח מחברתי, דבר אשר בשם "הקדמה" יקרא.

אבל, אחת היא אשר לחץ לחצני, ואלץ אלצני, לדבר דבר הנחוץ לפני לדבר. כי שבתי וראיתי תחת שמש יראת ד', איך יזרח אור לישרים, ראשונים כמלאכים, גדולים חקרי לב, אשר היו באמת גאוני עולם קדושי עליון מופתי דורם, וחברו חבורים נפלאים, מה נורא מעשיהם, ובבקיאות נורא מפליאים פלאי פלאות, והם עמודי התורה אשר הוראות בית ישראל נשען עליהם, קולעים אל השערה לאמתות תוה"ק. ועל כל זה מרוב ענות קדשם, פחדו ונהו מאש הכבוד המדומה אשר עד אבדון תאכל, עיין בדברי הרא"ה, בהקדמת ספר החינוך, וזה לה"ק, אולי יחשוב מעיין בספר הזה, שהמחבר קיבץ כל דיניו ביגיעה, וטוב עיונו מדברי התנאים והאמוראים. ואלו כן הי' יתחייב להיות המחבר בקי בכל פינות גמרתנו בבלי וירושלמי וספרא ותוספתא, לכן הוא היודע עצמו חכמת מה לו, ראוי לפרסם האמת לכל מי שישמע קולו ואל יעשה מלאכת השם תמימה, בקשת רמי, בצדיי, וערמה, כמתהדר בילדי נכרים, כחלש מזדיין בשלטי הגבורים, וכשפל אנשים מתעטר בכתרי המלכים, והנה הוא קורא ממקומו ומודיע עדות נאמנה לכל קורא, שרוב דברי הספר נלקטים מספרי עמודי הארץ המפורסמים במעלה וחכמה בכל הגוים, הריא"ף והרמב"ם לטובה זכורים, להם משפט הבכורה, ההוד והגדולה בחבור זה. ואל החוט המשולש בחכמה ותבונה וברעת, הרמב"ן ז"ל, ע"ש ד"ק כי נעמו. ועיין עוד בהקדמת פרי מגדים לאו"ח, שהביא ג"כ דברי הקדמת החינוך. וסיום דבריו הם, ואמנם זאת נחמתי שהזמנים שהוצאתי בעיון גפ"ת ופוסקים, ולא הרהרתי בהבלי הזמן, די לי בזה. ואם בארזים גדולים, מרוב ענותנותם, נפלה שלהבת יראה ואימה, מה יענה אזוב קיר כמוני אשר אין בי מאומה, ומורא יעלה על ראשי פן ואולי ח"ו תהי' האמת נעדרת, כאשר תבא למקום שאין מכירין, זאת המחברת, וכאשר ישים המעיין עיונו בו. ויראה כי עיניו הם כיונים על אפיקי הש"ס, נאה זיוו בכל התלמוד בבלי כולו, בהלכה ואגדה,

הקדמה

יתפאר בלבבו לאמר, כי מחבר ספר הזה הוא אחד מגאוני ארץ, אשר דלתי הש"ס פתוחים לפניו לרווחה, בבקיאות נפלא בכל פינות התלמוד. זאת אשר לחצני, והכרח הכריחני, לעשות כמנהג מחברי ספרים, ולהרים דגל הקדמה גם על מחברתי, לצאת ידי שמים בגלוי בראש המחברת, להתוודע ולהגלות, כי לא בחכמתי כי נבנותי, ולא כנאון ובקי בש"ס בכח זכרוני הגדול סדרתי את מחברתי זה, שהוא [אך אות אהד והלק אחד] המאסף ומפתח שלם על כל הש"ס כולו, רק בעמל ויגיעה, ועבודה רבה, זמן זמנים הרבה. וגם עצם מעשי מלאכת המפתח הזה לא הולידו רעיוני, אך אשר יעצני לעבודת הקודש אאמו"ר הרב הג' הצ' זצ"ל בעודו בחיים אתנו. אבל ארכו הימים ולא יכלתי עת שבתי בחו"ל לעבוד את העבודה כדת מה לעשות, מחמת כמה ענינים אשר לא עת האסף פה. ואם כי זכני השי"ת ברוב רחמיו עודני באביב ימי לעלות למרום הר ציון לשכון כבוד בחצרות ד' בתוככי ירושלים עי"ק, אבל אני בבואי לא ארכו הימים, והעמיסו על שכמי משא עבודת קהל הקודש, והייתי תמיד טרוד בטרדת קהל וצורכי רבים, ורבות מאוד עבר עלי ראשי, השי"ת יעזרני מעתה ועד עולם בישועה שלמה בנו"ב. ואז עוררוני מורשי לבבי וזכור הזכירוני את עצת אאמו"ר זצ"ל, ונגשתי אל המלאכה הקדושה, והיא שעמדה לי זכות אאמו"ר הצ' זצ"ל. וזכות ישיבתי באה"ק, כי עזרני השי"ת וברוב חסדיו נפתלתי וגם יכלתי. קשרתי נימא בנימא, חבל בחבל, עד אשר זכיתי לברך על מוגמר המפתח הזה לכל הש"ס, מריש מסכת ברכות ע"ס מסכת נדה, עם כל המסכתות הקטנות, ברוך השוב והמטיב. והנה להדפיס את המפתח הזה כולו יחד כאחד, אין ביכלתי, כי הקובץ בעזה"י גדול ורב, ודרש ידרוש הוצאות הדפוס הון רב ועצום, וגם על הקונים יהי' כבד הדבר לקנות כולו כאחת. אשר ע"כ הנני נותן לפניכם היום ברכה, אך חלק אחד אות א מן הלכה, ואות א מן אגדה. וברצות ד' כאשר מהר ימהרו בית ישראל להביא הברכה אל ביתם, ולקבלו בסבר פנים יפות. אקוה בעזה"י להיות גם אנכי איש מהיר במלאכתי מלאכת שמים, להדפיס במוקדם האפשר הלאה כל האותיות אחת אחת על הסדר, ויהי' לעונג ונחת להקונים לקנות בנקל כל אות לאחדים, וכאשר יעזור השי"ת שיהי' נגמר בדפוס כל מחברתי, המאסף והמפתח הזה, אז בעזה"י כל אחד יראה עין בעין כלי שלמה בתוך ביתו, צי אדיר ודרך אני' בלב ים התלמוד הגדול ורחב ידים, שם רמז סוגיות הלכות ואגדות אין מספר, וכל איש לרבות קטן כגדול, ימצא מבוקשו בכל הש"ס, לכל אשר ישאהו רוח חפצו ללכת, באיזה סוג וענין אשר לרצונו, כל דבר על דגלו באותות לבית אבותם. ותקותי גדולה בעזה"י,

הקדמה

אשר כל באי שערי מחברתי ימלאו עונג וישיגו מבוקשם בכל ענינם, הבעל פלפול מקורות נאמנים לפלפולו, השואל ומשיב מקורות אמיתים לשאלתו ולתשובתו, הדורש מקורות לדרשתו, והמבקש ימצא כרגע את בקשתו, וכולם ישבעו ויתענגו מרב טובו, ויברכו גם אותי המך והשפל. המקוה לרחמי שמים, לראות בתוך כלל ישראל במהרה בקרוב בנין ציון וירושלים.

הצעיר **מנחם מנדיל ראבין**

באאמו"ר הרב הגה"צ מוהר"ר **שמואל אהרן** זצ"ל, בעהמ"ח ספר בית אהרן עם משפט גיטין *) הנדפס בלבוב, בשנת תרל"ז.

---

*) ובכתובים נמצא אתי מחבוריו עוד שו"ת שם עולם, עיני שמואל על רוב אגדת הש"ס, ראשי בשמים, ילקוט נפלא דברי ראשונים ואחרונים לפלפול והלכה, עם חידושים והערות נפלאים. בגד אהרן, ילקוט כמעשהו לדרוש ואגדה, זרע ישי, פי' על פסיקתא רבתא דר"כ. אהבה ויראה, על ס' יראים עד מצות קס"ח. בעוה"ר לא זכה להשלימו בחייו. אם למקרא, פי' יקר ספז על כו"כ קרי וכתיב בתנ"ך. חומש הגבורים עה"ת. דרשות כו"כ נחמדים ויקרים, ועוד כמה כתבים אשר לא ניקבו בשם.

בן יכבד אֵם להזכיר את שֵם אמי הרבנית הצדיקת, אשת חיל מרת **חנה רחל** ז"ל, אשר היתה מסייע שיש בה ממש בכל כחה לשקידת והתמדת תלמוד תורתו של אאמו"ר זצ"ל כל ימיו. ובפרט טרם קבל עול הרבנות על שכמו, היא היתה עקרת בית מסחרו, ותעש בחפץ כפי'. בטוב סחרה וחריצות ידי'. לפרנס אותו ואת ביתו בעושר וכבוד. אשה יראת ד' היא תתהלל בכל פרטי ענינים, וגם אותי גדלה בזהירות וזריזות לתורה ולתעודה, בעוז רצונה שאהי' נמנה בין לומדי תורה ועובדי ד'. יהי זכרה ברוך לנצח, לאור באור החיים בנועם עליון, וכן יזכר לטוב זוגתי הצדיקת מרת **סימא** ז"ל, אשר רבת עשתה חיל להחזיק ידי לתורה, ותאמץ זרועותי בכל עבודה, למנוע כל עמל מאתי, כדי שיהי' לבי נכון לעבודת הקודש, ובפרט לנסיעתי וישיבתי בארץ קדשנו, היתה לי לעזר בכל כחה. יהי גם זכרה ברוך לנצח לאור באור החיים בנועם העליון, וצדקתם תעמוד להם שיזכו בקרב לתחי' עם כל הצדיקים וצדקניות שבנ"ע בב"א.

מקדם לעין

הלכה

	דף	עמוד
אב		
אב ואם בן ובת אח ואחותו.	א	א
אברים.	ח	א
[אברי יד ורגל הם בפ"ע באות יור]		
אברים ואימורי הקרבנות.	יב	א
אבר מן החי.	טו	א
אג		
אגודה.	יז	א
אד		
אדם /ועביד אניש] בכלל.	יח	א
אדם חשוב.	כב	א
אה		
אהבת ואחדות ד' וקידוש השם.	כג	א
אהבת ישראל.	כד	א
אהני מעשיו.	כד	א
אהל.	כד	א
או		
אוכל ומשקה.	כד	ב
אומדנא.	כז	א
אונאה.	כט	ב
אונס ורצון.	לב	א
אורחים [אכסניא אושפיזא].	לז	א
אותו ואת בנו.	לח	א
אז		
אזהרה ועונש.	לט	ב
אזוב.	מא	א
אח		
אחות אשתו.	מא	ב
אחריות.	מב	א
אחשבי'.	מה	א
אי		
איבה.	מה	ב
איגלאי מלתא [וגלוי מלתא]	מו	א
אילנות.	מז	א
אילן.	מח	א
אין אדם [ולא עביד אניש] בכלל	נב	ב
ובזה נכלל		
אין אומרים לאדם חטא כו'.		
אין אדם טורח ומפסיד.		
אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.		
אין אדם מוציא דבריו לבטלה.		
אין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד.		
אין אדם אוסר דבר שאינו שלו.	נד	
אין אדם משים עצמו רשע.	נה	א
ובזה נכלל		
אין אדם מחזיק קלקול על עצמו.		
אין איסור חל על איסור.	נה	ב
אין בין.	נח	ב
אין דוחין נפש מפני נפש.	נט	ב
אין מבטלין איסור לכתחלה.	נט	ב
אין מביאין קדשים לבית הפסול.	ס	א
אין מעבירין על המצות.	סא	א
אין מערבין שמחה בשמחה.	סא	א
אין עושין מצות חבילות חבילות.	סא	ב
אין צפודין קדשים לאכול לכלבים.	סא	ב
אין קטיגור נעשה סניגור.	סא	ב
אין רוח חכמים נוחה [ונוחה] היטנו.	סב	א
אין שבות במקדש.	סב	ב
איסטנים.	סג	א
איסורין.	סג	א
איסור הנאה.	סז	ב
אי עביד מהני.	עא	ב
אירוסין ונשואין.	עא	ב
איש.	עז	א
אישות.	עט	ב
אישתני.	עט	ב
אישתרי.	פ	ב
איתרע.	פא	א

מקדם לעין

הלכה

	דף	עמוד
אכ		
אכילה ושתי׳.	פא	א
אכילת פרס.	פז	א
אכילת קדשים.	פה	א
אל		
אלי׳ הנביא.	צא	ב
אַלם.	צב	ב
אלמנה.	צג	א
אלמנה לכה״ג [גו״ח לכה״ד].	צה	ב
אם		
אם למקרא.	צו	ב
אמה העברי׳.	צה	ב
אמירה ודבור.	צט	ב
אמן.	קא	ב
אמתלא.	קכ	ב
אנ		
אנוסה ומפותה.	קב	ב
אנן סהדי.	קה	א
אס		
אסור.	קה	ב
אסמכתא.	קט	א
אפ		
אפותיקי.	קיד	א
אפוטרופוס.	קיד	ב
אפי׳ [צלי כבוש שלוק ובישול]	קיב	א
אפשר ולא אפשר.	קטז	א
אפשר לצמצם.	קיט	ב
אר		
ארבע אמות.	קכ	א
ארבעה טפחים.	קכג	ב
ארבע מיתות ב״ד [בכלל].	קבד	א
〃 [סקילה] בפרט.	קכז	ב
〃 [שריפה בפרט.	קכט	ב
〃 [הרג בסייף] בפרט.	קל	ב
〃 [חנק] בפרט.	קלא	א
אריסות.	קלב	א
ארי׳ רביע עלי׳.	קלג	ב
אריז ישראל [ושאר ארצות].	קלג	ב
אש		
אש ואורו [ועיני אור].	קמד	ב
אשה.	קמז	ב
אשירה.	קסב	א
אשת איש.	קסג	א
את		
אתנן.	קסד	ב
אתרוג.	קסו	א

עיני מנחם

אב [הלכה]

אב ואם בן ובת אח ואחותו.

בן מברך [ברהמ"ז] לאביו כו'. **ברכות** כ.ב. סוכה לה. א.

רא"א נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו ר"י אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו. **שם** כא. ב. יבמות ד. א. צז. א.

היושן במטה ובניו בצדו ה"ז לא יקרא ק"ש אא"כ כו'. **שם** כד. א.

אם היו בניו וב"ב קטנים מותר [לקרות ק"ש אתם במטה]. **שם** שם.

איזהו ע"ה כו' כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לתורה. **שם** מז. ב. סוטה כב. א.

לעולם ילמוד אדם את בנו אומנות נקי' וקלה. **שם** סג. א. קידושין פב. א.

הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כ"ש אבדה כתובתה. **פאה** פ"ג. מ"ז. ב"ב קלב. א. קנ. ב.

לא ישכור אדם פועל ע"מ שילקוט בנו אחריו. **שם** פ"ה. מ"ו.

רוצה היא בתקנת בתה ובושה מחתנה. **דמאי** פ"ג. מ"ו. חולין ו. א.

אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו. **שביעית** פ"ז. מ"ג.

בת ישראל שנשאת לכהן והיא למודה [לנא] אצל אבי' אבי' מדליק [שמן שרפה] ברשותה. **תרומות** פ"א. מי"ד.

השוכר את הפועל כו' א"ל ע"מ שיאכל כו' או שיאכל בני בשכרי הוא אוכל ופטור ובנו אוכל וחייב. **מעשרות** פ"ב. מ"ז. ב"מ צב. ב.

מערימין על מע"ש כיצד אומר אדם לבנו ובתו הגדולים הילך מעות הללו ופדו בהן מע"ש זה אבל לא יאמר כן לבנו ובתו הקטנים מפני שידן כידו. **מע"ש** פ"ד. מ"ד. גיטין סה. א.

אר"י בקטן העושה לדעת אביו [אין שומעין לו לכנות]. **שבת** קנא. א.

נוטל אדם את בנו והאבן בידו אמרי דבי ר"י בתינוק שיש לו גיעגועין על אביו. **שם** קמא. ב.

מותר להלוות בניו וב"ב בריבית כדי להטעימן טעם ריבית. **שם** קמט. ב. ב"מ עה. א.

והתירו חכמים לשלח ערובו ביד כו' בנו בשביל להקל עליו. **עירובין** נא. ב.

האחין שהיו אוכלין על שלחן אביהם וישנים בבתיהם צריכין עירוב לכל אר"א כו'. **שם** עב. ב. עג. א.

אר"י א"ר במקבלי פרס [הוצאה מבית אביהם] שנו. **שם** שז. עג. א.

פשיטא בן אצל אביו כו'. **שם** עג. א.

ילקוט קרית ארבע

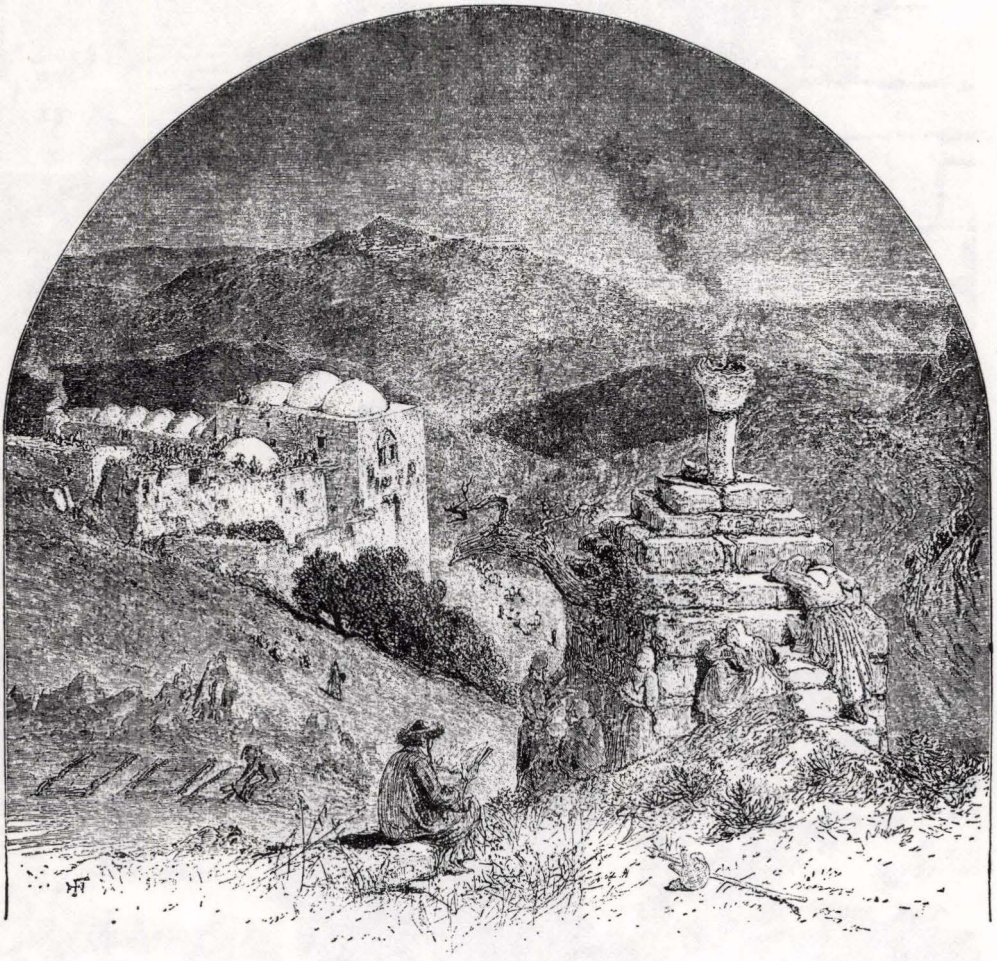
הסכמות הרה"ג ה"צ מע"ק תובב"א הי"ו

מעונה א' המערכה שלום ונחת וברכה, אל כבוד ידי"נ הרב החריף ושנון זית רענן, עמוס בתורה, ויראה טהורה, ההסיד המפואר כו'

כש"ת מה"ו **מרדכי חיים גליקזאהן** נ"י.

הי' למראה עיני קוטריסיו! אשר אסף איש טהור ידים, להיות דולה ומשקה ממעיני תורתינו הקדושה אמרות טהורות, מזוקק שבעתים להאיר פני המזרח, נועם תפארת חברון עי"ק ת"ו עיר משכן אבותינו ואמהותינו הקדושים, ואשר לרום קדושתה מאז מעולם כלתה ונכספה אליו נפשות קדושים ועמודי עולם הספונים שמה, ועתה אשר בעוה"ר נתמעט כבוד ישובתה העיר עליו רוח ממרום, ונתן בלב כבודו להעתיק נוחו ולקבוע דירתו שמה, אשרי לו, ואשרי חלקו בחיים של תורה, וחיים של יראת שמים כאשר ידעתיו מאז, מה יפה ומה נעים גורלו, בטוח אני באלה ובזכות שלשת אבות, אשר יראתו תורתו ותומתו תאיר לפניו הדרך להקים דל שפלת מצב ישוב עי"ק חברון ת"ו, להושיבה בישוב יקר ונעים, עם כח ותמיכת נדיבי עמנו נדיבי עם א' יעקב, הרוצים ומייחלים לתפארת ארץ קדשינו וערי הקדושים, וכל איש אשר יראת ד' נוגע בלבו, בטח יתן ידו אתו עמו, וכבודו ילך בכחו זה להנדיל ולהאדיר את ישבותה, והשי"ת יהי' אתו להצליח את מעכ' וזכות הרבים יהי' תלוי בו, ונזכה בזכות זה לשמוע על ההרים קול מבשר ישועת עולם, כעתרת כל ישראל, ובתוכם גם הצעיר מצעירי ירושלם עה"ק, כ"ב מנ"א ב' לסדר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה תער"ב המקוה לישועתו יתר"ש בקרב.

מנחם מענדל רובין.

מסע מירון

עם תמונות ציוני הקודש

אסופת מאמרים

בעניני הילולא דרשב"י במירון

מאת

בצלאל לנדוי

מהדורה שלישית

עם הוספות והשלמות

התוכן

מסע מירון ה

שירי בר יוחאי מה

תפילות על ציון הרשב"י נא

תפילה נאה לתגלחת הנערים ס

*

בשולי „מסע מירון" סא

- העליה לציונו של הרשב"י סג
- ל"ג בעומר ומעמדו ע
- הילולא דרשב"י בל"ג בעומר עז
- בתפוצות ישראל פח
- באהלי צדיקים צג
- פיוט בר יוחאי ומחברו קג
- ממעיני הישועה קי
- ההדלקה בהילולא דרשב"י קיט
- ל"ג בעומר כיומא דפגרא קכז
- חינוך הילדים בהילולא דרשב"י קלא
- תיקון ליל ל"ג בעומר קלט

מסע מירון

להרב החסיד

ר׳ מנחם מנדיל ראבין זצ״ל

מגדולי התורה בגליציה, שעלה לארץ ישראל לחונן עפרות הקדש וכונן בה
את ביתו׳ / ביום ד׳ באייר תרמ״ח יצא מביתו למירון להשתתף
בהילולא דרשב״י בל״ג בעומר׳ בדרכו השתטח על קברות
הצדיקים ברחבי הארץ, ובערב חג השבועות חזר
לביתו בירושלם׳ / את רשמי נסיעתו,
שארכה כחדש ימים, העלה על הכתב
ושיגר אותם לקרוביו וידידיו
מעבר לים לעורר בלבם
את חבת ירושלים
ואהבת ארץ
הקדש׳

●

מהדורה ראשונה, בעילום שם מחברו,
הופיעה בירושלים, תרמ״ט

שיר בר יוחאי

להרב המקובל האלהי **הרב רבי שמעון לביא** זיע"א בעהחמ"ס כתם סז.

[מוגה הדק היטב, כמו שנדפס בספר ביאור השיר בר יוחאי]:

בַּר יוֹחָאי נִמְשַׁחְתָּ אַשְׁרֶיךָ, שֶׁמֶן שָׁשׂוֹן מֵחֲבֶרֶיךָ:

מלכות בַּר יוֹחָאי שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ, נִמְשַׁחְתָּ מִמִּדַּת הַקֹּדֶשׁ.
בר יוחאי נָשָׂאתָ צִיץ נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ, חָבוּשׁ עַל רֹאשְׁךָ פְּאֵרֶךָ:

יסוד בַּר יוֹחָאי מוֹשַׁב טוֹב יָשַׁבְתָּ, יוֹם נַסְתָּ יוֹם אֲשֶׁר בָּרַחְתָּ.
בר יוחאי בְּמְעָרוֹת צוּרִים שֶׁעָמַדְתָּ, שָׁם קָנִיתָ הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ:

נצח הוד בַּר יוֹחָאי עֲצֵי שִׁטִּים עוֹמְדִים, לְמוּדֵי יְיָ הֵם לוֹמְדִים.
בר יוחאי אוֹר מְפֻלָּא אוֹר הַיְקוּד הֵם יוֹקְדִים, הֲלֹא הָמָּה יוֹרוּךָ מוֹרֶךָ:

תפארת בַּר יוֹחָאי לְיִשְׂרָה תַּפּוּחִים, עָלִיתָ לְלָקוֹט פּוֹ מְרָקְחִים.
בר יוחאי סוֹד תּוֹרָה כְּצִיצִים וּפְרָחִים, נַעֲשֶׂה אָדָם נֶאֱמַר בַּעֲבוּרֶךָ:

גבורה בַּר יוֹחָאי בֶּאֱזַרְתָּ בִּגְבוּרָה, וּבְמִלְחֶמֶת אֵשׁ דָּת הַשַּׁעְרָה.
בר יוחאי וְחֶרֶב הוֹצֵאת מִתַּעֲרָה, שָׁלַפְתָּ נֶגֶד צוֹרְרֶיךָ:

חסד בַּר יוֹחָאי לְמִקוֹם אַבְנֵי שַׁיִשׁ, הִגַּעְתָּ וּפְנֵי אַרְיֵה לַיִשׁ.
בר יוחאי גַּם גַּלַּת כּוֹתֶרֶת עַל עַיִשׁ, תְּשׁוּרִי וּמִי יְשׁוּרֶךָ:

בינה בַּר יוֹחָאי בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, קוֹ יָרוֹק מְחֻדָּשׁ חֲדָשִׁים.
בר יוחאי שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת סוֹד חֲמִשִּׁים, קָשַׁרְתָּ קִשְׁרֵי שִׁין קְשָׁרֶיךָ:

חכמה בַּר יוֹחָאי יוּד חָכְמָה קְדוּמָה, הִשְׁקַפְתָּ לְכִבוּדָה פְּנִימָה.
בר יוחאי שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם נְתִיבוֹת רֵאשִׁית תְּרוּמָה, אַתְּ כְּרוּב מְמֻשָּׁח זִיו אוֹרֶךָ:

כתר בַּר יוֹחָאי אוֹר מְפֻלָּא רוֹם מַעְלָה, יָרֵאתָ מִלְּהַבִּיט כִּי רַב לָךְ,
בר יוחאי תַּעֲלוּמָה וְאֵין קוֹרֵא לָהּ, נַמְתָּ עַיִן לֹא תְשׁוּרֶךָ:

בַּר יוֹחָאי אַשְׁרֵי יוֹלַדְתֶּךָ, אַשְׁרֵי הָעָם הֵם לוֹמְדֶךָ.
וְאַשְׁרֵי הָעוֹמְדִים עַל סוֹדֶךָ, לְבוּשֵׁי חֹשֶׁן תְּמִיךָ וְאוּרֶךָ:

בַּר יוֹחָאי נִמְשַׁחְתָּ אַשְׁרֶיךָ, שֶׁמֶן שָׁשׂוֹן מֵחֲבֶרֶיךָ:

[ואשרי הנוסעים על ציונך, ולומדים תמיד מאמריך:]

מסע מירון וערי הגליל

הגליל העליון והגליל התחתון

שלום לכם אוהביי. אחיי. ריעיי. ידידיי. שואלי שלום ירושלים, רודפי צדקה והסד ד' עליכם יחי'.

אחרי דרך מבוא באר לחי. שתיתי רויתי מנת כוסי. בעזר אלק"י הרועה אותי, להושיבי עקרת ביתי. בחצרות אלקינו בתוככי ירושלים. אם הבנים שמחים בחיים ושלום. ואברך את ד' על כל הטוב אשר גמלנו. ועד הלום הביאנו, להגביה עוף כנשר, לפרח פרח מטה בני אהרן, גם חלק וגורל שבטי ד' איש למשפחותיו. בארצות החיים אשר בגליל העליון והגליל התחתון.

בהנפש מעט רוחי בקרבי. אמרתי בלבי האומנם! כי ידעתי אף אם יהי' כל מימי רהב דיו. וכל קנה סוף למשוך קסת. גם כל ברואי חלד, ויושבי תבל' סופרים חוקקים בעמל, יום ולילה לא ישבותו, כחם כמר מדלי יחשב, לתאר אפס קצהו, ואף כשחק מאזנים מנועם שבחי ארצינו הקדושה — אבל! לאהבתי אתכם אמרתי אף אם מעט הוא. נופת תטופנה שפתי. להשקות עדרי ידידיי מבאר רחובות מימי הנאמנים. ממראה עיני אשר ראו מיום צאתי מביתי מירושלים עיר הקדש, עד שובי לשלום. למען תתענג נפשכם מדשן שמחתי, מסדר נסיעתי וכל אשר ראיתי במקומות הקדושים אשר הייתי. כאשר ידעתי כי נכספה וגם כלתה נפשכם מאוד לחצרות ד' לדעת את שלום ירושלים ונועם גורלה:

ביום א' בהר, ד' לחודש אייר. בשעה ד' קודם חצות היום (לפי חשבון הארץ התחלת היום בשעה א') ארחנו יחד חברת הנוסעים כעשרה אנשים. מיקירי ונכבדי עיר הקדש ירושלים. להנסיעה הקדושה והנעימה. הלכנו ברגלינו, בלוית הרבה אוהבים ומיודעים, אל

מחוץ לעיר דרך שער שכם בדרך ההולך שכמה, ושם כבר הסוסים עמדו הכן במתג ורסן, ופרשו עליהם יציע כרים לישב שאנן, גם נחושת ברזל תמיכת צעדי רוכביהם. נעתרו לנו שם נשיקות אוהבינו, עדי הפרד לא יכולנו. ואנכי הנני עומד בעשתונותי הנבוכים, מבלי דעת אנה אדרוך במתי הסוס, אשר לא נסיתי תמול שלשום. ואף מאז היותי לאיש. דמיתי בעלותי כי אסק שמים. יגורתי כי אפולה. או אז תציע שאול תחתי. לא ידעתי אנה מרוחו אלך. אם אימין או אשמאילה. ובעמדי משתאה ומחריש. קול תור המנהיג הגיע. עמדו התיצבו עלו איש רכבו, ולקול צעקתו כי עז. ועברתו כי קשתה, הוכרחתי עלות בפחד ופחד, ואוהביי תומכים אותי בידיהם, מזה אחד ומזה אחד. וקול קריאת ידידיי ובני ביתי הומיה בדמע ובכיות שמחה ותפלה בברכם אותנו לאמר: לכו לשלום, ואל שדי יתן לכם רחמים, ויציל אתכם מכף כל אויב ואורב בדרך. עד שובכם לשלום לשמחה וששון. אך זכרו נא אותנו ברחמים רבים בכל מקומות הקודש. אשר ידרכו כף רגליכם.

אף לבי נמס כמים לקול המיות רגשת דמעתם וקול שאגתם. אשר כהולם פעם תצלצל באזני. וגם ביודעי את הדרך הגדול והנורא אשר אנכי הולך. אבל בהציגי אך רגלי אחת על במתי הסוס. כפתן חרש האטים אזניו. לקול תרועת האוהבים הסובבים אותי כחומה. וגם לב כל איש אשתו ובניו. בנסעו מקדם. ואך ברגש דהרות עקבותיו. ענה ויגה כל איש עד כי פרש אורח לרגליו וילך, ועוד מעט והנה כמטחוי קשת בין העיר ובינינו. וכרבע שעה צץ ופרח הר וגבעה. ותכס העיר מעינינו. אוהבינו אין עוד, ידידינו ואנשי ביתינו חלפו וגזו. אך עוד מעט מאוהבינו אשר שכרו להם חמורים וליוו אותנו עד מרחק חצי שעה מהעיר, ושם גם המה עזבו אותנו, בפרידות שלום ונשיקות אהבה וישובו העירה. ואנחנו הולכים הלאה, ודי אתנו לעזור אותנו. אף אנכי נפתלתי וגם יכולתי רכבתי בעוז וגבורה, לא יגורתי ולא יבוא לי פחד. לא נפלתי ולא נחתי, שקטתי בשלוה ואין רוגז, בתוך שאר חברת אורחותינו ילידי ארץ המלומדים כרוכבי רכש לרוץ.

עלינו הרים ירדנו גבעות בצהלה ושמחה. עברנו איזה כפרים. גם כרמי חמד. וגנות תאנה ורימון. עד כי באנו אחר הצהרים אל כפר בריה[1] אשר בגבול בנימין. והוא תכונות בארות אשר לבנימין. שם שתינו מקירי המעיינות, מים קרים לרויה, ממעיני הישועה אשר יזלו שם. משם נסענו עד כי באנו לפנות ערב. אל מקום עין מים. הנודע לשמו „עין אל חארמיעט״[2] (בלשון ערבי העין של הגנבים). בעל הסוסים ציוה עלינו לירד ללון שם בלילה ההוא. אבל אנשי חברתינו היודעים נכון הטיב את כל פינות הדרך, לא אבו רדות. באמרם כי מקום הזה הוא מקום אורב ורוצחי נפש. פתינו אותנו ויפת לנסוע הלאה עוד שלש שעות עד ביר לאבען[3]. ובהגיע שעה שניה בלילה, בהתכס עלינו ענן וערפלי חושך. ציוה עלינו לירד מן הסוסים. וכל אחד יוליך את סוסו אשר ירכב עליו, כי שם מורד הר גדול ונורא. כה עשינו. כל אחד לקח מתג האמה, ויולך בידו את הסוס מן ההר ההוא, באישון לילה, בישימון דרך עקלתון באין אומר ואין דובר לי אנה אני בא. בכל עת ורגע דמיתי כי אך בור שאון חבוש לרגלי עד אשר ד׳ עזר לנו. כי באנו ביר לאבען מקום עין מים. ברגש ורעש פנה כל אחד להוריד אמתחתו ארצה. וירץ ליקח חבל נחלתו מטת שן נעשה מאדמת הקודש. במצע אבנים החשוב בעינינו כמעולפת ספירים. מהרנו כלנו אל עין המים. לקחנו מים לנטילת ידינו. והצגנו מעל לראשינו. שכבנו. אז הניח מעט לנו. השמים כספר גגלה לעינינו. הככבים יהלו ממסילותם. ויריעו מורשי לבבנו תת שיר ושבח על נועם גורלינו. מצוף דבש חנותינו, אבל שנתנו לא ערבה לנו במקום ההוא מפחד אויב ושודדי לילה. הלילה גז חיש ויעף, הבוקר יציץ וחלף, וקול המנהיג צלצל באזנינו: חיש מהר, מהר חיש. (כה דרכם כסל לרדוף על צוואר הנוסעים. לא ייעפו ולא יגעו מקרא תמיד חיש מהר. מהר חיש).

1 הוא הכפר אלבירה מול רמאללה.

2 מעין דל משמאל לדרך ירושלים—שכם, בק״מ ה־32.

3 „לבונה״ בק״מ ה־44, בכביש ירושלים—שכם.

עמדנו עוד בטרם יכיר איש את רעהו. וכאור בוקר התפללנו תפלת שחרית. ועד גמרנו התפלה כבר היו הסוסים מרותמים. ולא עזב אותנו להשיב נפשינו רק במעט יין שרף וצפיחת בדבש, מאשר היה בכלינו. ישבנו ברגש על הסוסים, ונסענו הלאה עד שעה שלישית של היום, ובאנו עד מקום חלקת השדה אשר ליעקב אבינו (והוא בחלק בני יוסף) אשר קנה מיד חמור אבי שכם במאה קשיטה. (עתה הוא שוה לכל הפחות מאה אלף רובל כסף) מאז הנני בארצנו הקדושה לא ראיתי עוד חלקה טובה כמותה. ישרה ונעימה בתלמים הרוויים נחת בצמחה המבורך מתנובת שדי. וממגד שמים מעל. מכל דשא וירק טוב למינהו. ובהיותינו שמה עלי דרך ההולך בתוך באמצע החלקה נתננו כלנו מתנת יד (באקשיש) לבעלי הסוסים. להטות עמנו מני דרך לנסוע אתנו לכפר עווארתנו (הוא גבעת פנחס) [4]

ויהי בנסוע על דרך החלקות ההולך שכמה, נטה מני אורח כשעה אחת או שתים. ובבואו מול הכפר כחצי שעה ציוה עלינו לירד מעל הסוסים. ולילך שמה ברגלינו כי ירא לנסוע שמה לא ידעתי למה? כה עשינו ירדנו מעל הסוסים. והלכנו ברגלינו עד באנו קרוב אל הכפר העומד על ראש ההר. בעמדינו שמה לרגלי ההר פגענו בערבי אחד. הבטחנו לו שכרו להוליך אותנו אל קבר אלעזר בן אהרן הכהן. אשר על ראש ההר השני מול הכפר. הוא רץ כצבי ואיל. קפץ על אבני ההר. דלג כארנבת על סלעי הגבעה. גם אנשי חברתינו, ילידי ארץ הקדושה, נהרו אחריו. כאשר הם מלומדים מנוער באורחות יגון. ודרכי אנחה דרכי ציון האבילות מבלי מועד. אבל אנכי, אם כי בכל כחי נסיתי לרדוף אחריהם, נלאיתי נשוא, מריצת דרכם בנקיקי אבן, אף ברכי כשלי מחגוי סלע. אחרתי פעמי מעט עדי באתי אף אני אחריהם למחוז חפצינו. למקום הקדוש והנורא. מקום ציון קבר הכהן הגדול זרע אהרן קדוש ד', ושם חצר

4 מדרום לשכם, מקום מושב שומרונים עד סוף ימי הבינים. נזכר „בכפתור ופרח".

גדול נבנה בהוד ויופי כארמון מלך, רצוף באבני שיש בהט וסוחרת, גם עוד שאר ציוני קברים נראים שם. אמרנו איזה קפיטל תהילים. ובקשנו שם תפלתינו. הלכנו משם, אבל גם בחזרה, כמרוצת אילים וצבאות השדה, הוכרחנו למהר אחריו על ראש ההר השני, אל תוך הכפר. מקום עיר הקדושה (גבעת פנחס) הלכנו כל הכפר מקצה אל הקצה. עדי באנו אל מקום קברת פנחס בנו. עליו גם כן נבנה בנין נחמד בקשתות אבנים לכבוד ותפארת. בהגיענו שמה ציוו עלינו הערביים העומדים שם לחלוץ מנעלינו מרגלינו כי המקום אשר אנחנו הולכים שם אדמת קודש הוא. כה עשינו. שפכנו שם שיח נפשינו. אכן גם שם לא הארכנו בתפלתנו, כי יראנו לנפשינו, ממרבית הערביים הבאים לקבל פנינו.

ירדנו משם לא רחוק רק כחמישים אמה במורד ההר. אל ציון קבר איתמר בן אהרן הכהן אחי אלעזר. גם שם בנין נאה וברצותינו ללכת אל תוך פתח החצר. כבר שמרו לנו ערביים על הפתח אשר באו שם לקבל פנינו, (ולא רק פנינו רק מתנת ידינו), ולא עזבו אותנו ללכת. עדי ניתן להם מתנת יד. וזה דרכם בחנפי לעג כי חלילה להם לצרכם לקחת כסף או זהב. ואך לכבוד קדושת הנביא נבקש להדליק שמן זית. הבטחנו להם ליתן מתנת ידינו בחזרתנו אחר תפלתנו. גם שם שלנו נעלינו מעל רגלינו, והלכנו לתוכו ואך תפלה קצרה התפללנו שם כי כבר מרחוק שמענו קול בעל הסוסים. חושו גושו, כי רד חצי היום, ואורח רגלינו עוד לא נסענו. וברצותינו ללכת. פשטנו ידינו במתנה איזה מעה כסף להערבי העומד על הפתח, אבל המתנה קטנה מאוד בעיניו, וכמו נד ניצב עם עוד אחוזת מריעיו בתוך הפתח, ולא עזב אותנו צאת החוצה. אז גשנו כלנו כאחד, ובחוזק יד הוצאנו נפשנו משם. כאריות ונמרים נהמנו כלנו. ותפול עליהם אימתה ופחד. ולא רדפו אחרינו.

רצנו מהר מן ההר אל מקום מעמד הסוסים. ישבנו עליהם ונסענו הלאה כשעה שתים. עדי באנו אל קצה חלקת השדה אשר

מעבר השני. מקום קודש הקדשים קבורת יסוד עולם. יוסף צדיקנו. עם שני בניו מנשה ואפרים. אבל גם שם בעמדינו בתפלה ערביים כארבה לרוב באו לבקש מתנת ידינו. לכבוד הנביא כדרכם. אבל שם בידענו כי לא רחוק מעיר אנחנו. באין מגור ופחד דחפנו אותם בהרמת אגרוף מאתנו. ישבנו על הסוסים ורכבנו. וברגעים אחדים. והנה אנחנו באים בתווך בין שני הררי עד, רמים ונשאים, הלא המה הר גריזים לשמאלנו. והר עיבל מימין צדנו. וכרבע שעה באנו אל עיר הגדולה והיקרה שכם (נקראת בלשון ערבי נאבלעס ויש אומרים כי נקראת על שם כי נבלה עשה) והוא עיר מוקפת חומה מבנין בתים מלא ברכת ד'. כגן רוה עינות מים לרוב. טובים ומתוקים כלו כגן ירק, מלא גנות גם פרדסי חמד, כולו נאה, כולו יאה, ארכו כמה פרסאות מלא מגד ועדנים, כפרים ועיירות, אבל ההר עיבל אשר לעומתו אבל ושמם. קללת אלדי"ם רובצת עליו. מלא סלעים ואבני נגף קרחת וגבחת. לא מקום זרע ועץ עושה פרי. אך למטה לרגליו שם יש מעט עץ עושה פרי למינו.

בעמדנו במקום הנורא ההוא. מלאה רגש נפשי אף תבוא כאש בעצמותי תיקד מורש לבבי. לזכור ימים מקדם. עד כי סרעפי עשתנותי כמראה עיני יבטו. מקום ארון הקודש. הכהנים והלוים כה מברכים ושרי צבאות ישראל חונים על דגליהם. פזורים על הררי קודש האלה, מקבלים ברכת ד' היא תעשיר, עושר שמור לדור אחרון אמונת תורה הקדושה ולא יערכנה פז וכתם אופיר. אף לא ישקל בפלס ומאזני יושר, כל חשק ונועם תבל, נגד עונג רוחי וראות מחשבות עיני ברגש נפשי במקום קדוש ונורא ההוא. אבל! ליגון נפשי לא ארכו לנו השעה שם במקום ההוא. לחסרון כתבי תעודת המדינה (טירקישע פעסיר) לאיזה אנשים. ולכן יראנו מעבור דרך העיר. ואך בקצה העיר אשר מתחת, כערך חצי שעה, עברנו את כל ככר העיר במתק נטעיו אשר על קצה כל המגרש. ועלינו לרגל דרכינו עלי ראש ההר עיבל (ואך כמרחק אלף אמה הוא העמק אשר בין הר גריזים והר עיבל). בעבר השני להר עיבל

ירדנו ברגלינו. כי ההר גדול ונורא הוא. ולעת ערב באנו אל עין המים אשר על קצה כפר דועבע [6] (הוא גבעת שאול או ג'בע ג' דגושה). שכבנו שם בלילה ההוא. שנתינו ערבה לנו. כי קרוב לנו הכפר. לא פחדנו משודדי לילה. אויר ורוח צח נשב לנו. לרגלי ההרים אשר אופפו אותנו עלי העין הזה.

הבוקר אור, יום ג', התפללנו. בעל הסוסים אץ כדרכו. רכבנו על מישור נחמד וכר נרחב, לערך שעה וחצי, במקום מבצר סאנור [6] (הוא כפר עומד על ראש ההר הנודע במלחמה הגדולה אשר עשה שם אבראהים פאשא ולא יכול ליושבי הכפר) אחר כך נסענו במשעול נאוה בין שני רכסי הרים משני עבריגו. ובשעה ד' קודם חצות באנו דוינין, [7] והוא חלק ישששכר (הוא עין גנים), אשר מימיו נוזלים מן לבנון. שם נפשנו מעט תחת צאלים, עצי זיתים שתולים למכבר מקדם לעיר. העיר ההיא בנויה לתלפיות, מקום נחמד ונעים, ורק ספרדי אחד יושב שם. לפנות צהרים רכבנו הלאה. במישור ישר ונחמד. אבל לאשר בעל הסוסים נשאר בעיר. ואנחנו לבדנו רכבנו באין מורה דרך לפנינו, תעינו מני אורח, ונסענו אל כפר זרעין [8] והיא תכונת עיר יזרעאל. ויהי כבואנו על יד הכפר, פגענו בערבי אחד זקן וישאל אותנו לאמר אנה תלכו. אמרנו לו לטבריא אז ספק כף וחרק שן. האם לטבריא תסעו מה לכם פה? כי תעיתם מני דרך. לבקשתנו נעתר לנו, להורות לנו את הדרך אשר נלך בה במעלות הכפר, ומשם נשוב אל מחוז חפצינו. חיש מהר רכבנו את מעלות הכפר אשר מעבר השני בראש ההר. כי יראנו מאוד לנפשנו

5 גבע נזכרת במשנה (כלים י"ז ח') וכן בתוספתא (ב"מ ו.) „גבע של בית הכותים". כיום סבורים ש„גבעת שאול" סמוכה לירושלים במקום הנקרא „תל א־פול".

6 כפר מבוצר בדרך שכם—גנין, ידועה עמידתם של בני משפחת טוקאן, שהתבצרו בסאנור נגד צבאות איבראהים פחה.

7 היא ג'נין.

8 בסמוך לעיי זרעין.

כאשר נכון וטוב, נודע לנו מרחמי לב הערביים, הקדם כל עובר אורח בסבר פנים יפות. אף יכמרו רחמי לבבם לכובד מעמסו וחיש מהר יתאמרו פועלי הטוב להוריד משאו, מבגדו ועד כתנתו אשר עליו, למען הקל תהלוכו אשר ילך ברגליו. אף טורח הסוס או הפרד ימנעו מאתו, למען ילך לבטח דרכו באין פחד ורתת, עוד מרוצת ושודד. מאוד מאוד ירט לנו הדרך מהכפר ההוא. ובזמן קצר עלינו ראש ההר אשר מעבר להכפר, או אז תאורנה עיני לראות את כל שדות עמק ההוא. הוא עמק יזרעאל, ארכו ורחבו, מהלך איזה ימים. ובאומנות אומן אביע לכם שפת צדק כי מאז צאתי מבטן גוחי לא ראתה עוד עיני מנופת צוף וכל טעם. מתק ונעם מביטי. כאשר רוויתי לשובע עיני. אז בראותי יופי ותפארת העמק הזה המתנוסס במראות הצובעו"ת אשר צבע"ו הדשאים למיניהם. מכל ירק וזרע הארץ. שמה נפלו הגבורים ויאבדו כלי מלחמה על שאול ויהונתן בנו. סביב העמק יכתירוהו הרי הגלבוע, וגם הר הכרמל חבוש פאר לראשו. במרוצה ירדנו מראש ההר אל עין המים, אשך בקצה העמק לרגלי ההר, שמה כבר שמר לנו בעל הסוסים, ספק כף על ירך, בחרות אפו בנו, עד כי יצא הקצף מפיו לאמר מה עשיתם במקום הזה הנודע מאז לאהבו אנשים עוד מעט כו', ואנשינו נקיים.

נסענו משם איזה שעות ולפנות ערב באנו כפר תמרה[9] (הוא כפר תמרתה) שם הייתי אנוכי לכל הארחה שומר מה מלילה ברצוא ושוב, כי נגפה ידי הימנית במקום מושבה, ותכאב לי תמרורים עד כי נדדה שינה מעיני. וכל הלילה לא נתתי תנומה לעפעפי. ועוד בטרם השחר עלה. העיר בעל הסוסים את האורחה, ובחפזון גדול הוציא אותנו משם. במורד הר גדול, אבל לחשכת הלילה תעה גם הוא את כל הארחה מני דרך, עד כאור יום, וכאור בוקר ראה והנו נמצא במקום לא ידע ואין דרך לנטות ימין ושמאל. ויזעק זעקה גדולה ומרה, כי לא ידע אנה ילך, עד כי יגע ומצא להחזיר אותנו לאחרינו, ומשם הורה לנו את הדרך ומעגלי יושר לילך לטבריה. והוא בצד

9 מקום מגוריו של התנא ר' שילא, תלמידו של ר' יוחנן.

הר המלך יודיע[10] אשר היה לו ליגאי המלך. כשעה אחת עמדנו על עין מים אשר מנגד להר ההוא. התפללנו שם, ורכבנו משם על יד מבצרי עתיקי ימים. גם את הר חרמון ראינו משם והוא הר השלג (טור תלגא) הרחוק מאתנו כשלשה ימים. ואך לגובה ההר אשר עד שמים יעלה שיאו, נראה הוא מרחוק בכל המחוז. מכוסה שלג מראש ועד רגליו. תפלא עין כל רואה. במקום אש שלהבת השמש אשו תבער יער, תלהט הרים בכל השטח הזה, והשלג כל השנה לא ימס.

בשעה שמינית אחר הצהרים, באנו עיר הקודש טבריא, והיא בחלק נפתלי טובה ראיתה מאד מאד, עומדת כמישור יקר לרגלי הר הכרמל. חום השמש אשר בכפר ההוא, הוא עד להפליא, כתנור בוער, וכמעט תעל שביבי אש, על כל מדרך כף רגל. ועל כל זאת כחומה בצורה שגבה פליאתי. כאשר נודעתי מפי הרוקח. המוכר סממני הרפואות, כי כל אשר תעל תוקף החום ושבובי השמש, תרבה ותגדל בריאות וחיזוק יושביה, עד כי בהניח חום השמש מגבורתו, כן תציץ ויהי פורח כל חלי וחוסר המזג ליושביה והכל מפלאי בראשית, ויתברך שמו ויתעלה:

העיר טבריא מוקפת חומה משלש רוחותיה. ומרוח הרביעי רוח המזרח הוא חומת ים כנרת. והעיר עומדת באמצע אורך הים. נבנתה בסדר יפה, בשווקים ורחובות מרוצפים באבנים יקרות, ועל מפתן שער העיר קבר רבי ענן, אומרים שציוה לקבור אותו למען יהי' שומר העיר. שם בטבריא נחתי מעט על ערסי. לא שקטתי מכאב ידי בהניחי כל היום וכל הלילה בלאות רטובים ממים קרים. ולא יכולתי נטות ימין ושמאל. ועל כל זאת צוותי חברתי לבלתי לכת אף פסיעה אחת מבלעדי. ביום ה' כשעה ששית, עת צהרים, שכרנו סירת דוגה (אניה קטנה) לשוט את מי הכנרת לארכו, עד מקום צאת הירדן ממנו. ישבנו על הספינה לערך שמונה עשר אנשים. וארבעה מלחי הספינה חגו ויניעו את ההגה אשר בידיהם ויסעו אתנו לארכו, ערך ארבע שעות. תלה כל לשון תת אמרי שפר,

10 עד כה לא הצלחתי לברר למה הוא מתכוין.

לתאר את נועם זיו מי הים הלזה. עליו אמרו חז"ל "הים דומה לרקיע". כולו משתרע בגן ירוק כתכלת, וכפי מאמר משכילי ענגלאנד, אשר עמדו על מתכונתו למדוד עומק מי הים הזה, עמוק עמוק הוא מכל ימי תבל. דגים בו למכביר, עד כי אין מספר למשקל הציד אשר יצידו ציידו הדגים יום יום. מימיו מתוקים וקלים מאוד, עד כי לא ילאה האדם לשתותו לרווי־ה, כמה וכמה מידות כל היום, ולא נודע כי באו אל קרבו במתק טעמו כלשד השמן. נסענו ככה על הספינה ארבעה שעות, עד אשר באנו אל קצהו הדרומי, מקום זוחלת הירדן מתוכו, והוא ג"כ מפלאי בראשית, כי ניכר היטב לעין רואה מי הירדן בעודו הולך על מי הים בתווך. טעמו יעמוד בו ומראהו לא נמר. ובצאתו, כמין שני חוטין מהלכין מזה ומזה, ומי הים מפריד בינם. וכרגע אחר גבול הים, הם לאחדים. רץ ונמהר מאוד במהלכו. השלכתי מעט נייר על הירדן וכהרף עין תעוף בו ואיננו. הירדן יוצא ממערת פמייס קרוב לדמשק. והולך אל נהר החוויליה, הוא ים סומכי מי מרום) ויוצא מים החוויליה מהלך כמה שעות. עד שנופל בים כנרות. ויוצא מכנרות, והולך על כל פני מזרח הארץ, נגד ירחו, עד שנופל בים המלח, ושם יוצא מתחת לארץ אל ים הגדול. מלחי הספינה עברו את הירדן בכליהם והמים הגיעו רק עד טבוריהם,

עמדנו שם בהתחלת חלק נפתלי, טובה ראיתי מאד מאוד, עומדת במישור יקר לרגלי הר הכרמל ובני ראובן כחצי שעה. והוא מקום מדרך כף רגלי אבותינו. טרם בואם לארץ הטובה והרחבה מקום הואיל משה באר את התורה הזאת. התפללנו שם מנחה בציבור (מי יודע, כמה מאות שנה לא נשמע תפלת ישראל וקדושה בציבור, בעבר הירדן אשר לא נושב מבני ישראל זה כמה. יהי שם ד' מבורך). אחר תפלת המנחה. גם כי רד היום, מהרנו וישבנו על הספינה ונסענו בחזרה. מעט הי' לנו הרוח מאחרינו, כן תורנה נשאו ונסעו בחזרה רק מעט יותר משלש שעות.

בערב שבת קודש הלכנו להתפלל תפלת שחרית בבית מדרשו של רבי מאיר בעל הנס, הנבנה על קברו,

ביופי והדר, והוא רחוק כחצי שעה מהעיר לצד דרום, באמצע הדרך אשר על יד הים. מקובל הוא בפי כל אשר שם הוא נוכח בארה של מרים (עיין ירושלמי כלאים פ"ט כתיב ונשקפה על פני הישימון א"ר חב"ב כל מי שהוא עולה להר הישימון וראה כמין כברה קטנה בים טבריא, זו היא בארה של מרים). לא יכולתי לטבול שם כי היו הרבה עוברים ושבים, אך ירדתי ורחצתי שם פני וידי. מימין הדרך הוא מקום ביני עמודי דר' אסי. איזה מהם עומדים עוד. גם יש שם מקום נחצב מאבן אחת. אומרים כי הוא מקוה האר"י הקדוש זיע"א. הדלקתי שם שמן זית בעדי ובעד ביתי, ובעד כל אוהביי ושאר התומכים ועוזרים להיטיב ישיבתי על אדמת הקדש. אחר כך התפללנו בציבור, ואחר התפילה טעמנו מעט אוכל מאשר אתנו. ואחר השיב נפשינו הלכנו לרחוץ בחמי טבריא הקרוב לשם כאמתים אמה. בנין עגול נחמד ונעים מאבני שיש יסובב את מקוה החמה אשר בנה עליה אבראהים פאשא, זה כחמישים שנה, בעמודים יפים מאבני שיש אדום וירוק, מעשה שושן, ציצים ופרחים. נסיתי לטבול אצבעי במקום צאת המעין מן ההר ולא יכולתי כי נכוה מאוד. רק במקוה אשר בהמרחץ שם יעמדו המים שנים או שלשה ימים עד יתקררו. ואחר כך ילכו לתוכו לרחוץ. רחצנו שם לערך שעה וחצי ותחי רוחי. מנועם המים אשר בא בקרבי כשמן בעצמותי. בצאתי מששתי את בשרי ויהי חזק כברזל ונחושת מחוזק המים. וקודם מנחה טבלתי עצמי בים כנרת, לכבוד שבת קודש, וחזרנו לבתינו להכין נפשנו לכבוד השבת קודש, בשמחה וטוב לבב.

ביום שבת קודש היינו ששים ושמחים בחברת אחינו על אשר זכינו לדרוך על אדמת הקודש טבריא תובב"א, מקום משם יצאה תורה לישראל, תנאים ואמוראים הקדושים זכותם יגן עלינו, אבל בשרי עלי יכאב, בהתחקותי על העיר ותהלוכות יושביה, אשר חשך משחור תוארם. דמיתי כי פה ארץ החיים חיי שלוה, אבל אין חדש תחת השמש, וכהדלות השורר בבתי אחינו בני ישראל, אשר בעה"ק ירושלים, כן העוני מולך בבתי אחינו אשר בעיה"ק טבריא. ביתם ריקם מכל, באין לחם ומזון, ולא בגד ללבוש, הולכים יחף.

שבעים ביגון ולחץ. השי"ת ירחם על מצב בני ישראל בכל מקומות מושבותיהם:

יום א' בחוקתי לפנות ערב, הלכנו להתפלל תפלת המנחה על ציון קבורת רבי יוחנן בן זכאי עם חמשה תלמידיו, השוכבים סביביו. גם רבי אמי ורבי אסי שוכבים שמה, קרוב לקבר רבי יוחנן בן זכאי כאמה אחת. גם הגאון הקדוש בעל מחבר השל"ה הקדוש שוכב שמה, אצל קברות התלמידים, והוא לא רחוק מהעיר רק כרבע שעה לצד מערב. הדלקתי שם שמן זית והתפללנו מנחה. קרוב לשם כחמישים אמה, קבר הרמב"ם. אמרנו שם איזה קפיטל תהלים, וכאשר פנה היום הלכנו אל ציון תלמידי רב, רבי חננאל ורבי ברונא, התפללנו שם מעריב וחזרנו לביתנו לשלום:

יום ב',בבקר הלכתי בסיעות מרחמי אל ציון התנא קדוש ד', רבי עקיבא, והוא בראש הר הכרמל. ומקובל הוא בפי כל, מהאר"י הקדוש, כי על ההר הזה קברות הארבעה ועשרים אלף תלמידיו, אשר מתו בין פסח לעצרת. כהולך על גחון הלכתי על ארבע. ידי ורגלי על ראש ההר הזה. בהשיבי לאחור להנפש מעט, ותנשב בי רוח החם אשר מככר העיר, כרוח אש מתנור בוער, ולכן עמוד לא יכולתי' רק חיש מהר נרדפתי, עדי שמה, באין איל ועצמה. שמה נפשתי מעט בצל שן סלע הקרוב לציון התנא. אחר כך הדלקתי גם שם שמן זית, ושפכתי שיח נפשי במקום קדוש ונורא, בעדי כל קהלי תומכי נפשי, והלכתי משם בדרך ההולך על כתף ראש ההר, עדי באנו אל מקום מערות רבי חייא ובניו, יהודא וחזקיה, והמערה סגורה ומסוגרת, רק מחוגת אבנים יכתירו ויאופפו לציון מקום קדוש ההוא. גם קברות רבי הונא במחוגה ההיא. גם הדלקתי שמן זית לכבוד הקדושים הספונים שם, וערכתי תפלתי ובקשתי, וירדתי מן ההר. באין דרך, רק בתוך זרע השדות, עברתי דרך העיר, מקום קבורות הסנהדרין, אשר באמצע רחוב הגוים, גם מקום המשפט שם ציוני הקברות, נרמס למדרך כל כף רגל. אוי לעינים שכך רואות קברות עיני העדה למרמס רגל עד ישקיף ד' וירא בעני עמו.

גם דרך מקום קברות ישראל אשר בטבריא עברתי, **והיא הדרך ההולך לחמי טבריא (זה איזה שנים אשר עשו שמה את דרך** המלך להמרחץ, ובאכזריות חמה פינה מושל העיר את קברות ישראל, ובשנה זאת שילם לו השי"ת משכורתו כפולה, כי הורד לארץ הדר גאונו, אף שתה כוס רעל על כל אשר לו מסביב, ומי יודע איך וכמה עוד יהיה אחריתו מרה כלענה, כן יאבדו כל אויבי ד'), והרבה מאוד גאונים וקדושים ספונים במקום ההוא. משם הלכתי אל מערות רבי כהנא, אשר מעט למעלה מרגלי ההר. אומרים כי שם קבוריר מהסנהדרין. משם ירדתי במורד ההר, על קברת אדמה ישרה, ושם קבר רבי ירמיה, ועליו גל אבנים גדול. משם חזרתי אל בית מדרשו של רבי מאיר בעל הנס, הקרוב לשם. התפללתי שם מנחה. וחזרתי העירה:

יום ג' בבוקר שכרתי סוס, רכבתי עליו ועוד אחד מאוהבי רוכב אחרי על החמור והמנהיג אחרינו ונסענו למערות השבע נשים צדקניות.[11] בלהה וזלפה,, ציפורה אשת משה רבינו עליו השלום, אלישבע בת עמינדב, חנה אם שמואל. דבורה הנביאה. אביגיל אשת דוד המלך עליו השלום. שם גדר עגול, מאבני גזית סביב המערות, ואך מעט מעט ניכר פתחי המערות, והוא רחוק מעיר כשני שעות. ערכנו שם תפלותינו ובקשותינו, ונסענו הלאה לכפר חאטין,[12] והוא כפר חוטייא, העומד לרגלי הר תבור. על הדרך שכרנו לנו ערבי אחד להורות לנו את הדרך אל כפר ארבל[13] (אבל בצדק יאמרו גבוני הארץ, אם תמצא עורב לבן תמצא צדק בשפתי ערבי). טרם לקח שכרו בחלקת לשונו, הבטיח כל אשר חפצנו, ולא בעד בצע כסף, אשר בינו ובינינו מה הוא. אך כאשר טמן בחיקו את כספנו, התל בנו והחליף

11 מקום קבורתה של אלישבע ויתר הנשים הצדקניות. נזכר כבר בספר „יחוס הצדיקים", שנכתב בשנת רצ"ז, והובא לדפוס ב„המעמר" ג'.

12 כיום מושב בשם זה בקרבת הישוב העתיק.

13 ארבאל נמנית בין ערי משמרות הכהונה, ובה נתגלו שרידי ביהכ"נ מהמאה השלישית לאחר חורבן בית שני. כיום — חורבה מצפון למושב השיתופי כפר חטין.

את דבריו עשרת מונים. בעצמו לא אבה עוד ללכת, ורק את נערו הקטן שלח אתנו. הנער הזה הוליך אותנו באין דרך ולא אורח, אך סלל דרכו על זרע שדות ותבואות כרם, רץ כאיל בין תבואות שדי, והסוס אשר רכבתי עליו נהר אחריו באין מעצור. אבל האיש אשר אתי בחברתי, בנסוע על חמור קטן, לא עצר כח לרדוף אחרי, גם המנהיג הולך ברגליו. ואיך ירדוף אחרינו? ובהביטי אחרי והנם רחוקים ממני, משכתי בכל כחי במתג ורסן, למען יעמוד הסוס עד בואם. ככה בכל מצעוד מאה או מאתים אמה, כי יראתי להעתיק רכבי מאתם.

ובהיותינו ככה בין צמחי השדה ויער תבואות, פתאום חושך ועלטה. גם מכסה ערפל כסה שמים, ועובי עננים תחשוך הארץ, נשיאים ורוח וגשם שוטף בחזקה, עד כי כחמשה רגעים כל לבושי, מראשי ועד רגלי, מכתנתי ועד אדרתי, רוטבי מטר. מחסה הגשם לא היה אתי, ואנכי עומד בין שמים וארץ, בנתיב לא שזפתהו עיני, ולא ידעתי תמול שלשום, בשדה ערבי אשר בטח ידעתי, אם יפגשני חיי מאפס, וכל חלדי כתוהו. לא ידעתי אנה אלך. ואף כי הסוס אשר רכבתי עליו טוב ויפה, קל במהלכו כאחד הצבאים או כנשר שמים, אבל דמיתי אנה אברח, באורח לא ידעתי, ואנה אעזוב אנשי חברתי, רוכב החמור והולך ברגליו. שם במקום הזה ובעת ההוא אסון נורא התנוסס לעיני, התפלצו מורשי לבבי, אף הטיפו כעסיס דמי נפשי. סרעפי ידמו עוד מעט, והנה הערבי הולך. ואנכי נגזרתי. בפחד ופחת, השאת והשבר, נהלתי לאטו את מהלכי, כשעה אחת, בעברי בתווך בין אגלי רסיסי המטר החזק, וכעבור השעה גם הסופה עברה. והסערה קמה לדממה. השמש זרחה בתוקף ועוז גבורתם כדרכה מעולם במחוז הזה, והנה יבשה כל הארץ, גם כל בגדי אשר עלי, לא נודע עליהם אם גושמו כיום זעם. עברנו את השדות והכרמים. ובאנו על משעול צר יוצא מבין משברי הרים, והנער הערבי רץ ונמהר לפנינו עדי באנו למקום חורבת העיר ארבל. ויעמוד על שפת בור עגול' ויאמר „פה יעמדו כל הבאים להשתטח", וישא רגליו וינס מאתנו, וכרגע והנה איננו. וכאשר

יברח מן הארי כן נס ויברח מפנינו. אמרנו שם תהלים ונסענו מעט הלאה. חורבות הבתים מונחים מימין ומשמאל, כגלים על פני השדה, כל גל וגל חורבות חצר אחד, ובעליל נראה כי היתה העיר גדולה ורבתי עם. במורד הר קטן אשר בתוך העיר עומדים עוד שלשה עמודים מאבני גזית יקרות מאוד, ויפים בציצים ופרחים. ושם הי' בית הכנסת, וקרוב למקום הכנסת קבר נתאי הארבלי, גם קבר דינה בת יעקב, גם קבר רבי זירא שם בכפר ההוא, גם קבר שת בן אדם הראשון, שם בכפר ההוא, אבל לא ידענו את מקומו איה, ואולי הוא המקום אשר הראה לנו נער הערבי. שאלתי אחר בואי העירה להודיענו אם פגעתי מקום קבר שת, ואין יודע להשיב כי מעט מאוד אשר יתורו את מקום ההוא. מקום לא יעבור בו איש.

משם נסענו כחצי שעה ובאנו לכפר חאטין העומד קרוב לרגלי הר תבור ועל ראש ההר נראה עוד מבצר עתיק. הכפר ההוא מבורך מכל טוב הארץ כרמים וזיתים ועינות מים. גם האתרוגים הטובים יגדלו שמה. הייתי בכרם חמד אשר קנה הרב הגאון מופת הדור האב"ד דקהלת פיעטרקאב נשיא כולל ווארשא, שם הרבה אילני אתרוג יגדלו. ראיתי עליהם כמה אתרוגים, מהם קטנים גם גדולים. משם עלינו קצה ההר, מקום קבר יתרו חותן משה רבינו עליו השלום ועליו נבנה בית גדול ורחב ידים מאוד, נבנה מאבני גזית בהוד והדר מאין כמוהו. נתננו שכרנו לשומר הבית לעזוב אותנו ללכת אל מקום קברו. טרם הגענו עוד אל הפתח ציוה עלינו לחלוץ מנעלינו. כה עשינו ובאנו אל הבית הגדול ורם מאוד, מרוצף באבני שיש. אורך הבית כשבעים אמה ורחבו כשלשים, וקרוב לקצה הבית אשר מנגד להפתח, שם הוא קברו. גדר עצים משולבות יסובבו קברו, מתואר בשרד בצבע ירוק, ועל קברו מכסה אדרת ממשי אדומה וירוקה, סרוח עד לארץ, ונרות שמן דולקים לפניו. לא רחוק משם, מכוון נגד הפתח, בתוך הרצפה רצוף אבן אחד ובתוכו שקוע מדרך כף רגל שמאל, אומרים שזה הוא מדרך כף רגל משה רבינו עליו השלום, אשר הביאה אתה ציפורה אשתו

בכניסתה לארץ[14], ואנכי בעת ראיתי לא נתתי כל כך על לבי הדבר הזה. אבל אח"כ בבואי העירה נודע לי כי הרב הצדיק קדוש ד' מאווריטש, אשר מנוחתו כבוד בעה"ק צפת ת"ו, כאשר בא אל האבן, חבק ונשק את מדרך הרגל הקדוש הזה, אף מלא אותו בדמע עינו. ורחץ אותו בדמעותיו אשר שפך כמים עליו (אז כאשר נודעתי גם לבי נמס כמים. אחרי אשר זכיתי להיות במקום הקדוש הזה, מדרך רגל מרע"ה, ומדוע לא עשיתי אנכי כן) אמרנו איזה קפיטיל תהלים ויצאנו משם, ותיכף מנגד, בקצה הר השני אשר לעומתו היא מערת רבי יהושוע בן פרחיה. הלכנו שם ואמרנו גם שם תהלים. התפללנו בקשתינו. והלכנו לדרכינו. מאוד מאוד ירט לנו הדרך כי רד היום והשמש בא, ובכל כחי רציתי לבוא העירה, בתחלת ליל ההוא, להיות בעת ההדלקה אשר יעשו בלילה בחצר רבי מאיר בעל הנס (כך מנהגם בכל שנה בליל פסח שני). בעמל ותלאה עזר לי השם יתברך כי יעפתי על כנפי רוח. נשאתי אבר כיונה. ובאתי בחזרה לטבריא גם למקום מדרשו של רבי מאיר עוד רבע שעה קודם ההדלקה.

החצר היה כבר מלא אנשים ונשים וטף. וכרבע שעה כל העם עמדו מקצה. עינהם נוכח עמוד העששית, והמדליק הדליק את אגן השמן ברוב ששון ושמחה. ויהי כעלות הלהב וירונו העם בקול מצהלותם והנערים במנגינותם. גם בחצר אשר להספרדים כמתכונתו עשו: חזרתי לביתי ונפלתי נרדם על ערשי כאבן דומם מרוב עמל עבודתי ביום הזה. מעט אך ישנתי, והנה בעל החמור אשר שכרו אותי להוליכנו צפתה, בא ויקיצני לנסוע אתו, אבל כל עצמותי תאמרנה אז קול שברים ותרועה לרסיסים. מבלתי

14 קברו של יתרו בכפר חיטין „נבי שועיב", נזכר כבר ע"י ר' שמואל בן שמשון שעבר בארץ בשנת ד' תתק"ע, ומסורת מופלאה בדבר אבן שיש שעליה מדרך כף רגל יתרו, מובאת ע"י ר' משה ירושלמי, בעל „ידי משה" שביקר במקום בשנת תקכ"ט וכנראה שכאן שרשיה של המסורת המובאת כאן.

היכולת לפנות ימין או שמאל, אף הוא בהחפזו לדרכו עזב אותי ונסע מאתי. אבל תחת שכר החמור בלילה כפלים שלמתי ביום המחרת. גם נסעתי באין אורחה. רק אני עם נער אחד.

בשעה הרביעית על היום עזבתי את ארץ הקדושה טבריא. אוהביי ומיודעי הולכים ללוות אורחות דרכי, יוצא דרך שער הצפוני שער צפת ת"ו, אשר מצד ים כנרת. כשתי שעות נסענו על יד שפת הים כנרת ובכל עת ורגע בנטות הפרדה ימין או שמאל, דמיתי כי עוד מעט והנני בירכתי הים. אחר עבור שתי שעות נטה המנהיג את הפרדה מני דרך ים, ונלך על משעול ההרים הגדולים המלאים סלעים ואבני נגף. כשעה שמינית באנו אל כפר עין כחל[15]. גם שם נראו חורבות בתים וחצרות גלים מונחים על תלמי השדה. עין מעין נחמד יוצא משם. ישקו ממנו עדרי הנוסעים ברצוא ושוב שם נראה חפירת חצי ההר, אשר חפר נאפאלעון באניפרטע בדמיון כזב למצוא את כלי המקדש הטמונים שם, כנודע על פי הקבלה כי שם הם ספונים. אבל חפר ויגע ומאומה לא מצא.[16]

כשעה אחד עשר עליתי עיר הקודש צפת תובב"א, והיא עיר גדולה לאלקים. כרך גדול מפואר במגדלי שן, בחומות בתים גבוהים, דלתים ובריח. רכבתי דרך רחוב הספרדים, ומשם דרכתי במתי אוהבי, בדירה נאה אשר הכין לפני בעליות ביתו. רוח צח נשב באהלי. אבל עיף ויגע אני מטורח דרכי. ואף לבית התפלה להתפלל מנחה לילך לא יכלתי. מקוצר רוח ומעבודת יומי שכבתי, ויניח לי כמתק שנת העובד. למחרת היום הרבה אוהבים באו לבקרני. ובצאתי העירה רב מאוד מיודעים ומכירים אשר צהלו בשמחה לקראתי לדרוש את שלומי ויקבלו פני באהבה. ועל כל פסעי תכסה דרכי מאוהבים שונים ששתי אתם משוש. לעת הצהרים לקחתי

15 מעין בנחל עמוד בדרך מטבריה לראש פינה. בעל „עמק המלך" מציין בהקדמתו למשנה „כלי בית המקדש": „ואלו הן משקלי הכסף הגנוזים בעין כחל על ידי ברוך וצדקיהו".

16 מסורת זו נזכרת ע"י הר"מ ריישר ב„שערי ירושלים".

רשות מאתם להפרד מעט מהם. למען אלך לדרכי אשר עליה באתי. לקחתי אתי שני אנשים יודעי הדרך ויוליכו אותי במורד הר העיר אל כפר עין זיתון [17] (בימי הקדוש בעל „סדר היום" היתה עיר גדולה על תלה בנויה, ועתה הוא כפר לא גדול), רחוק כחצי שעה מן העיר. שתיתי שם מים מן המעין הטוב הנודע לתהלה בכל הארץ, והלכנו אל מערות רבי כרוספדאי אשר בראש ההר מצד ימין דרכינו. משם הלכנו אל מערות רבי יהודה בר אלעאי ורבי אלעאי אביו. גם קבר ר' יוסף סארגוסי שם. בחזרתי נטינו מעט לימין דרכינו ללכת אל מקום מטע זיתים רבים. ושם בתווך קבר רבי יצחק הלבן. ערביים וערביות העובדים בשדה רצו אלינו כאשר ידאו הנשרים. דמיתי כי באו לנגדינו למען הרע לנו אבל לא פצו פה ולא קרצו עין רק עמדו צפופים לראות ולשמוע תפלתינו אצל קבר הצדיק. ובחזרתינו גם הם הלכו לדרכם. משם חזרנו העירה, הלילה היה לי למנוחת נפש בחברת אוהבים.

ערב שבת קודש בבוקר הלכתי להתפלל בכנסת האר"י הקדוש אשר נבנה במקום שיצא תמיד האר"י הקדוש לקבל שבת בכל ליל שבת קודש. גם בשבת קודש הזה היינו שמחים וטובי לב מאוד על רוב חסדו וטובו אשר גמל ד' עמנו. להחיותינו כיום הזה לראות בעיני מקומות הקדושים אשר נפשי ערגה מאז היותי לאיש ולו היו לי אלף פיות לאכול ולשתות, כי אז הייתי ממלא חפץ ורצון מרבית אוהבי, אשר בקשו אוכל לי. ובאמת מעודי לא ראיתי כבוד והכנסת אורחים כמוהו. שם בצפת ת"ו ערב מאוד לחכי מאמר החכם „תלה כל שפתים להיות פורש, טוב נפש העני אשר לבבו דורש", כי כפי מרבית דלותם ועניים, כן הוא לבבם הטוב לכבד כל אדם בסבר פנים יפות בכל לבם ונפשם. ירחם ד' על עניים ומרודים כי לבי נמס כמים, לרוב העוני והדלות המרחפת בחוצות צפת ת"ו בבתי אחינו בני ישראל נבזים ודלים עניים יאביונים. (וככח העוני

17 לרגלי צפת. נזכר בכתבי הגניזה הקהירית, ובמשך דורות רבים לא פסק בו הישוב היהודי.

העז בעה"ק ירושלים וטבריא. כן עברת הדלות קשתה בעה"ק צפת ת"ו, ישקיף נא ד' וירא חיש מהר בעני עמו וארצו).

במוצאי שבת קודש הוא ל"ג בעומר מהרתי לגמור סעודה השלישית, למען אבוא מירון קודם ההדלקה. התפללתי מעריב והבדלתי. יצאתי חוצה לרחוב העיר, והנה כל העיר בשווקיה וברחובותיה, מלאים סוסים פרדים וחמורים לאלפים לרוב, מכל הסביבות אשר יביאו הגוים. שכרתי לי חמור אחד, ועוד איש אחד ממיודעי אתי בחברתי. מהרתי וישבתי על החמור ונסענו באישון לילה, אשר כיום יאיר מנהרות עששיות המאירים, מהולכי רגלי ודהרות סוסים. הרצים ודחופים. כל הדרך היתה מלאה מאנשים ונשים וטף. ששים ושמחים הולכים לחוג, ורוכבים רבים, אשר לא יספיקו לשכור סוס לאחד ירכבו שנים שנים על סוס או פרידה. כשנים וחצי שעה רכבנו עדי באנו למירון ובבואי שמה כבר היה כל החצר מלאה אנשים כארבה לרוב. בנות צעדה עלי שיר. והבנים נפוצים על גגות החצר הגדול. עומדים צפופים מצפים בשמחה לעת ההדלקה.

הלכתי תיכף אל בית מדרשו של התנא רבי שמעון בן יוחאי אשר על קברו. ובבואי שמה מצאתי כבר כל חצר בית המדרש מלאה מפה לפה, אנשים ונשים, נרות לאלפים האירו את הבית וקול דמעות הבוכים הומים כהמות ים וגליו לא ידמה, אף לא ישוה קול בוכים אשר ישמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות ישראל ביום הכפורים קודם כל נדרי. נגד בכיות ושאגות המון. והדמעות אשר יזלו כמים נגרים, אז בבית המדרש של רשב"י בצד קברו קודם ההדלקה. גם הדלקות הנרות (לאמפין) אשר שם בבית המדרש, ימכרו לכבוד התנא רשב"י בעד נר הראשון נתן ספרדי אחד ממדינות באחאריע, מאה ושמונה עשר רובל כסף וכל נר אשר יתאחר הדלקתו ימעט משכורתו. גם אנכי קניתי הדלקת נר אחד לכבוד התנא.

כחצי שעה אחר בואי, אחר אשר הכינו את העששית הגדולה, אשר על ראש הגג, מכוון נגד קבר התנא, עלה כל העם

מקצה הגגה. וכל אחד מאשר היה אתו מטפחת יפה, שמיכה נאה, כובע יקרה, השליך אל תוך שריפת אגן השמן. גם שמן זית כל אחד קנה ויצוק אל תוכו לכבוד התנא. אז נגשו המדליקים ברגש שמחה וטוב לב וידליקו מטפחת משוחה בשמן וישליכו אל אגן השמן. וכל העומדים בעינים צופיות עומדים מקוים לאור. ויהי ברגע הראשונה, בצאת שביב אש כעלות הלהב, וירונו העם, ותבקע הארץ לקול הרנה והשמחה, אלה מזה ואלה מזה, בזמר מזמרים, ישתקשקון בקול תרועה, תוף וכנור, נעים גם נבל. מרקדים ששים ושמחים בשמחת התנא. מנצחים בשירי זמרה בזמר „בר יוחאי", וכן כל גגות הבית אשר ממעל, וכל פנות החצר אשר מתחת מלאים אגודות אגודות, חבורות חבורות, מזמרים מנגנים מפזזים מכרכרים בכל עוז בשיר ושבח. לא ראיתי ואבותי לא ספרו לי לשמע אוזן הנהיתה כמוהו. ומקובל הוא ביד יושבי ארצינו הקדושה כי נשמת התנא האלק"י רשב"י תתנוסס על הדלקתו. אז לקחתי את גליון רשימת שמות קרובי ואוהבי, המחזיקים ישיבתי על אדמת הקודש, הם ונשיהם ובניהם. קראתי כל שמותם לאמותם, שם שמות אנשי ביתי, התפללתי בקשתי ותחנתי בעדם כי יגן עליהם זכות התנא הקדוש להאיר נרם בשפע והצלחה בגופם ונפשם.

אחר זה הלכנו משם להדלקת העששיות אשר על הגג נגד קבר רבי אלעזר בנו. וגם שם כמתכונתו נעשה. אח"כ הלכנו אל הדלקת עששית רבי יצחק נפחא, העומדת על הגג בצד פתח החצר. משם הלכנו מקצת אנשים, כמאתים, אל הדלקת העששית אשר על מערת רבי יוחנן הסנדלר, הרחוק משם כמאה וחמשים אמה. הדלקנו בשמחה והלכנו אל מקום קרוב לשם, ורחצתי ידי בבור של רבי יוחנן הסנדלר אשר שרה שם העורות ומימיו לא יכזבו. אחר כך אזרתי לראות בשמחת אחיי השמחים בגיל בחצר מתחת. ובעמדי מעט שם והנה תאוה נפשי לעלות הגגה, לשמוח בשמחת ישראל אשר ממעל, ובעמדי ממעל כלתה נפשי לרדת מטה. כה הלכתי ברצוא ושוב כל הלילה לא נחתי ולא שקטתי אף רגע לקול תרועת השמחה

אשר תצלצל באזני בלי הרף רגע, ובהתהלכי מעט גם לפנים אל תוך בית המדרש נקרע סגור לבי אף נמס ותהי למים לקול בוכים, ההוגים ומצפצפים כסוס ועגור על ציון קבר התנא. ככה נפשי ישובב כל הלילה במעגלי שמחים ובוכים, אין קץ לקול הבכי אשר מבפנים, ואין כלות להשמחה, אשר בחוץ תרונה.

הבוקר אור יום ב׳ והנני עיף ויגע מאוד מעבודת הלילה. הלכתי חוצה להנפש מעט בנקיק סלע. שכבתי שמה כחצי שעה. ירדתי מן ההר לטבול במי מגידו ההולך מתחת. בבואי שמה, הוליכו אותי אל מקום מקוה התנא רשב״י מחצב אבן גדול באמצע הנחל. ירדתי וטבלתי שמה ועליתי בעבר השני ושם נגד מקום המקוה מערות רבי המנונא ורבי ייבא סבא. הלכתי שמה עם אחוזת מריעי ואמרתי שם ברכות התורה. וחזרתי לבית מדרשו של רשב״י להתפלל תפלת שחרית. אחר התפלה יצאתי אל חצר הקודש והנה כבר קול קריות החצר הומה, נוע הניעו עמודיה, ברעש שמחת תגלחת הבנים, בני ציון היקרים, המסולאים בפז בני שלש שנה. בטח אדמה כי מי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו הילדים המה מארצינו הקדושה. מירושלים, צפת טבריא, מלובשים בלבושי שש וארגמן, כובע ישועות מוזהב על ראשם, מחותלים בשרשרות זהב, אצעדה וצמיד, איש איש מאשר לו, ואם אין לו, וישאל משכנו ומגר ביתו, להדר ולפאר את הבן יקיר, ילד שעשוע. והמה יושבים על קדקד אבותיהם מאירים כשמש בגבורתו בנועם פניהם. שביבי חן יציצו מגבות עיניהם, כמגדלי שן צואריהם, אף כארגמן דלת ראשיהם סדורים בתלתלים על קצותיהם. מלאים זיו ומפיקים נוגה מכל עבריהם. אבוקות דולקות בידיהם, וגם האבות בגדי הוד שבת ויום טוב מלבושיהם, מפוזים ומכרכרים כן בכל מיני שירה וזמרה. מכבדים מכירים ויודעים בתגלחת שער ראשיהם, מנסכים יין עסיס גם רקח מרקחת לכל האנשים, וחוזרים למנגינותיהם. ככה יאריכו בשירה וזמרה בשירי בר יוחאי, לכבוד התנא בר יוחאי וכן נפוצים המזמרים והמרקדים על כל מגרשי החצר מסביב עד ציון התנא רבי יוחנן

הסנדלר. בכל העת הזאת עמדתי אנכי בקצה החצר בעינים צופיות, נוזלים דמעות שמחה על כל הטוב אשר גמל ד׳ עמדי להחיותינו כיום הזה לראות את כל זאת בעיני לקחת חבל בנחלת שמחת התנא הקדוש ביום הנורא הזה.

לעת הצהרים הלכנו בלווית הרבה בצהלת רנה ושמחה אל מקום ציון התנא רבי יוחנן הסנדלר, ושם נתחדש הלכות השיר בכל מיני זמרה בתוף וכינור וכה כל הדרך מחצר הרשב״י עד ציון רבינו יוחנן הסנדלר, מלא כצאן אדם, מרקדים ומזמרים. אחר הצהרים הלכתי להנפש מעט תחת צל אילני זית, העומדים על פתח מערות בית הלל אשר באמצע מורד הר מירון. בדרך היורד אל נחל מי מגידו. שכבתי שם כשעות שתים. אחר כך עמדתי והלכתי אל המערה והנה על פתח המערה מימין ומשמאל מקום קברות שמונה משמשי הלל במחצבת אבנים גדולות מאוד מעשה פרחים. ירדתי אל תוך המערה, והמערה גדולה מאוד, מרובעת, נאה במעשיה, כתבנית היכל גדול. ומכל ארבע רוחותיו כוכין, קברות תלמידיו בארונות אבנים. כל ארון קרוב לארבע אמות ארכו ומכסיהם מלמעלה אבנים גדולות ויקרות, מעשה שושן, כמעשה אבנים אשר מחוץ למערה. בתוך הארונות אשר בהמערה נוזל מעייני מים, טובים ונעימים, כל באי המערה לא ישובון עדי ישתה מהמים האלו, אף ירחץ עיניו כמקובל בפי כל לרפואות תעלה. הארכתי שם בתפלתי ותחנתי, אף עיני מקור דמעה נזלו מאין הפוגה, לא ידעתי מה זה ועל מה זה, ולא אנכי לבדי הייתי שם בעמק הבכאים, אך כלנו אשר היינו שמה. שאלתי לאחד מה זאת אשר תעורר פה נבל וכינור בכי והי, ויענינו כי כה אדני המערה הטבעו לכל לב דורך מפתן פתחו, כי תימס כדונג מפני אש, ברגש קודש ממעין נפתוח זרזיף דמעה מאין הפוגה. כהתימי תפלתי מחיתי דמעתי וחזרתי למדרשו של התנא רשב״י. התפללתי שם מנחה ומעריב בציבור.

וכנטות צללי ערב לא נשאר רק מצער מהבאים לשמוח בשמחת התנא, ורובם נסעו. אז היינו רק אנשים מיודעים ומכירים,

רובם תלמידי חכמים חסידים ואנשי מעשה. וגם בלילה ההוא מכרו את הדלקות העששיות אבל לא בשכר הרבה כבלילה הראשונה, ואף כי היינו רק חבורה קטנה, כחמישים אנשים, עם כל זאת השמחה צץ ופרח מעל ראשינו בלב ששון לכלנו. המנגנים והמזמרים נצחו בכל מיני שירה וזמרה, ואנחנו שמחים בכל עוז. בשעה שישית בלילה, כאשר נפרדנו איש מאחיו, נפלתי גרדם על הארץ מרוב עמל, עבודת לילה ויום, באין מנוח. הנחתי אבן מתחת לראשי. שינתי ערבה לי מאוד, עד כי לא ידעתי אנה גז חיש וחלף אורך הלילה.

הבוקר אור, יום ב׳ במדבר, קמתי והלכתי למקוה אשר שם בחצר התנא רשב״י. טבלתי שמה וחזרתי להתפלל תפלת שחרית בציבור בבית מדרשו של הרשב״י. לבי ובשרי ירננו אל אל חי, כי חנני אלדי״ם למצוא חן בעיני אנשים אשר לא ידענו תמול שלשום (ואולי רק בעבור זאת אשר לא ידענו) ומרוב הקהל אשר היו שם רק אותי הרימו בחור מעם, ויקראו אותי לעלות לתורה, במקום שלחן הקריאה העומד קרוב כאמה אצל ציון הקבר התנא רשב״י. (ביום ש״ק ל״ב בעומר קנה ספרדי אחד עלית ששי בבית המדרש של הרשב״י ונתן ארבעה וחמשה רובל כסף). עליתי וברכתי ברכת התורה, ואחר גמרנו את תפלת שחרית הלכנו למערת בית שמאי. ירדנו מהר מירון, דרך מערות בית הלל, עברנו את נחל מי מגידו, ועלינו לראש ההר השני, אבל נגפנו מאוד רגלינו במשעול צר הזה אשר הלכנו על אבני נגף. וכעבור חצי שעה בעמל ותלאה באנו אל פתח המערה. כרענו על ברכינו, אף לכוף כאגמון ראשינו, עדי יכולנו לבוא לפנים המערה. גם בתוכו עמוד על רגלינו לא יכלנו אך שחוח ישבנו סביב קבר שמאי אשר באמצע המערה ועליו גל אבנים גדול מאוד. וסביב המערה הוא כוכין רבים, אמרנו שם תהלים התפללנו בקשתינו והלכנו משם על ראש ההר. רחוק משם כשמינית שעה. מקום קבורת כלתו של שמאי עם שני בניה אשר הפילה. ועליהם מחצב שני ערסות מאבן, אחד גדול מאוד והאדמה אשר תחת לערסות האבן הזה מקובל הוא בפי יושבי ארה״ק, כי אם תשתה אשה

מקשה לילד מים מהול במעט עפר מזאת האדמה, אז תיכף ומיד תלד, והוא בדוק ומנוסה.

כרבע שעה משם, על ראש ההר היותר גבוה, עומד האבן הידוע שקוראים אותו כסא של אלי' הנביא זצ"ל. ראיתי אותו היטב, אבל שמה לא באתי, כי האורחה אצו ללכת בחזרה, ואני אנה אני בא לבדי במקום ציה ושממה. גם כי כחי סר לילך על גבעה גבוהה כמוה. בחזרה הלכנו דרך מקוה דבורה הנביאה, והוא בנין אבנים מרובע במעלות טובות, ושם במקוה הוא מקום צאת נחל מגידו, מקור נבועו מבטן הארץ, בקרן מזרחית דרומית. לטבול בתוכו לא יכלנו לעת כזאת, כי נכזב מימיו הראוי לטבילה רק רחצנו שם ידינו, וחזרנו משם למערת הלל, ואמרנו תהלים בציבור, ומשם עלינו על ציון התנא רבי יוחנן הסנדלר, ושם התפללנו מנחה כי דמינו לנסוע תיכף אחר מנחה לעיר הקודש פקיעין, אבל בעל הפרדות לא אבה עוד לנסוע אחרי, כי התמהמנו, באמרו כי לא יסכן נפשי לנסוע באורחות עקלקלות האלה, בעת רד היום, ולכן הוכרחנו ללון שם גם בלילה ההוא.

בטרם נטות צללי ערב. הלכנו לתור ולראות את הכפר מירון, מקום קודש הקדשים, אשר שם רבץ התנא רשב"י, רובי תורתו עם תלמידיו הנוראים, ובאנו אל מקום הבית הכנסת, אשר עוד הפתח וחלון גדול, חרות וחקוק במעשה צעצועים, נראה כאשר עתה מחדש נעשה. והכל מאבנים גדולות וארוכות מאוד. משם ראינו בתוך הכפר מערות רבות. במערה אחת מהם נודע לנו כי שם קבר רבי יוסי בן קיסמא. משם הלכנו לגן הדסים הנודף בריח טוב וערב עד למרחוק. כרתנו שם הדסים למכביר להביא אתנו ירושלים. גם בלילה ההוא היה לנו משתה ושמחה בשנה מתוקה, עלי אדמת קודש. וביום ג' בבוקר השכם התפללנו תפלת שחרית ואחר התפלה פרשתי שיח בקשתי במקום הקדוש הנורא ציון התנא האלקי הרשב"י, בעדי ובעד ביתי ובעד כל קהל התומכים בימיני ומחזיקים ישיבתי על

אדמת הקודש. גם על ציון בנו התנא הקדוש רבי אלעזר וציון התנא הקדוש רבי יצחק נפחא התפללנו בקשתינו ונפרדנו מחצר הקודש בדמעות שמחה וישבנו על הפרדות, ונסענו לפקיעין לא רחוק ממירון רק כשלשה רבעי שעה.

עלינו הר גבוה ראשו מגיע השמימה, באורח צר ומצוק רק ככף מדרוך הפרדה, אשר אין בו לנטות ימין ושמאל. מימין משעול צר הלזה הוא שן סלע ההר הנשקף על פני כל המחוז ההוא ומשמאלו גיא עמוק עמוק מי ישערנה, כמה אלפים אמות בצירים ודרדרי אבן. בנוסעי בדרך הזה לא האמנתי עוד בחיי, חשכו נשפי עפעפי מהביט העמק מתחת, אף כהה עיני לראות את פסגות ההר מלמעלה. לדעתי כי אם תהיה הפרדה כפרה סוררת להטות מעט מני דרך כאצבע וזרת. אז תצלל רכבו בעמק הגיא כעופרת. וכשעיר המשתלח כל עצמותיו לרסיסים נשברת. על כל פסיעה ופסיעה ברכתי בלבבי ברכת הגומל. במשעול זה רכבנו לערך חצי שעה. אחר כך עלינו עוד הרים גבוהים, רמים ונשאים, ורכבנו לערך חמשה שעות בדרך הררית, מלאה קוצים וברקנים, מינים ממינים שונים. גם אבנים גדולים ראיתי בדרך הזה, אשר לא ראיתי עוד כמותם, ואחר הצהרים באנו עיר הקודש פקיעין,[18] נסענו כלנו לפני פתח בית הכנסת אשר שם, ונוריד איש את אמתחתו ארצה, ברצותינו ללון שם במקום ההוא.

שם בעיר ההוא כחמשה ועשרים ספרדים ואשכנזי אחד מילידי צפת ת"ו ויהי אנחנו מריקים שקינו, והנה האיש האשכנזי בא וישאוג בקול „למה תעשו כה לעבדכם לבלתי סור אלי, והנה ביתי לפניכם כטוב בעיניכם, ואנכי פניתי הבית ומקום ללין, בואו אלי ואכלו מחלב ודשן ביתי, ושתו ביין מסכתי כאשר לאל ידיכם". לקול שועתו, היוצא מעומק לבבו, עצור לא יכלנו עדי כלנו הלכנו.

18 בימי הביניים היה ישוב יהודי במקום ושרידי ביהכ"נ מתקופה זו מצויים עד היום. הישוב החקלאי היחיד שלא פסק בו ישוב יהודי.

ותיכף, טרם נטות היום, מהרנו להלוך משם אל כפר טריא[19] על ציון אבא הושעיא איש טריא. התפללנו שם מנחה וחזרנו אל בית הכנסת והתפללנו שם מעריב. כל צדיקי וקדושי ארץ ערגו כאיל להתפלל בבית הכנסת הזה, כי קבלה היא בידינו כי בבנין חומת בית הכנסת הזה נבנה שני אבנים מאבני בית המקדש. אחר מעריב חזרנו לבית האיש הנכבד, ושם כבר הוכן לפנינו שלחן מלא מגד ומעדני מלך, ממאכלי חלב ויין, כי האיש מנגידי הארץ יחשב, ושוע הגדול בכל. ככר ההוא, ולבב טוב לו ולכל בני ביתו, כראוי ליליד ארצינו הקדושה. גם לינת הלילה היה לנו לעונג ולשמחה, מאשר הוכן לפנינו במצע טוב כרים וכסתות, כראוי לנו.

כאור בוקר יום ד׳ הקיץ אותנו בעלי הפרדות למהר אלי דרך. הלכנו בהחפזי להתפלל תפלת שחרית אל פתח המערה אשר היה טמון בו התנא רשב״י ור״א בנו שלש עשרה שנה. החרוב עומד שם עוד לפני פתח המערה. התפללנו שם בציבור תחת צל החרוב. אמרנו שם זוהר אצל פתח המערה ואל תוכו לא הלכנו. גם לקחנו מעלי החרוב אל אמתחותינו כאשר יכלנו שאת, כי הוא נודע ומפורסים לסגולה נפלאה ויקרה לכל דבר, ואף להחזיק בבית, אבל מפרי החרוב ציוה עלינו המשמש לבל נגע בהם כי לא ינקה הלוקח מהם ובנפשו הוא. והראה לנו כמה עצים מונחים שם מענפי החרוב הזה, אשר כרתו הגוים, ונתנו על גגי בתיהם, וכל באי הבית היה להם ראש ולעגה מר כמות, עד אשר הרסו עד היסוד והביאו העצים בחזרה לפני פתח המערה ועדיין מונחים שם. משם חזרנו על יד המעיין הידוע אשר הלך לפני פתח המערה. ועתה העמיקו את המעיין אל מתחת לארץ והולך אל רחוב העיר. ומשקה את כל שדה הככר ההיא מסביב, ואין שטן ופגע בין יושביה בדבר המעיין, כי כבר עשו חוזה לכל יום ויום, לאיזו שדות ילכו מי המעיין להשקות, והמים הוא הפלא ופלא לכל שותיהם. אחר תפלתנו הלכנו אל ציון

19 בימי גירוש ספרד נמצאו עדיין כאן מתישבים יהודים ונקראו בשם „עין טיריא".

רבי יוסי דמן פקיעין. התפללנו שם תחנתינו, חזרנו העירה ונסענו לדרכינו, אך לא בדרך אשר באנו הלכנו, דרך הר רם ונישא, היותר גבוה מכל גבעות ההרים אשר במרכז הלזה, חלק זבולן ונפתלי.

כחצות היום ירדנו מן ההר הגדול והגורא, ובאנו על מישור וככר נאוה, שתול עצי זית למרבה, גם כרמי תאנים למכביר, ובאנו מחוז הכפר גוש חלב[20] (הוא העיר אחלב אשר בחלק אשר), והוא כפר גדול ורחב ידים מאוד, בכל צמח טוב, ואויר זך ויקר כראוי למעדני אשר. שם הכפר הזה מעולם, עובר על כל רשע ופשע, לאיש יהודי הדורך במתי אדמתם, כן מלאו גם לבי חלחלה בנסעינו שמה כי יפגעינו באבן או באגרוף, אבל תודה לאל שמש המלוכה זרחה עתה על כל הארץ. לא ירים איש עוד את ידו, בידעו כי יקום במשפט על כל דבר פשע, ונהפוך הוא כי עתה יקדמו פני האורח בשלום ומנוחה, כן גם אנחנו, בבואינו שמה. רב מאוד העם אשר צהלו לפנינו, ויורו לנו את הדרך אשר בה נלך למקום הקברים הקדושים, ואף הוליכו אותנו בתוך שדה חיטים באין אורח שמה. לשמאל דרכינו ראינו את מצבת ציון הנביא יואל בן פתואל, ועליו חרותות שורות בכתב ערבי, אבל לשם לא גשנו, כי הוא באמצע שדה חרושה מחדש, וכזאת לא הרהבנו עוז בנפשינו, רק מרחוק כעשרים אמה התפללנו בקשתינו ומשם הלכנו אל ציון הקדושים אשר שם מנוחתם כבוד, אסתר המלכה, שמעיה ואבטליון ורבי יוחאי, אביו של רבי שמעון, ויש אומרים שגם רבי מאיר בעל הנס מנוחתו שם ואין זה רבי מאיר ההוא אשר במשנתינו, השוכן בטבריא, ותודה לאל ית"ש שאנכי יצאתי לשני הדיעות כאשר הייתי בטבריא ובגוש חלב. גם מקום מדרשו של שמעיה ואבטליון שם בכפר ההוא. אבל לא

20 עיר בצורה במלחמה עם הרומאים, ולאחר שטיטוס כבש את העיר הרג את יושביה, עבר יוחנן מגוש חלב לירושלם. בימי הביניים היה כאן ישוב יהודי, ועד היום נמצאים כאן שרידי בית כנסת עתיק.
בקשר למסורת על קבר רבי מאיר בעל הנס ראה קברי אבות למ' איש שלום בערכו.

ידענו איה כבוד מקום המדרש הזה. אחר הצהרים נסענו משם. עברנו בדרכינו על מקום הקדוש שחיבר התנא רשב"י עם תלמידיו האידרות, ורק בדרך כלל ידענו המקום אבל המקום הפרטי לא ידענו. ולעת ערב באנו בחזרה אל עיר הקודש צפת ת"ו ובאתי לבית מלוני. נחתי שם בלילה ההוא מרוגז עמלי.

וביום ה' בבוקר נסעתי על החמור עם עוד שלשה מחברתי לכפר ביריה[21] ושם על שמאל הדרך גל אבנים גדול. ירדתי מן החמור והלכתי שמה ברגלי להשתטח על קבר איש אלקי"ם החי בניהו בן יהוידע. אמרנו שם תהלים ונסענו הלאה לראש ההר. ושם מערות אביי ורבא. המערה גדולה ורחבה. שחוח ירדנו לתוכה דרך פתחה הצר וקטן. גם המערה מלאה אבנים על כל גדותיה (שיחה הוא בפי יושבי ארה"ק כי מהמערה הזאת מחילה תחת לארץ בדרך נכון לירושלים עיר הקודש ומוצא המערה הוא המערה אשר על הר הזיתים, בצד בית החפשית) שם בראש ההר ראיתי העמק הנעים אשר משתרע לצד המזרח, הנקרא בלשון ערבי אראד חעט,[22] והוא מלשון ארץ ישר כחוט, והוא עמק ים החוילה ים סומכי (מי מרום), ובאמת כל הככר ישר ושוה כאלו נמדד ונמתח בחוט וקו השוה. והעמק פוריה מאוד בחיטים למכביר. תתענג עין רואה, גם עטוף בר בכל מיני צבעונים יתרועעו אף ישירו, מראש אמנה וחרמון. גם הקאלאניא (ראש פינה) של הנדיב בארון ראטשילד שם בעמק הזה. ולולי התמהמתי, במקומות הקדושים אשר עברתי, כי אז הייתי נוסע עד אשד ים הנעים הזה, ים החוילה, אשר גם הוא מגבולי הארץ יחשב.

21 סמוך לצפת. בימי הביניים היה כאן ישוב יהודי, ואף מרן בעל "בית יוסף" ישב כאן והשלים את חיבורו ה"שלחן ערוך". לאחר רעש תקצ"ז עברו לכאן רבים מיהודי צפת.

22 בימי הביניים נקרא עמק החולה על שמו של הכפר "אל חיט", וכך הוא מכונה גם ע"י ר' משה בסולה בשנת רפ"ב. בתקופה ההיא ישבו שם יהודים, ורבים מיהודי צפת היו באים ל"יריד", שנערך כאן בכל יום רביעי בשבוע.

אך לאשר ידעתי כי אם אשים נתיב מהלכי שמה, או אז תתמהמה חזירתי העירה עד שלש שעות בלילה. אשר יראתי מאוד לנסוע בחשכת לילה במקום הזה.

ממערת אביי ורבא עלינו רק מעט אל ראש פסגת ההר ושם ציון קבר רבי יהודה נשיאה, נכד רבינו הקדוש. הציון הוא למעלה על השדה ועליו בנין חרוב ואך קשתות העליה עומדים עוד. משם ירדנו מעט אל עבר ההר ובאנו למערת רב פפא ועשרה בניו. המערה הוא מרובעת ולא גדולה, אבל נעשה בהוד והדר, ביופי ותפארת. אחד עשר כוכין יסובבו חומותיו והכוך אשר מנגד הפתח הוא היותר גדול ורחב מכולם, ותבא כמו שער בנפשי, כי הוא זה קבר רב פפא, והשאר הם קבורת בניו. ישבתי שם ואמרנו יחד תהלים גמרנו תפלתינו והלכנו משם אל כפר עמקה,[23] אשר בקצה עמק החוילה. שם מורד הר גדול נורא, אשר כמוהו לא ראיתי, ישר ושוה, כהולך על חומה מרוצפה. לרכוב שמה לא יכלנו, ורק ברגלינו הלכנו דרך שדות עדשים וחיטים, וכערך חצי שעה הלכנו במורד ההר הזה עדי באנו אל כפר עמקה, וכשני שעות משם עד ים החוילה. שם, בקצה הכפר, ציון הקדוש ונורא הוא יונתן בן עזיאל. בחלחלה ורתת גשנו למקום זה מה נורא, וחצי שעה אמרנו שם תהילים. סדרנו בקשתינו מעומק לבנו, ונסענו משם ונקף את כל ההר בנוסענו סביב לרגלי ההרים אשר יסובבו כחומה, את כל ככר החוט.

וכשני שעות רכבנו סביבות ההרים האלה, עד אשר באנו אל מערת חוני המעגל,[24] והוא בתוך שדה ערבי אחד זרוע

23 ציונו של יונתן בן עוזיאל במקום נזכר ע"י כל הנוסעים היהודים, החל מר' שמואל בר שמשון.

24 בכפר פרעם, בקרבת ראש פנה. אף הוא נזכר ע"י הנוסעים החל מר' שמואל ב"ר שמשון ואילך. רבי משה קורדובירו היה עורך כאן „גירושין", ורבי מנחם מנדיל מקמיניץ בעל „קורות העתים" מספר על תפילתו של רבי ישראל משקלאב במקום בשנת בצורת, ובשובם לביתם נתמלאו כל הבארות מים.

חיטים, עד פתח המערה. הערבי בעל השדה עומד בתוך שדהו עם נעריו ונערותיו עובדים עבודתם, ואנחנו עלינו הגדרה לעלות דרך שדהו הזרועה עד פתח המערה, ויהי כי עלינו, וירץ לפנינו אחד מנעריו דחוף ומבוהל, ועד בואינו על פתח המערה כבר הוא עבר אתנו ויעמוד הכן לבלתי עזוב אותנו לגשת אל המערה, עד ניתן לו (באקשיש) מתנת יד, אבל נער העברי אשר נהג את חמורי, מילידי צפת, לא ירא ולא פחד מרגש הערבי, נגש אליו בחמת כחו ויאחז בציצת בגדיו אשר מתחת לצווארו, וישאלהו לאמר „אל מי נגשת ואל מי קרבת לבלתי תת לבוא המערתה, התדמה בנפשך כי לא נפלו עוד ימים הראשונים, אשר הייתם כאורב. חמסתם גזלתם ולא חמלתם, לעת כזאת הגעתם למלכות, אשר ברסן ומתג תעצר צעדיכם, לכן גש הלאה מזה כי עוד מעט ואתנך למרמס תחת כפות רגלי, או אז יכנע לבבך, בידעך את מי נצבת ואת מי נלחמת". הנער הערבי הזה בהאחזו בו בחזקה, פניו שחרו מלחץ ידי הנער העברי, ולא השיבו דבר כי נסתם כחו וגרונו עד אשר אנחנו קרבנו אליו לבקשו, כי ירף ממנו ולקול בקשתינו עזבו. הנער הערבי ברח כארי, ורץ כצבי למקום עבודתו, באין דובר עוד דבר, ואנחנו עמדנו שם כחצי שעה. ערכנו בקשתינו ותפלתינו על פתח המערה ואל תוכה לא באנו, כי נסתם פי המערה אחר הגשם מחול ועפר. גם מערות אבא חלקיה אומרים כי לא רחוק משם הוא.

משם הלכנו בחזרה אל ראש ההר כשני שעות, עד כי לפנות ערב באנו על ההר הגדול אשר מעבר השני לכפר ביריה, ושם מערה גדולה ובתוכו קבורת אבא שאול, גם שם באין אורח עלינו ההרה דרך שדה עדשים, עדי הגיענו אל המערה. גם לזאת המערה שחוח הלכנו, בכריעות ברכינו, והתפללנו מנחה בתוכה, שם נראה קבר באורך חצי המערה. כאשר גמרנו תפלתנו, תפלת המנחה, חזרנו ובאנו העירה לעת תפלת ערבית (בדרך הזה כבר רגשו כל עצמותי כי כחי סר מאתי מרוב עמל עבודתי אשר טפחתי ורביתי זה חודש ימים. לחם לשובע לא אכלתי ומים לרויה לא שתיתי, כאשר

בהתהלכי בדרך הזה נכמרו רחמי על החמור אשר רכבתי עליו כל היום, באין אוכל ושתו, ירדתי ממנו לילך מעט ברגלי, אבל בהתהלכי אך כעשרים אמה, והנה נפלתי שדוד, באין אונים ולא אמיץ כח, אף אגלי הזיעה כסוני מראשי ועד רגלי, ולקרוא על בעל החמור לעמוד עד בואי, לא יכלתי, אך כראותו כי אחרו פעמי ויביט מאחריו ויראה עוצר רוחי, אז עמד ואנכי בכל כחי מהרתי וישבתי באין איל). ואני בבואי העירה נפלתי על מטתי, ומרוב תשי, שינה לעיני כל הלילה לא נתתי.

כאור יום אז אך נרדמתי אבל עוד מעט קמתי ונתעוררתי. ביודעי כי הוא ערב שבת קודש הלכתי להתפלל בבית מדרשו של הרב הקדוש מנאווריטש, ותיכף אחר התפלה הלכתי בסגל חברתי לבקר את בית החיים אשר בצפת ת"ו. מה נורא וקדוש המקום הזה הלכנו במורד ההר אשר העיר עומדת עליו. ובאמצע ההר משתרע קברות ישראל לאלפים, וזה יצא ראשונה לעינינו קבר קדוש ד' האר"י החי. לא רחוק משם קבר איש האלדים מהר"מ קורדבארו בעל הפרדס. גם משם לא רחוק קבר הקדושים מורנו הרב משה אלשיך והרב יוסף קארו בעל השולחן ערוך, גם הרבה מערות אין מספר, מגאוני וקדושי ישראל, אשר נלאיתי להעריך כולם, כי תקצר עשר יריעות. הרב ר' אלעזר רוקח גם כן מונח שם במערה אחת. ירדנו מן ההר אל שטח אדמה ישרה וזרועה. במשעול צר, אשר בין תבואות הגוי, הלכנו לערך מאה אמה ובאנו אל קבר רבי פנחס בן יאיר ועליו גל אבנים גדול מאוד, ואמרו לי כי עד הגל הזה מאשר בקשו להעמיד עליו בנין אבנים וטרם נגמר נהרס עד היסוד בו. מקבר רבי פנחס בן יאיר נראה, טוב וישר, חצר רשב"י אשר במירון, מכוון נגד קבר חותנו. משם חזרנו על צד הקברות אשר מעבר השני בצד ההר, ובאנו אל מקום שלשה מצבת אבנים משלשה קברות קדושים השוכבים זה אצל זה. ומקובל הוא מפי האר"י הקדוש שאמר על אלה השלשה כי שם ספונים נשמת אבותינו אברהם יצחק ויעקב. על אחד מהשלשה אומרים כי הוא הרדב"ז זי"ע.

משם עלינו למעלה אל קבר הושע בן בארי הנביא ועליו אוהל גדול. לפני האוהל הזה, לצד הקברות, מערה אחת ושם קבר הינוקא המובא בזוהר הקדוש לעומת קבר הושע הנביא. על ההר השני אומרים בשם האר"י הקדוש כי קבורים בו כפלים כיוצאי מצרים. משם הלכנו אל מקום האר"י הקדוש, העומד למעלה בראש מקום הקברות, והמקוה הוא ממעיין טוב ונחמד, קר מאוד, ומי המעיין נראים כמעט כאשר נוזלים וגביר אחד מרוסיא הציב בנין גדול על המקוה למזכרת עולם. טבלנו שם ותחי נפשינו, ורוח חדשה בא בקרבינו. חזרנו משם לבתינו להכין נפשינו לכבוד שבת קודש.

גם בשבת קודש הזה שבעה נפשי עונג אהבת ריעים ואסופת ידידים. בשבת קודש אחר סעודת שחרית הלכתי בלוית חברתי לבקר את בתי הכנסיות אשר בעיר הקודש צפת העתיקים משנות קדם. ובאתי אל בית הכנסת הרב יצחק אבוהב. בית הכנסת זה נבנה בכבוד ותפארת עד להפליא, משוח בששר ומרוצף באבני שיש גדולים. אויר צח ונעים ינשב בו, להחיות לב היושבים בו ולומדים בניגון סדר פרקי אבות. כל אחד אמר משנה אחת בקול נעים, תשמח לבב שומע כנהוג אצל הספרדים. גם ציר הבריטאני (ענגלישער קאנסאל) יהודי ספרדי ישב לפני ארון הקודש בין הנאספים, ולמד פרקי אבות בשקידה רבה בנעימה וזמרה כדרכם בקודש (לא יראה ולא ימצא כזאת בין אחינו האשכנזים איש אשר משמרתו משרת כהונת המלוכה, אך אם תקרא שמה עליו, לבל יהלוך קדימה) בהתהלכי לפניו, דרשתי שלומו בתנופת ידי, כמנהג הספרדים, אף הוא בשמחה רבה מיהר להשיב את שלומי בתנופת ידו ורמיזת עיניו, וכמוצא שלל רב יקר הי' הכבוד בעיניו. הלכנו משם ובאנו אל בית הכנסת הנקרא „בית הכנסת צדיק הלבן", אומרים כי הוא בית הכנסת רבי יצחק הלבן. ושם נעשה הנס עם התרנגולים שנעשו לבנים, כנודע לכל, המעשה הנורא, ושם בצד הכנסת יש חדר מקום מנוחת הצדיק, ושם למקרה לא טוב אם יהיה שום איש מישראל יוצא מדעת חלילה, יסגרו אותו שמה על לינת לילה אחת, ועל פי הרוב תבוא הישועה.

נר תמיד משמן זית מאיר שם על קברו ולא אדע פשר דבר זה אם הוא קבר רבי יצחק הלבן, למה יאמרו בעין זיתים בין הזיתים, כי שם הוא ואולי שנים היו. משם הלכנו אל בית הכנסת האר"י הקדוש אשר התפלל שם תמידין כסדרן. עתה הוא בידי הספרדים התפללתי שם מנחה. ראיתי את מקום הקדוש אשר האר"י הקדוש היה עומד שם בעת תפלתו. עתה עשו ארון הקודש במקום הזה (אחר פטירתו עמד על מקומו איש אחד, והודיע לו האר"י הקדוש בחלום, כי לא יאריך ימיו על חלל את מקום קדשו, וכה היה לו. לכן עשו ארון קודש במקום הזה. כה ספרו לי אנשי אמנה):

ביום א' נשא שמחתי את אוהביי וידידיי יקירי צפת ת"ו השמחים בשמחת הכנסת אורחים עד להפליא, ובפרט עם איש ירושלים, לפנות היום הלכתי עם אחד מהם לתור ולראות את כל העיר מקצה. עלינו מגדל יודפת החרב,[25] אשר בראש הר העיר, משם ראינו את כל עיר אחינו בני ישראל הספרדים והאשכנזים גם עיירות הגוים עיר הישמעאלים והנוצרים גם את כל ככר ים כנרת וחבל גדול משפת הים מסביב. גם את כל ההרים הגדולים והנעים, את הכל ראינו בהר המגדל הזה. התפללנו מנחה תחת צאלי הזיתים העומדים לרגלי ההר ההוא וחזרנו לבתינו להתפלל מעריב ולאכול ארוחת הערב.

למחרת היום, ב' נשא לעת צהרים, ליוו אותי קהל גדול מאוהביי ומידעי מיקירי צפת ת"ו עד מתחת להר אשר במגרש העיר. ואחרי נשיקת אהבה כבדה עליהם מאוד עוצב פרידתי מאתם אבל הכרח נסיעתי האיץ עלי מאוד לבוא לביתי, טרם בא החג הקדוש, הכביד את לבי, מאין פנות אל אנחת ידידים, אוהבי חברתי. ישבתי

25 אחד מרושמי קורות הימים מתאר את המצודה ואת בור המים מתחתיו כאחד מפלאי העולם, אולם ברעידות האדמה התכופות בצפת נהרסה המצודה עד היסוד, ורק שרידיו נשארו, וביחוד הבורות החצובים בצלע ההר.

על אתוני אשר הוכן לפני, ונסעתי עם שיירה הקטנה אשר ארחה לחברת נסיעתי. תקותינו היתה ללון בעיר הקודש טבריא, בלילה הזאת, אבל בבואינו כמרחק שעה וחצי מטבריא, נודע למנהיגינו כי אנשי חיל יסובבו דרך טבריא, בדרך עברם לשכם, ולכן יראו המנהיגים לנסוע העירה למען לא יקחו בהמתם בחזקה, כדרכם בעת יסע החיל, ליקח כל חמור, סוס או פרד, אשר יפגעו להוביל משאם, ואף כי שלם ישלמו שרי הצבא במיטב, אבל קצה חיי המנהיגים במשכרת הזו, ולכן ציוו עלינו לירד. אף הורידו אמתחותינו לנוח שם בלילה ההוא, על יד ים הכנרת. אויר הים נשב לנו כל הלילה למתק נפשינו. אף מי הים, באין כסף, שתינו לרויה באין מחסור. גם ארחות הנוסעים אשר נסעו מאחרינו בשמעם הדבר הזה קמו ונצבו במקום הזה, לבלתי נסוע לטבריא, יען כי בלילה גדלה ארחותינו משמונה האנשים לעשרים איש. כאור בוקר יום ג' עמדנו והתפללנו שם על שפת הים, ואח"כ נסענו כשלשה עשר שעות רצופים, בהעלם אחד, נסענו ביום הזה. לעת ערב באנו עיר ג'ינין (עין גנים), עברנו העיר ועמדנו תחת שתילי הזיתים אשר עמדנו, בנסענו שמה. שם מים במחיר שתינו אשר הביאו לנו ממעין הנפלא אשר בתוך העיר הנוזלים מן לבנון. לא רחוק מאתנו שכנו שבט גדול מהערבים, שטוחים על פני השדה באהלי קדר, כדרכם. המנהיגים ציוו עלינו לנדד שינה מעינינו. ולבלי תת תנומה לעפעפי בלילה הזאת, מפחד השכנים הנעימים אשר יכתירו אותנו, למען לא יוכלו שלוח בעולתה ידיהם. בטרם שכבנו לישן, והנה עוד ארחה אחת גדולה באה מטבריא, יודעים ומכירים, הנוסעים גם כן לעיר הקודש. לחוג את רגל שמחתינו בחג השבועות הקדוש לפני מקום מקדשינו מרום מראשון ולבכות על חרבנו. אז היינו ביחד כשלשים וחמשה אנשים, שכבו גם כן אתנו בלילה ההוא תחת אילני הזיתים הרבים, אשר יוכלו כוח בענפיהם אף על אלף אנשים. שנתינו לא ערבה לנו ממגור שכנינו אשר מסביב.

כאור בוקר יום ד' אצו עלינו המנהיגים מאוד עד כי גם תפלתינו לא יכלנו לגמור ואך ברכבינו על האתונות גמרנו את

תפלתינו. ונסענו ככה כעשר שעות. עברנו כל המקומות אשר נסענו בהליכותינו שמה, וכשעה שמינית ירדנו מהר עיבל אל תוך העיר שכם. סרנו שם לבית מרזח, מקום חנות העוברים ושבים. לקחנו לנו בית מיוחד, ושכבנו כלנו להנפש, וכפנות היום הלכנו כלנו אל קבר יוסף הצדיק. התפללנו שם מנחה. הערביים כבר הכירו אותנו ויראו מגשת אלינו. בשכבותינו בלילה על ערשינו אדמת עיר הקודש שכם. בא לבקר אותנו שוטר העיר וישאל לנו על מכתוב תעודה (פעסיר). הראנו לו את אשר אתנו. רובם ככולם בתעודת אסטרייך. בעין פקוחה הביט בתוכם והחזיר לנו. דרש את שלומינו ופנה לדרכו. שנתינו ערבה לנו מאוד במקום הזה.

וכאור בוקר יום ה' המנהיגים הקיצו אותנו. מהרנו להכין עצמינו ולהתפלל, ואנכי בהתמהמהי מעט, אולי כעשרה מינוטין, כבר כל האורחה נסעו מאתי ונשארתי אני לבדי. ולא עצרתי עוד כח לרדוף אחריהם. אף לא ראיתי עוד דרך מהלכם, כי אנכי בנסעי לבדי נטיתי את אתוני על דרך הליכתי, אבל המה נסעו על דרך אחר במעלות הר גריזים. ואנכי נסעתי בדרך חלקת השדה לבדי ואין איש אתי. ככה נסעתי זמן ארבע שעות על אלה ההרים וגבעות. ואך ערבי אחד, המחמר תחת אתוני, עובר לפני. כל איש נבון ולבב נועם מהלכי אז, כי כל רגע לשנה יחשב לי בדרכי עקלתון, כאשר יראתי מכל פגע ואסון. בנסעי גלמוד על דרכי ציון האבילות מבלי עובר ושב. בין הרים ועמקים מלא משכנות פראים ואף הגוי העובר לפני, את לשונו לא ידעתי ואת שאלתו לא ידעתי השב. כנוע עצים ביער המו מורשי לבבי עורקי דמי, אף שער ראשי כמו נד נצבו, מפחד ופחד. גרוני ניחר מאוד בצמא, מחום השמש הקודר על ראשי, מלפני ומאחרי. ואך כתום הארבע שעות הוא הקץ אשר שם לחשכת מהלכי, פגשתי את ארחותינו חונים על המעיין הנפלא, הקר ומתוק, הנקרא ביר לובין. עוד בטרם ירדתי מאתוני, המנהיג הקריב אלי אשכר בהביאו לפני בקבוק מים חיים לרוות צמאוני. כל הארחה שמחו לקראתי כי לא ידעו מה היה אתי. ונפשם ביגון תתמוגג כל זמן נסיעתי, אשר אחור נסוגותי.

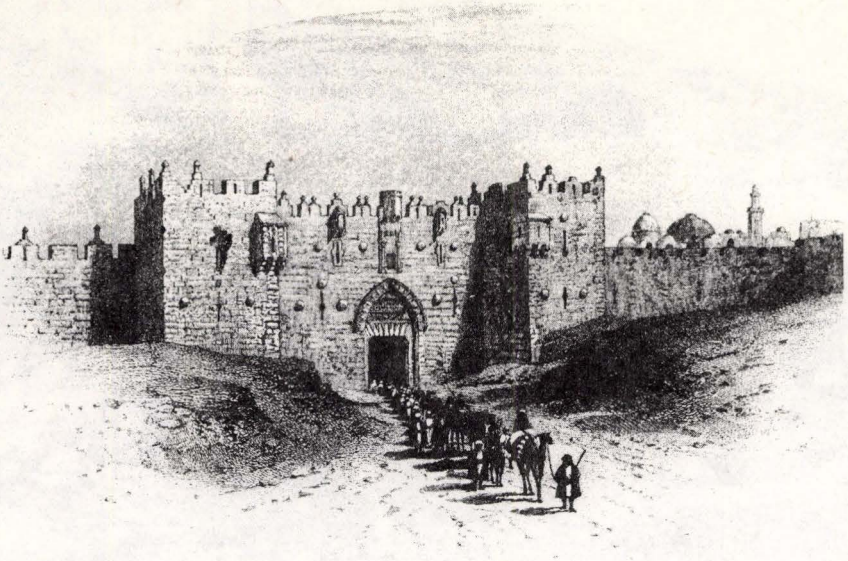
כחצי שעה עמדנו שם ואח"כ נסענו הלאה כל היום, כי לעת ערב באנו אל מקום הצופים,[26] אשר משם ראיתי את כל שטח העיר הקודש עד היסוד בה. גם הר בית מקום מקדשינו. ראיתי משם ואקוד ואשתחוה אפים ארצה. מול מקום מקדשינו ונוכח עיר קדשינו, כי אז נשכח כל שובע העמל מעיני כי תלאה גם כל יגון ואנחה לא יזכר ולא יפקד עלי לב. כי את כל אשר לי וגם נפשי יבוז באהבתי. התענג מנועם זיו עיר קדשינו. וכאשר ראיתי כי עוד מעט ורגלי ידרכו במתי רחובותיה, שערי ארמנותיה, רגלי מתנשאים לכל לראש, בגבורת ארי וליש, זרזיר מתנים או תיש. רצתי כצבי באין מנוחה, מהרתי ברגלי כאילה שלוחה, ובעוד חצי שעה. והנני עובר שער עיר קדשינו. בשער שכם, בזה השער אשר שמה הלכתי. וטרם ביוצאים לקראתי. ועל פתחי כל מגדים הם מגד בני ביתי אשר בואי ברחוב דירתי. והנה רב מאוד אנשי העיר אשר נסבו על ביתי צהלו לעומתי. וכלנו כאחד, יחד ברכנו את שם ד', בדמע שמחותינו, על כל הטוב אשר גמל עמנו, להוליכנו לחיים ולשלום על רוב אורך ארצינו הקדושה, ורוב מקומות קדושה. הספונים באדמתה, והחזירנו לשלום בלי שום אסון. ואך בצהלת שמחה וששון. באתי אל נוה ביתי. ומצאתי הכל טוב ויפה כימי צאתי.

ועתה אלופי ומיודעי אוהבי וריעי. האמינו לי כי אף אם אלף ידות היה לי, לא עצרתי כח לסדר לפניכם, אף אחד מני אלף ורבי רבבות, מנועם שבחי ארצינו הקדושה. מתק הרי ציון גבעותיה. קדוש היכלה. נועם אבניה. כאשר כמה פעמים הראיתי לדעת חברת נוסעי. כי ישימו עין על כל הר וגבעה. להתבונן בהשכל ודעה נכונה. הנמצא כזה בחוץ לארץ. כל הר רם ונישא עגול וישר נחמד ונעים. מכל סביבותיה כשושנים סוגה. כאלו נעשה במרכז

26 הר בקרבת ירושלם, שהימנו רואים יפה את העיר העתיקה, וביחוד את מקום המקדש. נזכר במשנת פסחים (פרק ג, ח) כגבול ירושלם, ורש"י מפרש שם „כפר שיכולים לראות את מקום המקדש", ולהלכה „הריאה את ירושלם מן הצופים חייב לקרוע".

ומחוגה. כנזר ועטרה יתנוסס על ראש כל ככר נחמד. גם מקומות המישור יתענגו עין רואים, במשקל מדה ישרה, כאוהל הנמתח בקו השוה, מעשה ידי יוצר. ואיה נחל או מעיין אשר ידמה או כי ישוה לנועם מימי. ומי יחלוף או ימיר את כל מימי חוץ לארץ בעד בקבוק מים אחד ממימי הבורות היקרים, הזכים ונקיים כשמש לטוהר, ובפרט מי מעיין במקום אשר יראה וימצא. לא ישקל בפז וכתם אופיר. ריחו הניחוח כצרור המור ואשכל הכופר. אויר הזך כעצם השמים לטוהר, לא יזכר ולא יפקד כמוהו, מקצה העולם ועד קצהו. קור וחום לא ישבותו, בכל מקום למינהו. הפלא ופלא למופת ואות. אף לא יאומן כי יסופר כזאת. אשר בכל מהלוך איזה שעות האויר ישונה. מכל עבר ופינה. במקום אחד קור. ובמקום השני חום כאור. במקום אחד אויר צח. ובמקום השני אויר זך. גם פרי עץ האילנות. בכל מקום באופן אחר יעשה כוונים. אף פרי הארץ. מעלות כל מקום הוא כזהב חרוץ. מה אומר לכם במכתבי, ומה אדבר בסיפור דבר נסיעתי ולא כמחבר. ידעתי כי לא חיילים אגבר. אף ברוח כביר. להודיע לכם מעט מזעיר, אף כטיפה מני ים, מיקרת ונועם ארצינו הקדושה. אשר הנחיל לנו ד' אלדי"נו למורשה. המלאה בקדושה וטהרה על כל גדותיה. נעימה מתוקה וברוכה בכל פינותיה. חן וכבוד מרחף על כל חומותיה. בעלי תורה ומדע מלאים כארבה בכל בתי מדרשיה. יראי השם כדגי הים בבתי כנסיותיה, צדקה ורחמים מפיקים זיו רחובותיה, חסד וחניגה מתגוללים על כל משעול חוצותיה. יראתי מנפשי כי כל אשר אוסיף למלל. לפאר בשבח והלל. כן את כבוד קדושתה אם אינני חלילה כמחלל. כי ידעתי מך ערכי דל ורזה מדעת. ואיך בכל עניני עבודתי קטנתי מעש. אשר כל שבחי פי הם חלילה רק לפשע ומגרעת. כאשר נפל אשת וכל רמש. כי ירהב בנפשו לפאר ולהלל הוד אור השמש. אשר כל שומעו השב ישיב. כי שבחו אך לשמצה וקלון יחשב. כן אנכי איש בער ואין תבונה. עוד לא נגעתי בקצה דעת ובינה. איך אדבר בשבחי ארצינו הקדושה והטהורה. אשר רגב אחד מאדמתה מפז ומפנינים יקרה. לכן אמרתי אשים מחסום לפי, כי ידעתי חיי, מה היא ומה אני,

ואצא מאתכם בשלום רב. מלא בכף נחת וטוב. אף אחוי קידה ואשתחוה לפניכם, בצוויתי את ברכתי אליכם. כאשר את שמע טובה אחד מני אלף אלפים ורבי רבבות, מקדושת ארצכם, שמעתם באזניכם, כן עוד מהרה בקרוב תזכו לראות בעיניכם. ארץ אבותיכם. מלאה בקיבוץ בני' לתוכה בשמחה. את זכר עמלק כי מחה ימחה. ואז יהי שמו הגדול מלא ומבורך בפי כל ישראל. כי יוסיף ד' שנית ידו עלינו לרחם. לשלוח לציון הגואל. ולירושלים **מנחם** אמן, כן יהי רצון (על מרבית עני' ואביונותי').

שער שכם, שער היציאה מירושלים, בדרך למירון (לעמ' ח)

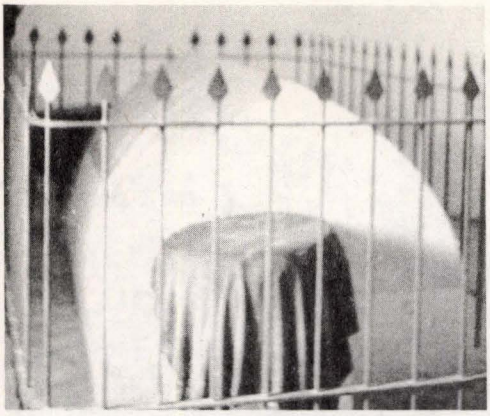
אכסנית דרכים ערבית (חאן) בימים ההם (לעמ' ח)

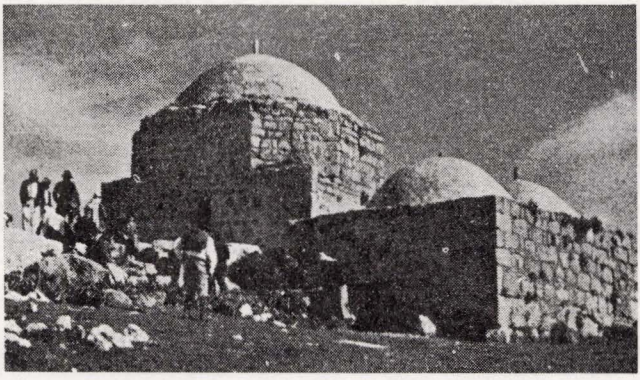
ציונו של איתמר בן אהרן הכהן בכפר עורתא (לעמ' יא)

ציונו של אלעזר בן אהרן הכהן בכפר עורתא (לעמ' י)

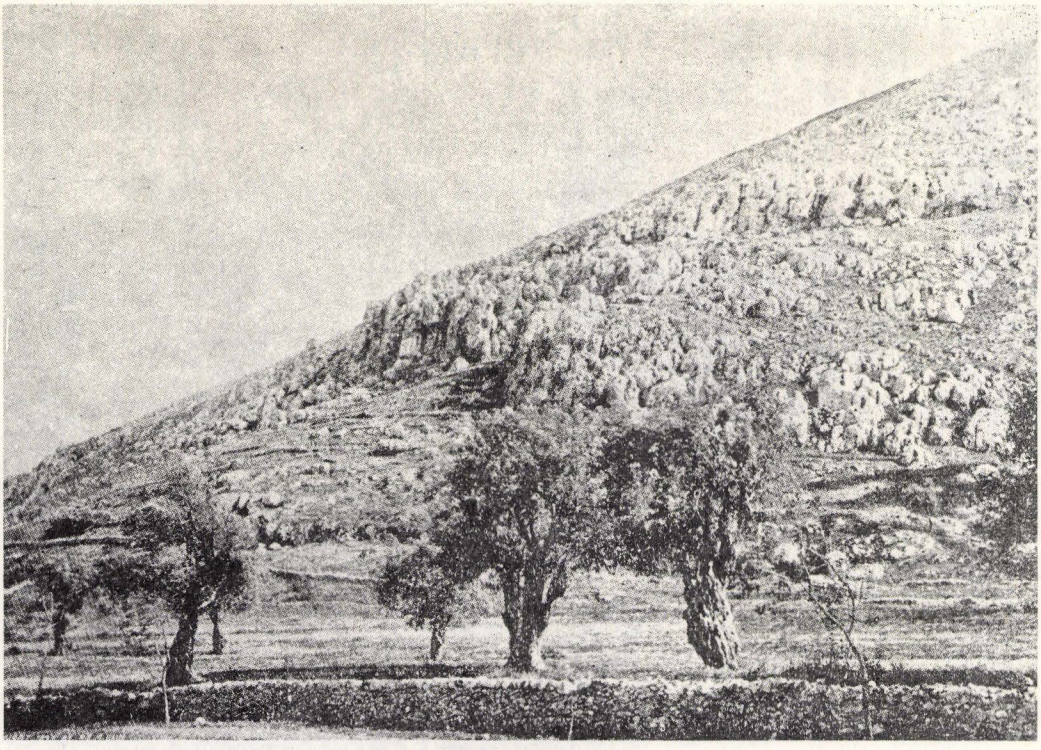
ציונו של יוסף הצדיק בשכם (לעמ' יב)

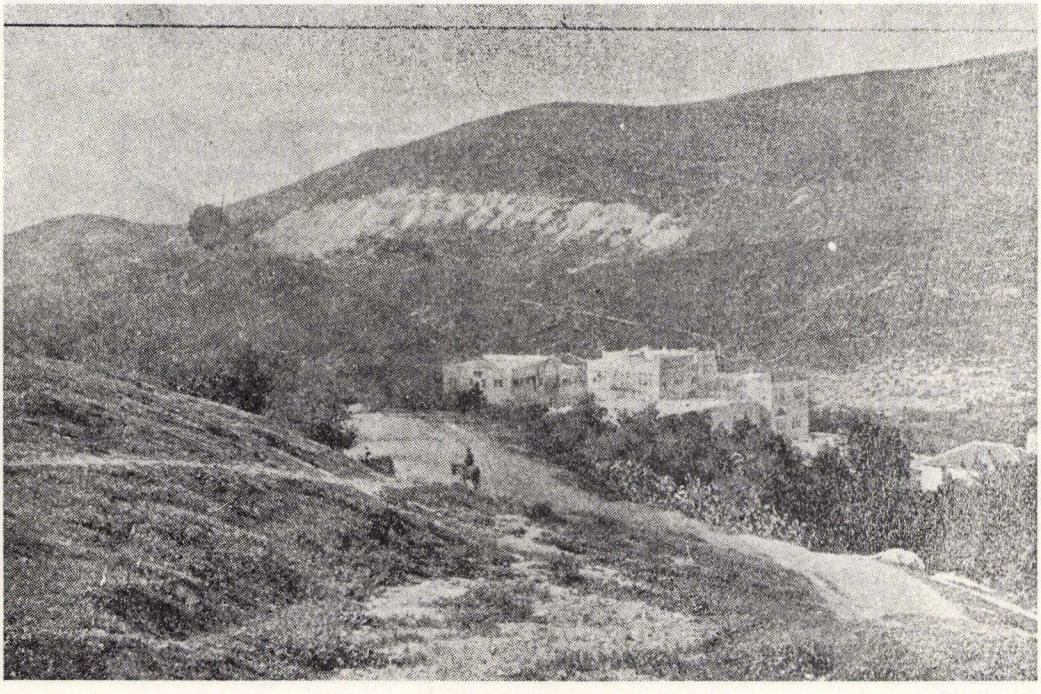
ציונו של פינחס בן אלעזר הכהן
בכפר עורתא (לעמ' יא)

ציור דמיוני של שכם וחלקת השדה שקנה יעקב (לעמ' י)

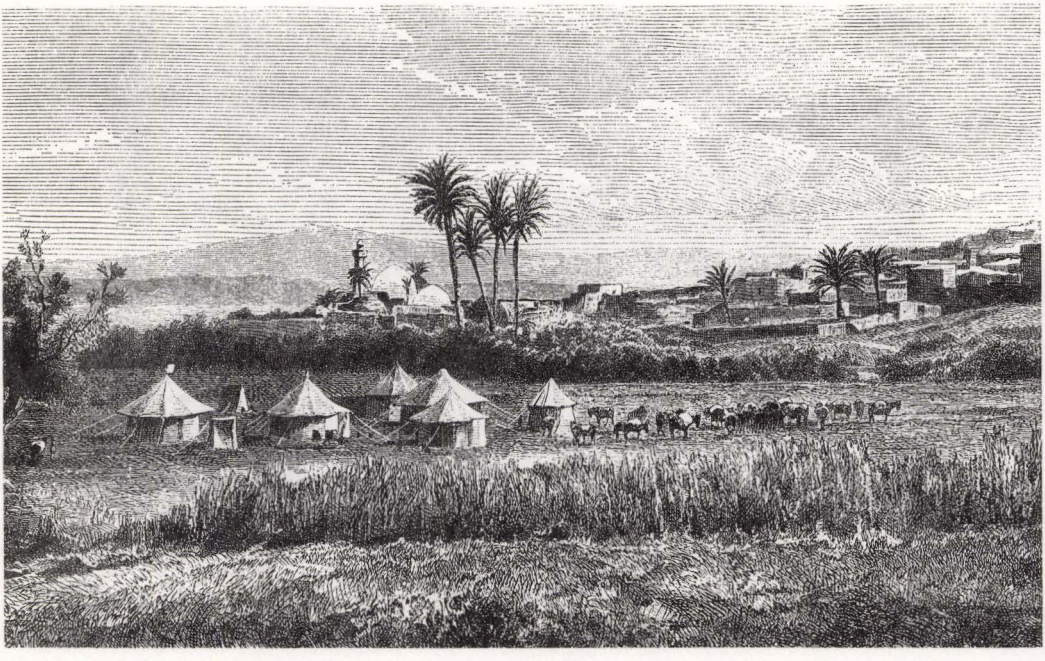
הר גריזים (לעמ' יב)

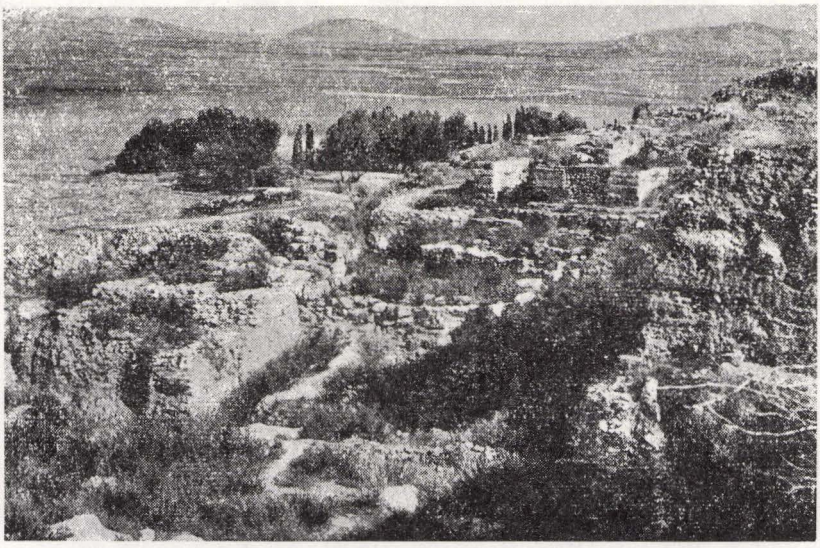
הר עיבל (לעמ' יב)

הר הגלבוע (לעמ' יד)

ג'נין [עין גנים] (לעמ' יג)

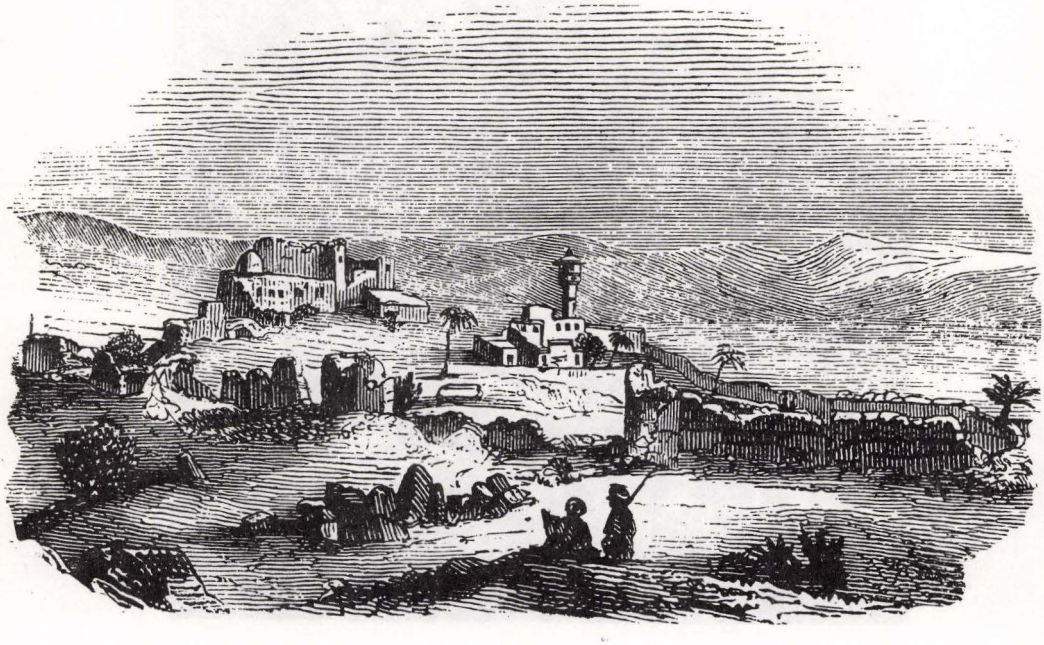
חפירות מגידו בכניסה לעמק יזרעאל (לעמ' יד)

וככרמל בים יבוא

הר החרמון המושלג, כפי שהוא נראה מהגליל העליון (לעמ' טו)

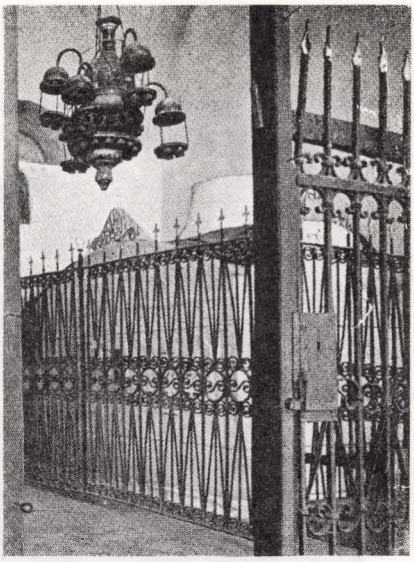

טבריה לפני כמאה שנה (לעמ' טו)

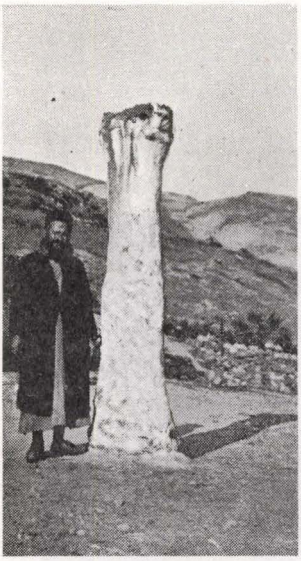

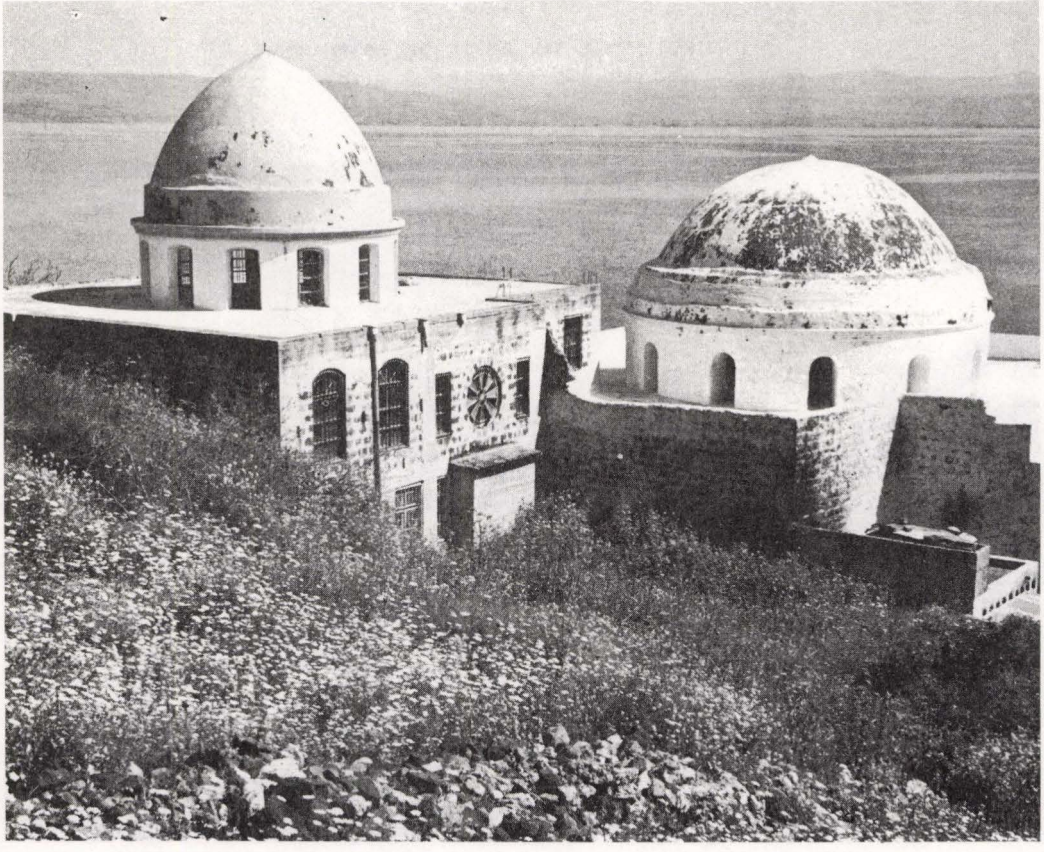
מראה העיר טבריה בחוף הכנרת (לעמ' טו)

הציון מבפנים

עמוד ההדלקה בחצר בית המדרש

ציונו של רבי מאיר בעל הנס בטבריה (לעמ' טז)

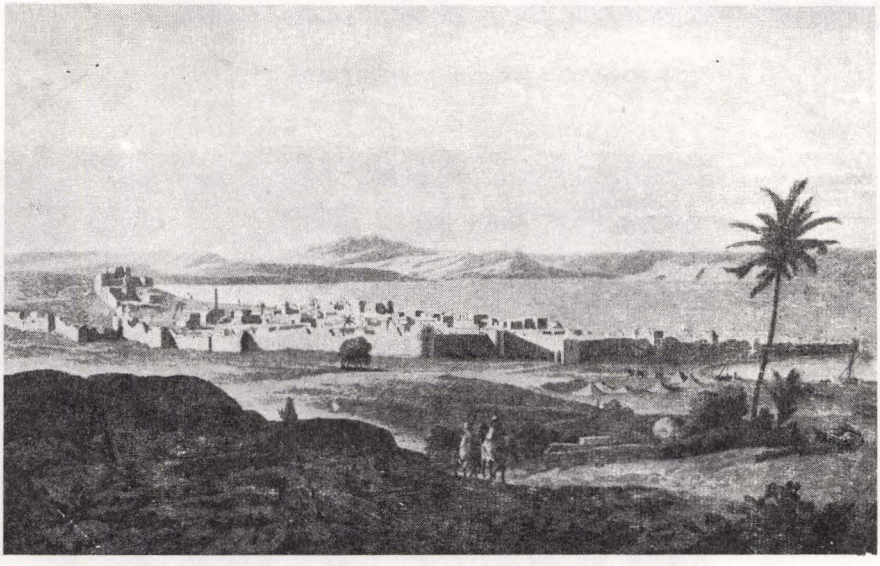
הירדן חודר אל הכנרת ליד כורזין (לעמ' טז)

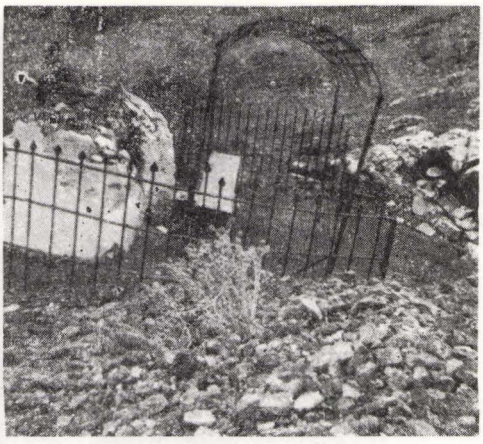
חמי טבריה, צילום לפני כשמונים שנה (לעמ' יז)

שרידי בית הכנסת בגוש חלב

טבריה מוקפת החומה, ציור לפני כמאה שנה (לעמ' יז)

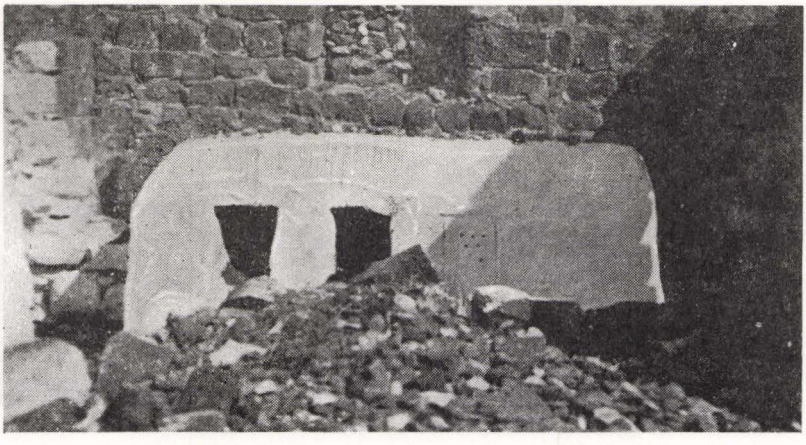
ציון רבי חייא ובניו, רב הונא ריש גלותא ורב המנונא סבא (לעמ' יח)

ציוני אבות החסידות בטבריה

פתח המערה על ציון רבי כהנא (לעמ' יח)

ציון רב אמי ורב אסי (לעמ' יח)

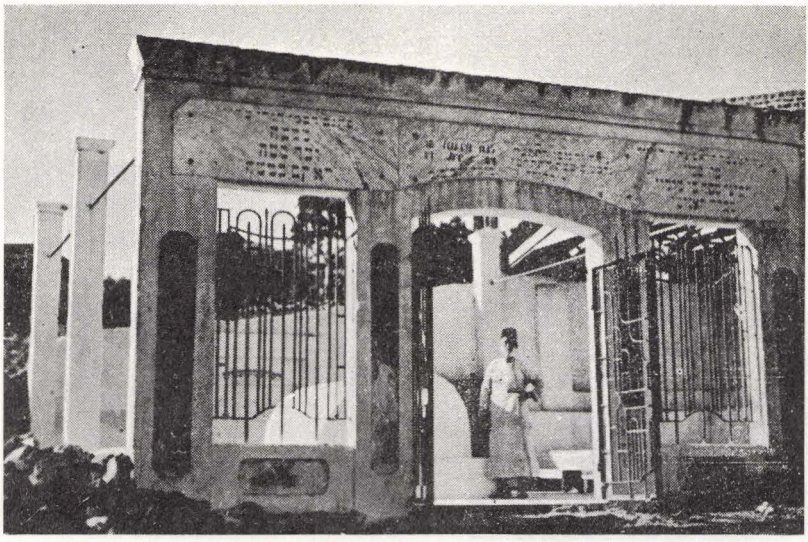
ציון רבי יוחנן בן זכאי (לעמ' יח)

ציון רבי עקיבא (לעמ' יח)

ציונו של השל"ה הקדוש (לעמ' יח)

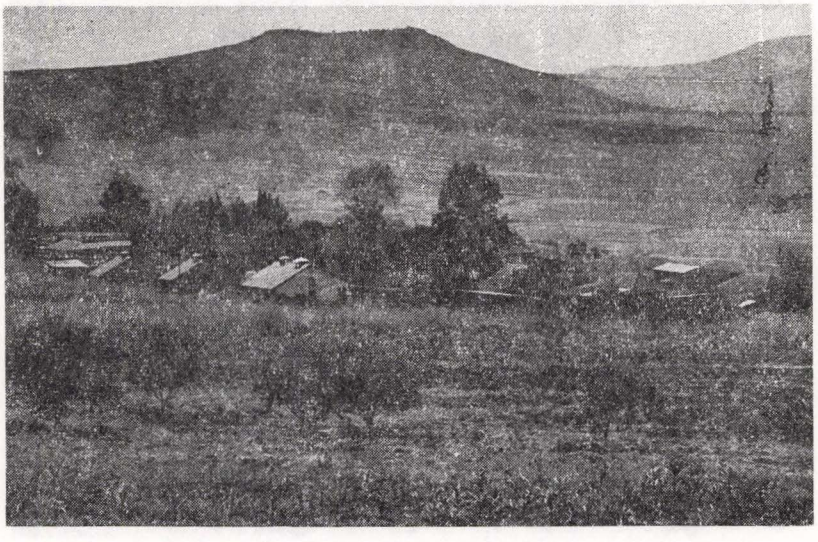
פתח הכניסה לציון הרמב"ם

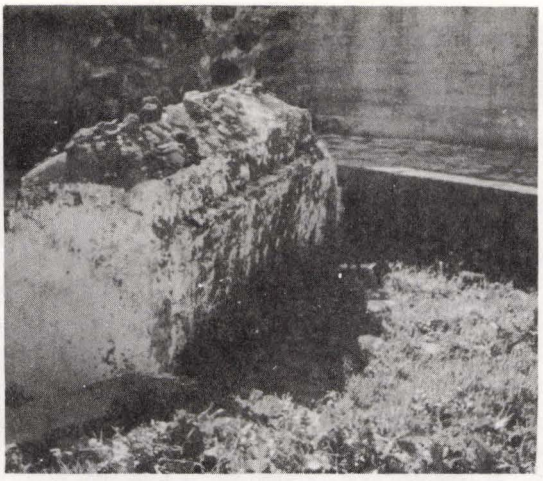
ציונו של הרמב"ם (לעמ' יח)

ציון רבי ירמיה (לעמ' יט)

קרני חטין וחלק מבקעת ארבל (לעמ' יט)

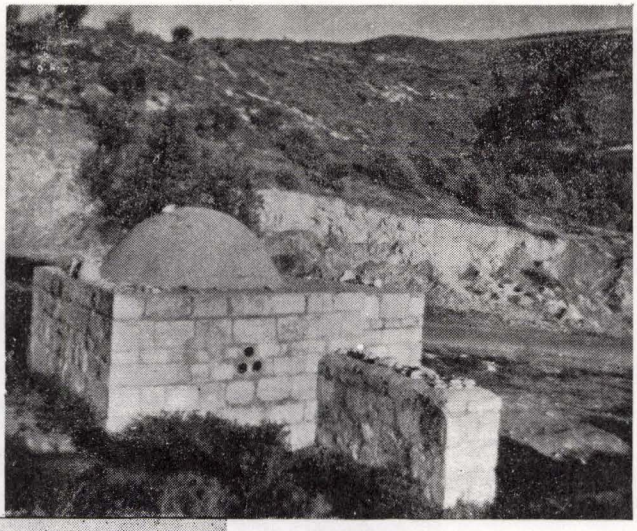
הציון המיוחס לשבע נשים צדקניות (לעמ' יט)

קבר יתרו בנבי שועיב (לעמ' כא)

חורבות בית הכנסת העתיק בארבאל
לידו ציון נתאי הארבלי ולא הרחק משם ציוניהם של שת בן אדם
הראשון, דינה בת יעקב אבינו ורבי זירא (לעמ' כא)

ציון רבי יהודא בן עילאי (לעמ' כד)

ציון רבי יוסי סאראגוסי (לעמ' כד)

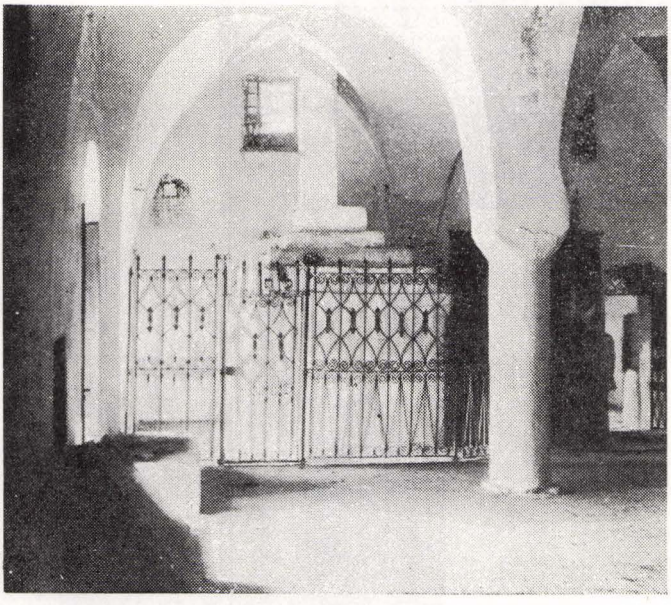

ציון רבי כרוספדאי

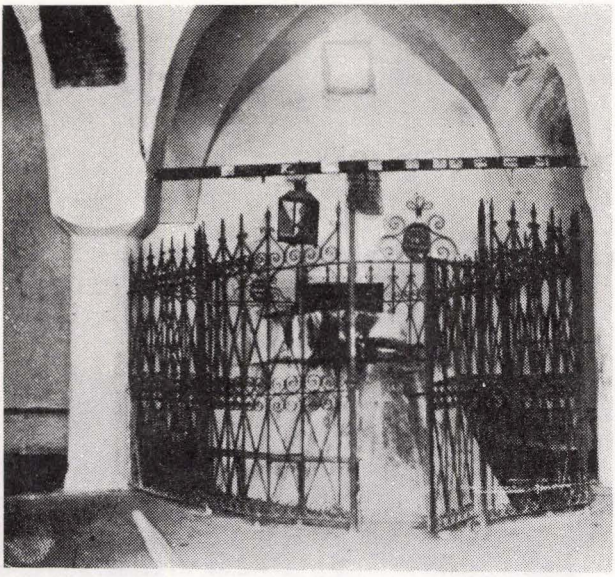
ורבי רחומאי (לעמ' כד)

מראה כללי של מירון מציון רבי יוחנן הסנדלר (לעמ' כד)

ציון רשב"י מבפנים

ציון רבי אלעזר ברבי שמעון (לעמ' כו)

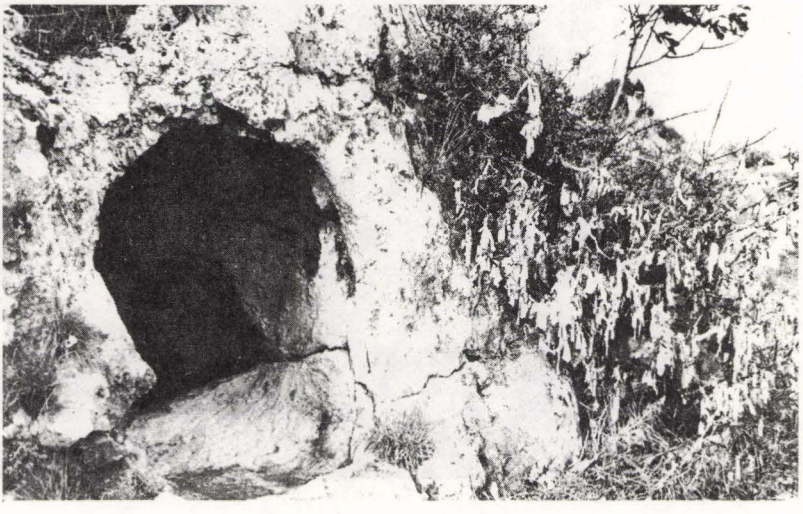
מערת הלל הזקן ותלמידיו (לעמ' כח)

הסלע המכונה "כסא אליהו הנביא" (לעמ' ל)

ציון שמאי הזקן

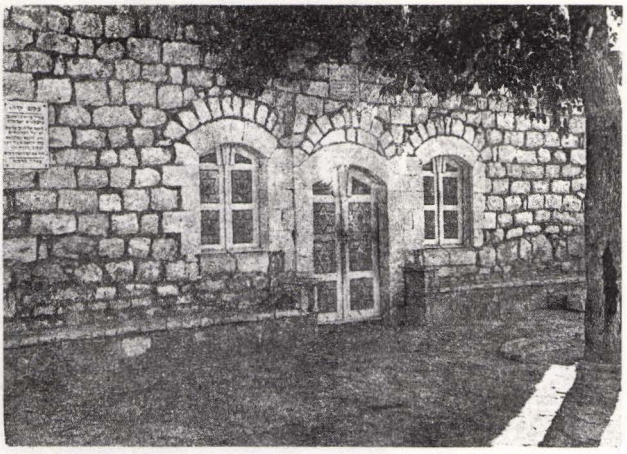
מערת שמאי הזקן ותלמידיו (לעמ' כט)

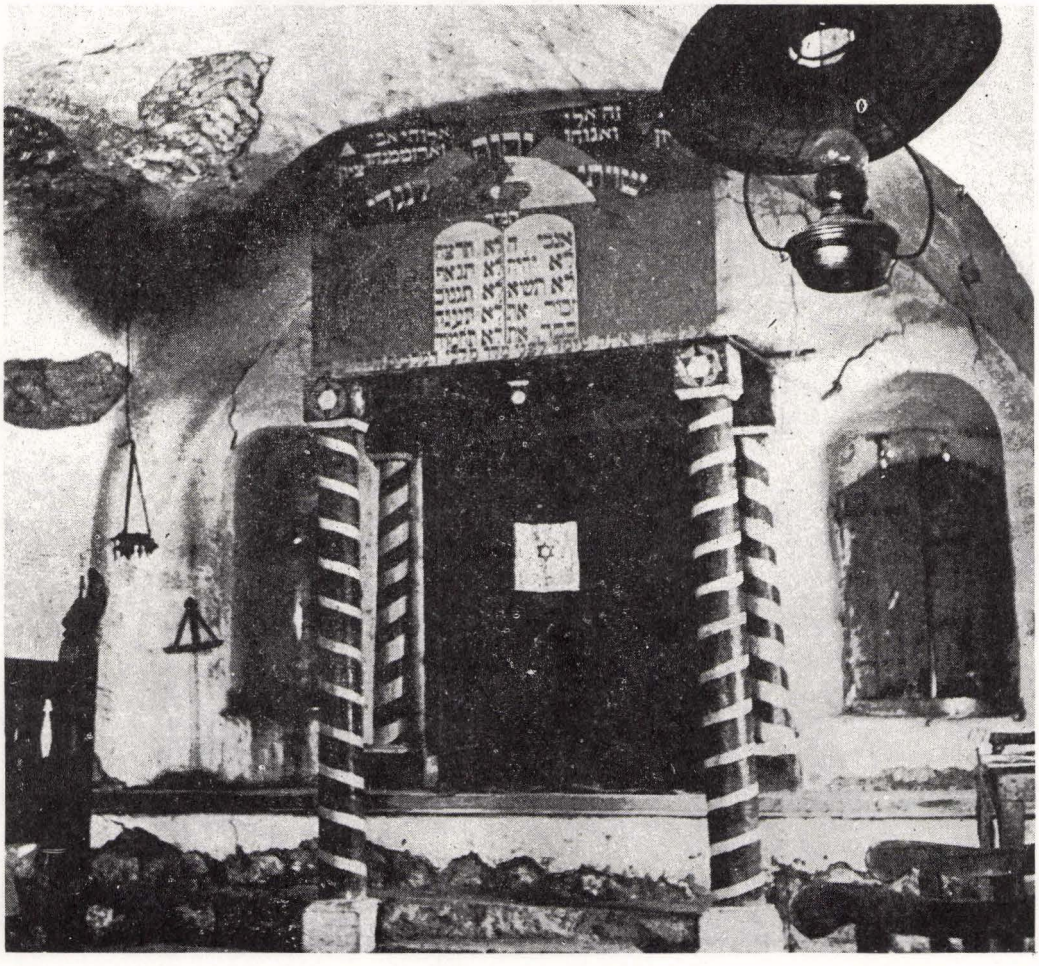
בפתח מערת הרשב"י בפקיעין (לעמ' ל)

עמק החולה לפני כמאה שנה (לעמ' לד)

חותמת קהילת יהודי פקיעין
לפני כשבעים שנה (לעמ' לא)

ארון הקדש בביהכ"נ העתיק בפקיעין (לעמ' ל)

הציון המיוחס לאסתר המלכה בגוש חלב (לעמ' לג)

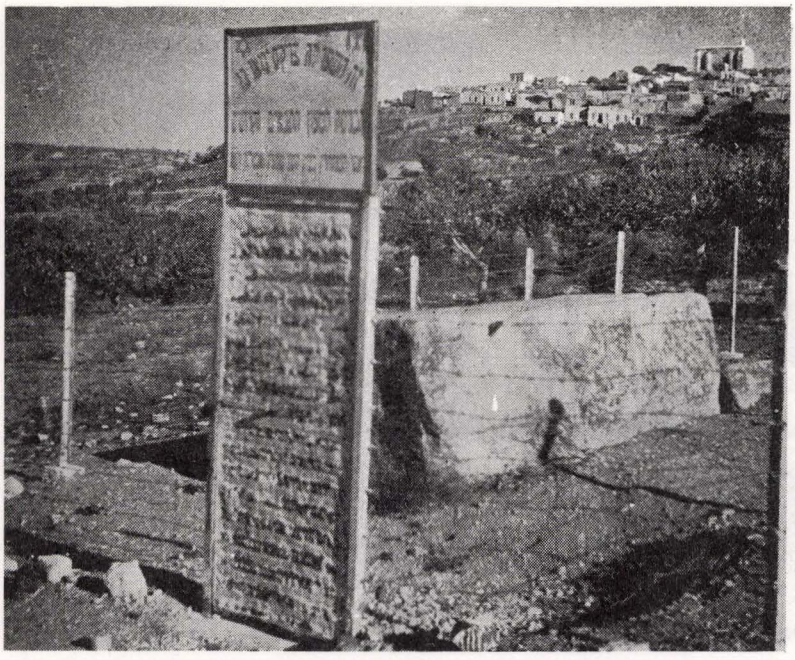
ציון אבא הושעיא איש טיריא (לעמ' לב)

ציון רבי יוסי דפקיעין (לעמ' לג)

הציון המיוחס לנביא יואל בן פתואל (לעמ' לג)

ציון שמעיה ואבטליון (לעמ' לג)

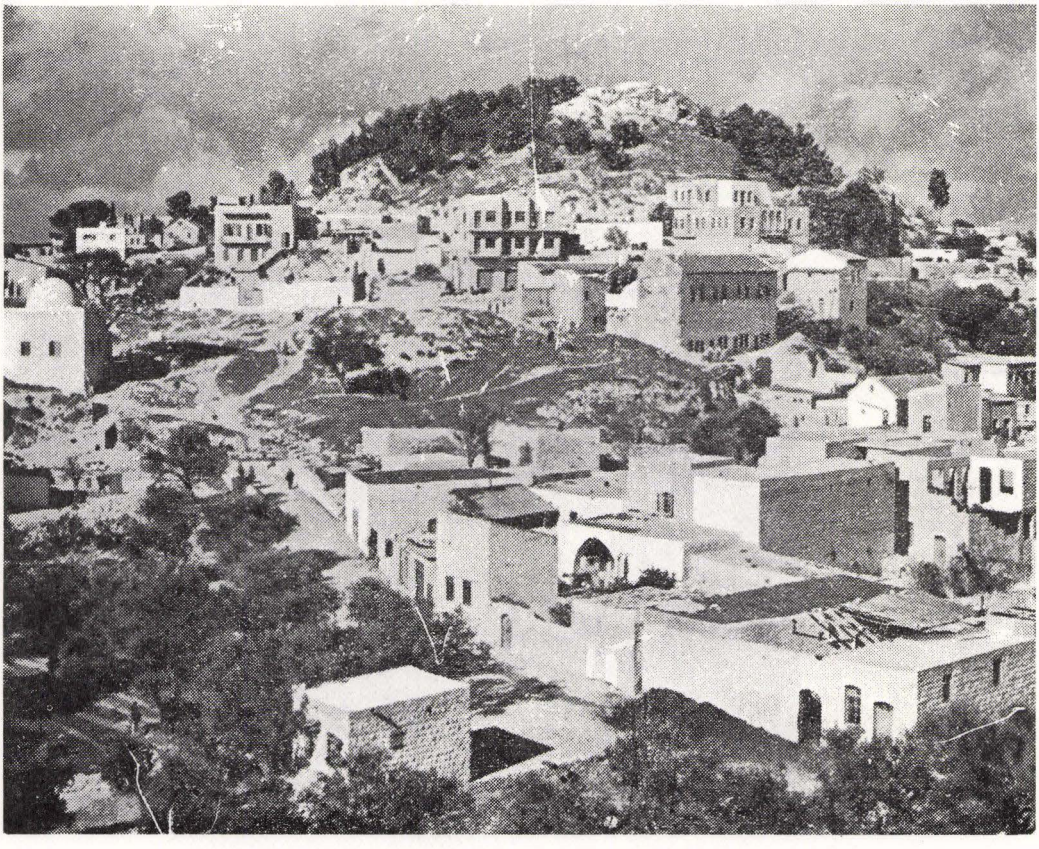

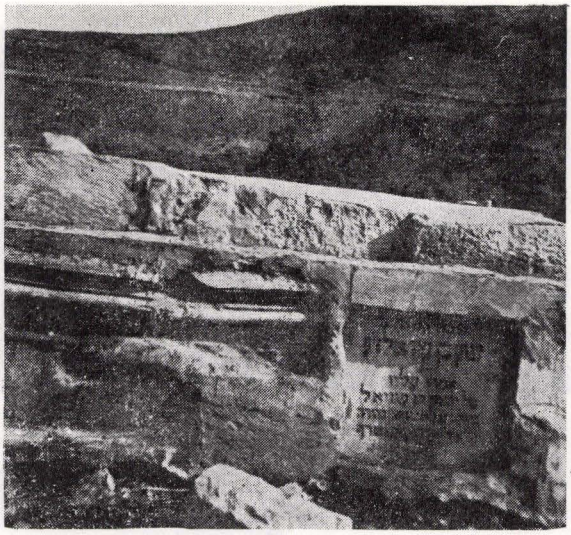
ציון יוחאי אבי רשב"י (לעמ' לג)

מראה כללי של ראש פנה (לעמ' לד)

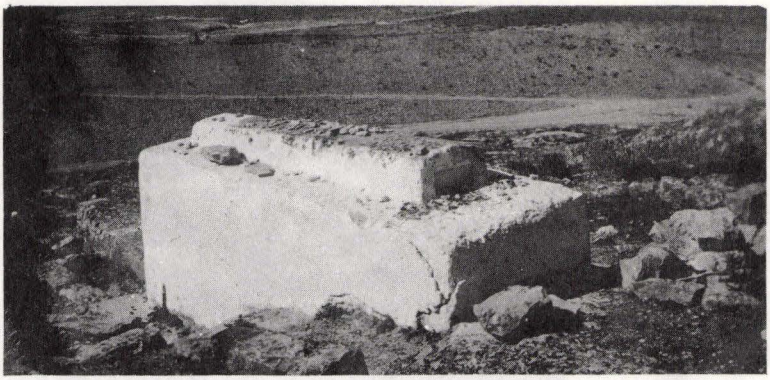
ציון יונתן בן עוזיאל (לעמ' לה)

ציון רבי יהודה נשיאה (לעמ' לה)

ציון חוני המעגל ואבא חלקיה (לעמ' לה)

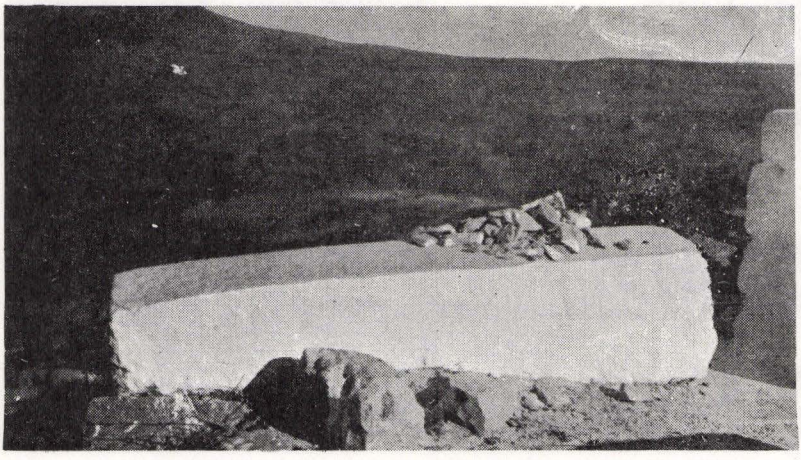
ציון מרן רבי יוסף קארו

(לעמ' לז)

ציון האר"י הקדוש

(לעמ' לז)

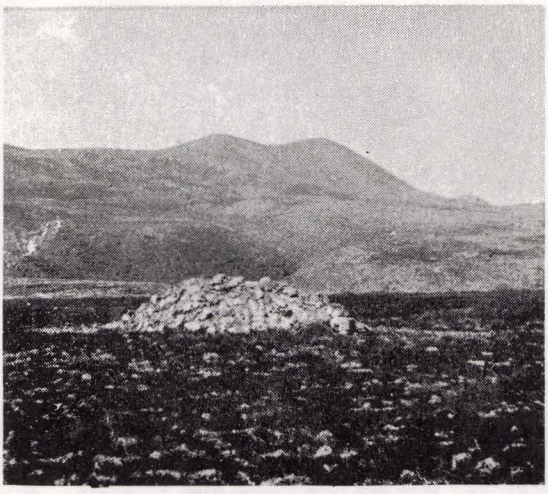

ציון רבי משה קורדובירו

(לעמ' לז)

ציון בניהו בן יהוידע (לעמ' לד)

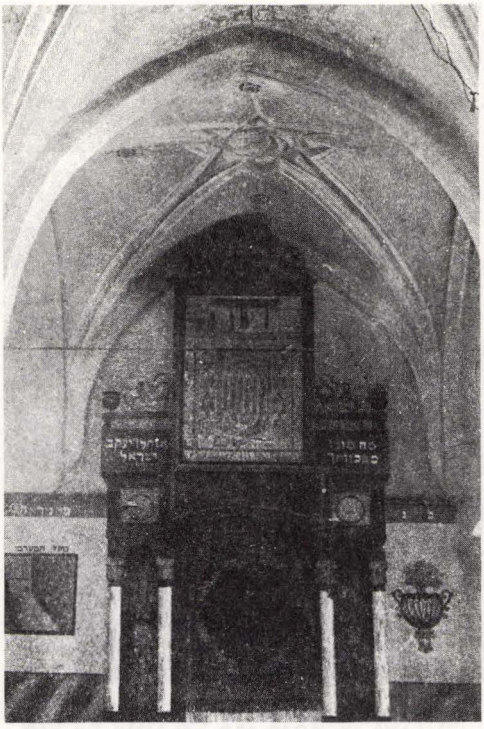
הגל על ציונו של רבי פנחס בן יאיר (לעמ' לח)

בית הקברות בצפת (לעמ' לז)

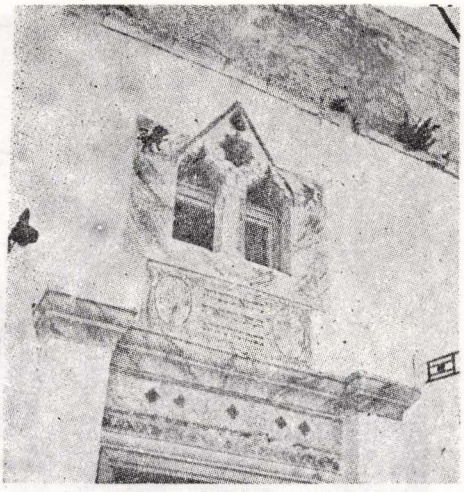
בית הכנסת של רבי יצחק אבוהב (לעמ' לח)

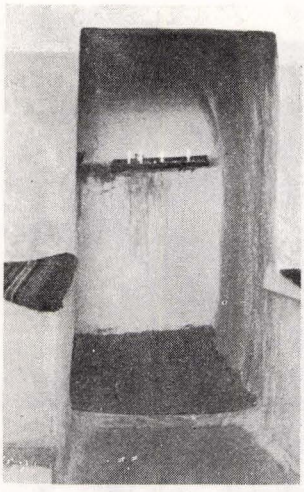
בית הכנסת מבפנים

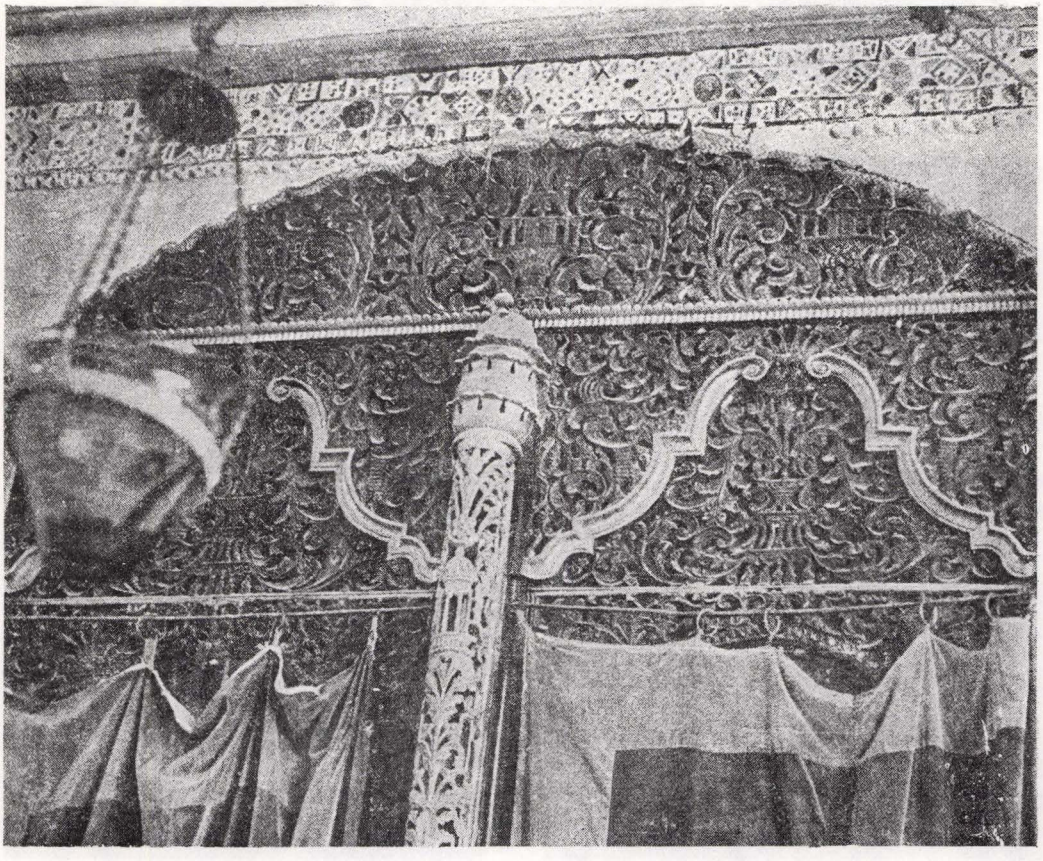
המערה על ציונו של הושע בן בארי (לעמ' לח)

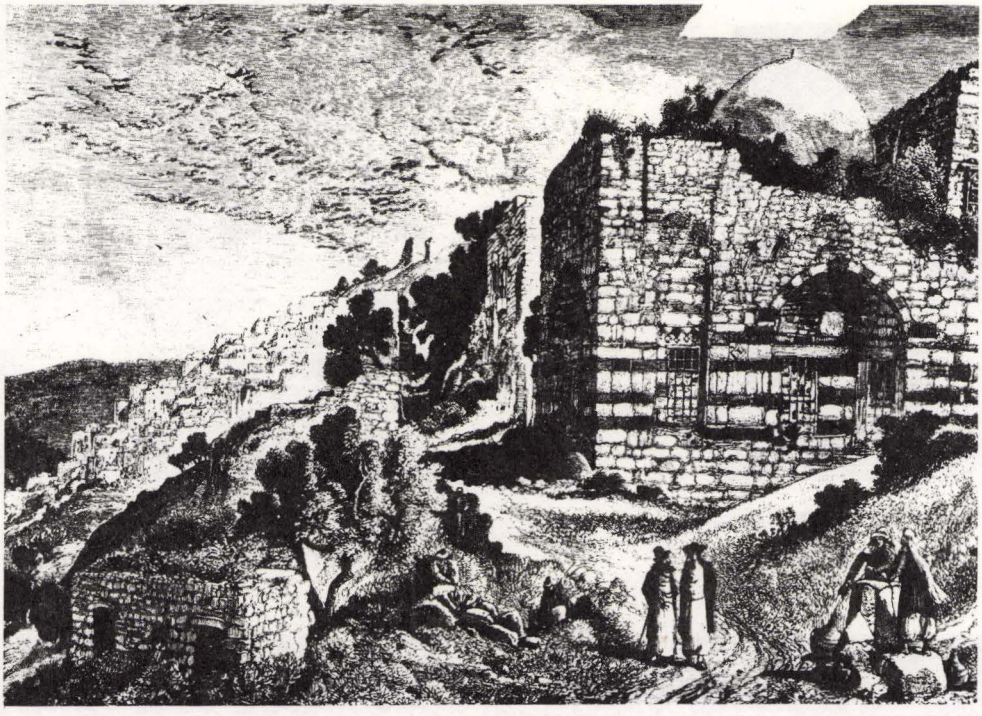
משקוף בית הכנסת של האר״י

ה״כוך״ בבית מדרשו של האר״י (לעמ׳ לח)

ארון הקדש העתיק בביהכ״נ של האר״י ספרדים (לעמ׳ לט)

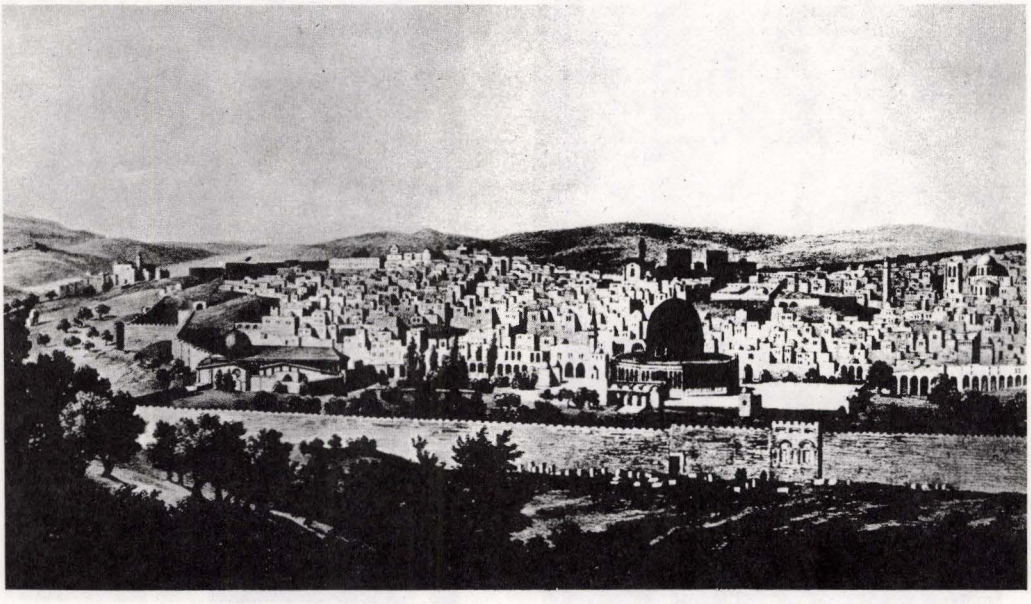
הרובע היהודי בצפת לפני מאה שנה (לעמ' כד)

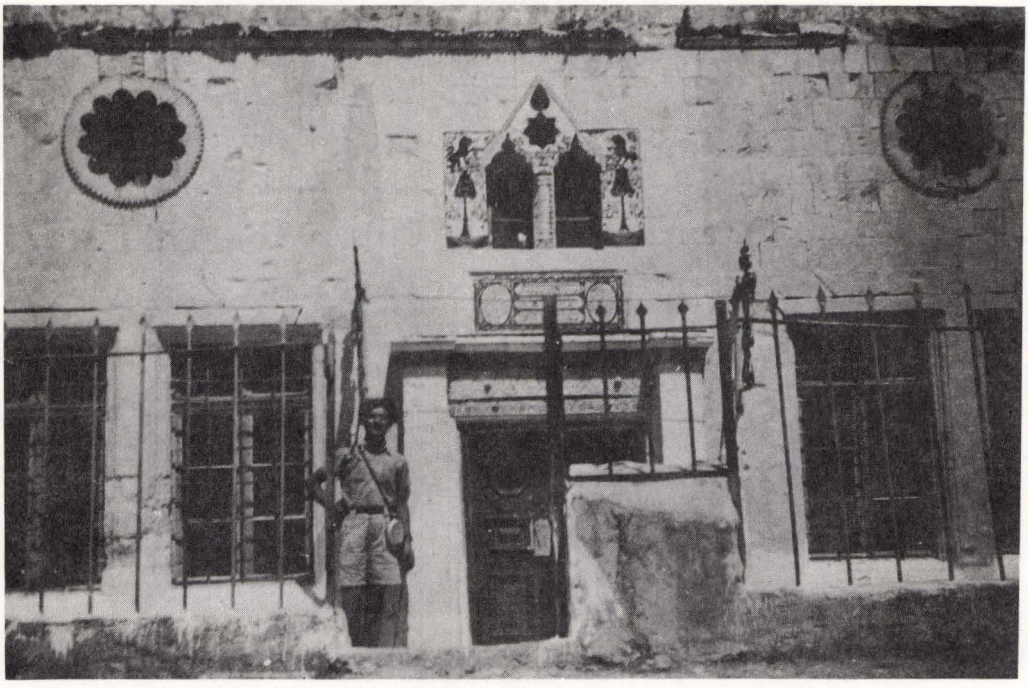
ארון הקדש העתיק בביהכ"נ של האר"י ספרדים (לעמ' לט)

MERON : TALMUDSCHULE.

מראה ירושלם מראש הר הצופים (לעמ' מא)

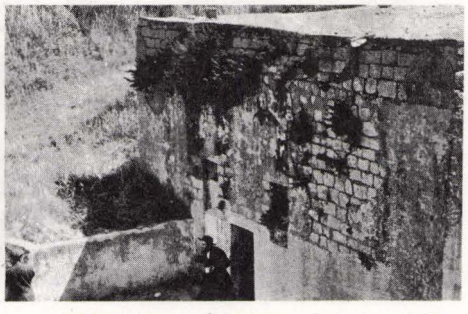
שער בית הכנסת

שרידי ביתו של האר"י הקדוש

בית הכנסת של האר"י מבחוץ

מקוה האר"י בשיפולי בית הקברות

חרבות בית הכנסת העתיק במירון

וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לְחַי, רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחַאי,
וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לְחַי, אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא, אַשְׁרֵי עַיִן רָאַתְהוּ, לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

בָּרוּךְ הוּא מִפִּי עֶלְיוֹן, קָדוֹשׁ הוּא מֵהֲרְיוֹן, מְאוֹר גָּלִיל הָעֶלְיוֹן,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

גִּבּוֹר וְאִישׁ מִלְחָמָה, בְּדַת תּוֹרָה תְּמִימָה, מָלֵא מַדָּע וְחָכְמָה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

דָּרַשׁ כָּל תַּעֲלוּמוֹת, בְּעוֹז וְתַעֲצוּמוֹת, עָלָה מַעֲלוֹת רָמוֹת,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

הוּחְבָּא בְּתוֹךְ מְעָרָה, מִפְּנֵי הַגְּזֵרָה, שָׁם לָמַד סִתְרֵי תוֹרָה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

וְשָׁם נִבְרָא מַעְיָן לוֹ, וְחָרוּב לְמַאֲכָלוֹ, מַה טּוֹב חֶלְקוֹ וְגוֹרָלוֹ,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה, דֵּין רֵיכָא וּבַר רֵיכָא, זְכֵה וְרַבִּים זַכָּה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

חִידֵּשׁ כַּמָּה הֲלָכוֹת, הֵם בַּמִּשְׁנָה עֲרוּכוֹת, זֶה הַמַּרְגִּיז מַמְלָכוֹת,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

טִהַר אֶת עִיר טְבֶרְיָה, עָשָׂה אוֹתָהּ נְקִיָּה, הוֹדוּ לוֹ מִשְׁמַיָּא,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

יָדַע כָּל הַנִּסְתָּרוֹת, דְּבָרָיו עוֹשִׂים פֵּירוֹת, בִּיטֵּל כַּמָּה גְּזֵירוֹת,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

כָּל יָמָיו אֲשֶׁר חָיָה, אוֹת הַקֶּשֶׁת לֹא נִהְיָה, כִּי הוּא אוֹת עוֹלָם הָיָה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחַאי:

לְכָל יִשְׂרָאֵל הָאִיר, בְּסוֹד תּוֹרָה הַבָּהִיר, כְּאוֹר הַחַמָּה מַזְהִיר,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

מָקוֹם בָּחַר בִּשְׁמַיָּא, עִם הַנָּבִיא אַחִיָּה, זֶה מִבְּנֵי עֲלִיָּה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

נֶחְמָד מְאוֹד לְמַעְלָה, זָכָה לִיקָר וּגְדוּלָּה, כֶּתֶר עֶלְיוֹן לוֹ נִגְלָה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

סִינַי סִינַי לוֹ נִקְרָא, אֲרִי שֶׁבַּחֲבוּרָה, מִמֶּנּוּ תֵּצֵא תוֹרָה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

עָשָׂה שִׁבְעִים תִּקּוּנִים, יְקָרִים מִפְּנִינִים, בָּם תִּיקֵּן הָעֶלְיוֹנִים,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

פָּתַח פִּיו בְּחָכְמָה, הוֹצִיא אוֹר תַּעֲלוּמָה, תִּיקֵּן זָהֲרֵי חַמָּה,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

צַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם, גִּלָּה מֶדֶרֶשׁ הַנֶּעְלָם, יָכוֹל לְפִטּוֹר הָעוֹלָם,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

קוֹלוֹ זֵמֶר עָרִיצִים, וְהִכְרִית אֶת הַקּוֹצִים, וְהִצִּיל הַלּוֹחֲצִים,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

רָאָה פָּנָיו מְאִירִים, בְּשִׁבְתּוֹ עִם חֲבֵרִים, עֵת גִּלָּה סוֹד סְתָרִים,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

שָׁלוֹם רָב עַל מִשְׁכָּבוֹ, מַה יָּפְיוֹ וּמַה טּוּבוֹ, דּוֹבֵר אֱמֶת בְּלִבָּבוֹ,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

תּוֹרָתוֹ מָגֵן לָנוּ, הִיא מְאִירַת עֵינֵינוּ, הוּא יַמְלִיץ טוֹב בַּעֲדֵינוּ,
אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי:

אַשְׁרֵינוּ מַה טּוֹב חֶלְקֵנוּ בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי
וּמַה נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

אָב הָרַחֲמָן שְׁמַע קוֹלֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
אַתָּה הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

בִּמְהֵרָה יָבוֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
בֶּן דָּוִד יָבוֹא וְיִגְאָלֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
גְּאוּלָה שְׁלֵמָה תִּגְאָלֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

דֵּעָה וְהַשְׂכֵּל תְּבוֹנֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
דּוֹר יְשָׁרִים תְּבָרְכֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
הַיּוֹם תִּשְׁמַע שַׁוְעָתֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

וְתַעֲרֵב לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
וּלְצִיּוֹן בְּשׁוּבוֹ יֶחֱזוּ עֵינֵינוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

זְכוּת אָבוֹת יָגֵן עָלֵינוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.
זֶה ה׳ קִוִּינוּ וְיוֹשִׁיעֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.
אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

חוּס וְרַחֵם נָא עָלֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

טוֹב וּמֵטִיב הַדָּרֵשׁ לָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

טוּבְךָ וַחַסְדְּךָ עָלֵינוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

יַדֵּבֵר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

יְהִי׳ ה׳ אֱלֹקֵינוּ עִמָּנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

כֶּתֶר הִלּוּמִים לְרֹאשֵׁינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

כָּבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵינוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה תִּתְּנֵנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

לֶחֶם חֻקֵּנוּ הַטְרִיפֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

מִבִּרְכָתְךָ מַלֵּא יָדֵינוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

נָאוֹר וְאַדִּיר אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

נַהֲלֵינוּ לְצִיּוֹן גּוֹרָלֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

סוֹף וְקֵץ לְכָל צָרוֹתֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

סְלַח נָא לַעֲוֹנֵינוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

עֵת רָצוֹן הַיּוֹם לָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

עָזְרֵינוּ אֱלֹקֵי יִשְׁעֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

פְּתַח לָנוּ שַׁעֲרֵי רַחֲמִים לִתְפִלָּתֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

פַּרְנָסָה בְּרֶיוַח תְּפַרְנְסֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

צְמִיחַת קֶרֶן לְגוֹאֲלֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

צִדָּקָה וָחֶסֶד עֲשֵׂה עִמָּנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

קֶרַע רוֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

קוֹמֵם קְהַל עֲדָתֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

רְצוֹנֵנוּ לִרְאוֹת מַלְכֵּנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

רְפוּאָה שְׁלֵמָה תִּרְפָּאֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

שְׁכוֹן כְּמֵאָז בְּאָהֳלֵינוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

שׁוּבָה ד׳ אֶת שְׁבוּתֵנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

תַּעֲלֵינוּ בְּשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ, בְּהִלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאי.

תִּבְנֶה לָנוּ מִקְדָּשֵׁנוּ, בִּזְכוּת אֲדוֹנֵנוּ בַּר יוֹחָאי.

אַשְׁרֵינוּ וְכוּ׳

אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא

אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל ! לִפְנֵי מִי אַתֶּם מִיטַּהֲרִים וּמִי מְטַהֵר אֶתְכֶם ?

אֲבִיכֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם !

וְאוֹמֵר מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל ה׳

מַה מִּקְוֶה מְטַהֵר אֶת הַטְּמֵאִים אַף הַקָּב״ה מְטַהֵר אֶת יִשְׂרָאֵל.

אַנְשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם, יְרֵאִים וּשְׁלֵמִים, מַה לָּכֶם פֹּה
וּמִי לָכֶם פֹּה, כִּי הִתְאַסַּפְתֶּם פֹּה.
לִכְבוֹד הַתַּנָּא הָאֱלֹקִי, רַבָּן שִׁמְעוֹן בַּר יוֹחָאִי.

בְּרוּכֵי צְפַת, שְׁמֵחִים כַּדָּת, מַה לָּכֶם פֹּה
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

גְּדוֹלֵי טְבֶרְיָה, עִיר פּוֹרְיָה, מַה לָּכֶם פֹּה
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

דְּגוּלֵי חֶבְרוֹן, קְדוֹשֵׁי עֶלְיוֹן, מַה לָּכֶם פֹּה
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

הֲדוּרֵי חֵיפָה, עִיר הַיָּפָה, מַה לָּכֶם פֹּה
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

וָתִיקֵי בְּנֵי בְּרַק, מְאִירִים כַּבָּרָק, מַה לָּכֶם פֹּה
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

זַכָּאֵי יִשְׂרָאֵל, מַה לָּכֶם פֹּה,
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

חֲסִידֵי יִשְׂרָאֵל, מַה לָּכֶם פֹּה,
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

טְהוֹרֵי יִשְׂרָאֵל, מַה לָּכֶם פֹּה,
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

יוֹשְׁבֵי חוּץ לָאָרֶץ, מַה לָּכֶם פֹּה,
וּמִי לָכֶם פֹּה. לִכְבוֹד וכו׳

תפלה לל"ג בעומר

תפלה זו מיוסדת ע"פ הסוד הנורא שגילה רבינו הרה"ק ר' נחמן זצוק"ל על גדולת רשב"י זצוק"ל, שהבטיח לישראל שלא תשתכח התורה על ידו, כי בזוהר דא יפקון מן גלותא המבואר בתחלת ספ' לקוטי מוהר"ן, ומה טוב לאומרה על קברו חק' של רשב"י זצ"ל מי שזוכה לבוא לשם, אך גם האומרה בכל מקום לא יפסיד, כי התפשטות נשמת הצדיק הוא בכל העולם כמובן בזוה"ק.

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי. עִיר וְקַדִּישׁ מִן שְׁמַיָּא נָחִית בּוּצִינָא קַדִּישָׁא

בּוּצִינָא עִילָּאָה בּוּצִינָא רַבָּא בּוּצִינָא יַקִּירָא, אַתֶּם הַבְּטָחְתֶּם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא תִּשְׁתַּכַּח הַתּוֹרָה מִיִּשְׂרָאֵל עַל יְדֵכֶם. כִּי בְזֹהַר דָּא יִפְקוּן מִן גָּלוּתָא וַאֲפִילוּ בְּתוֹקֶף הַהַסְתָּרָה שֶׁבְּתוֹךְ הַסְתָּרָה בְּעִקְבוֹת מְשִׁיחָא בְּאַחֲרִירוּת הַיָּמִים הָאֵלֶּה, הִבְטַחְתֶּם שֶׁאַף עַל פִּי כֵן לֹא תִּשְׁתַּכַּח הַתּוֹרָה מִפִּי זַרְעֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר

תפלה לל"ג בעומר

פְּנֵי בְיוֹם הַהוּא עַל כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְעָנְתָה הַשִּׁירָה
הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ. וְהִנֵּה עַתָּה
הִגִּיעוּ הַיָּמִים אֲשֶׁר אֵין לָנוּ חֵפֶץ בָּהֶם. כִּי אָרַךְ עָלֵינוּ
הַגָּלוּת וּמָשַׁךְ עָלֵינוּ הַשִּׁעְבּוּד. וּבְכָל יוֹם אָנוּ הוֹלְכִים
וְדַלִּים. וּמָטָה יָדֵינוּ מְאֹד. כִּי אָזְלַת יָד וְאָפֵס עָצוּר
וְעָזוּב. כִּי נִשְׁאַרְנוּ כִּיתוֹמִים וְאֵין אָב. וְאֵין מִי יַעֲמוֹד
בַּעֲדֵנוּ. וְהִנֵּה בְּתוֹקֶף סוֹף הַגָּלוּת הַמַּר הַזֶּה. וּכְבָר
הִתְחִיל לְהִתְנוֹצֵץ הִתְנוֹצְצוּת מָשִׁיחַ מִימֵי הָאֱלֹהִי האר"י
זצ"ל. וְעַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתּוֹקְקִים וּמִתְגַּעְגְּעִים מְאֹד
לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ. וְהַכֹּל חֲפֵצִים לִירְאָה אֶת שְׁמֶךָ
בְּהִשְׁתּוֹקְקוּת נִמְרָץ וְנִפְלָא, אֲשֶׁר לֹא הָיְתָה כָּזֹאת מִימֵי
קֶדֶם. הֵקִיצוֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ. בָּאתִי עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת
וְעוֹדִי עִמְּךָ. עֲדַיִן אָנוּ אֲחוּזִים בָּךְ וּמִשְׁתּוֹקְקִים לַעֲבוֹדָתֶךָ
בְּכַלּוּת הַנֶּפֶשׁ. אֲבָל אַף עַל פִּי כֵן גַּם גּוֹדֶל רִיחוּקֵנוּ
מִמְּךָ בָּעִתִּים הַלָּלוּ הוּא גַּם כֵּן בְּלִי שִׁיעוּר. כִּי טָבַעְנוּ
בְּיוֹן מְצוּלָה וְאֵין מַעֲמָד. בָּאנוּ בְּמַעֲמַקֵּי מַיִם וְשִׁבּוֹלֶת

תפלה לל"ג בעומר

שֶׁטָּפַתְנוּ, וּרְאֵה אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מְרוּדִים מְאֹד, אֲשֶׁר
אִי אֶפְשָׁר לְבַאֵר וּלְסַפֵּר גּוֹדֶל הַתְּגָרוּת הַבַּעַל דָּבָר
אֲשֶׁר הִתְגָּרָה בָּנוּ מְאֹד, עַד אֲשֶׁר הִפִּיל אוֹתָנוּ מְאֹד.
וְהִנֵּה אָנֹכִי בְּעָנְיִי מִי אָנֹכִי לְסַפֵּר צָרוֹת יִשְׂרָאֵל, רַק
אַתֶּם לְבַד יְדַעְתֶּם אֶת כָּל הַמַּעֲמָד וּמַצַּב שֶׁל יִשְׂרָאֵל
בְּאַחֲרִית הַיָּמִים הָאֵלֶּה, אַךְ בָּאתִי לְסַפֵּר וּלְצָעוֹק עָלַי
וְעַל נַפְשִׁי, עַל עוֹצֶם רֵיחוּקִי מֵהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וְעוֹצֶם פְּגָמַי
וַעֲוֹנוֹתַי הָרַבִּים וּפְשָׁעַי הָעֲצוּמִים. וְעַל אֵלֶּה אֲנִי בּוֹכִיָּה,
עֵינִי עֵינִי יוֹרְדָה מַיִם, כִּי אֵינִי יוֹדֵעַ שׁוּם דֶּרֶךְ אֵיךְ
לְהַחֲזִיר לִי הַכֹּחַ הַקָּדוֹשׁ, וְאֵיךְ לִזְכּוֹת לִתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה,
וּבְאֵיזֶה דֶּרֶךְ אַתְחִיל לַעֲזוֹב דַּרְכִּי הָרָע וּמַחְשְׁבוֹתַי
הַמְגוּנוֹת. וְאֵיךְ וּבַמֶּה אֶזְכֶּה לְתַקֵּן קִלְקוּלִים וּפְגָמִים
כְּאֵלֶּה, לֹא יָדַעְתִּי נַפְשִׁי אָנָּה אֲנִי בָא, אָנָּה אוֹלִיךְ אֶת
חֶרְפָּתִי הַעֲצוּמָה, אָנָּה אֶבְרָח, אָנָּה אֶטְמֹן מִפְּנֵי בוּשָׁתִי
וּכְלִימָתִי, וָאוֹמַר לֶהָרִים כַּסּוּנִי וְלַגְּבָעוֹת נִפְלוּ עָלָי. אוֹי
מֶה הָיָה לִי, אוֹי מָה הָיָה לִי, עַל כֵּן אָמַרְתִּי שְׁעוּ מֶנִּי

אמרר

תפלה לל״ג בעומר

אֲמַרַר בְּבֶכְי אוּלַי יְרַחֵם· כִּי אֵין מַעְצֹר לַיָי לְהוֹשִׁיעַ
גַּם אוֹתִי בְּעֵת הַזֹּאת· כִּי הַרְבֵּה רֵיחַ וְהַצָּלָה לְפָנָיו·
שֶׁכְּתוּב הֵן כֹּל תּוֹכֵל וְלֹא יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה· וּמִי יֹאמַר
לְךָ מַה תַּעֲשֶׂה· עַל כֵּן בָּאתִי כְּעָנִי בַּפֶּתַח· רָשׁ דָּל וְאֶבְיוֹן
נָגוּעַ וּמְעוּנֶּה, מְבוּלָּל וּמְטוֹרָף, עָנִי וְכוֹאֵב, לְצַעֵק
וְלִזְעֹק לִפְנֵי הַדְרַת קְדוּשַׁתְכֶם:

רַבִּי רַבִּי רַבִּי אָבִי אָבִי, רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו. נְהוֹרָא
דְּבוֹצִינָא דְאוֹרַיְיתָא עִוְרָה לָמָּה תִישָׁן,
אֵיךְ תּוּכְלוּ לְסִבּוֹל צָרוֹת יִשְׂרָאֵל, קוּמוּ וְעוֹרְרוּ
עִם כָּל הַצַּדִּיקֵי אֱמֶת לְהִסְתַּכֵּל וְלִרְאוֹת בִּמְרִירוּת
צָרוֹת נַפְשֵׁינוּ, הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר, קוּמוּ יְשֵׁינֵי
מִכְפָּל לְסַעֲדֵינוּ, צַדִּיקֵי יְסוֹדֵי עוֹלָם, קוּמוּ בְּעֶזְרָתֵינוּ

תפלה לל"ג בעומר

בְּעֵת צָרָה הַזֹּאת, חוּסוּ וַחֲמָלוּ עַל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּבְתוֹכָם עָלַי הַחוֹטֵא וְהַפָּגוּם, הַמָּלֵא חֲטָאִים מִכַּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ, אַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאַתְנִי מִיּוֹם גְּלוּת הָאָרֶץ עַד הֵנָּה, כָּל מַה שֶּׁעָבַר עַל כְּלַל יִשְׂרָאֵל בִּכְלָלִיּוּת, וּבְפָרָטִיּוּת מַה שֶּׁעָבַר עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וּבִפְרַט מַה שֶּׁעָבַר עָלַי מִיּוֹם שֶׁנֶּאֱצְלָה וְנִבְרְאָה וְנוֹצְרוּ וְנַעֲשׂוּ נִשְׁמָתִי וְרוּחִי וְנַפְשִׁי וְגוּפִי, וְכָל מַה שֶּׁעָבַר עָלַי בְּכָל גִּלְגּוּל וְגִלְגּוּל, וּבִפְרַט מַה שֶּׁעָבַר עָלַי בָּזֶה כָּל מַה שֶּׁעָבַרְתִּי מֵעוֹדִי וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה, מַה שֶּׁאֲנִי זוֹכֵר עֲדַיִן וּמַה שֶּׁנִּשְׁכַּח מִמֶּנִּי. הַיַּסְפִּיקוּ כָּל אֵילֵי נְבָיוֹת לְבַאֵר וּלְסַפֵּר אֶפֶס קְצָת מֵהַפְּגָמִים שֶׁפִּגַּמְתִּי בְּיוֹם אֶחָד, כְּפִי מַה שֶּׁנּוֹגְעִים הַפְּגָמִים בַּמָּקוֹם שֶׁנּוֹגְעִים כְּפִי שׁוֹרֶשׁ נִשְׁמָתִי. וּמִכָּל שֶׁכֵּן וְכָל שֶׁכֵּן מַה שֶּׁפִּגַּמְתִּי בְּכָל הַיָּמִים שֶׁעָבְרוּ עָלַי מִיּוֹם הֱיוֹתִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה. (ובפרט וכו') מִי יוּכַל לְסַפֵּר. מִי יוּכַל לְשַׁעֵר. מָה אֲדַבֵּר. מָה אֶתְאוֹנָן. מָה אוֹמַר, מָה אֲדַבֵּר וּמַה אֶצְטַדָּק:

רבינו

תפלה לל"ג בעומר

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם תֵּן בְּלֵב הַצַּדִּיק הַקָּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא הַזֶּה *) וּבְלֵב כָּל הַצַּדִּיקִים הָאֱמִתִּיִּים, לְבַל יַסְתִּירוּ פְּנֵיהֶם מִמֶּנִּי, וְיַעַמְדוּ בַּעֲדִי לְמֵלִיצֵי־יוֹשֶׁר, לַהֲפוֹךְ בְּזְכוּתִי וּלְבַקֵּשׁ וּלְמְצוֹא בִּי נְקוּדוֹת טוֹבוֹת, וְיַמְלִיצוּ טוֹב בַּעֲדִי שֶׁתְּקָרְבֵנִי אֵלֶיךָ בְּרַחֲמִים. וְתֵתֵּן בִּי לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה תִּתֵּן בְּקִרְבִּי, שֶׁאֶזְכֶּה לְהִתְעוֹרֵר מֵעַתָּה בֶּאֱמֶת, לָשׁוּב אֵלֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם, אִי שָׁמַיִם, הַפְגִינוּ בַּעֲדִי, כָּל בַּעֲלֵי רַחֲמִים וְחֶמְלָה חִמְלוּ עָלַי, כָּל שׁוֹכְנֵי עָפָר הַעֲתִירוּ בְּעַד מוּטָבַע בְּיוֹן מְצוּלָה וְאֵין מַעֲמָד כְּמוֹנִי: **רַבִּי רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי**, זְכֹרוּ זֹאת וְתָשִׁימוּ עַל לֵב, שֶׁזָּכִינוּ בַּדּוֹרוֹת הֵלָּלוּ לִשְׁמוֹעַ נִפְלָאוֹת נוֹרָאוֹת גְּדוֹלוֹתֵיכֶם, אֵיךְ מְרוּמָז בַּתּוֹרָה שֶׁעַל יְדֵכֶם לֹא תִשָּׁכַח הַתּוֹרָה, כִּי הַפָּסוּק שֶׁהֵבֵאתֶם רַאֲיָה מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא כִּי לֹא תִשָּׁכַח

*) אם יזכה להיות בארץ ישראל על קבר ר ב י ש מ ע ו ן בן יוחאי, יאמר השוכן פה.

תפלה לל"ג בעומר

מִפִּי זַרְעוֹ. הוּא סוֹפֵי תֵּיבוֹת יוֹחָאִי. וְשִׁמְכֶם הַקָּדוֹשׁ בְּעַצְמוֹ מְרוֹמָז בְּפָסוּק עֵיר וְקַדִּישׁ מִן שְׁמַיָּא נָחִית, אֲשֶׁר אַתֶּם לְבַד יוֹדְעִים סוֹד דְּבָרִים הָאֵלֶּה, אַתֶּם לְבַד יוֹדְעִים גְּדוּלַּת הַבְּטָחָה שֶׁהִבְטַחְתֶּם לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהַתּוֹרָה לֹא תִּשָּׁכַח מִיִּשְׂרָאֵל עַל יֵדְכֶם, וְאֵיךְ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם נִיבָּא עַל זֶה בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה מִקּוֹדֶם, ע"כ בָּאתִי לְהַזְכִּיר, נָא רַבּוֹתַי הַקְּדוֹשִׁים, חָמְלוּ עָלַי, וְאַל תִּסְתַּכְּלוּ עַל כָּל הָרַע שֶׁעָשִׂיתִי מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה, בְּמַחְשָׁבָה, דִּיבּוּר וּמַעֲשֶׂה, אֲשֶׁר הִמְרַתִּי אִמְרֵי אֵל וְעֲצַת עֶלְיוֹן נִאַצְתִּי, אַל תַּבִּיטוּ בְּמַעֲשַׂי הָרָעִים, וְאַל תַּעֲשׂוּ עִמִּי כַּחֲטָאַי, וְאַל אָקוּץ בְּעֵינֵיכֶם, עַל אֲשֶׁר זֶה כַּמָּה אֲשֶׁר מְעוֹרְרִים אוֹתִי בְּאַלְפִּים וּרְבָבוֹת רְמָזִים וְהִתְעוֹרְרוּת, וּבְכַמָּה מִינֵי עֵצוֹת נְכוֹנוֹת בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת, לְהִתְקָרֵב לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, וַאֲנִי בְּעוֹצֶם קְשִׁיוּת עָרְפִּי קִלְקַלְתִּי וּפָגַמְתִּי בְּכָל זֶה, וְלֹא הִטֵּיתִי אָזְנִי וְלִבִּי לְכָל זֶה, חוּסוּ עָלַי וְאַל תָּשִׁיתוּ לֵב לְכָל זֶה, וְאַל יִחַר אַפְּכֶם

תפלה לל"ג בעומר

בִּי חָלִילָה, רַק תַּחְשְׁבוּ מַחֲשָׁבוֹת עוֹד מֵעַתָּה, לְבַל
אֶהְיֶה נִדְחֶה מֵהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וּמִכֶּם חָלִילָה, כִּי עֲדַיִן אֵין
מַעֲצוֹר לַיָּי לְהוֹשִׁיעַ גַּם בְּעֵת הַזֹּאת, כִּי אֵין לִי שׂוּם
כֹּחַ עַתָּה אֶלָּא בְּפִי לְבַד, וְגַם זֶה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר לֹא
עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִמִּי, וְנָתַן כֹּחַ לְיֶעֱף כָּמוֹנִי לְדַבֵּר
עַתָּה מְעַט דְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְעַל זֶה תָּמַכְתִּי יְתֵדוֹתַי,
שֶׁתְּרַחֲמוּ עָלַי וְתַעֲשׂוּ אֵת אֲשֶׁר אֶזְכֶּה לָשׁוּב בֶּאֱמֶת
לְהַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, (וְלָבֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְהֵרָה בְּשָׁלוֹם)
וּלְדַבֵּר כָּל זֶה וְיוֹתֵר מִזֶּה שָׁם עַל צִיּוֹן שֶׁלָּם הַקָּדוֹשׁ,
וַיְיָ הַטּוֹב בְּרַחֲמָיו יִשְׁמַע תְּפִלָּתְכֶם וְיַעֲזוֹר וְיָגֵן וְיוֹשִׁיעַ
אוֹתִי וְאֶת כָּל יִשְׂרָאֵל לְמַעַנְכֶם, וְיַחֲזִרֵנִי בִּתְשׁוּבָה
שְׁלֵמָה לְפָנָיו מְהֵרָה, וְיֹאחֲזֵנִי וְלֹא יַרְפֵּנִי, וְאַל יַעֲזְבֵנִי
וְאַל יִטְּשֵׁנִי בְּשׂוּם אוֹפָן, עַד שֶׁאֶזְכֶּה לָשׁוּב אֵלָיו בֶּאֱמֶת
וְלִהְיוֹת כִּרְצוֹנוֹ הַטּוֹב מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם, וּלְתַקֵּן בְּחַיַּי
אֶת כָּל אֲשֶׁר פָּגַמְתִּי, בְּכֹחַ וְזִכּוּת הַצַּדִּיקִים הָאֲמִיתִּיִּים
אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם לְבַד אֲנִי נִשְׁעָן לְדַבֵּר דִּבְרֵי אֵלֶּה לִפְנֵיהֶם,

תפלה לל"ג בעומר

וְלִפְנֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ, בַּעַל הָרַחֲמִים יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת, יְיָ יִגְמוֹר בַּעֲדִי, יְיָ חַסְדְּךָ לְעוֹלָם, מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל תֶּרֶף, דְּוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר נַפְשִׁי לְהוֹדוֹת אֶת שְׁמֶךָ, בִּי יַכְתִּירוּ צַדִּיקִים כִּי תִגְמוֹל עָלָי:

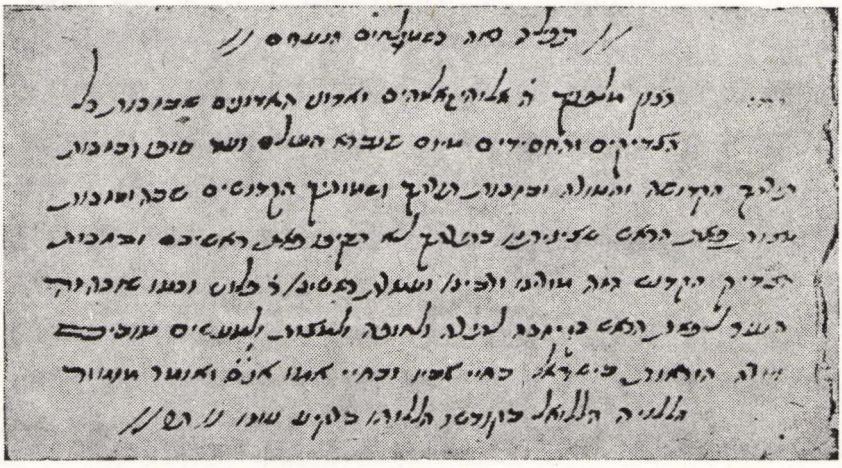
(התחלת לקושי מהר"ן)

ר' שמעון בן יוחאי הבטיח שלא תשתכח התורה מישראל על ידו כמבואר בדברי רז"ל (שבת קל"ח) כשנכנסו רבותינו בכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל, ואמר רשב"י שלא תשתכח שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, וכמבואר בזוהר (נשא דף קכ"ד ע"ב) בהאי חיבורא דאיהו ספר הזוהר יפקון ביה מן גלותא ועתה בא וראה והבן נפלאות נמתרות של תורתנו הקדושה, כי ע"כ סמך רשב"י עצמו על זה הפסוק כי לא תשכח מפי זרעו, כי באמת בזה הפסוק בעצמו מרומז ונסתר סוד הזה שע"י זרעו של יוחאי שהוא ר' ש מ ע ו ן בן יוחאי על ידו לא תשתכח התורה מישראל, כי סופי תיבות של זה הפסוק כי לא תשכח מפי זרעו הם אותיות י ו ח א י. וזה שמרמז ומגלה הסוד כי לא תשכח מפי זרעו, מפי זרעו דייקא חיינו מפי זרעו של זה בעצמו שהוא מרומז ונסתר בזה הפסוק שהוא התנא "יוחאי" כי ע"י זרעו של יוחאי שמרומז בזה הפסוק בסופי תיבות כנ"ל, ודע שסוד ר' שמעון בעצמו הוא מרומז בפסוק אחר, כי דע כי התנא הקדוש ר' שמעון הוא בחי' עיר וקדיש מן שמיא נחית ר"ת ש מ ע ו ן וכו'.

תפילה נאה כשמגלחין הנערים

יהי רצון מלפניך, ה' אלקי האלוקים ואדוני האדונים, שבזכות כל הצדיקים והחסידים מיום שנברא העולם ועד סופו, ובזכות תורתך הקדושה והטהורה, ובזכות מצוותך ושמותיך הקדושים שבה, ובזכות מצות פאת הראש, שציויתנו בתורתך "לא תקיפו פאת ראשכם", ובזכות הצדיק הקדוש הזה מורינו ורבינו ועטרת ראשינו — — — כמו שזכה הנער לפאת הראש, כן יזכה לתורה ולחופה ולמצות ולמעשים טובים, ויורה הוראות בישראל בחיי אביו ובחיי אמו אנ"ס, [אמן נצח סלה].

ואומר מזמור הללוי-ה הללו א-ל בקדשו.

מתוך כתב-יד מתקופת תלמידי האר"י, שעד כה טרם ראה אור. (ראה להלן מאמרנו על חינוך הילדים בהילולא דרשב"י, ע' קכ"ט).

בשולי מסע מירון

בשולי מסע מירון, חייב אני לציין פרטים מספר על המסיבות שהביאו להופעת קובץ זה לעניני מירון.

ימים מועטים לפני הפסח תהאי שתא, תשכ״ו, מסר לי ידידי הרה״ח ר׳ חנוך העניך וואגשאל על תוכניתו להוציא לאור הגדה של פסח עם פירוש „הלילא דפסחא״ לזקנו רבי שמואל אהרן אב״ד קארטשין, מגדולי התורה בגליציה, והוסיף להראות לי מכתביו אשר השאיר אחריו ברכה, וביניהם חילופי מכתבים עם בנו רבי מנחם מנדיל, ובהם משתקף כחו הגדול בתורה.

ברא כרעא דאבוה. רבי מנחם מנדיל הלך בעקבות אבותיו. אף הוא עשוי היה להימנות בין גדולי התורה והחסידות בגליציה, אך בעצם ימי עלומיו עלה לארץ הקדש וכונן בה את ביתו, אף הקים משפחה מפוארת בירושלים.

רבי מנחם מנדיל, שהשתלב בין יקירי קרתא דשופריא והתבלט ביניהם, נמנה בין נכבדי וראשי כולל „חיבת ירושלים״ ובתפקידו זה תרם את חלקו לביסוס הישוב בארץ הקודש, ואף יצא בשליחות הצבור לחו״ל, אך אהבתו לארץ הקדש משתקפת בחוברת אשר לפניכם „מסע מירון״, שבה העלה את רשמי נסיעתו לציון הרשב״י, יחד עם חבורת חסידים ואנשי מעשה. קרוב לחדש ימים ארכה הנסיעה, בדרכו עבר את כל ישובי הגליל העליון והתחתון, ובכל מקום השתטח על קברות הצדיקים אשר בהם.

תיאור זה מוקדש בעיקרו להרגשותיו האישיות, אך בדרך הילוכו העלה על הכתב מסורות חשובות בקשר למקומות הקדושים בגליל. בלבביות הוא מתאר את ביקוריו על קברי הצדיקים, וביחוד את ההילולא, בל״ג בעומר, על ציון הרשב״י, וחבריו הם מעין שיר מזמור לארץ הקדש: „אלופי ומיודעי, אוהבי ורעי, — הוא קורא — האמינו לי כי אף אם אלף ידות היה לי לא עצרתי כח לסדר לפניהם אף אחד מני אלף ורבי רבבות מנועם שבחי ארצנו הקדושה, מתק הריה, ציון גבעותיה, קדוש היכלה, נועם אבניה, כאשר כמה פעמים הראיתי לדעת בחברת נוסעי, כי ישימו עין על כל הר וגבעה להתבונן בהשכל ודעה נכונה, הנמצא כזה בחוץ לארץ כל הר גישא, עגול וישר, נחמד ונעים, מכל סביבותיה כשושנים סוגה, כאלו נעשה במרכז ומחוגה, כגזר ועטרה יתנוסס על ראש כל ככר נהמד, גם מקומות המישור יתענגו עין רואים, במשקל מדה ישרה כאוהל הנמתח בקו השוה, מעשה ידי יוצר, ואיה נחל או מעיין אשר ידמה, או כי ישוה לנועם מימיה, ומי יחליף או ימיר את כל מימי חוץ לארץ בעד בקבוק מים אחד ממימי הבורות היקרים, הזכים ונקיים, כשמש לטוהר, ובפרט מי מעיין, במקום אשר יראה וימצא, לא ישקל בפז, וכתם אופיר ריחו הניחוח כצרור המור, ואשכל הכופר אויר הזך, כעצם השמים לטוהר, לא יזכר ולא יפקד כמוהו, מקצה העולם ועד קצהו״.

חוברת זו, שהודפסה בשנת תרמ״ט בעילום שם מחברה, והופצה בין מכיריו וידידיו, הפכה ליקרת מציאות ביותר, ורק טפסים בודדים ידועים בספריות הגדולות. המועצה האזורית „מרום הגליל״, שציונו של הרשב״י במירון נמצא בתחומיה, הגישה את עזרתה להדפיס

אותה מחדש במתכונתה, ללא כל סממנים חדישים, כדי להשאיר את טעמה של ההתלהבות הטבעית היוצאת מן הלב, וכאן כן עתה יש בדבריו הנרגשים כדי להלהיב את הלבבות, לעורר את אחינו באשר הם שם לאהבת ציון וחבת ירושלים.

בעצתו של ידידי הרה"ח ר' הענין וואגשאל, גבדו של הרמ"מ רובין, המעודד אותי מאז ועד עתה, היספתי בשולי „מסע מירון" מאמרים אחדים בעניני מירון, ל"ג בעומר והילולא דרשב"י. מיעוטם נתפרסמו בצורה מקוצרת ב„המודיע", ונוספו עליהם מאמרים שהיו בכתובים וטרם הובאו לדפוס.

חובה נעימה לי לציין שספריו של החסיד המקובל רבי ישעי' אשר זעליג מרגליות זצ"ל: „הילולא דרשב"י", „כוחו דרשב"י" ו„ביאור השיר בר יוחאי", היו לנו לעינים בחיבור הספר.

אין כאן מקום להודות לכל ידידי ורעי המעודדים אותי בעצה וביניהם חברי מערכת „אוצר הפוסקים", עובדי „מוסד הרב קוק", ובמיוחד עובדי הספריה הלאומית, אך אינני יכול להימנע מהזכרת שם רעיתי נווה ביתי אשת חיל חי' תחי', בת הרה"ח ר' משה שמעי' הי"ו, העומדת לימיני ומסייעת לי בעבודתי. יהי רצון שזכות הרשב"י תעמוד לנו לגדל את בנינו לתורה, לחופה ולמעשים טובים.

בצלאל לנדוי

בין פסח לעצרת תשכ"ן.

מראה כללי של הבנינים על ציון הרשב"י במירון.

תשואות חן לחברת "חלקת מחוקק" ולמנהלה הרה"ח ר' יעקב שלום גפנר הי"ו על חלקה בטיפוח ההשתטחות על קברי צדיקים.

העליה לציונו של הרשב"י במירון

משנים קדומות נהגו לעלות לציונו של התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי במירון, כמובא בזוהר הקדוש בתיאור הסתלקותו (ח"ג רצ"ו ע"ב) ובכמה ממדרשי חז"ל[1].

בזוהר הקדוש מצינו „רבי אבא סבא קם על רגליו ואמר „מנוחה ושלום גרמין יהא לך רשב"י, דחזרת עטרה ליישנה" (ח"א, דף קכ"ו ע"א, במדרש הנעלם).

אף רבי חייא רבה מתלמידיו, נסע לציון רבו הקדוש ובהשתטחותו שם הזכיר לרשב"י ממעשיו ומגדולת מעלתו בשמים ממעל, מה שראה בעיני קדשו: אשתטח רבי חייא בארעא ונשק לעפרא, ובכה ואמר עפרא עפרא — — — בוצינא קדישא דהוה נהיר עלמא שליטא רברבא ממנא, דזכותיה מקיים עלמא אתבלי בך, רבי שמעון נהירו דבוצינא, נהירו דעלמין, אנת בלי בעפרא ואנת קיים ונהג עלמא אשתומם כשעה חדא ואמר „עפרא עפרא לא תתגאי, דלא יתמסרון בך עמודין דעלמא, דהא רבי שמעון לא אתבלי בך" (הקדמה, דף ד ע"א)[1].

אחד מתלמידי הרשב"י ששכח את תלמודו השתטח על ציון רבו, ולאחר שהרבה לבכות שם בתפלתו, נתגלה אליו רבו ר' שמעון בר יוחאי, ושוחח עמו (קהלת רבה י יג).

אף אליהו הנביא היה מצוי שם, וכך מצינו במסכת סנהדרין: „רבי יהושע בן לוי אשכח לאליהו דהוה קיימי אפיתחא דמערתא דרשב"י. אמר ליה אתינא לעלמא דאתי?" אמר ליה אם ירצה אדון הזה וכו' (צ"ח ע"א) ושם הוא מוסיף לספר על שיחתו עם אליהו בדבר מועד ביאת משיח צדקנו „אמר לו היום אם בקולו תשמעו".

מאז ועד עתה נהגו מחונני עפרות הקדש לפקוד את הציונים הקדושים אשר בארץ הקדש, כמו שמצינו בפסיקתא רבתי: „אם היה עובר בין הקברות, והיה יודע שצדיק קבור שם צריך להזכירו במעשיו" (פרק יב), ושם בהגהות הרד"ל: „מכאן נראה שנהגו בארץ ישראל תובב"א, לקרות על קברות הצדיקים פסוקים ומאמרים מעניינו של אותו צדיק הקבור שם".

ביחוד רבו המבקרים על ציונו של הרשב"י במירון, ורבים מעולי הרגל שעלו לארץ הקדש והעלו על הכתב את רשמי מסעותיהם, מספרים על ביקוריהם במקום.

ר' יעקב ב"ר נתנאל הכהן, שביקר בארי"י, במחצית השניה של המאה האחרונה לאלף החמישי, וחיבר „סיפור מסעות ומקומות ארי"י, וקברות הצדיקים אשר הם שם"

1. במסכת בבא מציעא (פ"ד ע"ב) מסופר גם על העברת ארונו של רבי אלעזר ברבי שמעון למערת אביו במירון.

ביקר גם במירון על ציון „רבי שמעון בן יוחאי עם בנו, שני ציונים בבית המדרש שלו, כי עדיין הוא קיים" [2].

בפיוט על „קברי אבות", המיוחס לשנת תת"ק בערך, אנו מוצאים:

„ומירון ברון שירה מזמרת,

„הלל ושמאי וסנדלאר, שמעון בן יוחאי ובנו" [3].

אף רבי שמואל בן שמשון, שביקר בארץ בסוף המאה ההיא, מספר „במירון מצאנו בית מדרשו של רבי שמעון בן יוחאי, והוא מרובע, ונקבר בתוכו, ור' אלעזר בנו עמו" [4].

בראשית האלף הששי עלה לאר"י ר' יעקב, שליח נאמן של רבינו יחיאל מפאריש, וברשימת קברי הצדיקים „אלה סימני הקברות" הוא מונה „מירום־לבית הכנסת ר' שמעון בן יוחאי ור' אלעזר בנו" [5].

שנים מספר לאחר מכאן, כאשר תלמידו של הרמב"ן עלה לאר"י ביקר גם במירון „ושם רבי שמעון בן יוחאי, ועליו ציון נאה, וסמוך לו ר' אלעזר בנו" [6].

ר' אשתורי הפרחי שעלה ארצה בשנת פ"ט, והתישב בבית שאן, מציין בספרו „כפתור ופרח" „והם שניהם [רשב"י ובנו] במירון, במקום מיוחס לבית המדרש של רשב"י למעלה ממערת הלל ושמאי" (פרק ט).

נוסע אלמוני מקנדיא, שביקר בארץ בשנת רל"ג מזכיר את ההשתטחות על ציון רשב"י „אך יבואו העברים שלש רגלים לראות קברות הצדיקים החשובים הנזכרים, וביחוד קבורת ר' שמעון בן יוחאי, ויתחננו עם תפלות סליחות ותחנונים לא־ל יתברך" [7].

על מנין קבוע של עשרה ליד קבר רשב"י מספר ע"י ר' משה באסולה. בתיאור מסעו בארץ בשנת רפ"ב: „חזרתי למירון עם עשרה בני אדם, שהיו קבועים אז ללכת בכל חודש להתפלל על מערת רשב"י — — — והוא מספר כי „בט"ו באייר, שקורין לו פסח שני, עשו שם במירון השיירה *[7] גדולה. היו שם יותר מאלף נפשות, כי באו רבים מדמשק עם נשיהם וטפם, ורוב קהל צפת, וכל קהל לבוקייע (=פקיעין) ועמדנו שם שני ימים ושני לילות, חוגגים ושמחים והתפללנו על כל ציוני הצדיקים אשר שם" [8].

ה„מגיד", שנתגלה למרן בעל „בית יוסף", עודד אותו לקרות זוהר על ציונו או

2. „מסעות ארץ ישראל" לא. יערי (להלן — „מסעות א"י") ע' 58.
3. „מזרח ומערב" כרך ג' תרפ"ט ע' 6.
4. „המעמר" ג' ע' 26 והובא גם ב„אגרות א"י" ע' 81.
5. שם, ע' 53.
6. „תוצאות ארץ ישראל". הובא לדפוס בקובץ „ירושלים" לזכר א' מ' לונץ, ע' נ"ט.
7. „מסעות אר"י" ע' 113. תלמידו של הר"ע מברטנורא ביקר בשנת רנ"ו אולם אין דבריו ברורים לגו די צרכם.

*7. כנראה ז'ייארה — ביקור.

8. שם ע' 155 מדבריו של באסולה מסיק מ' בניהו במאמרו „הנהגות מקובלי צפת במירון" (ספונות, ספר צפת א', ע' י"ג) שמערת רשב"י היתה בידי יהודים, ולא היתה נפתחת אלא בימים קבועים, והוא מוסיף שהשערה זאת יש לה סעד ברשמי מסעו של ר' יוסף סופר „עדות ביהוסף" (ראה להלן).

בכפר הסמוך לו: „ובכן תדע כי הם [רשב"י ובנו] שמחים מאד בקרותכם זוהר על מערתם או בכפר הסמוך להם, ואם תתמידו לקרות, כן יגלו לכם רזין עילאין, וכלהו רמיזין בזוהר, אלא דלא מסתכלי בהו עד דיתגלו לון, ואז ידעו למפר' אתר דרמזו להון, דהא בהאי זוהר דבנייכו רמיזי כמה רזין עלאין, דלית לון חושבנא, אלא דבני נשא לא מרגישין בהו, וכד יתגלו להו ירגישו בהם" [9].

רבי משה קורדובירו נהג להשתטח, יחד עם בני החבורה, על ציון הרשב"י, ובספר „גירושין" נרשמה אחת מהשתטחויות אלו ביום י"ז שבט ש"ח: „ואני בתוך המדרש הרשב"י ע"ה במירון, ונשתטחנו בקרבו בציון רבי שמעון ורבי אלעזר ע"ה, ועדיין מרחשי שפתי, ושם התפללתי תפלה קצרה מתוך קירות לבי, ואח"כ קם מורי על רגליו, ופי' בפ' זכור, מלבד פירושים אחרים שפירש עליו, וכן מקצת חברים, וקמתי אני והסתכלתי, ואני פני לדרום קצת. וימיני לציון רבי אלעזר. משמאלי ציון רבי שמעון ע"ה. ופתחתי בפסוק זכור" וכן מביא רבי אברהם גאלנטי בספרו „קול בוכים" חידוש ששמע מפי רבו בהיותו על ציון הרשב"י ע"ה במירון (איכה ב כב).

ביחוד עודד את ההשתטחות על ציונו של רשב"י במירון, האר"י, שגילה את מרבית ציוני הצדיקים בגליל והוא נהג לכנס את תלמידיו־גוריו על ציון רשב"י ללימוד הקבלה. אחד מבני החבורה, רבי אלעזר אזכרי, בעל „ספר חרדים" מציין בהקדמתו לספרו: „בהיות חברים מקשיבים אל ציון רשב"י, עוסקים באמרותיו, אמרות טהורות כדרכנו, פעמיים בשנה, מעת לעת ומפקידה לפקידה, שם ישבנו גם בכינו, צעקנו במרירות לבנו, ויתכו כמים שאגותינו, בראותנו איך רשב"י וחבריו בדורותם, היו מצטערים ואונגים, ובוכים כ"י על גלות שכינה וכבוד ה' המחולל בע"ה, על רוב פשעינו, ואותם הצדיקים לא היו גרמא בניזיקין, קל וחומר לנו, שאנחנו הגורמים, שיש לנו לבכות ולהצטער כפלים".

לפי מסורת אחת „אמר הרב [הוא האר"י] לתלמידיו, שכל אחד מהם יש לו ניצוץ מחברי הרשב"י וגילה סודות עמוקים, ואמר להם „אילו ניתן רשות לעין לראות,

9. „מגיד מישרים" ח"ב פרשת אמור, וראה להלן במאמר „ממעיני הישועה", את דברי מרן בדבר התפילות שהיו נוהגין לערוך במירון על הגשמים.

10. ר' אברהם גאלנטי מפרש את דברי הזוהר (פרשת בא דף ל"ח א') „מאת פני האדון ה' — דא רשב"י ע"ה, לשון זה קשה להולמו, וי"ל כההיא דסוף פרשת תרומה (דף קס"ג) כי הצדיקים נקראים אנפי שכינתא, ע"ש שהיא מתקשטת ומתקנת אנפהא לגבי קב"ה, וז"ש „את פני האדון" האדון שהיא השכינה, הוא רשב"י, שבו מתקשטת אנפהא, ודו"ק שלא אמר „מאת האדון ה'" אלא „מאת פני האדון", שאינו שואל כי אם על הפנים, ומעתה כמה נאה לעלות ולראות פני אדונינו רשב"י להשתטח על קברו ג' פעמים בשנה ועלינו לשבח לאדון הכל, כי כן נתקיים בימינו, שכל חבירי ואני עמהם, הולכים להקביל פניו ג' פעמים בשנה, עוסקים בסודותיו, מימי מורינו ע"ה זלה"ה, זה לנו עשרים שנה. המקום ברחמיו יגדור פרצה זו, שנפרצה בחבירים בעוונותינו, וירחם על פליטת החבירים הנשארים, למען נעלה אל בית ה' מירון להשתטח על קברו ג' פעמים בשנה, וה' ברחמיו יחשבה לנו לצדקה, כאלו עלינו להר ציון ג' פעמים להראות את פני האדון ה' אכי"ר" (ירח יקר" פרשת בא, כ"י ירושלים מספר 493). הפירוש על הזוהר נכלל בספרו של ר' אברהם אזולאי „זהרי חמה" והובא ע"י בניהו במאמרו הנ"ל.

הייתם רואים כנופיה שלמה של צדיקים ומלאכי השרת, שבאו לשמוע אידרא מפינו, ואש שלהבת סובבת אותנו" („שער הגלגולים", דף י' ע"ב).

על השתטחות האר"י ותלמידיו במירון מסופר גם בספר „תולדות האר"י": פעם אחת הלך הרב עם החברים למירון לקבר הרשב"י ז"ל, ואמר לחברים „חברי, במקום הזה ישב הרשב"י, עם החברים לסדר אדרא רבה, ועדיין רישומו של האור במקום ההוא". גם היה אומר, היום האיר בחברי פ' [פלוני] תנא פ' [פלוני], אח"כ למד עם החברים האדרא, וגלה להם סודות ורמזים, שרמזם הרשב"י באדרא. ובעודו לומד אמר לחברים „חברי דעו לכם שלהב האש מסבב אותנו, ועומדים עמנו הרשב"י וחבריו, ונשמות של צדיקים ותנאים אחרים, ומלאכי השרת שבאו לשמוע תורת אמת מפי" („ספר הכוונות ומעשה נסים" והוא שבחי האר"י).

גוריו ותלמידיו של האר"י הוסיפו לקיים השתטחויות אלו, גם לאחר פטירת רבם, ורבי שלמה שלומיל מיינשטריל מדרזדן, שתיאר את הליכות המקובלים בצפת, באגרת שכתב לחברו, כשלשים ושלש שנה לאחר פטירת האר"י, אף מספר על מועדים קבועים שבהם היו חכמי הקבלה עולים לציון הרשב"י במירון וקובעים שם את ישיבתם ללימוד סודות התורה, כדבריו במכתבו מיום כ"ה חשון שס"ז: „להיות ששתי פעמים בשנה, חוק ולא יעבור, הולכים כל חכמי סגולה, הבקיאים בחכמת האמת יותר מכל החכמים, למירון — — — ושם פורסים אהל אחד מן קברו של רשב"י עד קברו של ר"א, ויושבים — — — י' ימים וי' לילות רצופים, ועוסקים בספר הזוהר — ויש להם שמש אחד, המכין להם מאכל, וד' גויים, חגורים בכלי זיין, עומדים בכל לילה מבחוץ, כדי לשמור אותם מפני הגנבים, וזה הסדר הם עושים תמיד, י' ימים קודם שבועות וי' ימים קודם ראש השנה"[11].

רבי ישעיה הלוי הורביץ, רבן של פרנקפורט ופראג, שעלה ארצה בשנת שפ"ב ושילב בספרו „שני לוחות הברית" את הנהגות הקבלה, כפי שיצאו מבית מדרשו

11. „תעלומת חכמה" לרבי יוסף שלמה דילמדיגו והועתק בהקדמה ל„עמק המלך". מתוך הדברים נראה שבימים ההם לא היה אהל על הציונים, כדברי החיד"א בספרו „שם הגדולים" (בערך הר"א גאלנטי): „ושמעתי מרב אחד ז"ל, שקבלה בידו שהרב מהר"א הנז' היה עשיר גדול, ובנה ממונו חצר מירון, ששם ציון הרשב"י ור' אליעזר ור' יצחק זי"ע".

ר' ישעיה הלוי הורביץ (מביא בספרו „עדן ציון" ע' רנג) מסורת מפי זקנים שקבלה בידם, כי בשעה שרבי אברהם גאלנטי בנה את הבנין, הגיע אחד העובדים בחפירה אל פתח המערה, ותיכף יצאה נשמתו, אז ידעו ביחוד ששם נגנז הארון של רשב"י, ועל כן סתמו שם תיכף, והקימו את המצבה של רשב"י".

לגבי מבנה המקום יש לציין כי עד לפני שנים ספורות היה החדר הפנימי, ששם ציון הרשב"י, בעל פתח אחד בלבד, ולא היתה אפשרות לערוך הקפות סביב הציון כמנהג המקובלים. הריא"ז מרגליות מביא בסוף ספרו „כחו דר' אלעזר ברשב"י" קטע מאגרתו של רבי חיים אלעזר ממונקאטש, שכתב אליו „ולפלא הוא בעיני כי כת"ר זה כמה שנים מתפלל מוספים לפני התיבה בר"ה ויוהכ"פ במירון, וגם בעל תוקע שם, מדוע לא עשה רצון יראיו, הסבא קדישא הגה"צ הכהן הגדול מאחיו, המקובל האלקי המפורסם וכו', מרנא ורבנא, הרב רבי חיים שאול דוויך הכהן שליט"א שיפתחו שם במירון צורת הדלת, שיש שם אצל הציון של רשב"י זי"ע, בצדו, כנראה שהיה שם פתוח בשנים קדמוניות, שיוכלו להקיף גם שם בד' מינים, או סתם הקפות, כמבואר בספר „מגיד מישרים" למרן הב"י זי"ע".

של האר״י, מספר על ביקורו: „ועל קבר של רשב״י לומדים הזוהר... כי כמה נסים יארעו שם, כי צריכים ללמוד הזוהר באימה וביראה ובדביקות גדולות, ואחר כך לשמוח הלב בשמחה רוחנית ולא שום אבלות ועצבות, כי לא באלה חפץ רשב״י, והוא בדוק ומנוסה, ואח״כ נודרים נדרים ונדבות ומתפללים תפילות״ [12].

נוסף על המשמרות הקבועים, שהיו עולים למירון לעתים מזומנות, כגון בערב ראש חדש, הנזכרים ע״י ר׳ משה ירושלמי (כמאה שנים לאחר מכן), היו כאלה שהיו שוהים כאן תקופות ממושכות יותר [13].

המוני צפת נאספו במקום ביום ל״ג בעומר, ומהם שנשארו שבעת ימים לאחריו, אך המקובלים הוסיפו להתגורר במירון, ומהם שנשארו עד ערב שבועות. ר׳ שמעון ב״ר יעקב, שליח צפת, שסובב באירופה בשנות תנ״ד—תנ״ו, הדפיס בפרנקפורט דמיין „אגרת מספרת יחסותא דצדיקייא״, ושם הוא מספר: „הולכים בכל שנה כל יושבי עיר הקדש צפת, אנשים ונשים וטף, ביום ל״ג לעומר, ונשארים שם שבעה ימים, ואין אומרים בהם תחנון, והם נקראים „הלולא דבי ר׳ שמעון״, — — — ואחר השבעה ימים הנ״ל כל אחד פונה למקומו וביתו, ונשארים שם הת״ח היותר זקנים, עשרה ימים אחרים, ולומדים בספר הזוהר הקדוש, וטובלים ומתענים, ויושבים כל היום בתענית, וכן מנהגם ג״כ בחודש אלול, לומדים שם עשרה ימים ספר הזוהר בקדושה ובטהרה״ [14].

ר׳ ישראל קמחי, שהתחיל לכתוב במירון את ספרו „עבודת ישראל״ (פירוש סדר העבודה של יום הכפורים), מדגיש בהקדמתו „שהתחלתי לכתוב במירון תובב״א על ציון אדוננו הרשב״י זיע״א, שנת התפ״ג״. אף רבי פרץ בן משה, שהתיישב בצפת בתקופת החסידים הראשונים, מציין בסוף הדרוש על „חזון עובדיה״ שנשאר בכתב יד „זה חדשתי במירון במערה של רשב״י זי״ע״ [15].

אף רבי חיים בן עטר, בעל „אור החיים״ הקדוש, היה נוהג לעלות למירון,

בשנים האחרונות עם התיקונים שבוצעו ע״י המועצה האזורית „מרום הגליל״ בבנין הציון ובחצר, נפתח פתח נוסף בחדר הפנימי, נתמלא רצונו של אותו צדיק וניתן לערוך „הקפות״ כמנהג המקובלים.

12 „אגרות אר״י״, ע׳ 218.

13 מ. בניהו מביא במאמרו הנ״ל, ע׳ כ״א, הוכחות מספר לקיומו של מוסד מיוחד שהיה מספק את צרכיהם של אנשי משמרות הלימוד במירון.

מתקופה זו הגיעה לידינו המסורת כי בשעה שר׳ יוסף דילה ריינה ביקש להחיש את הגאולה, הורה לחמשה תלמידיו לטהר עצמם ולהיות פרושים שלושה ימים. פניהם היו מועדות תחילה למירון, „ויבואו על קבר הרשב״י וישתטחו על קברו, וילינו שם בלילה ההוא, וכל הלילה לא ישנו רק שינת עראי״. (סיפור רבי יוסף דילה ריינה שנכלל ב„דברי יוסף״ לר׳ יוסף סמברי).

14. הובא ע״י א׳ יערי במאמרו על „תולדות ההילולא במירון״, תשכ״ב (הדפסה מיוחדת עמוד 13); וראה להלן במאמרנו על הילולא דרשב״י בל״ג בעומר.

15. באוסף מוסאיוף ישנו כתב־יד שו״ע האר״י שהושלם במירון בשנת ת״ו. אף הריא״ז מרגליות מעיד על עצמו „בהיותי יושב במירון בשנת „עיני ולבי שם כל הימים״, לאסוף כל מאמרי רשב״י חשתי ולא התמהמהתי, והתחלתי שמה במירון בשבתי שבת

עם תלמידיו, ובאגרת מסעו מספר תלמידו על ביקורו במקום ביום פורים: „היום יום בשורה, נסענו מעכו לצפת תובב"א, לראות את פני האדון ה' צבאות בארץ הגליל" במשך עשרת הימים הראשונים שהה בצפת ובסביבותיה ושם קרא המגילה בימי י"ד וט"ו, „ואחר גמר המגילה, יום ט"ו, הלכנו למירון ששם קבורת רשב"י... אשרי עין ראתה כל אלה, נכנסנו למירון יום רביעי, בעשרים שעות, וישבנו בזאת הבית, שיש בו קבר הרשב"י ממש, ולמדנו שם בחשק גדול ובאהבה גדולה ובשמחה ספר הזהר, עד ד' שעות מן הלילה, ועמדנו לאכול, וחזרנו תיכף אחר האכילה ללימודינו, לפי שנתן הרב לכל אחד מהחברים שהיו שם ספר אחד של הזהר, והיה חלקי ספר בראשית, ולמדנו עד שש שעות, ובסוף שש שעות נתמלא הבית ריח טוב, אשר כמוהו לא נהיה" [16].

ר' יוסף סופר, שעלה לצפת בשנת תקכ"ב, מספר: „ויש על המערה שלהם [של רשב"י ובנו] בנין מפואר של אבנים, כיפה גדולה מלמעלה, והוא סגור יום ולילה, והמפתחות של הדלת יש אצל השמש בצפת, ומי שרוצה לילך על קבריהם הולכים אל השמש, ונותנין לו מה שמגיעו, והולך עמהם לזה המקום, ופותח הדלת והולכים לפנים ומבקשים שם בקשות, וחוזרים וסוגרים הדלת" [17].

ר' שמחה ב"ר יהושע מז'אלוזיץ, שעלה ארצה שלש שנים לאחר מכן, בשנת תקכ"ה, מתרגש בתיאור מסעו „אהבת ציון": „מי אנכי כי באתי עד הלום בחצר המלך, המרגיז ממלכות של מעלה ומטה", ומספר על ביקורו במקום „ושערתי שיעור החצר בפסיעות, כנודע שכל פסיעה הוא חצי אמה, ובין רגל לרגל הוא ג"כ חצי אמה, וראיתי שרוחב החצר הוא חמשים אמה וארכו שבעים, והיכל וכתליו הוא שלשים על שלשים, הרי הוא כחצר המשכן, מאה על חמשים. הביאני המלך מלכי המלכים, לפנים בהיכל עצמו", ומוסיף תיאור מדויק של החצר [18].

משמעות מיוחדת היתה לגבי קדושת המקום, והיו כאלה שנהגו לשלוח לגולה עפר מאדמת קברו של רשב"י, ומלומד נוצרי מגרמניה אף מספר על יהודי מירושלם שהתעשר ממכירת עפר זה ליהודי אשכנז ופולין. לאחר מנכבדי היהודים בעיר ברסלא בגרמניה הגיש קופסה בצורת ספר, ובו עפר מציון הרשב"י, וקיבל תמורתם כסף רב. אף באגרת שנשלחה בשנת תנ"ט אל רבי דוד אופנהיים, מודיע הכותב על משלוח אבן קודש מציון התנא האלקי הרשב"י [19].

יראת הכבוד והחרדה מפני קדושת הציון, מחייבת את כל הבאים למירון. וכך נמסר בשם האר"י שהזהיר לאדם אחד „שלא ילך על קברי הרשב"י ור"א בנו ללמוד שם יחידי, אפילו בימים שרגילים בני אדם לילך שם, ומכל שכן בשאר מקומות שאין

תחכמוני על ציונים הקדושים, וכמעט רוב הספר נלקט על ידי שם במירון" (בהקדמתו לספרו „מדות רשב"י", ירושלים תרצ"ז).

16. „ארץ החיים" לר"י הלפרן (ויניה תרצ"ג), וחזר ונדפס על ידי בנימין קלאר בספרו „רבי חיים בן עטר ועלייתו לאר"י".

17. „עדות ביהוסף" והיא אגרת מסע לקרוביו, וראה „אגרות א"י" ע' 294.

18. „מסעות אר"י" ע' 414.

19. „מצבות קודש באר"י", ע' ש"ל.

בני אדם יושבים שם״ [20]. אף רבי עמנואל חי ריקי מזהיר בספרו ,,משנת חסידים״ (מסכת אייר) ,,שאפילו בהיות שם החכמים הלומדים, שלא ילך ללמוד על הציון שלו, או של בנו לבדו, אם לא יהיה צדיק גמור״ [21].

היו שחרדו לגשת למקום, וכך נמסר על ,,איש צדיק תמים, אב״ד דהלסקוב זצ״ל, שכמה שנים שנסע לחצר רשב״י, וכשבא סמוך לחצר ג׳ או ד׳ אמות, ירד מהחמור, והיה הולך על ארבע, היינו — על ידיו ורגליו הקדושים, היינו — בשטיחות כפים ורגלים על הארץ, רק עד שער החצר, ולא נכנס אפילו לפנים מהחצר, כי אמר איך אשא פני ואיך ארים ראשי לכנוס לחצר מקום קדשו דרשב״י זיע״א, ובזה נסע לביתו ולא נכנס לשם, וכה היה משפטו כל הימים אשר חי״ [22].

ובדורנו תובע הריא״ז מרגליות ,,ובושה וכלימה תכסה פנינו, בגשתנו לבא אל הקדש למירון, ונכנסים בין שני הרים גבוהים, שני הציונים הקדושים של הרשב״י והר״א בנו, אשר מאריות גברו, לכן ידעו נא הנוסעים לשם, וירגישו שנכנסים למקום להבות אש שלהבת יה, ולהיות זהיר שם מאוד, בדבור ומעשה ומחשבה והעיקר היא ההתבטלות [23].

20. ,,שער המצוות״, פרשת ואתחנן, ירושלים תרס״ה.

21. רבי צבי אלימלך מדינוב מציין ב,,הוספות מהרצ״א״ לספר ,,סור מרע״ בשם האר״י ,,אם לומד על ציון רשב״י עם חבר, אז משפיעים החכמות ורזין זה לזה ומבטלין הקליפה״. בספרו ,,מאמרי רבי אלעזר דרשב״י״ (ט״ז ע״א) מוסיף הריא״ז מרגליות מסורת ,,ואני שמעתי מפי חסידים הראשונים שאמרו אשר אדמו״ר הזקן נבג,,מ [הוא בעל השו״ע והתניא] קרא לספרו ,,לקוטי אמרים״ בשם ,,תניא״, בכדי לבטל הקליפה הזאת, וכן הוא מביע דעה שאזהרת האר״י לא היתה אלא בתקופה שלא היה שם ישוב.

22. ,,נחלה לישראל״ (כתב יד) והובא ע״י הר״ש העליר מצפת, בקונטרס ,,כבוד מלכים״.

23. ,,הילולא דרשב״י״ דף ז׳ ע״א, בגלל קדושת המקום הוא תובע להימנע מאכילה שתיה ולינה כביהכ״נ עצמו, חוץ מימי ההילולא בל״ג בעומר.

ל"ג בעומר ומעמדו

יום ח"י באייר הוא ל"ג בעומר, והמקובל כיום בכל תפוצות ישראל כ„הלולא דרשב"י", נזכר כבר בספרי הראשונים, כיום שיש להפסיק בו את מנהגי האבילות הנהוגים בימי ספירת העומר, בין פסח לעצרת, ואף נוהגין בו קצת שמחה [1].

רבי מנחם ב"ר שלמה המאירי, מגדולי הראשונים, מגדיר בספרו (בית הבחירה למסכת יבמות ס"ב ע"ב) את ל"ג בעומר כיום שאין להתענות בו, וסמך לכך היא המסורת שהיתה בידו מימי הגאונים: „וקבלה בידי הגאונים ז"ל, שביום ל"ג בעומר פסקה המיתה של תלמידי רבי עקיבא, ומתוך כך נוהגין שלא להתענות בו".

אף ר' אברהם ב"ר נתן הירחי מציין בספרו „המנהיג", כי ביום זה חדלו תלמידי רבי עקיבא למות, ואף הוא מסתמך על מסורת שהיתה בידו, בשם רבינו זרחיה הלוי מגירונה בעל ה„מאור" „שמצא כתוב בספר ישן הבא בספרד, שמתו מפסח ועד פרוס העצרת, ומאי פורסא פלגא, וט"ו יום קודם העצרת, זהו ל"ג בעומר", ועל כן „המנהג בצרפת ובפרובנציה לכנוס אשה מל"ג בעומר ואילך".

רישומו של היום מצוי בספרי ראשונים לא רק כיום שאין להתענות בו, ולא רק כיום מפסיק למנהגי האבילות הנהוגים בימי ספירת העומר, כאמור, אלא כיום שמחה כשלעצמו, וראשוני הפוסקים, חכמי אשכנז וספרד גם יחד, מזכירים כבר את ייחודו של היום בסדרי התפלה, ומהם גם את המנהגים המיוחדים ליום זה.

ב„מנהגים דבי מהרם מרוטנבורג", גדול חכמי אשכנז בראשית האלף הששי, צוין היום כיומא דפגרא, לגבי אמירת „תחנון", אם כי נראה שלא היה זה מנהג אחיד „אין אומרים תחינה ביום ל"ג בעומר בבוקר במקום שנהגו" (הוצאת אלפנביין עמ' 3).

בדורות הבאים נתקבל המנהג בכל הקהילות וב„מנהגי מהרי"ל", אבי מנהגי אשכנז נמסר: „ל"ג בעומר לעולם הוא יום שמחה ובשחרית אין אומרים תחינה" [2].

לגבי יום ל"ג בעומר עצמו ישנם חילופי מנהגים בין חכמי אשכנז וספרד. מרן רבי יוסף קארו, בעל „בית יוסף", אוסר תספורת ביום ל"ג עצמו ואינו מתיר אלא עד למחרת, לאחר שיאיר היום בל"ד בעומר, (אלא אם ל"ג בעומר חל בערב שבת, שאז מסתפרין בו מפני כבוד השבת), אך הרמ"א, שקהילות אשכנז נוהגות

1 בגלל הדעות השונות על קביעת היום וטעמו (ראה מאמרנו „בין פסח לעצרת" באסופת המאמרים העומדת להופיע, אם ירצה השם) הדעות חלוקות גם בקשר למנהגי האבילות בימי ספירת העומר. והדינים המסתעפים בזה.

2 ראה להלן הדעות השונות בדבר תחנון במנחה שלפניו.

כמותו, מוסיף „ובמדינות אלו אין נוהגין כדבריו, אלא מסתפרין ביום ל״ג, ומרבין בו קצת שמחה״ [3].

טעמו של היום

הזכרנו את ציונו של היום בסדרי התפילה וכו׳, ועדיין לא עמדנו על ייחודו, ועל כן נציין את דבריהם של חכמי הדורות הבאים, פוסקי ההלכה וגדולי הקבלה גם יחד, שהוסיפו טעמים והסברים לייחודו וחשיבותו של היום.

ב„מנהגי מהרי״ל״ נמסר: „ל״ג בעומר לעולם הוא י״ח באייר, ובשחרית אין אומרים תחינה״, והוא מסביר שאמנם בגמרא מצינו דתלמידי רבי עקיבא מתו מן פסח ועד עצרת „מכל מקום עושים ביום ל״ג בעומר יום שמחה, משום דמתו רק בימים שאומרים בהם תחינה בשבעה שבועות העומר וכל יום שאין אומרים תחינה לא מתו״ [4]. מדבריו מסתבר איפוא כי ביום זה לא היתה הפגת צער, ואף בימים שלאחריו נמשכה המגפה בתלמידי רבי עקיבא, אלא מכיון שמספרו של היום לימי ספירת העומר, שלשים ושלשה, מזכיר הפגת צער, שכל ימי המגפה לא היו אלא שלשים ושנים, קבעו את היום כיום שמחה.

מהרש״א בחידושיו לאגדות (מועד קטן כח, א), מסביר את השמחה הנהוגה בל״ג בעומר מכיון שימי הספירה מכוונים לחמשים שנות האדם לאחר עשרים שנות הנעורים, וכיון שעברו עליו ל״ג שנים ולא חטא — שוב אינו חוטא (כיון שעברו עליו רוב שנותיו וכו׳) „וזכר לדבר שאנו מדקדקים לעשות יו״ט קצת בל״ג בעומר לזכר שבו עברו רוב ימים שהם ב׳ חלקים ממ״ט ימי הספירה״.

לדעת ר׳ יעקב עמדין (יעב״ץ) נקבע ל״ג בעומר כיום טוב ע״פ קבלה „שכן בו הספירה הוד שבהוד שהם הדינין התקיפים, וכידוע אצל הסנהדרין „כולו חייב — זכאי״ ולכן קבעו יו״ט בו ביום.

3 ראה מאמרנו על מנהגי האבילות בימי הספירה באסופת מאמרינו הנ״ל.
לפי פיוט קדום („קידושי ירחים לרבי פנחס״) שפורסם לפני שנים מספר ב„גנזי קדם״ כרך א׳, נקבע ביום זה י״ח באייר „צום יהושע״ לפי שביום זה יצאו „כשלשת אלפים איש מבני ישראל להילחם בעי — — — ויכו בהם אנשי העי כשלשים ושמה איש וירדפום לפני השער — — — וימס לבב העם ויהי למים ויקרע יהושע שמלותיו ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה׳ הוא וזקני ישראל ויעלו עפר על ראשם (יהושע ז׳ ג־ו).
בפרק המוקדש לחדש אייר מפרט הפייטן:
„פסוח וגנון טמאים בחשבו
צום יהושע בשמונה עשר בו״.
אחרים סבורים כי בל״ג בעומר, י״ח באייר, החל מרד היהודים ברומי בסוף ימי הבית השני, בימי נציבותו של הנציב הרומי האחרון פלורוס. יוספוס פלביוס, כותב דברי ימי החורבן מספר כי ביום י״ז באייר, דרש פלורוס מראשי היהודים בירושלים למסור לו י״ז ככרי זהב כדמי ענושים על המאורעות בקיסריה, על עמידתם של היהודים שם כנגד הרומאים. הדבר עורר התרגזות בירושלים, ורבים העיזו וקיללו את פלורוס בפומבי. אחרים שלגלגו על תאוות הבצע של פלורוס, סובבו ברחובות העיר והכריזו על קיבוץ נדבות בשביל פלורוס ולמחרתו התפרץ הסכסוך בגלוי (מלחמות היהודים ב׳ טז־יז).

4 הגר״א (בביאורו לאו״ח סימן תצ״ג) מסמיך לכך את הגמרא בסוף מסכת תענית שקבעו יום טוב בחמשה עשר באב שבו פסקו מתי מדבר.

היו שחשבו ומצאו כי ביום זה החל המן לרדת לאבותינו במדבר. ובעל „חתם סופר" מסביר בכך את המנהג לקבוע בו קצת שמחה [5].

רבי אריה ליביש בולחובר בעל שו"ת „שם אריה" סבור כי השמחה בל"ג בעומר נקבעה על שרשב"י מת על מטתו והובא לקבורה ולא נהרג בידי המלכות „שהמלכות גזרה על רשב"י שיהרג בחרב וע"פ נס בטלה הגזרה *[5].

אף רבי יצחק לוריא, האר"י שבחכמי הקבלה, בתקופת הזוהר של צפת, מסביר („שער הכוונות", דרושים לספירת העומר, פרק ו') כי מ"ט ימי העומר הם ימי דין, ועד יום ל"ג הם דינים קשים, ולכן מתו כ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא, מפני שהיו קנטרנין ושונאין זה את זה, שלא היו נוהגין כבוד זה לזה, ולכן שלטה בהם מידת הדין ומתו ומשפסקו למות קבעו יום טוב".

אך משמעות מיוחדת הוענקה ליום זה, לאחר שחכמי הקבלה ובראשם האר"י, שהפיצו בצבור את הנהגות הקבלה, מהן המבוססות על פי הזוהר הקדוש, ומהן שקיבלו במסורת מדור לדור, תבעו לכבד את היום כ„יום הילולא דרשב"י", שהוא בבחינת יום טוב לתחתונים ולעליונים גם יחד".

לפי חיבור בקבלה מבית מדרשו של האר"י: „והנכון כי היום הזה ראוי לשמוח בו, ושלא לומר תחנה, כמו שהוא פשוט לחכמים הראשונים, ומינה לא תזוע" [6], ומאז נתקבל מנהגם של המקובלים בכל תפוצות ישראל, „לעשות הילולא ושמחה ביום ל"ג בעומר שהוא יום פטירת ר' שמעון בר יוחאי, יותר מכל שאר הצדיקים — — — כי מכל הצדיקים לא היה אחד שהבטיח לכללות ישראל להצילם מיום הדין ולפטרם מן הדין, כי אם רבי שמעון בר יוחאי, — — — והואיל ובאותו יום גם כן הוא ממליץ טוב בעד כלל ישראל וממתיק הדינים מעליהם, על ידי הסניגוריא שהוא מלמד עליהם, לפני מידת הדין, לזה באותו יום של פטירתו עושים כמה סעודות ושמחות של מצוה" [7].

5 שאלות ותשובות „יורה דעה" סימן רל"ג וראה גם בספרו „תורת משה" על התורה, חלק ויקרא במדבר דברים (וינה תרס"ו, דף נ"ח ע"ב) שם הוא תמה „היכן מצינו לעשות יום מועד ביום סילוק צדיק, הלא אמרו חז"ל „הרי עלי שלא לאכול בשר ביום שמת בו רבו", וז' אדר מיתת משה רבינו הוא יום תענית, וכן ר"ח ניסן שמתו בו נדב ואביהו, ויו"ד ניסן שמתה בו מרים וכ"ו ניסן, יום מיתת יהושע בן נון, ועכ"פ לא ידעתי מה מקום להילולא".

*5 ראה להלן בסוף המאמר, הערה 17.
בעל „שדי חמד" המעתיק דברי הרב „שם אריה" מוסיף „העתקתי דברי קדשו כי נעמו, ומתוקים מדבש אפריון נמטייה, כי נפק דק ואשכח טעם לשבח בדבר הזה".

ענין מיוחד בדברי בעל „שדי חמד" הדן בדברי ה„חתם סופר" (בחא"ח סי' קס"ג) בויכוחו עם בעל „פרי חדש" האוסר לקבוע יו"ט ביום שנעשה נס ליחיד או לרבים, דמאחר דבטלה מגילת תענית אחריני לא מוספינן וכו', ולדעתו של בעל „חתם סופר" מותר וכשר הדבר — — — ול"ג בעומר יוכיח שנתחדש ע"י תלמידי רבינו עקיבא, והיה אחר החורבן וכו', דלא כבעל „פרי חדש" (עיין שם), דמתבאר דרוח חכמתו נוחה במנהג זה", אך הוא מוסיף דתשובה שבחלק יור"ד היא אחרונה, כמתבאר מהפרט שבתשובתו בחיו"ד סי' רל"ד, שרמז אליה בריש סי' רל"ג", ואכמ"ל.

6 „בית מועד" כתב יד בניהו, פ"ז ע"ב. (הובא במאמרו הנ"ל, „ספונות", ספר צפת א').

7 „שיח יצחק", לרבי יצחק אלפיה, ירושלים תרפ"ג.

יש ביניהם המסבירים כי חכמת הקבלה היתה טמירה ונעלמת מעין הכל, ועד רשב"י לא ניתנה הרשות לגלות כל סודות התורה, ורק לרשב"י ניתנה הרשות לגלות לכל באי עולם את הסודות שניתנו למשה בסיני. במיוחד ניתנה רשות זו ביום שהיה צריך להסתלק מן העולם, ועל כן היתה ביום ההוא שמחה גדולה בשמים ממעל, כיום מתן תורה במעמד הר סיני, ולכן גזר אומר שיעשו הילולא ושמחה מדי שנה בשנה, ביום פטירתו, בדומה למה שעושים ביום חג השבועות, זמן מתן תורה.

מדוע שונה יום פטירתו של רשב"י, שאילו ימי פטירתם של צדיקים אחרים מתענים בהם, ואילו ביום פטירת רשב"י נהפוך הוא שאסור לעשות בו שום הספד, אפילו לפטירת צדיקים אחרים, וכן אסור לומר בו תחנונים. הם ששאלו והם שהסבירו כי „בפטירת צדיקים אחרים יש חסרון גדול לדור בסילוקם, לא כן בסילוקו של רשב"י שבו ביום נתגלו סודות שלא נתגלו מימות משה רבנו"[8].

תחנון, למנצח וכו'

הזכרנו כבר כי בספרי מנהגים מראשית האלף הששי נמסר כבר שלא ליפול על אפיהם בל"ג בעומר, אם כי בכמה מקהילות אשכנז היו חילופי מנהגים, וכך נמסר בהגהות מהרי"ל „במגנצא ובווירמישא אומרים תחינה בל"ג בעומר, בפראנקפורט אין אומרים תחנה", ולפי „ספר המנהגים" לרבי יצחק אייזיק טירנא: „י"ח באייר, שהוא ל"ג בעומר, אין נופלים כל היום וערב שלפניו", ובעקבותיו הוסיף הרמ"א בהגהותיו לשלחן ערוך „ואין אומרים בו תחנון".

ישנם בין הפוסקים הסבורים שרק יום ל"ג בעומר הוא יום שמחה ולא בלילה, ועל כן בו ביום אין אומרים תחנון, ואילו במנחה שלפניו אומרים[9], אולם האחרונים, (בעל „משנה ברורה" וכו'), פוסקים שאין אומרים גם במנחה שלפניו, וכן מנהג ירושלם המובא ע"י הרי"מ טוקצינסקי בספרו „ארץ ישראל": „ביום ל"ג בעומר אין אומרין תחנון, וגם לא במנחה שלפניו ומרבים בו קצת שמחה".

בהגהות למנהגי מהרי"ל זכן ב„לוח דיני ומנהגי ארץ ישראל" צוין „אבל

8 ראה מאמרו של ר' עובדיה הדאיה „ל"ג בעומר על פי הקבלה", „מחניים" גליון נ"ו ל"ג בעומר תשכ"א.

על מעמדו של ל"ג בעומר במשנת החסידות ראה להלן בפרק „באהלי צדיקים", וכאן נוסיף דברי רבי גרשון העניך מראדזין, המציין כי בפרשת מצורע שבתורה (פרק ט"ו), בשלשת הפסוקים י"ג, י"ד, ט"ו, יש ביחד מ"ט תיבות, והם מרמזים כנגד הספירות כמבואר בזוהר הקדוש, ותיבת „מועד" הוא תיבה ל"ג, לרמז על יומא דהילולא דרשב"י אשר הוא „מועד (ספר „מנחת עומר" בשם ספר „גנזי יוסף").

בסעודת הילולא בל"ג בעומר הדגיש רבי שמעון שלום מאמשינוב כי תלמידי רבי עקיבא מתו בשעתם מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, ובהגיע ל"ג בעומר היא ספירת „הוד שבהוד", וספירת הוד מרמזת למדתו של אהרן הכהן, אוהב שלום ורודף שלום, באה בקרבם הארה גדולה מאיש לחבירו, ולכן פסקה המיתה.

9 רבי יעקב רישר בעל „חק יעקב" המביא כי „באשכנז אין אומרים תחנה ביום, משאין כן בערב אומרים תחינה", מוסיף כי אלה שנוהגין שלא לומר תחינה מבערב, רשאים להסתפר דהא בהא תליא, (ראה מאמרנו „בין פסח לעצרת"), וזוהי דעת הפוסקים האחרונים בעל „באר היטב", בעל „אליהו רבה", היעב"ץ וכן הרב בעל ה„תניא".

אומרים א־ל ארך אפים" ו„למנצח", אך לדעת הרב בעל ה„תניא" הרי בכל יום שאין תחנון אין אומרים „למנצח" והוא הדין בל"ג בעומר [10].

בעל „לקט יושר", שהעלה על הכתב את מנהגי רבו רבי ישראל איסרלין, בעל „תרומת הדשן" מציין „מותר ללבוש בל"ג בעומר כל דבר חדש", אם כי בימי ה„ספירה" לא נהגו ללבוש מלבושים חדשים.

אף רבי אליעזר דוד מסאטמאר, בעל „קרן לדוד", מתיר ברכת „שהחיינו" על הכנסת ס"ת בל"ג בעומר, בהסתמך על דברי רבי דניאל טירני בעל „עיקרי הדט" „דלא מצינו לאסור ברכת שהחיינו בימי הספירה, ומהאי טעמא כתב דאין להחמיר שלא לקנות כלים חדשים, הכי נמי אין כאן בית מיחוש".

בהלכות תענית (סימן תקע"ז סק"א) מונה בעל „מגן אברהם" את ל"ג בעומר בין הימים שחתן מתענה בהם ביום חופתו, אולם בעל „משמרת שלום" סבור שיש להמנע מזאת [11].

היתר ריקודין בל"ג בעומר

היתר ריקודין ומחולות ביום זה נידון ע"י הפוסקים האחרונים. רבי אליעזר דוד מסאטמאר, שנשאל אם נכון למסור ס"ת לביהכ"נ, בל"ג בעומר, בתופים ומחולות כנהוג, מסכם להיתר: „נראה פשוט דאין כאן בית מיחוש, ואפי' בשאר ימי ספירה אין טעם לאסור", ויסוד הכרעתו הם דבריו של בעל „מחצית השקל" „כי באירוסין מותר לעשות נמי ריקודין, ונתינת ס"ת לביהכ"נ נמי מצוה איתּ בה, וממילא שרי לעשות נמי ריקודין, ומכל שכן בל"ג בעומר דאפי' נשואין שרי [12].

אך מסורת השמחה היא ביסודה מסורת ארץ ישראלית כדבריו של ר' יוסף סופר לאחר שעלה לארץ ישראל: „ויש להם קבלה מקדמת דנא, שבאותו היום צריכים לשמוח ולעשות סעודות גדולות, בתופים ובמחולות, בכל מה דאפשר" [13].

ענין מיוחד בעובדא שרבי חיים אלעזר ממונקאטש הביע פקפוק לגבי היתר עריכת ריקודין בכלי זמר בחגיגות ההילולא הנערכות בחוץ לארץ, ובספרו „מנחת אלעזר"

10 בעל „משמרת שלום", (הכולל הנהגות על פי דרכי החסידות), מביע דעתו שלא לומר מזמור „יענך", „הגם שנדפס בסידורים לומר, יותר טוב שלא לומר", והוא מעיר כי בסידור הרב בעל התניא נדפס שלא לומר מזמור יענך ביום שאין אומרים בו תחנון, ואפילו אותם שאין נוהגין כן, מכל מקום בל"ג בעומר לא יאמרו.

11 לדעת בעל „משמרת שלום" הרי גם חתן ביום חופתו לא יתענה בל"ג בעומר, „הגם שהאחרונים כתבו להתענות, מכל מקום מדחזינן דקפיד רשב"י שלא יבלבלו את שמחת היום, עשה דכבוד תורה עדיף".

רבי חיים אלעזר ממונקאטש אף לא נתן לאבל לעבור ביום זה לפני התיבה וראה להלן „באהלי צדיקים" הערה 26.

המסורת המובאת בשם האר"י שגדול אחד היה רגיל לומר נחם בכל יום ואמרו גם בל"ג ונענש, נזכרת ע"י בעל „מגן אברהם" בהערותיו לשו"ע, וראה להלן בפרק „הילולא דרשב"י בל"ג בעומר".

12 „קרן לדוד" שו"ת אורח חיים סימן קי"ט.

13 „עדות ביהוסף" והובא ב„מסעות ארץ ישראל" ע' 304.

הוא מזכיר את חגיגת ההילולא במירון, ומוסיף „שגם בקהילות חו״ל עושים פה ג״כ סעודה, הצדיקים וחסידים בחו״ל, אמנם לעשות ריקודין בכלי זמר דוגמת הלולא ממש, כמו שעושין במירון, — — — ולעשות זה בחוץ לארץ, הרי זה כזרות יחשב וכיוהרא, כיון שזהו אינו נהוג פה במדינתנו, ורק כשיזדמן נשואין שמחה של מצוה, שהוא ממזמוטי חתן וכלה בכלי שיר וזמר, וריקודין ביום ההוא, בודאי דבר בעתו מה טוב״, והוא מספר: „ויש אומרים שבעל „דברי חיים״ השיא אחד מיוצאי חלציו בל״ג בעומר, ומסתבר כן דהנה מצוה לעשות בו שמחה, כל מי שיש לו חלק קצת בזוהר הקדוש, ורוצה לדבק בקדושת חכמת האמת״ [14].

דעתם של הפוסקים האחרונים

אם הזכרנו את רישומיו של היום כיום הילולא ושמחה מן הדין להזכיר את המערערים כנגד קביעת היום כיום שמחה. ראש וראשון שבהם הוא בעל „חתם סיפר״ ובתשובתו המפורסמת (יור״ד סימן רל״ג) בעניני ארץ ישראל הוא מזכיר את הילולא דרשב״י בל״ג בעומר, ומציין כי כבר „כמה כרכורים כרכר בעל „פרי הדש״ (או״ח סימן תצ״ו בקונטרס מנהגי איסור) על המקומות שעושים יום טוב ביום שנעשה להם נס מהא דאמרי ס״פ דר״ה „קמייתא בטיל, אחריני מוסיפים בתמי״, ואם כי יש יסוד למנהגם „מהאי קל וחומר משעבוד לחירות אמרינן שירה, ממות לחיים לא כל שכן, אבל לקבוע מועד שלא נעשה בו נס, ולא הוזכר בש״ס ובפוסקים בשום מקום ורמז ורמיזה, רק מניעת הספד ותענית מנהגא הוא, וטעמיה גופא לא ידענא״.

הוא מביא דברי היעב״ץ, המסביר את ייחודו של היום על פי סוד, ואף הוא מוסיף טעם ע״פ הקבלה דאיתא במדרש שמיום שכלתה החררה שהוציאו ממצרים, הלכו ג׳ ימים בלא לחם ואח״כ ירד המן, א״כ היה הורדת המן ביום ל״ג בעומר, וראוי לעשות לזה זכר טוב — — — מכל מקום לעשותו יום שמחה והדלקה, ובמקום ידוע דוקא, שיהיה תל תלפיות שהכל נפנים לשם, לא ידעתי אם רשאים לעשות כן״ [15].

בדור הבא נמשכו הערעורים, ורבי יוסף שאול נתנזון בעל „שואל ומשיב״ מערער בתשובתו (מהדורה חמישאה סימן ל״ט) הן לגבי עצם קביעת היום והן לגבי שריפת הבגדים, הדיון הוא בעצם לגבי ברית מילה בתשעה באב שחל להיות בשבת, אך בדרך אגב הוא טוען כנגד דברי כמה מן האחרונים „של״ג בעומר יו״ט של כל ישראל, שכלם שמחים בהילולא דרשב״י, אבל באמת גם שם תמהתי, דהרי אדרבא במות צדיק וחכם יש להתענות, ואנו מתענין על מיתת צדיקים, ואיך נעשה יו״ט במות רבינו הגדול רשב״י ז״ל, ובמות מבחר היצורים משה רבינו ע״ה, אנו עושין ז׳ אדר בכל שנה, ואם הזוהר קרא הלולא דרשב״י, היינו לו שבודאי שמחה לו, שהלך למנוחה, אבל אותנו עזב לאנחה״.

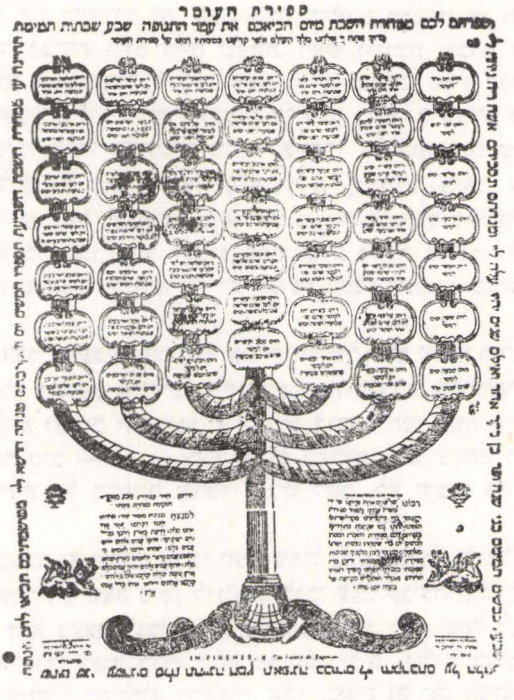
לעומת המערערים נמצאו גם מגינים, כגון רבי משה תאומים מהורדנקא המסתמך על הכתוב בקהלת „עת ספוד ועת רקוד״, ויש ששניהם באים כאחד,

14 „מנחת אלעזר״ חלק ג׳ סימן ס״ד.

15 ראה להלן הערעורים לגבי ההדלקה בהילולא דרשב״י.

ולאחר בירור הלכותי הוא מסכם „על כן חלילה לקרוא תגר על המנהג ואשרי מי שזוכה לראות בשמחתם, וחדוות ה' מעוזם[61].

אך רבי אריה ליביש בולחובר מנמק את קביעות השמחה ביום זה בדבריו להסבר מעמדו של היום: „לזכר הנס שניצול רשב"י מחרב רעה ולא נהרג בידי אדם, קבעו יום מיתתו ליום שמחה, שמת מיתה בידי שמים ולא בידי אדם, ועשו יום זה יום משתה ושמחה, על הנס שנעשה לו, שהצילו ה' מחרב מלכות, והאריך ימים ושנים אחר הגזרה, עד שמת בידי שמים, — — — לכך שפיר אנו מודים ומהללים להשי"ת על נס של רשב"י ז"ל באותו יום שקבעו הוא ל"ג בעומר, ולכן בחרו ביום זה, הוא יום המיתה, שמת כדרך כל הארץ, ולא נהרג בידי אדם, כי הוא רבן ומאורן של ישראל"[17].

16 אוריין תליתאי, לבוב תר"מ, סימן נ"ב.

17 „שם אריה", שו"ת, וילנא תרל"ג, חלק או"ח, סימן י"ד.

רבי חיים רפופורט מציין בספרו „מים חיים" (שו"ת סוף חלק או"ח): „אמרתי לתת טעם לשבח על ענין ל"ג לעומר, ולדברי הרמ"א מרבין בו קצת שמחה — — — והאי יומא נקרא הילולא דר"ש, והוא יומא דאסתלקותא כנודע", והוא מסביר על פי דברי חז"ל אין צדיק וכו' עד שנולד צדיק כמותו, וזה שאמרו כמותו היינו רק לפי דורו, שאי אפשר שיהיו אחרונים כראשונים, אולם בימי רשב"י היה ממש צדיק כמותו, הוא ובנו רבי הוקבע יום זה ככה לעולם דלא להתענאה, ומרבין בו קצת שמחה, כי לזכר עולם יהיה אלעזר שאמר עליו (סוכה מ"ה) „אם שנים הם אני ובני הם", מלמד ששניהם שוים, על כן גם לדורו לא היה שום עצב ביום זה והעדר, כיון שהניח בן כמותו ממש וכו', ולזאת צדיק, וצדקתו עומדת לעד".

הילולא דרשב"י בל"ג בעומר

"שמעו קלא, עולו אתו ואתכנשו להילולא דרבי שמעון" מצינו בזוהר הקדוש (ח"ג רצ"ו ע"ב, סוף אידרא זוטא) ובכל שנה ושנה מתכנסים המוני בית ישראל ביום ההילולא, הוא ל"ג בעומר, לפקוד את ציונו אשר במירון ולהרבות שם בתפילה, בהסתמכם על זכותו של אותו צדיק. וגדולי המקובלים מסבירים את הכינוי הילולא לפטירתו של צדיק[1]. אם בכל השנה רבו המשתטחים על ציונו של רשב"י, הרי בל"ג בעומר הגיע מספרם לאלפים, ולאחרונה גם לרבבות.

לעליה זו למירון משמעות מיוחדת בכתבי האר"י, כדברי ר' חיים ויטאל ב"שער הכוונות": "ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג לעומר על קברי רשב"י ור"א בנו, אשר קבורים בעיר מירון כנודע, ואוכלים ושותים ושמחים שם, אני ראיתי למ"וז"ל [למורי זכרונו לברכה הוא האר"י] שהלך לשם פעם אחת ביום ל"ג לעומר, הוא וכל אנשי ביתו, וישב שם שלשה ימים ראשונים של השבוע ההוא, וזה היה פעם הא' שבא ממצרים, אבל אין אני יודע אם אז היה בקי ויודע בחכמה הזו הנפלאה שהשיג אחר כך".

לאחר סיפורו על האר"י שעשה אותו "יום משתה ושמחה" לציון תספורת בנו הקטן הוא מוסיף לספר על אחד מבני החבורה, מתלמידיו של האר"י, הוא רבי אברהם הלוי, שלא נהג כראוי "והיה נוהג לומר בכל יום בברכת "תשכון" "נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו' וגם בהיותו שם אמר "נחם" וכו', ואחר שגמר העמידה א"ל מ"וז"ל, [אמר לו מורי זכרונו לברכה], כי ראה בהקיץ את רשב"י ע"ה עומד על קברו, ואמר לו "אמור את האיש הזה אברהם הלוי, כי למה אומר נחם ביום שמחתנו, והנה לכן הוא יהיה בנחמה בקרוב. ולא יצא חדש ימים, עד שמת לו בן אחד וקבל עליו תנחומין. וכתבתי כל זה להורות, כי יש שרש במנהג הזה הנז', ובפרט

1 לגבי פירוש ההילולא והקשר שבין היום לרשב"י, נציין את דעותיהם השונות של פוסקי ההלכה והמקובלים, ותוך הדברים נכלל גם הסבר על ייחודו של היום.
רבי משה אלשיך מספר על נפש הצדיק אחרי פטירתו: "ותלך צהלה ושמחה לחוג את חג אורות אשר עשה בחברת הגוף, כנכנסת לחופה לפניו יתברך, כי על כן קראו בספר הזוהר, על פטירת נפש צדיק, הילולא" ("חלקת מחוקק", פירושו לאיוב ל' כ"ג).
ר' אברהם גלאנטי אף מרחיב את הדבור: "בשעת פטירת הצדיק מתעוררים כל מעשיו שעשה בעולם, וכל התורה שעסק בה, וכל הייחודים שייחד בתורתו ומעשיו, כולם חוזרים ומתחדשים והוא בסוד דאמר בפרשת ויחי בהלולא רבה" ("קול בוכים", פירושו לאיכה). הדברים נמצאו בפירושו של ר' אברהם גאלנטי לזוהר פרשת יתרו, הנמצא בכ"י, ושם הוא מוסיף, ש"הצדיק דורש וכולם שומעים... ואפשר שזה רמזו רז"ל באומרם אגרא דהילולא מילי, שכר של אותה חופה הוא מילי דאורייתא שחדש בעוה"ז לדורשם שם" ("ירח יקר", כ"י, ירושלם מספר 493, דף רל"ו ע"ב).

כי רשב"י ע"ה הוא מחמשה תלמידיו הגדולים של ר"ע, ולכן זמן שמחתו ביום ל"ג לעומר" [2].

אף החיד"א מציין: "יום ל"ג בעומר ירבה שמחה לכבוד רשב"י זי"ע כי הוא יום הילולא דיליה ונודע שרצונו הוא שישמחו ביום זה" [3].

כבר בדורות ההם נהגו חכמי המקובלים להשתטח על ציונו של הרשב"י במירון, בל"ג בעומר יום ההילולא, וענין מיוחד במסורת על ריקודו של רבי אלעזר אזכרי, בעל ספר "חרדים", עם הרשב"י: רבי אלעזר גדול בתורה הי' אך איש לא ידע על כך. בכתרה של תורה לא השתמש אלא התפרנס מיגיע כפיו. איש לא ידע איפוא מעוצם גאונותו וקדושתו, אם כי כולם ידעו את ר' אלעזר, שמש בית המדרש, כירא שמים וחרד לדבר ה'.

בל"ג בעומר אחד עלה רבי אלעזר למירון, והיה זה בשעה שהאר"י עם החברייא שהו שם ליד ציון הרשב"י. הוא הצטרף אליהם ורקד עמהם זמן רב לכבוד הילולא דרשב"י.

מבלי משים הצטרף אליהם זקן אחד, לבוש בגדים לבנים, בעל צורה ובעל קומה, משכמו ולמעלה גבוה מכל העם. בראשונה היה רוקד לבדו בשמחה עצומה. ומשראה את ר' אלעזר צירף אותו לריקודו בצוותא. בני חבורתו של האר"י, שלא

בעל "חמדת ימים" כותב במפורש שיום זה הוא יום פטירתו: "ונמצא כתוב בספרי הקדמונים, שיום ל"ג לעומר הוא יומא דאתפטר רשב"י ע"ה מן עלמא, ונוהגים לקביע בליל זה לימוד ברזין דחכמתא דיליה, ובאדרא זוטא, וששים ושמחים בהילולא דיליה. אשרי אנוש יעשה זאת". וכן בסידור בעל ה"תניא" וב"בני ישכר".
לאור מסורת זו כי בל"ג בעומר נתבקש רשב"י לישיבה של מעלה יש המוסיפים שההילולא נקבעה על יסוד תשובת הגאונים (מובאת ע"י רש"י במס' יבמות קכ"ב ע"א): "ובתשובת הגאונים מצאתי כל הנך רגלי דאמוראי, דהיינו יום שמת בו אדם גדול, קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה ושנה כשהגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביבותיו ובאים על קברו, עם שאר העם, להושיב ישיבה שם".
בהקדמתו לסדר הילולא רבה (ליוורנו תקע"ט) מציין רבי יהודה נגאר בעל "לימודי ה'" את דברי הרמ"ק "הלולא לשון אור כמו הילל בן שחר, שנשכך הדין ונתמלא העולם אור", ואת דברי הר"ם לונזאני שכתב שהוא לשון יחוד, כמו "ובתולותיו לא הוללו", שנתיחדו העולמות, ושניהם, המלכים לדבר אחד נתכוונו, דבההוא יומא דהלולא דרשב"י ע"ה נעשה יחוד גדול בכל העולמות, והארץ האירה מכבודו, וכן בדין כי בפטירת הצדיק יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים מניצוצי הקדושה יותר מבחייהם, וכ"ש זק"ו בפטירת טנרא תקיפא, הוא הקדוש רשב"י זי"ע, וקרוב לשמוע כי ע"י העסק בספר הזוהר הקדוש, בשבחי רשב"י ובאדרא זוטא קדישא ביומא דהלולא בכל שנה ושנה חוזר וניאור הארת היום ההוא".

2 מסורת זו מצויה בשלש נוסחאות נוספות: ב"פרי עץ חיים", ב"נגיד ומצוה" לרבי יעקב בן צמח, ב"ספר הכוונות ומעשי נסים", אולם הנוסח שלפנינו מ"שער הכוונות" הוא הנרחב ביותר. בדבר התספורת בל"ג בעומר ראה להלן מאמרנו על "חינוך הילדים בהילולא דרשב"י".

3 "מורה באצבע" סימן רכ"ג, והחיד"א מוסיף "מעשה ר' אברהם הלוי ומעשים אחרים אשר שמענו ונדעם מפום רבנן קדישי".

הכירו את הזקן, הסתכלו בתימהון על שני הרוקדים, וביחוד לאחר שהבחינו בדמותו המופלאה של אותו זקן, הרוקד עם השמש ר׳ אלעזר. מעולם לא ראינו אותו — חשבו בלבם — וכיצד הגיע לכאן?

תוך שהם מסתכלים עליהם קפץ גם האר״י ונטל את ידו של אותו זקן ורקד עמו שעה ארוכה. משסיים האר״י את ריקודו עם הזקן המופלא, נטל את ידו של ר׳ אלעזר המשמש, הוא בעל ה״חרדים״, ואף עמו רקד הרבה בשמחה וטוב לבב.

לאחר שיצאו משם הרהיבו בנפשם עוז תלמידי האר״י לשאול את רבם ״אל נא יחר בעיני אדוננו אם נשאל אותו בענין הנוגע לכבודו. ריקודו של מעלת כבוד תורתו עם הזקן המופלא מסתבר על דעתנו. אין אנו מכירים אותו, ובודאי אדם גדול הוא, אבל מה מקום לריקוד ביחידות עם השמש ר׳ אלעזר, והדבר לפלא בעינינו. אמנם ירא שמים הוא, אבל ספק אם זה לכבודו של רבינו לרקוד עמו ביחידות״.

בת־חיוך עלתה על שפתי האר״י בשמעו את דברי תלמידיו שוחרי כבודו ״אם הרשב״י רקד עמו ביחידות, לא יהא הדבר לכבוד לי הצעיר, לרקוד עמו״.

בספרו ״ברכי יוסף״ (סימן תצ״ג ד) מזכיר החיד״א את הדברים שהובאו לעיל מ״שער הכוונות״ בשם כתבי האר״י, ומסביר ״דיום ל״ג בעומר הוא יום שמחת רשב״י, וכן משמע שם ב״ספר הכוונות״ שסידר מהר״ש ויטאל, וגם כתבו דפטירת רשב״י היה יום ל״ג בעומר, והוא יומא דהילולא דיליה״.

את ספרו ״ברכי יוסף״ הדפיס בשנת תקל״ד, אך בשנת תקנ״ו הדפיס את ספרו ״טוב עין״ כנספח לחלק ג׳ של ״שם הגדולים״ בשם ״ועד לחכמים״, ושם הוא מסביר שביום זה החל הרשב״י ללמוד מפי רבו, כדבריו (בסימן ח״י): ״ומה שעושין שמחה בל״ג בעומר, אפשר דרבי עקיבא היה כלל גדול בתורה, ולמדה לכ״ד אלף תלמידים, ומתו ונשאר העולם שמם, ויום ל״ג התחיל לשנות לרשב״י ורבי מאיר ורבי יוסי וכו׳, ויאור להם שתחזור התורה ולכך עושים שמחה, וגם אמרו דהלולא דרשב״י ביום ל״ג״.

בספרו ״מראית עין״ שנדפס בשנת תקס״ד הוא חוזר לענין זה ומעיר: ״ומה שכתבתי ב״ברכי יוסף״ דיש מי שכתב דפטירת רשב״י ע״ה ז״ע בל״ג לעומר, כן כתב בפרי עץ חיים, אך כבר נודע דבנוסחאות כתבי האר״י ז״ל היה ערבוב וטעות סופר, והנוסחא אמתית היא נוסחת הח׳ שערים, שסידר מהר״ש ויטאל ז״ל, בנו של רבינו מהרח״ו ז״ל וב״שער הכוונות האריך בסוד ימי העומר — — — ולא בא בפיו לומר שהוא פטירת רשב״י, ואפשר שהכוונה כמ״ש אני עני בטוב עין, דביום ל״ג התחיל ללמד ר׳ עקיבא לרשב״י וחביריו, ודו״ק היטיב״.

זהה לדעתו של החיד״א היא גם דעתו של ר׳ עמנואל חי ריקי בעל ״משנת חסידים״, המסביר: ״ועל ידם [של חמשה תלמידי ר׳ עקיבא], ועל ידי ר׳ שמעון בן יוחאי, שהיה אף הוא תלמידו, נתקיים העולם, לפיכך אין להתאבל ביום זה כלל על החורבן שלא יענש, אלא מצוה לשמוח שמחת ר׳ שמעון בן יוחאי״.

לדברי ״שער הכוונות״, שהובאו בראש מאמרנו, היה רשב״י מתלמידי ר׳ עקיבא שמתו בספירת העומר, אולם בעל שו״ת ״דברי נחמיה״ (חלק או״ח סימן ל״ד) שהקדיש תשובה ארוכה לנושא זה הוכיח שטעות סופרים היא (ב״פרי עץ חיים״ דפוס קאריץ אינו), שהרי מבואר ביבמות (ס״ב ע״ב) שרשב״י היה מחמשה התלמידים שנשתיירו אחר כך ״והעמידו תורה״, והוא מאריך לדון בדבר מעמדו של היום ע״פ ההלכה והקבלה גם יחד.

כבודו של ר' אלעזר נתעלה מעתה בעיניהם, ומעמד מיוחד היה לו לאחר שהצטרף לבני החבורה[4].

המקובלים שבאו אחריהם כללו בספריהם את חובת השמחה ביום זה, ומהם שהדגישו את מעלת הביקור על ציון רשב"י ביום זה. רבי רפאל עמנואל חי ריקי שחיבר „משנת חסידים" [קיצור כוונות התפלות לפי כתבי האר"י], אף הטיל חובה: „וביום ל"ג בעומר אין להתאבל ביום זה כלל על החורבן, שלא ייענש, אלא מצוה לשמוח שמחת רשב"י, ואם דר באר"י ילך לשמוח על קברו, ושם ישמח שמחה גדולה".

אף ב„סידור האר"י", שהובא לדפוס ע"י ר' שבתי מראשקוב, מתלמידי הבעש"ט נאמר: „מצוה ללכת על קברו של רשב"י ובנו ר"א, בל"ג בעומר, ואין לומר אז נחם בברכת תשכון". וכן בסידורו של רבי יעקב קאפיל ממעזריטש.

רבי חיים בן עטר, בעל „אור החיים", השתתף אף הוא בהילולא „וכשעלה למירון והגיע לתחתית ההר שעולים משם אל המקדש ירד מהחמור והיה עולה על ידיו ועל רגליו וכל הדרך היה גועה וצועק היכן אני השפל נכנס למקום אש להבת שלהבת קודש וכל פמליא של מעלה — וכל נשמות הצדיקים ובעת ההילולא היה שמח שמחה גדולה"[5].

השתתפות בני אר"י היתה המונית כדברי ר' יוסף סופר, בשנת תקכ"ב, „שלש פעמים בשנה הולכים מכל המקומות של אר"י על קברו, באלול ובניסן, ופעם שלישית בל"ג בעומר וזאת נקראת „הילולא דרשב"י"[6].

רבי שמחה מזלוזיץ, שביקר במירון בימי השובבי"ם, ובספרו „אהבת ציון" השאיר לנו תיאור נרחב על החצר והליכות המבקרים, מביע את צערו שלא היה שם בל"ג בעומר „והדליקה ביום פטירתו של ר"ש בל"ג בעומר, הנקרא הילולא דרשב"י, ולא זכיתי לראותו ביום חתונתו"[7].

השמועה על המוני המבקרים במירון בל"ג בעומר הגיעה למרחקים, ובעל „חתם סופר" מספר בתשובתו (יור"ד סימן רל"ג): „אמנם ידעתי כי שמעתי שעכשיו אכשיר דרי, וממרחק יבואו וידרשו את ה' בעיה"ק, ביום ל"ג בעומר בהילולא דרשב"י ז"ל" אם כי הוא מוסיף ספקותיו בדבר קביעת היום כ„יום שמחה והדלקה"[8].

3 „מסעות ירושלם" לר' משה גאלדשטיין (הוצאת הר"צ מאשקאויטש, ירושלם תשכ"ג, ע' רי"ב) מפי רח"א ממונקאטש, בשם רבי יחזקאל שרגא משינאווא, „אשר שמע ממקור נאמן בעת ביקורו בארה"ק".

5 קונטרס „כבוד מלכים" להר"ש העליר, וראה „ר"ח בן עטר ועלייתו לא"י" לבנימין קלאר.

6 „אגרות אר"י", ע' 304.

7 „מסעות אר"י", ע' 415.

8 ראה לעיל בפרק „ל"ג בעומר ומעמדו", וכן להלן בפרק „ההדלקה בהילולא דרשב"י" על התנגדותו בנידון.

כן הגיב בתקיפות על הזנחת ירושלם, ובהספדו על הרוגי הרעש בצפת בשנת תקצ"ז („תורת משה" ח"ג) הוא מציין: „וקנאת ירושלים עשתה זאת... והנה לגמרי זה מקרוב מאה שנים, שמו פניהם לצפת, כי שם קבר איש אלקי הרשב"י במירון והאר"י בצפת, וכל העולים לא"י לא שמו פניהם אלא לצפת וטבריה, וירושלם נשכחה לגמרי, לא שם איש על לב אלא לעלות לצפת להילולא דרשב"א". והוא מספר „אשר היה לי ויכוח בזה עם הגאון מהר"ז מרגליות היכן מצינו לעשות יום מועד

אם כי מזמן לזמן הובעו ערעורים בנידון, נתפשט מנהג ההילולא על ציונו של הרשב"י במירון כמנהג מקובל בישראל, ובעל "עטרת זקנים" (מנושאי כליו של השלחן ערוך) אף מציין בסימן תצ"ג "מנהג א"י שנוהגים לילך על קברי רשב"י ז"ל ורבי אלעזר בנו ביום ל"ג בעומר".

מאז ועד עתה מוסיפים חסידים ואנשי מעשה לעלות לציונו ביום ההילולא ללמוד מתורתו ולשמוח בשמחתו, ונציין את דבריו של ר' רפאל פנחס ב"ר שמואל די שיגורה מאיזמיר, שהוציא לאור „תקון ליל ל"ג בעומר", ובהקדמתו הוא מתאר את סדר הלימוד במירון: „ומילתא כדנא נהגו מימי קדם רבנן קדישי לאוקמי גירסא, כל עבדי ה' העומדים על הר הגליל, להאי גיסא הקרובים אליו, באתריה דמר, ניהו רבה, מקדימין ליום הכניסה, עדרים עדרים אנשי צורה, שם יחנו סביב לאהלו, לפני משכנו, אלה מפה ואלה מפה, זה לדרומו וזה לצפונו, וישבו שם שלשת ימים, ויקראו בספר דבר הלמד מעניניו, כל שישנו במקרא, אורייתא דמר מאירת עיניים, תורה תתומה כזוהר הרקיע ושפר התיקונים" [9].

ר' חיים הלוי הורביץ בעל „חבת ירושלים", אף מתאר את הדרך למירון: „ומי ימלל יפאר ויהלל השמחה של מצוה ביום ההילולא ל"ג בעומר, כי רבה היא, וזמן קהילה לכל, שבאים אנשים ונשים וטף מערי א"י וכפריה, ויש עולי רגל, וכל הדרך מצפת למירון מלאים אחב"י, אלו הולכים ואלו חוזרים ובאים מעכו ודמשק וארם צובא ומאפסי ארץ, ביום ובלילה, ואין מכלים דבר — — — ובבוא כל ישראל ליראות בקודש, מה נורא המקום הזה. ליהודים היתה אורה זו תורה". בין היתר הוא מספר על יהודי אחד ממדינת פרס ששהה שתי שנים בדרך, ולבט עצמו לראות בחדוות ההילולא של הרשב"י וכן הוא מתאר שאשה אחת שבאה מארץ רחוקה למירון „מיד נגשה לציון הקדוש של רבי שמעון, ואמרה לו: „אני האשה הניצבת, באתי מרחוק למקום משכנך, לבקש ממך שתהיה מליץ יושר בעד כלל אחינו בני ישראל, שיבוא קץ וסוף לגלותנו, ושכינה תקום מעפרה" ומיד הלכה לה ונסעה לדרכה, ויהי הדבר לפלא רב" [10].

ביום סילוק צדיק — — — לא ידעתי מה מקום להילולא ולעזוב את ירושלם, וצדיק ה' המביט לארץ ותרעד".

לדברי ה„חתם סופר" יש להוסיף את דברי רבי אריה ליבוש באלחובר, הדן בספרו „שם אריי" (או"ח סימן י"ד) על קביעת היום, והוא מעיר: „הנה הגאון הנ"ל רב גובריה ומפורסם בצדקתו וחסידותו, נוסף על גדולתו בתורה, לכן הגיד כאשר בלבבו ולא נשא פני גדולים ורבים הנוהגים כן, אחרי שלא מצא טעם למנהג זה, אבל אנכי יגעתי ומצאתי טעם נכון למנהג זה, שמרבים בשמחה על קבר הצדיק רשב"י ביום ל"ג בעומר, על שנפטר על מטתו ולא נהרג בידי המלכות". וראה דבריו לעיל במאמרנו „ל"ג בעומר ומעמדו", הערה 17.

9 שאלוניקי תק"צ, וראה להלן מאמרנו על „תיקון ליל ל"ג בעומר".

10 „חבת ירושלם" לר' חיים הלוי הורביץ, דפוס ירושלם תר"ד, מאמר „רננו צדיקים". על הנהירה המוגברת מחוץ לארץ להילולא דרשב"י במירון, ישנה בידינו עדותו של הר"י בן לוי, בהערותיו לסדר „הילולא רבה" (ליוורנו תקע"ט): „ושמענו שיש מקומות שהולכים ממוצאי חג הפסח ממקום למקום ומעיר לעיר, והולכים לא"י ויושבים עד חג השבועות לעשות הלולא של רשב"י, ולשמוח בשמחת רשב"י, שיש לו נחת רוח מי שישמח באותו היום, שאמר הקב"ה חדי בהאי הלולא דיליה, וכלהו צדיקייא בגינתא דעדן, אשריהם

ר׳ אריה לייביש בולחובר, הדן בשאלת מעמדו של היום, פותח את דבריו: „אמרתי אסורה נא ואראה המראה הגדול הזה, מדוע ירבו בשמחה על קבר התנא הקדוש רשב״י, ומה קול הרעש הזה, אשר יבואו מקצות ארץ, לשמוח שם ולכבדו באורים גדולים, וגם מנהג זה נתייסד מקדושים וגאונים קדמונים״ ולאחר שהוא מוצא טעם לדבר „לכן ביום זה, הוא זמן קהלה לכל, על קברו בכפר מירון, קבעו כיום שמחה לזכר הנס שנעשה לרשב״י, ושם הם ששים ושמחים, ושם יתנו צדקות ה׳, אשר עשה נס להתנא הקדוש הזה״ [11].

תאורי ההילולא במירון

אין כאן מקום להביא את התיאורים הנרגשים, שהועלו על הכתב על הביקורים ההמוניים ביום זה, ונסתפק בשלשה תיאורים על ההילולא במירון, שנכתבו ע״י חסידים ואנשי מעשה, ובדבריהם נשקפת השמחה על שזכו לכך, יחד עם החרדה מפני קדושת המקום.

רבי יהודא ליב מפאלטישאן, מנכבדי חסידי רוזין וחבר בית דין של עדת החסידים בירושלים, בראשית המאה השביעית לאלף הששי, מקדיש בפתח ספרו „שו״ת מהרי״ל״ סקירה מקיפה על מנהגי ירושלם, ובכללם הוא מתאר את ביקורו על ציון רשב״י במירון ביום ל״ג בעומר: „והנה אחינו בני ישראל, אחיי ורעיי, אני זכיתי גם כן להיות בל״ג בעומר במירון — — — אחיי ורעיי, אין אני יכול להעלות על הכתב גודל השמחה שבשם. אשרי מי שראה זאת — — — ומי שהוא במירון מרגיש בחוש שהשמחה הוא בכח הרשב״י, שרוצה בזה שיהיה משתה ושמחה בזה היום״ [12].

השמחה היתה משתלבת בדמעתם של המתפללים בבחינת „וגילו ברעדה״, וכאן נשתמש בלשונו של רבי מנדיל רובין, ראש כולל גליציה בירושלים, מתוך „מסע מירון וערי הגליל״, בו תיאר את מסעו מירושלם, שנמשך כשלשה שבועות להילולא דרשב״י במירון: „וקול דמעות הבוכים הומים כהמות ים וגליו לא ידמה, אף לא ישוה קול בוכים, אשר ישמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות ביום הכפורים, קודם

ואשרי חלקם, ואינם חסים על גופם ועל ממונם״, והוא מפרש בדרך הלצה את הפסוק „יהפך ים ליבשה, בנהר יעברו ברגל, שם נשמח בו״ „יהפך י״ם״ רומז לחג הפסח „בנהר יעברו״, שאחר חג הפסח בנהר יעברו, שהולכים בימים ובנהרות, ממקום למקום ברגל, בשביל לשמוח בהלולא, שהיא בחינת רגל״.

הנוסע בנימין השני, שביקר במקום בשנת תר״ז מספר כי ביום זה „כמה אלפים מאחב״י באים שם מארצות רחוקות — — — יטעו אהליהם סביבות המקום הזה והרבנים וקריאי העדה יקחו מקום מושבם בתוך הבנין. (מסעות אר״י, ע׳ 588).

11 שו״ת „שם אריה״, או״ח, סי׳ י״ד. ההכרעה נתקבלה גם בקרב הפוסקים האחרונים, כדבריו של אחד מגדולי ליטא, בעל „ערוך השלחן״ (בסימן תצ״ג סעיף ד׳): „ובאר״י מרבין בתפילה ובהדלקת נרות על קברו הקדוש, ואומרים שנסתלק ביום זה וגם יצא מהמערה״, ואין הוא מוסיף שום הסתייגות.

אף הרי״מ טוקצינסקי מציין ב„ספר ארץ ישראל״ (ע׳ ס״ה): „בני אר״י בעיקר החסידים נוהגים בליל ל״ג בעומר בהילולא ובהדלקות. וערבים נוהגים להשתטח אז על קברי רשב״י ובנו שבמירון וללמוד בזהר מדברי רשב״י ובהדלקות והילולא רבא״.

12 שו״ת מהרי״ל, „טל ירושלים״, ירושלים תרל״ג, דף ט׳ ע״ב.

„כל נדרי", נגד בכיות ושאגות המון, והדמעות אשר יזלו כמים נגרים, אז בבית המדרש של רשב"י, בצד קברו" [13].

מיזוג העדות משתקף בתיאור ההילולא מפי ר' אברהם רוזאניס, המתאר את ההילולא לפני כמאה שנה בשנת תרכ"ז: „עד אור הבוקר לא נחו ולא שקטו מרוב צהלה ושמחה, ויהי אלה הלכו לנוח ואחרים באו תחתיהם, כל היום ההוא וכל הלילה שאחריו כזה. ולא אעמיס עלי עול כבד להודיעך בפרטות, ולהראותך המראות השמחות בכל רגע ושעה שונים למיניהם, רק בדרך כלל אומר לך שמי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו. צייר בשכלך ראותך במקום קטן כזה ג' אלפים נפשות, בן פורת יוסף, יהודים. בין אשכנזים ספרדים מערביים לא יפרידו, אבל איש באחיו ידובקו. קול יתנו ברוב עוז. אלה מפה דוגלים כאילים, ואלה ישירו. אלה ישתו ואלה יספיקו כפים. מפזזים ומכרכרים בכל עוז. אבק שריפה נחשב לאין. לא ידעתי אל מה אדמה לך, אשוה לנגדך השמחה הגדולה אשר הרגשתי אז בקירות לבבי. דמיתי שכבר בא המשיח לישראל, והנני רואה שמחת בית השואבה בתוככי ירושלים ת"ו, נפלאת המראה הזה בעיני" *[13].

ואילו מבין הדורות האחרונים נביא את רשמי ביקורו של רבי חיים אלעזר שפירא, שביקר במירון ביום ל"ג בעומר תר"צ, כפי שהועלו על הכתב על ידי רושם מסעותיו בספרו „מסעות ירושלים": „ובכן צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו, וחסידים ברנה יגילו, מעין עולם הבא יתענגו בה לרווחה, זה לומד ואומר זוהר ותיקוני זוהר הקדוש, וזה אומר תהלים, זה תפלות ותחנונים וזה בטלית ותפילין מתפלל בציבור, זה בנבל וכנור וזה בזמירות ותשבחות, מהן יושבים נמוכים על הארץ ועוסקים בדברים שבקדושה הנ"ל, ומהן עומדין צפופין ונמצאים ג"כ באכסדרה הגדולה, היכל הגדול של הציון. כמה וכמה מוטין ושוכבין וישינים על הארץ מעייפות עבודת כל הלילה עד הבוקר, וכהנה וכתות, כתות מרקדין ומטפחין במלבושי שבת ויו"ט בשמחת בניהם הקטנים שמגלחין שערות ראשן כאן וחולקין י"ש ומגדנות, ואומרים לחיים, ומברכין זה לזה שיגדלו את בניהם לתורה, ומי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו, וההתעוררות ורגש הנפלא הוא עד אין חקר, אשרי העם שככה לו, ובכל ערי יהודה בא"י במוסדות הקודש בכלל, ובמירון על הציון הקדוש בפרט, רואין ומבינים קצת, והחי יתן אל לבו מהו אותו היום ל"ג בעומר בסגולת מעלת שבח יקר תפארתו, להעריץ את שם התנא האלקי רשב"י, ויודו לזכר קדשו ביום שמחתו ושמחת כל העולמות" [14].

בקובץ „הלולא רבא" לתפלות ל"ג בעומר כלולה תפלה מיוחדת „קום רבי שמעון" לאלה הזוכים לעלות לציון רשב"י. במהדורה אשר לפני (בגדאד תרס"ח) הוסיף המהדיר: „ואשרי הזוכים לומר כל זה על המצבה הקדושה והטהורה שלו ועכ"פ בטוחים אנו בע"ה הגם כי רחוקים אנחנו הנה קריאתנו תעלה ברצון ויגיע

12 ראה „מסע מירון וערי הגליל", לעיל עמוד כ"ח.

*13 „מסעות האבי"ר לארץ הקדושה", הובא לדפוס ע"י א. מ. הברמן, „סיני", כרך ל"ד, ע' רמ"א.

14 „מסעות ירושלם", לר' משה גאלדשטיין, הוצאת הר"צ מאשקאויטש, ירושלם תשכ"ג.

אל מקום קדושתו לעורר נשמתו הקדושה לעמוד ולהתפלל לפני הקב"ה לקבל תפלתנו" [15].

אף ב„ליקוטי תפלות" לרבי נתן מברסלב בתפילה המיוחדת לל"ג בעומר ישנה פסקה: „תן בלב הצדיק הקדוש והנורא הזה", אף אם איננו על ציונו, ולכן ישנה משמעות לתוספת „ובמירון מוסיפים „השוכן פה" *[15].

בקראקא היו שנהגו לעלות על ציון הרמ"א שיום ההילולא שלו חל בל"ג בעומר ולהתפלל את התפלות המכוונים לרשב"י [16].

תהלוכת הס"ת מצפת למירון

עדת הספרדים בצפת שיבבה בחגיגות ההילולא תהלוכה חגיגית שנערכה בערב ל"ג בעומר, ובה היו מוליכים ספר תורה תחת חופה מקושטת, מצפת למירון בשירה ובריקודים, והיה בכך משום חלוקת כבוד לתורה יחד עם תוספת הכנסות לצרכי הצבור. התהלוכה זו מתוארת ע"י אחד המבקרים באה"ק, בשנת תרכ"ז: „קול המולה שמענו, קול ששון וקול שמחה, גילה ורינה, — — — הרב עומד בפתח החצר וס"ת בזרועו אשר הביאוהו מהעיר — — — וגם ת"ח אחר אוחז בידו הדגל אשר להם, והשמש קורא בחיל ומוכר הכנסות הס"ת והדגל, בכל פסיעה ופסיעה, הקולות לא יחדלון וכל המרבה לספוק את כפיו הרי זה משובח. נפלאת היתה המראה הנז' והשמחה אשר ירגיש כל איש ישראל בעת ההיא, עד שאיש את אחיו ידחקו לראות המראה הזה, ובפרט השחוק בחרבות וברומחים, אשר היו מצחקים לפני הס"ת והדגל, בגילת ורנן, אף בכבוד".

התהלוכה הזאת עם הס"ת, משער החצר עד היכל ביהמ"ד, ארכה לערך שעה ומחצה. והוא מספר: „כל העם הנמצא שם בקול אחד היו מרננים ומריעים, מזמרים ומשוררים בשמחה גדולה. גם רבים מהם היו משחקים בחרבות לפני הס"ת וכן משליכים קני אבק שריפה לרוב מאד. בכל פסיעה ופסיעה, סובבים היו אנשים רבים מתחלפים בכל פעם את המוליך הס"ת והדגל, כמו שעושים אצלנו בליל שמחת תורה" [17].

15 ראה להלן מאמרנו על „תיקון ליל ל"ג בעומר".

*15 „ליקוטי תפילות", ח"ב, מ"ז.

16 ר' אשר זיו בספרו הרמ"א (הוצאת מוסד הרב קוק, ע' 24) מביא עדותו של ר' יוסף כהן צדק בספר „קודש הילולים" ש„עד ימיו, כשלוש מאות שנה אחרי פטירתו של הרמ"א, נאספים יהודים רבים בל"ג בעומר על קברו, ורב העיר הדורש באסיפה זו מתרץ בפלפולו את כל קושיות האחרונים על ספרי הרמ"א, ומראה כי משה אמת ותורתו אמת".

רבי יוסל מדומברובה, שהיה נוהג לנסוע בל"ג בעומר לציונו של המגיד מקוזניץ, סיפר בשם חותנו רבי משה אליקים בריעה מקוזניץ, בנו של ה„מגיד", שאמר לחסידיו: „היום תלכו אל הציון של אבי הרב המגיד, ויחשב לכם הדבר כאילו הייתם במירון" והסביר: „כמו שלזקני, אבי המגיד, יש שייכות לר' יוחאי, כך אבי, ה„מגיד", יש לו שייכות לרשב"י" (ר' אלפסי, במאמרו „בחצרות צדיקים", „מחניים", גליון נ"ו, ל"ג בעומר תשכ"א).

כן נמסר על האדמו"ר מקאמארנא שהיה עולה בל"ג בעומר על ציון אבותיו, וראה להלן במאמרנו „באהלי צדיקים".

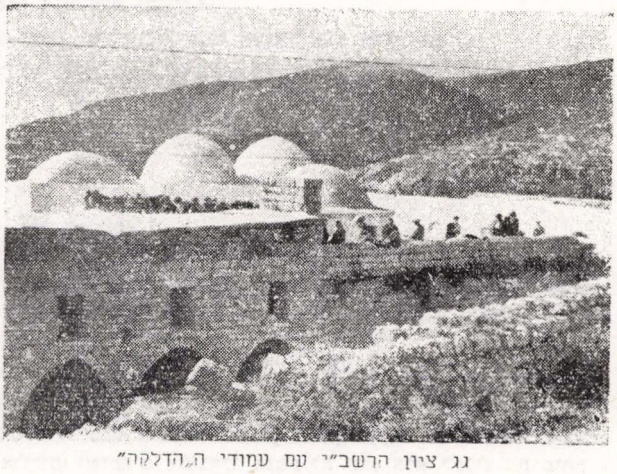
17 „סיני", כרך ל"ד, ע' רמ"ג. וראה לעיל הערה *13.

סמליותו של היום לגבי יהודי ארצות רחוקות משתקפת במסורת על שליח טבריה שסיבב במרוקו, ובדרך שליחותו סיפר כי בליל ההילולא „ל״ג בעומר שנת תק״ן, בהיותו בליל ההילולא במירון, נשמע קול יללה, ולקתה הלבנה, ומזה הבינו שנתחולל איזהו מהומה בישראל״, ולאחר מכן נתברר כי בתקופה זו תקפו רדיפותיו של המושל העריץ אל יזיד כנגד יהודי מרוקו [18].

ונסכם בדבריו של בעל „הילולא דרשב״י״ המציין כי „שמחת וחדות ופתיחת הלב, שמרגישים שם במירון ביום ל״ג בעומר, זאת אינו נרגש שאר כל ימות השנה, כי בל״ג לעומר במירון כולם מרגישים רגשת קדושת יום ההילולא ויום שמחת לבו דרשב״י זיע״א, וממש שמרגישים שהוא הוא ציץ נזר הקדש עטרת ראשינו — — — עומד שם בראש שמחתו, והוא הוא רוצה שישמחו שמה, והוא הוא משפיע שפעת שמחה רבה, שנגילה ונשמחה שם בשמחתו, ועל שמחת ל״ג לעומר במירון יכולים לאמר באמת „כל מי שלא ראה שמחה זו בעיניו לא ראה שמחה מימיו, אשרי העם שככה לו״ [19].

הערעורים בספרי הפוסקים

כבר בדורו של מרן בעל ״בית יוסף״ יצאו עוררים על מנהגי ההילולא מטעמים שונים, אולם המקובלים יצאו בתוקף להגנת מנהג זה. על הערעור הקדום ביותר נמסר בספר „קיצור מעשיות ונסים״ שרשם לו החיד״א ושנתפרסם לאחרונה מתוך גוף כתב ידו: „בימי מרן הסכימו שלא יעשו ישראל הערביים מחול בל״ג לעומר על ציון רשב״י, ונראה למרן וב״ד שהוא ח״ו זלזול שאוכלים ומרקדים, ונכתבה ולא נחתמה. בלילה חלם מרן עם הרשב״י וא״ל שתבוא מגפה גדולה בעבור זה ההסכמה, כי רצונו שישמחו בהלולא, ולמחר קרע את ההסכמה״ [20].

גג ציון הרשב״י עם עמודי ה„הדלקה״

18 כתב יד „זכרון לבני ישראל״, שהיה בידי הרי״ם טולידאנו, „שלוחי א״י״, ע׳ 635.

19 „הילולא דרשב״י״ הנ״ל.

20 לקוטות מתוך כתב יד של החיד״א, „ספר החיד״א״, ירושלם תשי״ט, ע׳ צ״ו.

יד, ומשם מסתבר הילולא או להטיל זם: „שוב יום א׳ במעמד היום, והם למירון, ואם ילכו, ח״ו, יבוא המגפה מר את הדבר הזה „אני אלך ואודיע רו „יבוא הרב פה ן כן, לפי שבימים ו אין ראוי לעשות ; בזה, וכמה שנים ני אומר לכם דבר,

אף מדברי רבי חיים ויטאל ב„שער הכוונות" (הובאו לעיל) „וכתבתי כל זה להורות כי יש שרש במנהג זה", מסתבר שדבריו מכוונים להגן על מנהג ההילולא כנגד המערערים.

במשך הדורות נעשו נסיונות להגביל את ההילולא כסיפורו של ר' חיים הלוי הורביץ, בעל „חבת ירושלם", מפי רבו ר' מרדכי מקרעמניץ, שעלה לא"י בשנת תקע"ז: „ונהירנא ששמעתי מפי מו"ר מוהר"מ ז"ל, איך ששמע שגדול הדור אחד רצה לבטל או ביטל שמחת ל"ג בעומר, וקיבוץ אנשים ונשים, שהיה נדמה בעיניו כהוללות ח"ו, ולשמחה מה זו עושה, ונגזר עליו גזר דין, וכמדומה לי שלא השלים שנתו, רח"ל, על כרחך ישראל קדושים הם, וזכות הקדושים האלה מסייעתם שתקובל תפילתם כי וודאי כוונתם רצויה לשמים"[22].

אחד מבני דורנו אף מספר על נסיון אחרון של הגבלה שנעשה בשנים האחרונות לאחר המפולת שהיתה במירון, בליל ל"ג בעומר תרע"א*[22]: „אז נתעוררו הרבה מחסידי צאנז, ובראשם הרב שלהם הגאון החסיד ר' יצחק ראבין זצ"ל, ואמרו שזה עונש מן השמים, מפני תערובות האנשים והנשים, שבל"ג בעומר במירון, ודרשו לגזור איסור וגזרה, וכמדומה לי גם חרם, על הנשים שלא יסעו בל"ג בעומר למירון, והרבה עמדו לנגדם שלא להרהיב לעשות זאת".

„חסידי צאנז נצחו, ובאסיפת החכמים והזקנים שבעיר גזרו האיסור הנז' על שבע שנים. הספרדים קבלו את האיסור — — — כמובן, אשר אח"כ כמעט נשבתה השמחה הגדולה אשר היתה רגילה להיות בל"ג בעומר במירון, וגם התגלחות הנ"ל היה בזעיר אנפין, כיון שהאבות, היו צריכים לטפל עם התינוקות, ובפרט אח"כ בשנת תרע"ד, שפרצה המלחמה הראשונה הארורה, ערבה כל שמחה", והוא מוסיף לספר כי „מן השמים הוכיחו, וד"ל"[23].

נוסף על הערעורים מצד הרבנים וראשי הצבור היו ערעורים מצד יחידים, כדוגמת סיפורו של ר' יוסף סופר בעל „עדות ביהוסף": „וספרו לי המעשה שאירע

22 „חבת ירושלם", מאמר „רננו צדיקים".
הר"י בן לוי שהביא לדפוס ספר „הלולא רבה" (ליוורנו תקע"ט) מציין בהקדמתו רמז שר"ת ס'פר ה'לולא ר'בה ר"ת אותיות הס"ר, שבאותו יום דהלולא דרשב"י אין שטן ואין פגע רע כנודע דעיילי למערתא דרשב"י — — — ואמר רשב"י ע"ה הנח להם לישראל שאין יצה"ר שולט במקומו".

*22 המפולת אירעה אחרי ההדלקה, כאשר המונים הצטופפו על הגג. מעקת הברזל שעל גג בית המדרש התמוטטה, יחד עם הכותל שמתחתיה, ועמה המון אדם רב שהיו נשענים עליה. האנשים והאבנים נפלו במערבולת על ההמון הצפוף שעמד בחצר, ועד מהרה נהפך המקום להרדת אלוקים. הרופאים שהובהלו מצפת לא יכלו אלא לקבוע את מותם של תשעה ולמעלה משלושים איש נוספים נפצעו פצעים אנושיים. המאורע מתואר ב„לוח ארץ ישראל" הוצאת לונץ, שנת תרע"ב.

23 „עדן ציון" לר' ישעיה הורביץ מצפת, ירושלם תשט"ו.

בכמה שנים, שבא גביר אחד מק"ק אזמיר על קברו של רשב"י, בל"ג בעומר, עם בנו יחידו של הגביר הנ"ל וכיון שראה שמחה שמחה היתה לו תמיה גדולה על זו השמחה, וצעק צעקה גדולה ואמר: „רשב"י מת באותו היום, וראוי לבכות בכיה גדולה בזה היום, ואף גם זאת שאתם שמחים" וגער להם בנזיפה גדולה, ונתבטלה השמחה, ולמחרתו נפל הבן יחיד של הגביר הנ"ל למטה, ונעשה חלש ומת, ובלילה בא רשב"י אליו בחלום, ואמר לו „מאחר שאתה בטלת שמחתי, לכן אני אבטל שמחה שלך" וכיון שראו כך שניחא לו השמחה, עושים שמחה גדולה מאותו זמן בכל מאי דאפשר" [24].

מנהג ההילולא נתפשט לא רק במירון אלא בכל ערי ארצנו הקדושה ובכל תפוצות ישראל, אולם השמחה במירון ביום הילולא דרשב"י היא מופלאת במינה, כדבריו של בעל „בני יששכר", המסכם את דבריו בעניני ל"ג בעומר „אשר נתאמת לנו מאנשי אמת, אשר השמחה ביום הזה על ציון רשב"י היא שלא כדרך הטבע, דכתיב „אור צדיקים ישמח" [25].

הכניסה למערת שמאי במירון

24 אגרות אר"י, ע' 304. בכתב יד „שער שמעון" (בית הספרים הלאומי מס' 67) נמסר על עונש דומה לאחד הגדולים שערער על שריפת הבגדים וכו', וראה להלן בפרק על „ההדלקה בהילולא דרשב"י".
אם כי לא נתקבלה דעת השוללים בכלל את מנהג ההילולא, בכל זאת יש מקום לאזהרת ר' חיים פאלאג'י: „ובמדרשים יתנו דעתם, החכם שלהם והגזברים, לבל יעשו קלות ראש ח"ו בלילה הקדושה הלזו, כי יהיה להם לפוקה ולמכשול, ובדוק ומנוסה, דלא יתקיים המדרש ההוא". הדברים מחייבים בכל מקום ובכל זמן, וראה לעיל בשולי פרק „העליה לציונו של הרשב"י במירון" דברי בעל „הילולא דרשב"י".

25 מאמרי חודש אייר, אות ו'.

ל"ג בעומר בתפוצות ישראל

ייחודו של ל"ג בעומר כיום הילולא דרשב"י צוין ברוב עם על ציונו במירון, אולם בכל אתר ואתר צוין היום, כל מקום ומקום לפי מנהגו, כדבריו של רבי חיים פאלאגי: „ל"ג בעומר בכל תפוצות ישראל עושים הילולא רבה על הקדוש התנא האלקי רשב"י זי"א".

תיאור מפורט ביותר על ל"ג בעומר באחת מקהילות ישראל במזרח, היא קהילת בומבי (הודו), הועלה על הכתב לפני כמאה וששים שנה, בשנת תק"ע, ועד כה לא הובא לדפוס, והוא הקדום הידוע לנו על חגיגות היום בתפוצות הגולה.

בסדר זה, המוקדש בעיקרו לתיקון ליל ל"ג בעומר, כלולים פרטים לציון היום בצבור וביחיד כדלהלן: „בליל י"ח לאייר מחליפים שמלותם והולכים לבית הכנסת להתפלל מנחה וערבית, ומדליקים נרות בבית הכנסת, ובמקום הלמוד לכבוד מרנא התנא האלקי הקדוש הרשב"י ע"ה ור"א בריה וחכמי המשנה זי"א... ונכון הוא שכל אחד שידליק בידו ולבקש רחמים משוכן מרומים בזכות הרשב"י ע"ה שימלא משאלותיו".

לאחר הבאת דברי המקובלים על ההילולא במירון, דברי החיד"א על הלימוד בליל ל"ג בעומר נאמר שם „ואחר הלמוד יושבים לעשות משתה ושמחה בטוב לבב". „ואם אירע איזה אונס לאדם ואינו יכול לילך לבית הכנסת יעשה תקון זה בביתו, יקודם כל צריך לקבוע לו מקום וליחדו לקב"ה ולהזמינו בפה מלא".

שתי נוסחאות של תפילות לפני הדלקת הנרות לכבוד רשב"י מצויות כאן אחת לפשוטי העם לעניינים גשמיים, והשניה לבעלי נפש לעניינים רוחניים, הוא מציין את פרטי התיקון לליל ל"ג בעומר: „אכן להולכים בתמים הצגתי ראשונה להשביע נפש השוקקה, המתקבצים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, כי היא עת לחננה ללמודים אחר ערבית, זה הסדר, ולאשר בא בסוד ה' הצגתו לפניו במרוצה לומר תפילה זו קודם הקבלה", — — — ומחלקים צדקה על נשמת הרשב"י, ויאמר לשם יחוד הריני נותן וכו', ואחר הסדר מזמין בשירין ובשבחין כנז' לקמן, כי הוא עת למלא פינו שבח ותהלה על כל אשר גמלנו ברחמיו ובחסדיו, ברוב חנא וחסדא".

לאחר ה„תיקון", כולל השירים לכבודו של בר יוחאי „ואומרים 'יגדל' וקדיש 'על ישראל', ויסדר שלחנו בליל התקדש חג, ואוכלים בשמחה וטוב לבב".
„בשחרית אחר התפילה יש נוהגים לקרות מסכת אבות וזוהר בראשית", ובסיום

1 „מועד לכל חי" סימן ז' לחודש אייר אות ז'.

הלימוד „ואומרים קדיש על ישראל׳ ומחלקים מנות לצדקה, ועושים „מי שברך״ לקהל ועושים אותו יום משתה ושמחה״ [2].

בבית מדרש המקובלים בית א-ל בירושלם היו עורכים „לימוד״ לכבוד רשב״י, ומנהגי היום מובאים בכלל „מנהגי בית א-ל״ שהובאו לדפוס ע״י ר׳ אברהם חיים גאגין, „ראשון לציון״ בארה״ק [2*].

אחד המקורות המפורטים למנהגי ל״ג בעומר בירושלם כלול בספר „ותתפלל חנה״ „נוהגים לפאר הבית הכנסת בכל מיני פאר ומעטרים כל הנרות בכל מיני ורדים, ומרבים בהדלקת נרות לכבוד התנא הקדוש זיע״א, ולכבוד רמב״ה (ר׳ מאיר בעל הנס) זיע״א, ולכבוד כל התנאים והאמוראים זיע״א, ולומדים האדרא, ואומרים שירות ותשבחות ופיוטים, אחרי כן עושים סעודה ושותים ושמחים ואחרי כן עולים לגג ועושים הדלקה גדולה, עד למרחוק תהיה מאירה, לפרסם הכבוד של הרשב״י זיע״א, והכל עושים מאהבה לשם שמים, ומרקדים סביב ההדלקה בשירות ותשבחות, עד קרוב לחצי הלילה, ואחרי כן הולכים לבתיהם שמחים וטובי לב״.

שם מובא גם שיר שהיו משמיעים במסיבה זו לכבוד היום:

„תהגה בתורת רשב״י ותשמח שמחה שלמה, בכלי זמר ישירו, ובקול זמרה ובנעימה״.

יעשו סעודה וישמחו ויכוננו לשם שמים, זכותו יגן עלינו ולשנה הבאה בירושלם״ [3].

אחד מיוצאי פרס, העלה על הכתב את זכרונותיו על מנהגי ל״ג בעומר בארץ מולדתו, ומהם אנו למדים כי חגיגות היום נערכו בעסק גדול ובהשתתפות המונית וביחוד ציינו את היום כיום סיום לימוד ספר הזוהר:

כשמסיימים את הזוהר במעמד כל הקרואים מיטיבים את הלב בכל מיני פירות המוגשים לשלחן, ושרים את „בר יוחאי״ בנעימה מיוחדת ליהודי פרס.

כל מי שהיה נודר בזכות הרשב״י ונושע, היה עורך בכל שנה, ביום ל״ג בעומר, סעודת הילולא דרשב״י. לעת זקנה, כאשר לא היתה בידו יכולת למלא את חובת הנדר ולערוך סעודה כראוי, היה מבקש משלושה חכמים שיתירו לו את נדרו.

בעלי „נדר״ כזה היו רבים בערי פרס, וכדי להשיג אורחים רבים לסעודה היו שהקדימו אותה ימים אחדים לפני ל״ג בעומר, החל ממחרת יום פסח שני ט״ו באייר. בעלי ה„נדר״ היו נדברים ביניהם שלא ייכנס אחד לתחום חברו, ועל כן היו האחד עוסק את סעודתו בבוקר, חברו — בצהרים, השלישי — לפנות ערב, ואילו הרביעי — בלילה, והאנשים היו טרודים מאד בהליכתם מסעודה לסעודה במשך כמה ימים, וכל העיר כולה צהלה ושמחה.

2 בגנזי הספריה הלאומית (מס׳ 67 8°) נכתב בשנת תק״ע בבנבי, היא בומביי, ע״י הסופר שמעון יוסף נסים, בבית הגביר סליימאן יעקב, אך בראשיתו הקדמת אברהם בכ״ר יצחק אשכנזי ס״ט, מתושבי תסמניס וכנראה שהוא המחבר. (מתואר ברשימת כתבי היד העבריים בבית הספרים הלאומי, עמוד 171, מספר 133). כתב יד נוסף של „שער שמעון״ אף הוא משל סופר זה, שנכתב בשנת תק״צ, בספריה הלאומית מס׳ 509.

2* הובאו לדפוס בספר „דברי שלום״ ירושלים תר״ג, סימן נ״ח.

3 חלק שני, ירושלם תר״ן.

אף תינוקות של בית רבן היו זוכים בסעודה. ילד כי יחלה היו הוריו נודרים לערוך לו סעודת חברים, ב„חדר" בו הוא לומד, ולאחר החלמתו מגישים את הסעודה ב„חדר" או מזמינים את הילדים עם מורם בראשם בל"ג בעומר לבית הורי הילד, ושם היו מקיימים את נדרם ועורכים את סעודת ההודאה [4]

במנהגי מצרים אף כלול שבח: „ושבח אני לאנשי טוניס, שיושבים פמליות פמליות ביום ובלילה, וגומרים ה„זוהר" כולו והתיקונים, ואח"כ עושים סעודות גדולות וכל הגבירים היחידים נותנים בעין יפה, לתלמידי החכמים הלומדים בביתם, מנה הראויה" [5].

במנהגי יהודי תימן נמסר כי „ביום זה יש מעין בטול מלאכה. מתרחצים מתלבשים ומתכנסים משעות הבוקר לבתי הכנסת הגדולים, שם מדליקים נרות, גם לאור היום, לעילוי נשמת רבי שמעון בר יוחאי, החגיגיות מובלטת בזה שכל באי בית הכנסת קוראים את ה„אידרא זוטא" בצוותא ובמקהלה בקול רם, במיתון ובנעימה המיוחדת לה. חדוות הנפש והשתפכות עילאית היתה מקיפה את הקהל, וביחוד הזקנים עטורי הזקן, שהיו חוגגים את היום הזה ממש כ„חול המועד", ולאחר גמירת ה„אידרא זוטא" אומרים „קדיש דרבנן" ויוצאים לבתיהם. יש מהקהל שהיו מתועדים חבורות חבורות לאכילה ושתיה בבתי חברים" [6].

רוב יהודי תימן היו מציינים את מנהגי היום, „היו מסתפרים ביום ל"ג בעומר, וקובעים בו כמה שעות לימוד, והיו שנהגו לערוך בו מסיבות משתה קטנות" [7].

ל"ג בעומר נחשב במארוקו כ„יום חג, ובלילה שלפניו יתאספו מניינים מניינים ללמוד כל הלילה ואוכלים ושותים ושמחים" [8]. בטטואן שבמארוקו היו נוהגים לערוך הילולא בליל ל"ג בעומר, עד חצות היו קוראים בזוהר וב„אידרא זוטא" כבית הרב היו עורכים סעודה חגיגית, והרב אף קורא תפילת „השכבה" לבני העדה שהלכו לעולמם [9].

4 זכרונות ר"ח כהן על מנהגי יהודי פרס (מתוך כתב ידו של בעל הזכרונות, הובאו לדפוס ב„ספר המועדים", ע' 364).
הר"י בן לוי, שהוסיף רמזים למהדורת „הילולא רבה" (ליוורנו תקע"ט), מציין רמז בפסוק „ג'ל ע'יני ו'אביטה נ'פלאות תורתך", ר"ת עונג, שצריך להתענג ולשמוח בכל יכלתו, והוסיף רמז מפסוק „זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בך", שיש בו ל"ג אותיות לציון השמחה בל"ג בעומר, השמחה באה בכפל „נגילה ונשמחה", לרמוז שצריך שישמח וישמח גם לב העניים האומללים, שנקראו „מאנין תבירין", שהם חולקא דקודשא בריך הוא, בעסק התורה ואכילה ושתיה לשם שמים בכל יכלתו, שאותו היום והלילה „ישמחו השמים ותגל הארץ" כמ"ש „הקב"ה חדי בהאי הלולא דיליה".
ל"ג בעומר הם צירוף האותיות רג"ל עול"ם, והכוונה שצריך לעשות שמחה גדולה כמו בעד"י רגל, בכל שנה ושנה, עד העולם שחזר וניאור אותה האירה".
5 מנהגי נוא אמון, דיני העומר.
6 מצפונות יהודי תימן לר' יהודה לוי נחום, ע' 110, תל אביב, תשכ"ב.
8 „נר המערב" להרי"מ טולידאנו, ע' 216.

בתוניס היו נוסעים מכל הארץ לבית הכנסת העתיק „איל גריבה" באי ג'רבה, שם היו עומדים בתפילה כל היום, ולעת ערב היו עורכים סעודה רבתי. עניים אלה שלא היה ביכלתם לנסוע לג'רבה היו מתאספים בבתי כנסיות, וכל אחד היה מכין לו ולמשפחתו פינה מיוחדת בביתו, היא „פינת רשב"י", ושם היו מתקינים נרות לזכרו, שזכותו תגן עלינו כל השנה[10].

בטריפולי היו ההמונים נוהרים בל"ג בעומר למקום ששמו יזליטין, ושם היו עורכים את הלימוד לכבוד ההילולא, מרבים בלימוד, בתפילה וכו'[11].

„מי שמחמת אונס וחולשא, שקשה לו לעלות למירון או הדר בתוצה לארץ — טוען בעל „הילולא דרשב"י" — ילמוד ביום הזה, ביום ל"ג לעומר, ממאמרי רשב"י, וישמח במקומו שהוא בשמחת הילולא דרשב"י, כי אתפשטותא דבוצינא קדישא, ומה גם בהאי יומא — — — הוא בכל העולם כולו"[12].

מנהגי קהילות שונות בל"ג בעומר

בדברינו על „הילולא דרשב"י", הזכרנו את מנהגי הקהילות השונות, הקשורים בהילולא, וכאן נזכיר מנהגים מקומיים של כמה קהילות בל"ג בעומר.

בקהילת פרשבורג שבהונגריה נקבע יום ל"ג בעומר כיומה של החברא קדישא (גמילות חסד של אמת) ומנהליה נהגו לעשות סעודה בכל פאר והדר. כתלי אולם הסעודה היו מקושטים בפרוכיות של בתי כנסיות, עם תכשיטי ספרי התורה, ואף הותקנה חופה מיוחדת בראש השולחן, והגבאים היו יושבים מתחת לחופה, בראש השולחן, והרב והדיינים עוטרים אותם"[13].

היו קהילות בהונגריה ובוקובינה שבהן נהגו לשגר בל"ג בעומר צלחת ביצים כדורין לנכבדי הקהל, ובמקומות שבהם נקבע היום כיומה של החברא קדישא, כאמור, היו אוספים ביום זה מספר ביצים מכל בעל בית, לסעודת החברה שהיו עורכים בערב[14].

ברודוס נהגו ביום זה לקבור בבית העלמין את ה„גניזה". כל הספרים הישנים שיצאו מכלל שימוש, דפים קרועים של ספרי התפילה וכדומה, היו נאספים מבתים פרטיים, וכן הוציאו את כל קטעי ה„שמות" מתוך ארונות הגניזות בבתי הכנסת, והיו מסדרים להם לוויה המונית[15].

סדר מיוחד לקהילת פירארה

מעמד מיוחד לל"ג בעומר נקבע בקהילת פירארה „על הנסים ועל התשועות ועל הנפלאות, אשר הגדיל לעשות ה' אלקי הצבאות", ולזכר הנסים שנעשו

9 ע"פ ספרו של הרמן כהן על יהודי טיטואן ומרוקו.
10 י' אלפסי במאמרו ל"ג בעומר, „נרות שבת" תש"ה.
11 ספר המסעות לנחום סלושץ, ח"ב ע' 115.
12 „הילולא דרשב"י" לר' אשר זעליג מרגליות.
13 על פי „ספר המועדים", ע' 366.
14 שם, ע' 359.
15 „תולדות היהודים ברודוס", לא"י גאלנטי, פרק י"ג.

להם קבעו את היום כיום שמחה, כדברי רבי יעקב אלישע ב"ר נחמיה חי מהאדומים, המספר על המאורעות בליל ל"ג בעומר תקנ"ט: "בלילה ההוא טפלו שקר זדים, קשר בוגדים, קמו עלינו לכלותינו, לשלול שלל ולבוז את כל רכושנו, להשמיד להרוג ולאבד אותנו, ולשרוף באש את בתינו ואת כל אשר לנו", ולאחר שניצלו "נועצו לב יחדיו, וגזרו אומר כי מידי שנה בשנה, ביום קודם ל"ג לעומר, בכל בתי כנסיות יתקבצו יחדיו עדה קדושה במשמרות נטועים, אין עדה בפחות מעשרה מתענים, ודברי תורה ותחינות באימה וביראה משמיעים, וכלילו כיומו, כל הקהל לא יתנו שינה לעיניהם, כל הלילה תמיד לא יחשו, אל דמי להם להודות ולהלל לה' עליון נורא, לילה כיום יאיר, בקול תודה וקול זמרה, ומאז קיימו וקבלו עליהם כל העדה, כולם קדושים, לשמור ולעשות משפט כתוב בשמחים וששים" [22].

לציון המאורע הביא לדפוס סדר לימוד "גל עיני" בהסכמת רבני ליבורנו, ובראשם רבי יעקב טוניס ואיס. במחציתו הראשונה של סדר הלימוד, אין כל זכר למעמדו המיוחד של היום כהילולא דרשב"י, ורק בסיום סדר הלימוד הוא מזכיר את מנהגם של "השרידים אשר ה' קורא, העומדים על משמרת ה' מדי שנה בשנה, ומחלקים ביניהם את ספר הזוהר, שמרו מאד לעשות ולקים האי מנהגא טבא ביומא דהלולא, דההוא גברא רבא בוצינא קדישא הרשב"י זצ"ל, לא תסורו מאחרי אשר התחלתם לעשות זה כמה שנים, כי הוא חיינו, דשנים ורעננים, זכרו זאת ואל תשכחו, בזכותו ובזכות תורתו, וסודותיה הנפלאים הראנו ה' תשועות ונוראות, בימים ההם בזמן הזה" [16].

16 הקדמה לסדר "גל עיני" ליוורנו תקס"ד.

באהלי צדיקים

בקהילות רבות בחו"ל צוין היום כהילולא דרשב"י, ויש שנהגו מנהג אר"י להרבות בנרות לכבודו, וביחוד פשט המנהג בקרב ההולכים בדרכי החסידות, שקיבלו עליהם הרבה מהנהגות הקבלה. באהלי צדיקים אף נהגו לקיים בליל ל"ג בעומר וביומו התועדויות מעניני דיומא, ורבים היו עורכים „שולחנות" כמו בשבתות, במועדים וביומי דפגרא.

גדולי האדמורים היו משמיעים דברי תורה לכבוד היום, ואמנם בספרי חסידות רבים כגון „בית אהרן", „תפארת שלמה", „מגן אבות" (קאפוסט) „מגן אברהם" להמגיד מטריסק, וביחוד בספריהם של האדמורי"ם לבית רוזין כלול מדור מיוחד לדברי תורה שנאמרו בסעודת ל"ג בעומר, במסגרת החגים והמועדים.

אבות החסידות הסבירו כי ל"ג בעומר הוכר כחג בגלל התגלות אור הקבלה ע"י הרשב"י ובעל „בית אהרן" אף פירש את הכתוב „מבשר"י אחזה אלוק" ראשי תיבות „מ'תורת ר'בי ש'מעון ב'ר י'וחאי.

רבי יצחק אייזיק מקאמרנא מציין קוי השואה בין הרשב"י ובין הבעש"ט, מחולל תנועת החסידות, ששקד על הפצת הנהגות הקבלה בצבור „שאף על פי שהיתה נפשם לוהטת באור מופלא, לא היה להם מציאות אלא ביטול באור החכמה, לפני כל אחד מישראל בהתקשרות ואהבה שוה בשוה, ובזה מתבטלין כל הדינין, ואי אפשר שיתאחז שום קליפה, חלילה, באור שלהם והיה עבודתם בהתקשרות מלכות לחכמה ובינה ביחוד עבודה, אבל בדרך עבודה של אש שורף שהוא עיקר עבודה באמת"[1].

רבי ברוך ממעזיבוז, נכדו של הבעש"ט, ראה את היום כיום שמחת תורת הקבלה, והיה נוהג לצאת בריקודין וספר הזוהר בידו[2]. כאשר רבי אברהם מקאליסק היה טובל בבוקרו של יום היה מתלהב ביותר, ומכריז, „הריני מקבל עלי קדושת היום".

בפתח ספרו של רבי נחמן מברסלב „ליקוטי מוהר"ן" הובאו דבריו לגדולת הרשב"י „לכו חזו מפעלות ה' — — — מה שגילה רבינו הק' נחל נובע מקור חכמה, רבי נחמן מברסלב" על מעמדו של הרשב"י „אשר הבטיח שלא תשתכח התורה מישראל על ידו, כמובא בדברי חז"ל (שבת קל"ח) כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה, אמרו, עתידה תורה שתשתכח מישראל, ואמר רשב"י שלא תשתכח, שנאמר „כי לא תשכח מפי זרעו", וכמבואר בזוהר נשא (דף קכ"ד ע"ב) „בהאי חיבורא דאיהו ספר

1 „נתיב מצוותיך", נתיב אמונה, שבט ג', אות כ"ד.

2 הרא"ז מרגליות בסוף ספרו „כוחו דרשב"י" והובא בקונטרס עניני הרשב"י בספר „טעמי המנהגים" הוצאת אשכול.

הזוהר יפקון ביה מן גלותא", והוא מוסיף רמז כי על כן סמך רשב"י עצמו על זה הפסוק „כי לא תשכח מפי זרעו", כי באמת בזה הפסוק בעצמו מרומז ונסתר הסוד הזה, שע"י זרעו של יוחאי שהוא ר' שמעון בן יוחאי, על ידו לא תשתכח התורה מישראל, כי סופי תיבות של הפסוק „כי לא תשכח מפי זרעו" הם אותיות יוחאי — — — ודע שסוד ר' שמעון בעצמו הוא מרומז בפסוק אחר, — — — כי דע כי התנא הקדוש ר' שמעון הוא בחינת „עיר וקדיש מן שמיא נחית" (דניאל ד) ראשי תיבות שמעון וכו'.

„רבי שמעון בר יוחאי נקרא „בוצינא קדישא", כי על ידו נתגלו סתרות התורה — קובע רבי צבי אלימלך מדינוב — ועל כן נקרא ספרו הקדוש „זוהר", אור המבהיק מסוף העולם ועד סופו, ואור הגנוז בתורה, ובזה — הוא מוסיף — תבין מנהג ישראל תורה הוא, להדליק נרות ומאורות ביום זה לכבוד האור כי טוב, שמתחיל להתנוצץ ביום זה היקר ל"ג בעומר טוב ימים קודם מתן תורה, ולכבוד נשמת מאור התורה, בוצינא קדישא, אשר נתגלה ביום הזה, וביום הזה עלה לשמי מרומים, והוא יומא דהלולא דילה, לאורו ניסע ונלך".

רבי ישראל מרוזין פתח את דבריו בסעודת ההילולא „עיקר הגלות היא לברר הניצוצות הקדושים שנפלו בין הקליפות, וצריכים להעלותם, וזהו „ויקח יעקב אבן" שלקח ובירר אותן הניצוצות הקדושים, „וירימה מצבה" והעלה אותן לקדושה ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים" היינו שגם הם ילקטו ויבררו אותו וכו', ולאחר שהוא מסביר את ההבדל בין „ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד" והעיקר הוא גלעד „שעל ידי התגלות החסדים בעולם מזה יהיה העדות, וניכרת ההתגלות האלקית בעולמו, וזהו ג"ל ע"ד כי כתיב „דע את אלקי אביך", כי העיקר היא התגלות הדעת. לאחר שלבן הודה לו ליעקב אז „ויאכלו וישתו שם על הגל", היינו שהיתה השמחה שם מה ששניהם הודו לדבר אחד, כי ע"י התגלות החסדים תתפרסם גדולת הבורא ב"ה", והוא מסכם כי ביום ל"ג בעומר, הלולא דרשב"י „הלולא ושמחה על כל העולם, כי מזמנו התחילה ההתפשטות והתגלות הדעת יותר בעולם, ובעבור זה שמחה בעולם" [3].

ל"ג בעומר צוין ע"י רבי לוי יצחק מברדיטשוב כחוליה מקשרת בין פסח לעצרת שכן מפסח ועד ל"ג בעומר נמשך עדיין אורו של פסח, ומכאן ואילך מנצנץ כבר האור של מתן תורה בשבועות, ונצטט את דבריו כלשונו ב„קדושת לוי" על הפסוק „ויאכלו שם על הגל". „עיקר הנסים והנפלאות היה בים סוף, כדי שנקבל התורה במעמד הר סיני, ונתאוה לו לעבדו ולקבל התורה, והבחינה הזאת של יציאת מצרים מאירה עד ל"ג בעומר, ומל"ג בעומר מתחיל ההארה של מעמד הר סיני, שהוא קבלת התורה, וכבר כתבנו שהארה של יציאת מצרים היה הכנה למתן תורה ע"י הנסים, וזהו „ויקרא לו יעקב גל עד" כלומר כיון שמגיע ג"ל שהוא מרמז על ל"ג בעומר, אז מתחילין להאיר בחינת ההארה של קבלת התורה" [4].

3 „כנסת ישראל", לקוטי הר"י מרוזין, בני ברק תש"ח, עניני ל"ג בעומר, ע' ס"א. כאשר רבי מנחם נחום מבויאן שהה באר"י, העלה את ההדלקה על ציון הרשב"י, ובספרו „תפארת מנחם נחום" הובאו מדברי תורתו שדרש במסיבת חסידיו במירון.

4 „קדושת לוי", פרשת ויצא. [illegible] עשר שנים עסק רבי יהודה ליב אשלג בחיבור פירוש „הסולם" על הזוהר, ובחגיגת

לדברי רבי מאיר מדזיקוב מתחיל להתנוצץ בל"ג בעומר הארת חג השבועות שהוא בשער הנו"ן, ועל ידו נתגלו לנו סודות ופנימיות התורה, שהוא בחינת „הוד שבהוד", על כן נסתלק נשמתו לעילא ביום ל"ג בעומר, שהוא ספירת „הוד שבהוד", הרומז על גלוי סודות[5], ואף רבי ישראל מוויזניץ הכריז בשיחתו האחרונה לפני פטירתו, כי מיום ל"ג בעומר, הרמוז בתיבת ג"ל, מתחיל להתנוצץ אור החכמה בנגלה ונסתר.

את הפסוק (תהלים מ"ח ה): „דמינו אלקים חסדיך בקרב היכלך" היה רבי ישראל מרוזין מפרש: ממרום ירדו רק חסדים, אך למטה עלול להתהוות מסך מבדיל ביניהם, ואי אפשר לקבלם. צדיק הדור צריך להסיר את העננים המבדילים, ואז יתגלו החסדים עד שה' אינו רואה דינין כלל, וזה שאמר הכתוב „דמינו אלקים" דומה לנו שיש כאן דינין, אבל באמת „חסדיך בקרב היכלך" במרום הכל חסדים, רק מחמת אי אפשרות לקבלם יתהפכו לדינין.

בעקבותיו הסביר נכדו רבי ישראל מצורטקוב, כי בשעה שנפגשו יעקב ולבן קרא לבן לגל „יגר שהדותא" ואילו יעקב קראו „גל עד" והכונה שלבן הארמי עורר דינין, לכך קרא את הגל „יגר שהדותא" מלשון מגור ופחד, אבל יעקב שמדתו תפארת, מדה הכלולה מחסד וגבורה, ובכחו להפוך את הדינין לחסדים, הוא הסיר הדינין אשר עורר לבן, ואז נתגלו החסדים, וכך מוסבר הכתוב האמור להלן בפרשת ויצא „ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר וישק את הצאן". באר מים חיים רומז לחסדים אבל החסדים מכוסים ואי אפשר לקבלם, לכן „ויגל יעקב את האבן", הוא הסיר את המסך המבדיל, ואז „וישק את הצאן", כבר יכלו צאן הקדשים לקבל את השפע, כדברי רש"י „כמעביר את הפקק מעל פי צלוחית", שהפקק מעכב בפני המשקה הנתון בצלוחית, ואי אפשר לשתותה, ורק לאחר הורדת הפקק אפשר לשתות את המשקה "וכאן הוסיף על פי הדברים הרמוזים בזוהר „שרשב"י היה ניצוץ משה ויעקב, ובכן גם מדתו היתה תפארת, והיה ג"כ מהפך את הדינין לחסדים, ולכן לא נראתה קשת בימיו, כי הקשת מורה על דינין, ובימיו לא היו דינין, כי הפכם לרחמים"[7].

אף רבי שלמה הכהן מרדומסק, בעל „תפארת שלמה", מציין כי „רשב"י היה משורש נשמתו של משה רבינו ע"ה, רעיא מהימנא, וזכותו עומדת לנו להיות לעזר לכל הבאים לטהר אשר בשם חסיד יקרא, לזכך נשמתו ע"י לימוד הזוה"ק, ומבואר בזוהר „בזכות ספרא דא יפקון מן גלותא", וזה הרמז בראשי תבות בפסוק „ר'גלי ח'סידיו י'שמור" גימטריא זוה"ר, כי הוא שמירה מעולה בכל העניינים, לזכך נשמתם, וזכותו עודנה עומדת עמנו תמיד, בבחינת צדיק יסוד עולם"[8].

הסיום שערך ביום הילולא דרשב"י, ל"ג בעומר תשי"ג, במירון השמיע לפני תלמידיו וישומעי לקחו את משאו הנשגב לכבוד היום.

5 אמרי נועם ח"ג על מועדים.

6 מאמרי חדש אייר, מאמר ג', אות ב' וג'.

7 „ישמח ישראל", וינה תרצ"ג.

8 „תפארת שלמה" על המועדים. רבי חיים אלעזר ממונקאטש, אף מצא רמז בספרו „שער יששכר" (מאמר ימי החג ליום ג' דסוכות): „וגם תראה לפלא כי גם ל"ג כעומר

השמחה על ציונו של הרשב"י גם שלא ביום ההילולא, ברמזת בסיפור נסיעת הר"ן מברסלב לאר"י שעלה למירון בתשרי תקנ"ט: „ובבואם למערת רשב"י אזי בני הנעורים עסקו בתפילה ובלימוד זוהר כאשר פקד עליהם הוא ז"ל וממנו לא ראו שום דבר רק היה שמח עד מאד, ובכל עת בא אצל האיש שהיה עמו ואמר לו אשריך וכו', ובלילה הלך מחדר לחדר והזהיר אותם לומר זוהר... והוא בעצמו לא אמר כלים, רק היה הולך ומגגן בעצמו, והיה בשמחה גדולה עד אור היום" *[8].

תלמידו רבי נתן מברסלב שעלה אף הוא לאר"י בשנת תקפ"ב, מספר בעצמו על ביקורו במירון: ונכנסו להמדרש הנורא של רשב"י ובנו ר"א ואמרנו שם תהלים ותחנות ובקשות על קבריהם הנוראים, אבל הייתי אז חלוש מאד ולא זכיתי לשפוך לבי שם כרצוני" **[8].

משמעות מיוחדת להילולא דרשב"י בקרב חסידי ברסלב, המרבים להשתטח על קברי צדיקים, שכן גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, ורבי נתן מברסלב מסמיך את דברי הזוהר „צדיקיא שכיחי יתיר בהאי עלמא בתר דאסתלקו וכו', ואת הקריאה בקדושה „איה מקום כבודו", הוא מסביר כי „הצדיק — כל מה שעולה יותר לבחינת „איה", הוא ממשיך משם הארה יותר ויותר לבחינת „מלא כל הארץ כבודו", כי עיקר עבודת הצדיק, בחייו ובמותו, הוא לגלות אלקותו ית' תמיד, וכל מה שנסתלק ועולה למעלה יותר ויותר, לבחינת „איה", הוא ממשיך משם יותר ויותר הארה להתגלות אלקות, שיתגלה ויאיר יותר בחי' מלא כל הארץ כבודו" וזה בחי' הילולא של רשב"י, ביום ל"ג בעומר, כי בכל שנה ושנה, מאז שנסתלק, ביום הילולא דילי' עולה למעלה יותר ויותר [9].

רבי מנחם מנדיל שניאורסון מליובאוויטש מסביר מעלת רשב"י על יסוד דברי זקנו בעל ה„תניא" כי נשמת הרשב"י היתה מנשמות יחידי סגולה שבכל הדורות, ולכן הקפיד האר"י על התלמיד שאמר „נחם" בל"ג בעומר הילולא דרשב"י, שכן בו ביום, ביום ההילולא, באה נשמתו לכלל השלמה, ונתוסף לה „אור העולה על כולנה", דבר שאינו ניתן אלא בגמר עבודתו של אדם בעולם הזה, כלומר בשעת המעבר לעולם שכולו טוב [10].

ענין הספירה „הוד שבהוד", נדרש ע"י רבי מאיר מדזיקוב, כי „שני הודאות יש: הודאה אחת, להודות על תורה משה רבינו ע"ה, כי היא אמת, אמנם יש הודאה אחר

בגימטריא משה, שהוא פטירת רשב"י, שהיה שורש נשמת משה רבינו, על כן לעולם אותו יום בשבוע שחל בו ל"ג בעומר אז חל בו באותו יום אח"כ, בימי הסוכות, יום ד' אושפיזא דמשה רבינו".

אף רבי מאיר מדזיקוב בעל „אמרי נועם" מצא רמז למקום ציונו של הרשב"י במירון **אשר ס"ת של מן' האדם' אשר' באפו' הם מרו"ן, ובאמצע הוא תיבת נשמ"ה רמז על** נ"מ"ת דכלקא לעילא במקום ששמו מרון, גם איתא „ויפח באפיו נשמת חיים הוא רשב"י" ע"כ שפיר רמזנו בקרא הנ"ל אשר האדם אשר נשמה באפו, רומז על רשב"י שהוא בחינת מש"ה שנאמר בו ויהי האדם' לנפש' חי־ה' ס"ת משה".

*8 „שבחי הר"ן", סיפור נסיעתו לאר"י.

**8 „ימי מוהרנ"ת" ח"ב.

9 „לקוטי הלכות", חושן משפט, הלכות גביית חוב מהיתומים הלכה ג', ר' נחמן מטשערין אף הסביר ע"פ דרכו את הקשר עם יום הסתלקותו של מוהר"ן מברסלב.

10 ליקוטי שיחות, ח"א, ניו יורק תשכ"ב, ע' 287.

הודאה, היינו שלא לומר אשר התורה הוא פשט התורה בלבד, רק להאמין באמונת אומן, אשר כל דברי חז"ל ורמזי וסודות התורה הם אמת גמור ורק שנתלבשו בלבוש פשטי התורה, והסודות שגילו לנו חז"ל הם פנימיות, ולזה משה רבינו שהוריד לנו תורה שבכתב, נאמר עליו „ונתת מהודך עליו" וזכה לקרני הוד, וידוע אשר התנא רשב"י היה שורש משה רבינו, ועל ידו נתגלו לנו סודות ופנימיות התורה, שהוא בחי' הוד שבהוד, ע"כ נסתלקה נשמתו לעילא ביום ל"ג בעומר, שהוא ספירת „הוד שבהוד", הרומזת על גילוי סודות ורמזי חז"ל בתורה שבע"פ[11].

את דברי חז"ל „תנו רבנן: רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל, שנאמר (דברים לא) „כי לא תשכח מפי זרעו" אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד" (שבת קלח) מפרש רבי ישכר בעריש מוואלבראז בספרו „סדר זמנים" כי בימים ההם כשלימד משה רבינו התורה והמצות לישראל, אזי כשהיו מקיימין את המצוה, היו רואים מיד ממש התיקון הנעשה מהמצוה, וגם בזמן בית המקדש כשהקריבו הקרבן, היו הכרובים מנענעין בכנפיהם, כידוע, אבל עכשיו בגלות הדומה לחשכות לילה, אשר מפני החושך אי אפשר להכיר לשום דבר, עד כי ממשמשין בו, כמו כן נחשכו המאורות ונסתלקו הפנימיות מהמצוה, ולא נשאר רק המצוה בגשמיות לחוד, וזהו שאמרו „עתידה תורה שתשתכח מישראל", כיונו בזה על הפנימיות מהמצוה שתשתכח מישראל, „ומה לי קטלה כולא מה לי קטלה פלגא", ורשב"י התקין נר הוא הזוהר הקדוש, להאיר את עיניהם של ישראל"[12].

רבי שלמה מטשורטקוב היה אומר „בימי רשב"י עברו גזירות קשות ורעות על עם ישראל, המון עם לא יכלו להבין איך הצדיקים שותקים ולא מתאמצים להעביר את רוע הגזירות, מכיון שהקב"ה גוזר והצדיק מבטל והתחילו לחשוב שאין בכלל צדיקים או שאין בכחם לבטל הגזירות, לכן בא רשב"י לחזק האמונה בצדיקים, ואמר שאפילו „אם שנים הם אני ובני הם", ויכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין, כי צדיק גוזר והקב"ה מקיים אבל לא עשה כאשר אמר, מטעם הנזכר במאמר לעיל כי לא יעשה ד' אלקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים".

לשנה אחרת ציין כי ל"ג בעומר בכלל ימי הספירה הם הכנה, כי העיקר של הספירה או ההכנה לקדושה ולטהרה, הוא היום החמישים, היום שבו זכו למעמד הר סיני לשמוע קול אלקים מדבר עליהם, הזמן גורם, ובימים אלו מתעוררות התכונות הקדושות שהרגיש עם ישראל בצאתו ממצרים, ולכן צריכים להתאמץ להטהר ולהתקדש לתקן המדות, לבוא לאהבת ד' ולאהבת ישראל, כדי שנזכה לבחינת „ויחן שם ישראל נגד ההר" באחדות שלמה, לקבל את התורה מחדש, ואם ח"ו לא יעלה בידינו להשיג את הבחינות הנעלות הללו, זכותו של רשב"י תגן עלינו"[13].

רבי יקותיאל יהודה מקרית־צאנז מסביר את האמור בספרים הקדושים „שבל"ג בעומר, הילולא דרשב"י נעשה התעוררות שמחה בעולם, דהנה מידת רשב"י היתה להיות תמיד שבע רצון, ושמח על כל מה שבא עליו, ואף שלא היה אפשר לו לגור

11 „אמרי נועם" ח"ג על המועדים.
12 „סדר זמנים" הוצאת הרה"ח ר"א"מ ווקסילשטיין, ירושלים תשכ"ב.
13 „דברי שלמה" הוצאת הרה"ח ר' דוד משה שפיגל, ירושלים תשכ"א.

אלא במערה, גם היה מרוצה והודה להשי"ת על חסדיו המרובים, וכמו דאיתא במסכת (שבת ל"ג ע"ב) שר' פנחס בן יאיר „חזא דהוה ביה פילי בגופיה הוה קא בכי וכו', אמר ליה אשריך שראיתני בכך". בהרחיבו את הדבור על מדת ההסתפקות, הוא מציין כי „לזה יבוא מלך המשיח דוקא כ„עני ורוכב על חמור", להראות מפני שמסתפקים במועט ומקבלים גזירות ית"ש באהבה, עי"ז יכול לבוא משיח צדקינו בב"א. וזוהי הכוונה של ספירת ל"ג בעומר הוא, „אלוקים, נהל", והגם שדברים כאלו המה כבשונו של עולם, רזין דרזין, עכ"פ בדרך הפשט לפרש שזה היה מדת רשב"י, לסמוך הכל על הנהגת הבורא ית"ש לא להתרעם ח"ו כלום על מדותיו ית"ש ולזה נתקן בספירה זו „הוד שבהוד" שצריכים להודות להשי"ת על כל הנהגת העולם העולם[14].

השמחה מקיפה את הכלל

אבות החסידות לא חדלו להדגיש שכל אחד יש לו חלק בשמחה זו, ואימרם מופלאה מובאת ע"י רבי אהרן מקרלין בספרו „בית אהרן": „כשם שה' הוא ה' לכל, כך רשב"י הוא רשב"י לכל, אפילו לפחותים".

רבי יחזקאל שרגא משינאווא מפרש בספרו „דברי יחזקאל" את הפסוק (תהלים צ"ב י"ד) „שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו", ראשי תיבות „ש'תולים ב'בית ה' שב"י, ראשי תיבות ש'מעון ב'ן י'וחאי, דמבקשים אנחנו מהבורא יתברך שמו, דאורות הקדושים של רשב"י וחבריו, השתולים בבית ה' בעולם העליון, בחצרות אלקינו, לאותן העומדים מרחוק מבית ה', שהם „כחצרות אלקינו", כמו החצר שהוא לפני הבית, כן העומדים מנגד „יפריחו" יזריחו ויופיעו בתוכנו"[15].

ומשמעות מיוחדת לאותו סיפור שסיפר רבי חיים אלעזר ממונקאטש בסעודת ל"ג בעומר על חובת כל אחד, ואף אם איננו בן תורה, להשתתף בשמחת התורה:

אחד מגדולי החסידות ושמו ר' משה יצא מביתו בבוקרו של שמחת תורה, בדרכו לבית הטבילה, להיטהר קודם התפלה ולהתכונן לעבודת היום שכן יום זה מסובל במצוות הוא.

בדרך הילוכו פגע בהדיוט אחד מתפרנס מיגיע כפיו (סנדלר או חייט), שנשא בידו את הטלית ומיהר לביתו.

לשאלת הצדיק „מאין הוא בא ולאן פניו מועדות", השיב לו אותו הדיוט, שהוא סיים כבר את תפילתו עם הצבור בבית הכנסת, ועתה הריהו ממהר לביתו, לסעודת היום.

„מה זה מהרת להתפלל בזריזות יתרה?" פנה אליו הרבי בחיבה יתרה.

„זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו" — השיב האיש — כבר התפללתי, ועתה אפנה לביתי, לאכול, לשתות ולשמוח לכבוד יו"ט". על אתר הוסיף תמיהה לעבר השואל: „הרי רק עתה פונה מעלת כבודו להמקוה, מתי יעשה לביתו לשמוח בשמחת היום?"

14 „ישראל סבא", גליון י"ג, סיון תשכ"ג ע' כ"ג.

15 „דברי יחזקאל", לפני היתה מהדורת נכדו הרה"ח ר' יחזקאל שרגא פרנקל, תשכ"א.

לשמע הדברים האיר לו הרבי את פניו „וכי למדת בשנה זו תורה הרבה, עד שאתה ממהר לשמוח כל כך בשמחת התורה ?"

„לא למדתי כלום — השיב לו — אף אינני בר הכי, לא קראתי ולא שניתי".

„אם כן, לשמחה מה זו עושה ?" — פנה אליו הרבי.

„בוא ואסביר לך — החזיר לו אותו הדיוט — אם אחיו של הרבי משיא את בנו או בתו, האם אין הרבי נוטל חבל ושש בשמחתו, ואף אין הוא בעל השמחה, הרי מכיון ששארו הוא, עצמו ובשרו, לכן עוז וחדוה גם במקומנו".

ובכן — הוסיף — כל ישראל אחים הם, ומכיון שהרבי למד וקרא ושנה ועסק בתורה, והוא שמח בשמחת התורה, וכמוהו רבים וכן שלימים, אף אני, אחיהם, מצטרף אליהם בשמחה".

ברוב עניוותו המשיל רבי חיים אלעזר סיפור זה על עצמו : „אם כי איני יודע בסתרי תורה בתורת רשב"י, עמוק עמוק מי ימצאנה, אבל אבי הקדוש הלא זכה הרבה לסוד ה' ליראיו בנסתרות התורה. לאחר שזיכה את הרבים בחיבורו „באר לחי רואי", על תיקוני זוהר, הוא בודאי שש ושמח בזה היום, ואף אני מצטרף לשמחתו" [16].

רבי חיים אלעזר אף היה נוהג להשתטח בל"ג בעומר על ציון אבותיו, והוסיף בשם רבי יחזקאל שרגא משינאווא, כי מי שלא יוכל להיות בל"ג בעומר במירון, יהיה על כל פנים על קברו של רבי צבי הירש מזידטשוב, בעל „עטרת צבי", ביום ההילולא שלו, י"א תמוז, וירגיש מעין טעם הנ"ל" *[16].

לישועה ולנחמה

גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, ויום ההילולא דרשב"י מסוגל ביותר לפעול ישועות ונחמות. על האדמו"ר האמצעי מליובאוויטש נמסר שפעל גדולות ביום זה, ביחוד השפיע שפע ברכה לחשוכי בנים, ורבים שנזקקו לישועה היו נושאים את עיניהם ליום זה להתברך בשפע הברכות **[16].

הרבי ר' העניך מאלכסנדר היה רגיל בל"ג בעומר לברכם שיתקבלו תפלתם לרצון בשמים — מספר רבי פנחס מנחם מפילץ בספרו „שפתי צדיק" ומסביר „אולי כוונתו כמו במוצאי יום הכפורים, רגילים העולם כן לברך איש לרעהו, על סמך דברי רשב"י „יכול אני לפטור כל העולם מן הדין" כן מדי שנה, יום הילולא דיליה,

16 ר' יחיאל מיכל גאלד בהערות לספר „דרכי חיים ושלום", מפי רבי חיים אלעזר שפירא, בסעודת ההילולא בל"ג בעומר.

*16 ראה להלן הערה 24 על האדמו"ר מקאמארנא שהשתטח אף הוא ביום זה על קבר אביו. באחת מסעודות ההילולא בל"ג בעומר דיבר רבי אברהם מסוכטשוב בדבר צדיקים שזכו וגופם הועבר לארץ ישראל, הדגיש שארונו של הרבי ר' אלימלך מליזענסק, עדיין הוא בחוץ לארץ, והוסיף : „מי שיודע הסוד של שמחת הילולא דרשב"י יותר מכל התנאים, הוא יודע גם הטעם למה דוקא הרבי ר' אלימלך נשאר בחוץ לארץ" („אביר הרועים").

**16 ראה להלן בהערה 19 דברים ככתבם.

אומר כן בשמים ע"י כן מתכפרים כל ישראל, ויוכלו להתקבל התפלות, ולכן המנהג לשמוח כדאיתא (סוף תענית) לא היו ימים טובים לישראל כיוהכ"פ וט"ו באב, ומפרש בגמרא לגבי יום הכפורים „הוי יום סליחה ומחילה".

בהסתמך על הכלל כי מדי שנה חוזרים הענינים על עצמם, וכל דבר שנעשה לפנים ביום מסוים חוזר גם בשנים הבאות מסביר הרמ"מ מליובאוויטש כי מדי שנה בל"ג בעומר מאיר ענין רשב"י וההנהגה של לעתיד לבוא, וקבלת הרשב"י לדורות הבאים מוקדשת בעיקרה „להכרת פנימיות התורה בדרך החסידות, ביחוד בדור האחרון, שהוא בבחינת „דרא דרשב"י", וע"י פנימיות התורה ימשכו כל ההמשכות בגשמיות, בטוב הנראה והנגלה" ***[16].

רבי יעקב מבאהוש — הוסיאטין בעל „אהלי יעקב" היה אומר של"ג בעומר הוא עת רצון להתפלל על גשמיות ורוחניות גם יחד, על פרנסה וכלכלה ועל הארת החכמה. „יסוד הברכה בשפע פרנסה וכלכלה, הוא לפי המדרש (מובא ע"י ה„חתם סופר") שהתחלת ירידת המן היתה בי"ח אייר, ואז נפתח צינור הפרנסה לישראל. ל"ג בעומר הוא איפוא עת רצון להתפלל על הפרנסה והכלכלה, וזהו כלל כשבאה אי פעם עת רצון הגורמת לישועה, איננה דבר עובר, כי אם נשארה קיימת גם לעתיד לבא, באותו יום ובאותו רגע. ל"ג בעומר, הוא עת רצון להתפלל על הארה רוחנית, הוא הארת החכמה המביאה לידי תשובה, וכן הוא עת רצון להמתקת הדינים.

בעמדו על הקשר עם הילולא דרשב"י ציין כי בראשונה היה רבי שמעון מרחף תמיד בעולם הרוחני, ולא היה לו די התקשרות עם העולם החומרי וצרכיו, ולכן היתה לפני עיניו רק הדרך המיועדת לבני העליה שהם מועטים — „הרבה עשו כר"ש ולא עלתה בידם". דרכו היתה רק למועטים, עד שהראו לו מן השמים, שמנהיג ישראל צריך לרדת מן ההר אל העם ממעלתו הגבוהה, למטה, להתקשר עם העולם הזה, להתבונן בצרכיו. כאן הוסיף לדבר בשבחם של לומדי תורה מתוך הדחק: והנה היום י"ח אייר ל"ג בעומר, הוא עת רצון, כאמור שהמן התחיל לרדת בו, נפתח מקורות פרנסה בלי טורח, יתן ה' שבזכות הרשב"י יפתחו צינורות פרנסה לישראל ויתפרנסו בשלום ושלוה בהצלחה והרחבת הדעת, ויוכלו לקיים מצות „לא ימוש ספר התורה מפיך".

זה השלחן אשר לפני ה'

מדברי רבי נתן מברסלב, משתמעת גם חשיבות הסעודה, שצדיקים היו עורכים מסיבת אנשי שלומם ומקשיבי דברם, ביום זה: „ל"ג בעומר הוא בחינת ג"ל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, בחינת סתרי תורה — — — סוד זה מרומז בפסוק „ויאכלו שם על הגל" — — — „ויאכלו שם" דווקא, כי ע"י האכילה של יעקב ובניו הצדיקים, על ידי זה המשיכו הארת הרצון, שהוא בחי' הארת השארית הדעת של הצדיק, שזהו בחי' הסתלקות רבן שמעון בר יוחאי בל"ג בעומר, שהשאיר דעת כזה בעולם, שעיקרו נמשך ע"י הארת הרצון בשעת האכילה דווקא" [17].

רבי שמעון שלום מאמשינוב היה מסביר את סעודת ההילולא על יסוד דברי חז"ל יציאת נשמתו של אדם כנתינתה, מה נתינתה בששים רבוא, כך יציאתה בששים

*** „ליקוטי שיחות", ח"א ע' 290, ברוקלין תשכ"ב.

17 „ליקוטי הלכות", הלכות פדיון פטר חמור, הלכה ה', אות י"ז.

רבוא", היינו שהאדם הוא עצם תורה, ואיתא על הפסוק „כי זה כל האדם", כי האדם הוא כלול מתרי"ג (רמ"ח אברים כנגד פקודין דעשה ושס"ה גידין כנגד הלאוין), והנה האדם השלם שמשלים כל זה הוא נעשה עצם תורה, וממילא בפטירתו הוא סוף ההשלמה נקראת „גמרה של תורה", ועושין סעודה לגמרה של תורה, ועל אחת כמה וכמה בפטירת הרשב"י עליו פייט הפייטן „נעשה אדם נאמר בעבורך"[18].

בעיני רבי דובער, האדמו"ר האמצעי מלאדי, היה יום זה מן „הימים המצוינים" בין יומי דפגרא, ואם כי לא היו עורך „שלחן" היו מגישים לפניו משקה לכבוד היום[19].

פרטים על סעודת ל"ג בעומר אצל בעל „צמח צדק" נרשמו ביומנו של הריי"צ מליובאוויטש, כפי ששמע אותם מפי אחד החסידים: „בעל „צמח צדק" היה נוהג לצאת חוץ לעיר „כנהוג מימי קדם". לאחר תפילת מנחה ביום ל"ב בעומר היו עורכים סעודה גדולה בבשר ודגים. בשעת הסעודה היו חוזרים על מאמר חסידות, מספרים ספורי חסידים, מנגנים ורוקדים, וע"פ רוב היו נעורים כל הלילה ומתפללים בהשכמה". „בשעה האחת עשרה היתה מוכנה סעודת חלב עם משקה יי"ש לרוב", ואחר הצהרים היה הרבי משמיע את דברו בחסידות"*[19].

בבית בעלזא היה „שלחן" ל"ג בעומר, השלחן הנכבד ביותר, בין השלחנות שהיו נערכים בימות החול בימי דפגרא, ואחד מחשובי החסידים אף נתכבד לשיר את פיוט „בר יוחאי" בניגון מיוחד שלא היו משמיעים אותו אלא בהזדמנות זו[20]. חתנו רבי חנוך העניך מאלעסק בעל „לב שמח" היה נוהג ביום זה לעבור לפני התיבה[21].

רבי אברהם מטשעכנוב היה עורך „סעודה לקרואים"[22], ואילו על שלחנו של רבי אריה ליב מגור, בעל „שפת אמת" היו מגישים בסעודת היום מאכלי חלב[23].

18 „אמרות טהורות", ע' ל"ז, ירושלם תשכ"ד.

19 בלוח „היום יום" נמסר „אצל אדמו"ר האמצעי הי' ל"ג בעומר, מיו"ט המצויינים „מען פלעגט ארוסגעהן אופן פעלד. ער פלעגט זיך ניט וואשען, אבער נעהמען משקה וואס מצד הבריאות האט ער עס ניט געטארט מען האט דאמאלס געזאהן א סך מופתים (דאס רוב מופתים איז געווען בנוגע קינדער), און א גאנץ יאהר האט מען געווארט אויף ל"ג בעומר".

19* „ליקוטי דיבורים", ליקוט ל', הוצ' „אוצר החסידים" תשי"ז, עמוד 1023, ושם נכללים גם חידושי תורה, שהשמיע הבעש"ט בסעודת ל"ג בעומר, על פסוק „ואהבת את ה' אלקיך".

20 מפי החסיד ר' מנחם לפקוביץ.

21 „לב שמח החדש".

22 „ויעש אברהם" והם מנהגי ר' אברהם מטשעכנוב.

23 מפי הרה"ח ר' חיים אלעזר אלטר, שאביו רבי מנחם מנדל מפאביאניץ היה נוהג כך, וכל מנהגיו ע"פ דרכי אביו, והדברים נתאשרו ע"י הרב החסיד ר' יצחק מאיר הכהן לוין, חתן האדמו"ר ראי"מ זי"ע. ראה לעיל הערה *19.

כשהרציתי הדברים לפני רבי יחיאל יהושע, האדמו"ר מביאלע — ירושלים, העיר שייתכן של"ג בעומר היה בבחינת חג קבלת תורת הנסתר כדוגמת מאכלי חלב הנהוגים בחג השבועות לרמז „דבש וחלב תחת לשונך" או שהדם נעכר ונעשה חלב וכו', וראה מאמרנו „ממנהגי חג השבועות", „המודיע", ערב חג השבועות, תשכ"ב.

על רבי ברוך מקאמארנא נמסר כי בל"ג בעומר היה משתטח על ציון אביו, כמו בכל יא"צ של אבותיו, וב„שלחן" שהיה עורך מפני אנשי שלומו היו שרים הפזמון „בר יוחאי" „הזכירו לפניו, השמיעו לפניו תורה ומעשים טובים של שוכני עפר", יזכור אהבתם וכו' ו„א־ל מסתתר" [24].

בעל „משמרת שלום" מציין שאבותיו היו עורכין סעודה בל"ג בעומר לכבוד ההילולא והיו מנגנים פיוט „בר יוחאי" „וכמדומה לי — הוסיף — שאבא מארי ז"ל, אמר בתוך הסעודה השבחים שאמרו החברים על רשב"י שבזוה"ק". והוא מוסיף מדיליה „ידוע מהאר"י ז"ל שרצון רשב"י שישמחו ביום הילולא דילה, ואין לנהוג אבילות ח"ו", ועל כן נהג שלא לאכול ביצים ביום זה, שלא יהיה ח"ו חשש אבילות — — שב ואל תעשה עדיף" [25].

רבי חיים אלעזר ממונקאטש „היה סועד בל"ג בעומר עם אנשי שלומו ביחד, ויום זה קדוש הוא לו ולבש הכובע („קאלפיק") המיוחד ליומא דפגרא, וכן לא הניח לאבל להתפלל בו לפני התיבה, ולשולחנו הלך ברגש וריח אשר ברכו ה', ואור פניו כמו שבת והי' אומר את דברי התורה בניגון המיוחד לשבת ויו"ט ובהתעוררות נפלאה, איום וקדוש, היה מזמר „בר יוחאי נמשחת אשריך וגו'" [26].

24 „מנהגי קאמארנא", בהוצאת הרה"ח ר' אברהם אבא זיס, תשכ"ה.

25 סימן ל"ח, ובהערות שם. יש להוסיף שבמנהגי מהרי"ל נמסר לא לאכול עדשים וכו' מסימני אבילות בימים שבהם אין אומרים תחנון.

26 „דרכי חיים ושלום" לר' יחיאל מיכל גאלד.

רבי מנחם מנדל שניאורסון מליובאויטש מציין בהערתו ל„ליקוטי שיחות" (ע' צ"ט): „צ"ע מה שבכמה מקומות וגם בדא"ח מובא ל"ג בעומר, אף שהנוסח של רבנו הזקן בסידורו, וכן מנהגנו לומר לעומר, וכן הוא בסידור שהתפלל בו הבעש"ט והוא ע"פ האריז"ל וכן בראשונים" ומשאיר ב„צריך עיון".

אף רבי אברהם מטריסק בעל „מגן אברהם" דן בדבר, ומסביר כי כדי להגיע לגימטראות המתאימות, יש לומר „ל"ג בעומר" אם כי בספירת העומר עצמה הנוסח הוא „לעומר".

ענין מיוחד בסיפור המובא ע"י ר' יצחק אלפסי במאמרו „בחצרות צדיקים": „רבי צבי הירש מזידיטשוב מצא רמז „ידיד נפש אב הרחמן" בגימטריא „רבי שמעון בר יוחאי". בשעה שהשמיע את הגימטריא באזני המסובים נמצא שם למדן אחד, שחישב ומצא שישנו הפרש של אחד: „ידיד נפש אב הרחמן" עולה 764, ואילו „רבי שמעון בן יוחאי" עולה 765. עוד לפני שנתן ביטוי להרהוריו, הרגיש רבי צבי הירש במחשבתו ופנה אליו „למדן שכמותך, הלא בגמרא כתוב „בן יוחי", בלי א', ואם כן משתווה החשבון" („מחניים", גליון נ"ו, ל"ג בעומר תשכ"א).

פיוט בר יוחאי ומחברו

בין הפיוטים, שיצאו מבית מדרשם של חכמי הקבלה ונתקבלו בתפוצות ישראל, שמור מקום מיוחד לפיוט „בר יוחאי נמשחת אשריך", המושר ברוב רגש לעתים מזומנות, וביחוד בל"ג בעומר, ביום הילולא דרשב"י.

מחברו החתום עליו בראשי החרוזות, הוא המקובל רבי שמעון בן לביא, מחבר הספר „כתם פז" על ספר הזוהר, המוכתר בתארים מופלגים „המקובל האלקי דנהירי ליה שבילי דנהרדעא, עיר וקדיש אין די באר, מעשה תקפו וגבורתו, נוראותיו ונפלאותיו, אשר עשה בספר נכתבים"[1].

נולד בספרד לפני הגירוש. בהיותו ילד קטן יצא עם משפחתו, עם הגולה אשר הגלתה מספרד, והתישב בפאס אשר באפריקה הצפונית, שם עסק בתורה ובעבודה, ובין היתר גם בחכמת הקבלה[2].

בשנת ש"ט, יצא מביתו בפאס והתכוון לעלות לאר"י, אך בעברו דרך טריפולי ראה „שלא היו יודעים דת ודין, ואפילו תפלה וברכות כתיקונן, ואמר בלבו כי טוב לו לקרבם לתורה וללמדם תורה וליראה את ה', וזה יותר מהליכת אר"י, וכן עשה, והצליח כמעט לגיירם והרביץ תורה שם". הוא נשאר איפוא בטריפולי ושם מנוחתו כבוד[3].

1 מהסכמות רבני ליבורנו לספרו „כתם פז", ליבורנו תקנ"ה.

2 לידי הר"ש בן לביא, שנפטר בשנת שמ"ח, לא הגיעו עדיין כתבי האר"י, שכן כתבים אלה לא נתפרסמו אלא עשרות בשנים לאחר פטירת האר"י, בשנת של"ב, אך סוד ה' ליריאיו, וחכמי הקבלה מציינים מקבילות בין דעותיו ובין מדרשי הקבלה מיסודו של האר"י. הר"ש בן לביא עצמו מעיר לגבי הרמב"ן שלא הגיע לידו ספר הזוהר, אך „אם לא היה ספר הזוהר, שבימיו היה עדיין טמיר ונעלם, הרי קבל מפה אל פה הענין עצמו".

3 „שם הגדולים" בערכו. מכיון שר"ש בן לביא נולד בספרד לפני הגירוש בשנת רנ"ב, ולדברי רבי אברהם אדאדי בספרו „ויקרא אברהם", נפטר בשנת שמ"ה, חי איפוא קרוב למאה שנה.

ענין מיוחד בסיפורו של ר' מרדכי כהן בספרו „הגיד מרדכי" (כתב יד, הספריה הלאומית ירושלם) על הסיבות לירידה הרוחנית בקרב יהודי טריפולי, בתקופה זו. בשנת ע"ר באו הספרדים שליחי המלך פרדינאנד באניות, פלשו לעיר טריפולי ויבנו בלילה אחד מגדל (ברג בולילה) ויפילו חתיתם על יושבי טריפולי. תושבי העיר מהם נמלטו לתאגורה וג'בל גריאן. בטריפולי היו אז כשמונה מאות משפחות יהודיות, מקצתם נתפזרו ולא נודעו קורותיהם. הנשארים עונו בידי האינקויזיציה וישברו עצמותיהם, ומקצתם הובלו בשביה

לדור ודור יספרו הימנו נפלאות שכן קידש שם שמים בחייו, וכן מסופר גדולת מעשי אותו צדיק אחרי פטירתו כי כל הבאים על קברו נענים שם בתפילתם ונושעים. פרשת קדושתו נתפרסמה לעיני כל הארץ לפני כחמשים שנה, כאשר האיטלקים כבשו את מדינת לוב, שהעיר טריפולי היא עיר בירתה. התושבים דמקומיים שקיבלו ביהודים ניסו להתנכל לציונו הקדוש, והדבר הובא גם לערכאות. השופטים הגבוהים וכן שרי המלוכה נשלחו מרומא לטריפולי, לעמוד על פתיחת הקבר ויפתחו את קבר איש האלקים, וכולם הופתעו, שכן מצאו את הקדוש רבי שמעון מעוטף בטלית, מציץ וגופו שלם, כאילו מחדש הניחוהו שמה, ונתפרסם אז בעתונים מעשה ה' כי נורא הוא"[4].

בטריפולי לא היה אז ישוב יהודי, מפותח ובעל יכולת, ועל כן נשארו ספריו של ר"ש בן לביא, וביחוד ספרו "כתם פז" טמון בכתב יד למעלה ממאתיים שנה, עד אשר נדבה רוחם של יחידי סגולה, אנשי חיל הגבירים ומעולים מטריפולי, להביא את הספר לדפוס"[5].

בר יוחאי בסדר קבלת שבת

לעומת זאת זכה שירו "בר יוחאי נמשחת אשריך", להתפשט בצבור, וכבר בימים ההם קבעו חכמי הקבלה מתלמידי האר"י בצפת, את מקומו בסדר קבלת שבת, לפני "מזמור שיר ליום השבת".

בסדר "קבלת שבת", שנקבע ע"י תלמידי האר"י כלולים חמשת מזמורי לכו נרננה (תהלים צ"ה—צ"ט), מזמור לדוד (שם כ"ט), השיר "לכה דודי" לר"ש

ונמכרו לעבדים ונפדו בידי אחיהם, וזוהי הסיבה שר"ש לביא מצא את שארית הפליטה בטריפולי בדלות חומרית ורוחנית.

כן הוא מוסר כי מלבד חכמתו המופלגת בתורת הנגלה והנסתר, היה הר"ש לביא גם תוכני ורופא ונתקבל כרופאו של יחיה פאשה, מושל טריפולי, והיה מכובד מאוד בעיני שרי הממשלה.

ראה מאמרו של גבריאל קרח על רבני לוב בקובץ "יהדות לוב", ת"א תש"ך, ע' 66.

4 הרא"ז מרגליות מביא בהקדמה לספרו "ביאור השיר בר יוחאי" (ירושלם תש"ב) מסורת שבעל פה בידי יהודי טריפולי, כי קברו היה ברשות המוסלמים, שבנו עליו כפה. עם הכיבוש האיטלקי, ניצלו היהודים את המתיחות שבין השלטונות והמוסלמים, כדי לדרוש את העברת הציון לרשותם, והשלטונות הרשו להיהודים את העברת עצמותיו לבית העלמין היהודי ושתי נוסחאות מצויות על כך. לפי גירסא אחת הועברה גופתו לבית העלמין היהודי וקדושתו נתגלתה לעיני כל, כנ"ל, ולפי גירסא אחרת לא ראו היהודים את עצמם זכאים לנגוע בציונו ועל משכבו ינוח בשלום.

5 הספר הובא לדפוס בשנת תקנ"ה בליוורנו, וכפי שצוין בהקדמת המגיה והמו"ל ר' יעקב בן נאים, ניתן השם "כתם פז" על ידי החיד"א, שהוא בגימטריא "שמעון לביא ז"ל" עם הכולל.

אלקביץ, וכנראה שלפני מזמור שיר ליום השבת (שם צב) נכלל גם השיר „בר יוחאי״.[6]

חכמי הקבלה המליצו על שיר זה וראו בו „סגולה נפלאה להארת הנשמה, כי האותיות מחכימות, והוא מיוסד ומסודר דרך המעלות, סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, למעלה למעלה, עד לראש כל הכתרים״.[7]

בתקופה ההיא האירה הארץ מחכמת הקבלה, וכאשר תלמידי וגורי הרמ״ק והאר״י העבירו לחו״ל את הנהגות הקבלה, וכן סדרי התיקונים מיסודו של האר״י, הועבר לאירופה סדר קבלת שבת, והשיר „בר יוחאי״, שהגיע קודם לכן מטריפולי לצפת, הועבר על ידם לחו״ל.[8]

מזמורי קבלת שבת נשתלבו בסדר התפלה של ליל שבת בקהילות ישראל אשר באירופה המזרחית, כדברי רבי יוסף יוזפא האן נוירלינגען, בעל „יוסף אומץ״, ששימש „ראש לדיינים לבני ישיבה דק״ק פרנקפורט ענ״מ״ [ש״ל—שצ״ץ], המספר כי בשנים האחרונות נתקבל בקהלתו מנהג קבלת שבת: „סדר קבלת שבת שנוהגין פה מחדשים מקרוב באו, הוא מנהג יפה וטוב״, וכן הנהיג בקהילתו גם אמירת „לכה דודי״ בשינוי קל, לעומת זאת לא קיבל את המנהג לומר „בר יוחאי״: „השיר שמוזכר בו בן יוחאי איננו אומרו לרוב עומקו בקבלה״.[9]

6 „תיקוני שבת״, קראקא שע״ב. בדברי הלוואי מציין המהדיר ר׳ יהודה ב״ר דוד הכהן מתושבי בודון: „אמר המדפיס מצאתי באמתחות כתבי הרב א״מ ע״ר ז״ל [אבי מורי עטרת ראשי זכרונו לברכה], וזכותו יגן בעדינו ובעד כל ישראל, כי לו נאה להודות בהלל ושבח לפני מי שאמר נעשה אדם בעבורו, שזכה וזיכה את הרבים, ושמעתי מא״מ ע״ר ז״ל וגם מחכמים גדולים אנשי השם בארץ הקדושה, כי מי שהאיר ה׳ רוחו עליו, אף בחו״ל, והוא מארי קבלה, ינגן פזמון זה, והוא סגולה נפלאה להארת הנשמה — — — וכן מצא אחר זמן זמנים שהוא בדפוס, והוא זה „בר יוחאי נמשחת אחריך וכו״. בנוסחאות המאוחרות של התיקון הושמטו הפרטים האישיים „אמר המדפיס מצאתי וכו״ וכן „ושמעתי מא״מ ע״ר״ ונאמר סתמית „ושמעתי מחכמים גדולים אנשי השם, והנוסח המקוצר נתלווה מעתה לשיר בספרים שם הובא.

יש מקום להשערה כי השיר נכלל כבר במהדורה ראשונה של סדר „תיקון שבת״, (ויניציאה שנ״ו מהדורה זו לא היתה לפני והשתמשתי במהדורת קראקא שע״ב) שכן בספר „היכל ה״ לר׳ יחיאל אשכנזי (ויניציאה שס״ה) נדפס השיר בשם „פזמון הרשב״י לקבלת שבת״.

7 מדברי ההקדמה של ר׳ יהודה הכהן ל„תיקוני שבת״, (קראקא שע״ב).

8 בהשלמות לתיקוני תפילות (קרית ספר ל״ח) מציין ר׳ י. יוסף כהן כי המו״ל ר׳ יהודה הכהן התכוון להביא לדפוס כוונות לתפילות ופירושים בדרך הקבלה, אולם חכמי קראקא התנגדו לכך, אם כי השלימו עם הכללת השיר „בר יוחאי״ שנמצא בין כתבי אביו ר׳ דוד הכהן בעל „מגדל דוד״ על גיטין ותלמידו של הרמ״א. לדעת החיד״א היה גם תלמיד המהרש״ל. נמנה כנראה, בין אלה שהעבירו מנהגי המקובלים מאר״י לקהילות אשכנז.

9 סימן תקפ״ח, ראה גם מאמרו של י. יוסף כהן על התפשטות מנהג קבלת שבת בספר

השיר לא נתקבל אמנם בסדר התפלה של קהלות אשכנז, אולם חכמי הקבלה נהגו לשיר אותו לעתים מזומנות, וכאשר ר' יששכר בער מקרעמניץ, בעל „יש שכר" על הכרעות ההלכתיות בזוהר, הביא לדפוס בשנת שע"א את ספרו „אמרי בינה", והוא „ביאור מספיק" על כל מלות זרות הנמצאים בספר הזוהר, הדפיס בראשו את השיר „בר יוחאי", והכתיר אותו „שיר שבח להרשב"י זצ"ל, הובא מארץ הקדושה"[10].

הפיוט חזר ונדפס פעמים רבות במהדורות הבאות של תיקוני שבת, וכך נתפשט בקרב רבות מקהלות ישראל, ומתוך המהדורות הבאות של „תיקוני שבת" אנו למדים גם על מדת התפשטותו. כאשר הובא לדפוס בפראג בשנת תי"א סדר תיקוני שבת עם פירוש „מנחת יעקב" הושמט, הימנו השיר „בר יוחאי", ומכאן שבקהילות אשכנז לא נפוץ ביותר, אולם נכלל ב„תיקוני שבת" שנדפסו בליבורנו, כגון „תיקוני שבת מלכתא" (ליוורנו תרנ"ד) וכן בסדר „תיקון שבת" (ליוורנו תקס"א) „המסודר ומתוקן באופן הייתר נאות עם מזמורי קבלת שבת ותפלה, המסודרים מפי איש אלקים קדוש הוא הרב מהר"ש שרעאבי[11].

כאמור נתקבל השיר במרבית תפוצות ישראל אך, נשתמר בו ייחודו הארץ־ישראלי, וכיתר שירי בר יוחאי נמנה מסימני ההיכר של אר"י. כאשר ר' משה ריישר חיבר את ספרו „שערי ירושלם" „שנבנה על יב שערים, בכל שער מבואר דברים חדשים ונפלאים מעניני ארה"ק", ראה זה כטבעי לקבוע שער מיוחד „זמרת הארץ" הפותח בשירו של הר"ש בן לביא, ואחריו באים יתר שירי בר יוחאי[12].

בסידור „תכלאל", הכולל כל תפלות השנה כמנהג תימן (ירושלם תרנ"ד), כולל השיר כ„פזמון נאה מאר"י, שמסדרין בכל ערב שבת בסדר קבלת שבת", ומדברי ר' יעקב ספיר, המביא בספרו „אבן ספיר" את מנהגי תימן, מסתבר כי

הזכרון לבראון (בדפוס), ירושלם תשכ"ו.

הסבר נוסף לאמירת „בר יוחאי" בסדר קבלת שבת מצוי בדברי המבוא לשיר, שנדפסו בשולי ספר „תפוחי זהב", (קיצור „ראשית חכמה" מנטובה שפ"ג): „וכוונתו לאמרו עם קבלת, שבת, קודם שיאמר „בואי כלה", שזכות התנא האלקי יעזור אוהבי תורתו, לזכות אותם בתוספת נשמה יתרה ממקום גבוה, וסימן ר"ת של שורה ראשונה (703), שהן בגימטריא שבתא (703), וקורא לך שיר חדש, כי הוא סוד חידוש הנשמה ביום שבת".

10 אגב סידור והדפסת הספר כולו, בן מ"ד דפים כפולי טורים, הושלם תוך שבועיים ימים, בשער הספר נאמר „והיתה התחלתה ביום א' י"ב כסלו שע"א", ואילו בסופו „ותשלם כל המלאכה, מלאכת שמים, יום ג' כ"ח כסלו שע"א, לפ"ק".

11 סדר זה אינו כולל את השיר „לכה דודי", שכן המקובלים מבית מדרשו של הרש"ש אינם אומרים אותו, וכנראה במקומו, כלול בו שירו של הר"ש בן לביא.

12 בשעה שרבי ישראל בק הדפיס בשנת תרכ"ב בבית דפוסו בירושלים את הספר „מלאכי קדש" והוא „שיר היחוד אשר תקנו בני משה רבינו עליו השלום, מעבר לנהר סמבטיון, ומשם הובא לארץ ספרד ע"י סוחר אחד", הדפיס בעמודו האחרון את השיר בר יוחאי „כחס על הנייר שלא להוציא חלק, אציגה זמר נאה לליל שבת ויו"ט".

רק לאחרונה נתקבל המנהג בתימן „וזה מקרוב באו בזה, סדורי נוסח ספרד החדשים, ושם השירה החדשה בר יוחאי, קדוש יאמר לו, עד כי נקל להם למצוא בו תילי תילים רמזים וסודות תעלומות וחכמה, ולכן זקן חכמת הקבלה יקום ויעמוד מעוטף בשחרות טליתו, ברגש קדש ובמורא איומה והתלהבות עצומה, ומזמר זה השיר בגודל שלהבתיה, וכל הקהל עונים „בר יוחאי", אחר כל חרוז בנעימה רבה". —

מועדו של שיר זה נקבע בסדר קבלת שבת, ואמנם יש קהילות שבהן נוהגים להשמיע אותו בין קבלת שבת לתפלת ערבית, ביחוד בשבתות שבין פסח לעצרת, ויש שכללו אותו בין זמירות ליל שבת, הנאמרות בעת הסעודה, ובכל ארצות המערב [מדינות אפריקה הצפונית] שם חי ופעל הר"ש בן לביא נכלל השיר במחזורים[13].

כמובן שהשיר נכלל בסידורי התפלה המיוחדים לשבת כגון „תיקוני שבת" (לינעויל תקנ"ט). אף בספר שערי צדק (שאלוניקי תק"ס) מעין סידור לכל השנה, הובא השיר מיד לאחר תפלת ערבית ליל שבת עוד לפני „שלום עליכם". במנהגי האשכנזים אין נוהגים לומר „בר יוחאי" בין זמירות ליל שבת, אך בסדר זמירות של שבת „שלשה ספרים נפתחים", שהובא לדפוס בלבוב תרס"ה, כללו גם את הפיוט „בר יוחאי"[14].

יהודי פרס שרים את בר יוחאי במקורו העברי רק בשבתות, ואילו בל"ג בעומר הם שרים את השיר הזה בתרגום פרסי אשר בידם[15].

ביחוד משמיעים שיר זה בעוז ותעצומות, ביום ל"ג בעומר הוא יום הילולא דרשב"י, והוא נכלל בכל התיקונים של למוד ל"ג בעומר, לכל נוסחאותיהם ובכל המהדורות, אם בראש הספר או מיד לאחר ה„אידרות"[16].

מנהג ארץ ישראל מובא ע"י הריא"ז מרגליות: „ופה בארצנו הקדושה הספרדים נוהגים לשירו בכל ליל שב"ק אחר קבלת שבת, ובצפת ת"ו ובמירון נוהגים לשירו גם אצל האשכנזים בכל בתי הכנסיות בכל ליל שב"ק קודם אמירת „כגוונא" לפני

13 ספר „מלכי רבנן" בערכו של הר"ש בן לביא: „השיר בר יוחאי נדפס בכל מחזורי תפלה, שנוהגים לאומרו בכל המערב, בליל שבת קדש על השולחן, קודם הסעודה".

14 וכן במהדורת „זמירות של שבת" לנ' בן מנחם, ירושלם תש"ט.

15 זכרונות על מנהגי יהודי פרס מאת חנינא מזרחי, הובא לדפוס מכתב ידו בספר המועדים ע' 365.

16 מכאן הועבר גם לסדר „תיקון ליל שבועות והושענא רבה". בסדר הדרת זקנים (ליוורנו תרט"ז) הוא מובא לאחר אידרא זוטא: „ונוהגים לשוררו בקול נעים אחר כל לימוד זוהר לעורר זכותו באתערותא מלתתא לעילא, והוא סגולה נפלאה להארת הנשמה, ובפרט בליל שבועות והושענא רבא אשר עלה במעלה".
במהדורות מועטות הוכנסו שינויים קלים בפיוט, וכך למשל נוספה במהדורת „סדר תיקון ל"ג בעומר" (שאלוניקי תק"צ) חרוז נוסף בסוף השיר שבו באה לביטוי במיתה הגאולה: „בר יוחאי, זכותו יגן עלינו, ויבוא משיח צדקנו, במהרה יבוא ויגאלנו, ואמרו כל העם אמן", והחרוז הוזר „בר יוחאי נמשחת אשריך", וכן במהדורת שלוניקי תר"ז במהדורת איזמיר תקי"ד חתימת החרוז שונה „ונקריב קרבנות לפניך".

ברכו, ובשאר ערי אה"ק נוהגים האשכנזים החסידים לשירו בליל שב"ק, קודם ל"ג בעומר, קודם "כגוונא"[17].

בתנועת החסידות נתפשט שיר זה במנגינתו המקובלת, ביחוד בסעודות ההילולא שהיו נערכות באהלי צדיקים בל"ג בעומר, אולם משמעות מיוחדת נודעת ביום ההילולא "שמזמרין אותו בכל תפוצות ישראל, החוגגים שמחת ההילולא דרשב"י, ומה גם במירון, אשר אין לתאר גודל השמחה והחדוה והדבקות אשר מרגישים אז, בעת שפותחים בשירה ובזמרה, לשיר בשיר הקדוש הזה, אשר ממש שנפתחו כל שערי שמים, משמחה וחדוה דקדושה, יותר מכל השירים ששוררים שם, והספרדים עוד מזמרים אותו בנגון הידוע, אשר עוד נגן בו הרה"ק מחבר השיר הקדוש הזה, ואצל האשכנזים נשתנה מעט בניגון השיר, ויש שמנגנין אותו בנגונים שונים, ואלו ואלו בשירה משוררים וברנן מרננים, ובקול מקדישים, ובקושט השיר, מקשיטים קישוטי קידושי מעלות דרבי שמעון"[18].

רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, שביקר במירון בשנת תר"צ, התלהב ביותר בשנת השמעת השיר כדברי רושם מסעו: "ואחר התפלה וחליצת התפילין והטלית קירב רבינו שוב למקום הקודש, שכנגד המערה כנ"ל, לזמר "בר יוחאי נמשחת אשריך וכו'", בניגון המיוחד שם לזה, עם חברותא קדישתא די בארעא דישראל העומדים מסביב, חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין, ואדמו"ר בתוך העגולה ומחול לצדיקים התעלס באהבים, ברגש הקודש ואש להבה בריקודין ודביקות נפלאה ונתלהבו כל העם בבכי של שמחה, וכולם פותחים את פיהם בקדושה וטהרה, בשירה ובזמרה, "אשרינו מה טוב חלקנו, ומה נעים גורלינו, שזכינו לראות ולשמוח בשמחת מצוה הלזו"[19].

החרוז "זכותו יגן עלינו" מצוי גם ב"שער שמעון", כת"י, משנת תק"ע. במהדורה שניה שנכתבה בשנת תק"צ, הושמט חרוז זה, וראה לעיל עמוד פ"ט הערה 2.

17 הקדמה לביאור השיר בר יוחאי, ירושלים תש"ב, ע' כ"ב.

18 שם. הרה"ח ר' שלמה אליעזר מרגליות מספר שאביו הריא"ז שאל את רבי יואל טיטלבוים מסאטעמר — ירושלם אם יש לשיר את השיר "בר יוחאי" בניגון הידוע במירון גם בימי בין המצרים, והלה הורה להן מטעם "דשיר הקודש הוא מיוחד בשבחיו של הרשב"י ובאתרא דמר מותר לשיר בשבחיו הקדושים" (קונטרס "עניני הלולא דרשב"י", הנספח לספר "טעמי המנהגים", הוצאת אשכול, תשי"ז).

19 "מסעות ירושלם" לר' משה גולדשטיין הוצאת הר"צ מאשקאוויטש, עמוד קס"ח, ירושלם תשכ"ג.

ממעיני הישועה

מדור לדור יסופר על הנסים והנפלאות שנעשו במירון, בזכותו של אותו צדיק הרשב"י, שהכריז בשעתו: „יכול אני לפטור את העולם כולו מן הדין", וכדברי ר' יוסף סופר באגרתו „עדות ביהוסף": „וסיפרו לי מעשים נפלאים מזה המקום קודש"[1].

תלמידו של הרמב"ן, שעלה לאר"י בעשרות השנים הראשונות לאלף הששי, ובקונטרסו „תוצאות ארץ ישראל" רשם פרטים על קברי התנאים והצדיקים בארץ הקודש, מתאר את ההתאספות ההמונית לתפילה, במערת שמאי והילל במירון: „שם מתקבצין כל ישראל והישמעאלים בפסח שני, וישראל מתפללים שם, ואומרים שם מזמורים, וכשהם [רואים] יוצאים מים בתוך המערה, כולם שמחים כי הוא סימן שתתברך השנה, והרבה פעמים שלא נמצאו שם מים, ובעת תפלתם היו נראים המים כהרף עין"[2].

כמאה שנה ומעלה לאחר מכן מתאר תייר אלמוני מקנדיא את ביקורו באר"י ומדבריו מסתבר כי תפילות אלו נערכו על ציונו ובית מדרשו של הרשב"י במירון, וכך הוא מספר: „ואין שם מים חיים כלל, עד שלא יוכלו לדור שם בני אדם, מהעדר המים, אך יבואו העברים שלש רגלים, לראות קבורות הצדיקים החשובים הנזכרים, וביחוד קבורת ר' שמעון בן יוחאי, ויתחננו עם תפלות, סליחות ותחנונים לא-ל יתברך, שיתן להם מים, שיוכלו לעמוד שם ימים אחדים, ומיד יבוא מטר, והישמעאלים ימלאו הבורות שלהם וכליהם מים, אז יתנו ליהודים לאכול ולשתות כל מעדני מלך"[3].

מסורת זו מתאשרת ע"י ר' יצחק לטיף מאיטליה, ששמע על כך מפיו של זקן

1 אגרות אר"י, ע' 304.

2 מסעות אר"י, ע' 90.
עד כמה שידוע לנו כאן מקור ראשון להיאספות המונים לתפילה במקום זה, וריכוזים המוניים אלה נזכרים ע"י רושמי הקורות, שאינם מבני ברית, כגון הגיאוגרף הערבי, אל דמשקי, המספר: „במירון מערה ובה ארונות, והיא יבשה כל השנה אין בה טיפת מים, ובבוא מועד השנה ונאספו אליה יהודים מארצות רחוקות וקרובות, ופלחים וכיוצא בהם, ועשו שם כל אותו היום בתוכה ומחוצה לה, והיא יבשה, והנה בטרם ידעו דבר וראו פתאום את המים יוצאים מתוך הארונות ניקווים במערה משך שעה או שעתיים, ופוסקים שוב, ואותו יום יום חג הוא ליהודים, ונשאו עמהם את המים אל ארצותיהם הרחוקות והקרובות, ביבשה ובים, וקראו להם מימרון". וסופר אחר, בן דורו, מציין גם את התאריך, מחצית אייר.
א' יערי, המביא מקורות אלו במאמרו על „תולדות ההילולא במירון", תשכ"ב (הדפסה מיוחדת), מעלה השערות בקשר למועד ההיאספות, אך אין כאן מקום לבירור זה.

3 מסעות א"י, ע' 113.

בן שבעים, ובאגרתו מירושלם, בשנות ר"מ—רמ"ה לערך, הוא מספר על הנפלאות שנעשו על קבורת הילל ושמאי: „בשני בצורת הלכו אנשים ונשים, והתפללו תוך המערה ושמע ה' ויענם במים, ויתמלאו תחילה אבנים אשר יש להם קיבול במערה תחילה וישתו, אחר יתקשרו שמים בעבים, וימטיר והארץ תתן את יבולה, וניסו אם נדה ביניהם לא יעתר להם" [4]

רבי משה באסולה שעלה לארץ, לאחר כארבעים שנה, בשנת רפ"א, מספר אף הוא על המים המצויים במערת הלל הזקן ותלמידיו: „ואדם משיב ידו בם, ויש בם מים מתוקים, ואני שתיתי מהם, ופליאה היא מאין באים שם המים, ועוד מאחר שהם מכונסים, איך הם טובים לשתיה, וגדולה מזאת כי הכל מעידים ונשבעים, כי כשיכנסו לשם קהל רב ומתפללים, מיד המים מתרבים ושופכים בארץ", אם כי הוא מוסיף: „אמנם בימי לא היה כן".

„גם אומרים כי נס אחר נעשה בו, כי באים היהודים שירה גדולה, וכל אחד מדליק נרות תוך המערה סביב, ואם נכנס בה אשה נדה מיד תכבינה הנרות, כולם מעידים ונשבעים שהוא אמת, ואנכי לא ראיתי" [5].

בימיו של מרן בעל „בית יוסף" היו עולים לציוני רשב"י ובנו כל פעם כשהיתה שנת בצורת, וכך נמסר ב„מגיד מישרים" כי הגשמים ירדו בעקבות הקפות מסביב לציוני הרשב"י ובנו. פעם אחת כאשר ירדו גשמים בחג הסוכות, ומרן הצטער על כך, נתגלה לו ה„מגיד", אור ליום כ' בתשרי, ואמר לו: „והא גשמים דאתי לא הוו דוגמת שפך לו קיתון על פניו ח"ו, אדרבה נתקבלו דבריכם, ור' שמעון בן יוחאי ובנו שמחו לקראתכם בקרותכם זוהר על מערתם ובכפר הסמוך להם, אלא כיון דהקפתם לר' אלעזר בד' מינים הבאים לרצות על המים, נתעוררו המים ובאו, ואילו הייתם מקיפים פעם אחרת היו רוב גשמים באים לעולם כמו בימי חוני המעגל — — — וכלל זה יהיה בידכם, כל זמן שהעולם יהיה צריך לגשמים ביותר תלכו ותקיפו הצדיקים הנזכרים ותענו, ועל כל צרה שלא תבוא על הציבור, תקיפו אותם שבעה פעמים ותענו" [6].

מסורת התפילות במירון על כל צרה שלא תבא נמשכה לדורות הבאים: „ובעת עצירת גשמים, רחמנא ליצלן, הולכים להתפלל, ופעם אחת כשהלכו, הייתי גם אני עמהם, והתפללנו בציבור וקראנו בספר תורה אשר שם, והיה לנו שעשועים רבים תודה לא־ל, וכן בכל עת רצון, מתפללים שם על גאולתנו, ועל פדות נפשנו בקרוב בימינו" [7].

רבי ישעיה הלוי הורביץ, בעל השל"ה, שעלה לאר"י בשנת שפ"ב, מספר לבניו על תוכנית ביקורו בציון הרשב"י, ומוסיף „אקח הזוהר, כי כמה נסים יארעו שם, כי צריכים ללמוד הזוהר באימה וביראה ובדבקות גדולות, ואח"כ לשמוח הלב שמחה

4 אגרות אר"י, ע' 96.
5 מסעות א"י, ע' 140.
6 מגיד מישרים פרשת אמור, וראה לעיל במאמרנו על העליה לציונו של הרשב"י.
7 „חבת ירושלם", מאמר רננו צדיקים, ירושלם תר"ד.

רוחנית, ולא שום אבילות ועצבות, כי באלה חפץ רשב"י והוא בדוק ומנוסה"[7].

דורות קדומים עמד ציון הרשב"י במרכז קברות הצדיקים, שאחינו בני ישראל היו משתטחים שם ומרבים שם בתפלה לפני המקום, וגדולה זכותו של אותו צדיק שרבים היו נושעים ונפקדים לטובה לאחר תפילתם במקום הקדוש הזה.

שמע הישועות והנפלאות לאחר השתטחות במקום, הגיע למרחוק, ומעתה החלו קרובים ורחוקים נוהרים לתפילה במירון, ואף שאינם בני ברית הכירו בקדושת המקום, כסיפורו של ר' יוסף סופר בעל „עדות ביהוסף" על הנפלאות שאירעו בימיו במקום קדוש זה. בימיו אירעה רעידת אדמה גדולה בצפת: „וכשיצא הרעש על הארץ [בחדש חשון תקכ"ב] באו כל הישמעאלים והערלים שבאותו מקום, לזה הבנין של רשב"י ז"ל, והדלת היתה סגורה וצעקו כולם כאן, ופתחו פיהם: „רבי שמעון, רבי שמעון, מאחר שאתה אדם גדול בעולם וחשוב, וגם שמענו מפי אבותינו מחשיבותיך, וגם בעינינו אתה חשוב, פתח פתחך", ומיד נפתחה הדלת מאליה, והלכו כולם לפנים, וגם הבתים שלהם ונשיהם ניצלו, ולא היה להם היזק כלל, ועכשיו הוא, רבי שמעון, חשוב בעיניהם מאד ביותר".

בהמשך האגרת הוא חוזר לענין זה, שכן לאחר חדשים מספר היתה רעידת אדמה נוספת: „כשהיה רעש שני [ו' כסלו] ברחו כולם, היהודים וערלים וישמעאלים, לבנין של רשב"י ז"ל כבפעם הראשונה, וכשבאו קרוב לשם ראו כולם שהבנין כולו הגביה והתנשא את עצמו למעלה וקפץ באויר כמו אדם מלמטה למעלה ומלמעלה למטה, וכיפה מלמעלה של זה הבנין, התחלקה לשני חלקים, לחצאין, והיו פתוחים לשנים. כיון שראו זאת נפלה חרדה גדולה עליהם, ונתחלחלו מאד ופתחו כולם וצעקו „רבי שמעון רבי שמעון, אם הבנין שלך כך הוא, מה יהיה סופנו עמנו?" וזה היה יותר מחצי שעה, ואחר כך שקטה הארץ, שקט הרעש ועמד הבנין על מקומו, והכיפה של מעלה שנתחלקה לשני חלקים, נתחברה יחדיו כבראשונה ולא היה להם היזק כלל, והאנשים שבאו לשם ראו הנס הגדול בזה הבנין, בחוץ ובפנים, אם יש איזה סימן או איזה חריץ בבנין, ולא נמצא כלל שום סימן או סדק בחומה, שהיתה כבראשונה"[9].

ר' חיים הלוי הורביץ בעל „חבת ירושלם" מספר אף הוא: „מהולל אקרא ה', אשר זיכני להיות במירון, בל"ג בעומר שנת תקצ"ט לפרט קטן, ואספר נס גדול, אשר קרה ביום ההוא אשר עיני ראו ולא זר, ויהי בעלות כל העדה הקדושה, אנשים נשים וטף, על גג המדרש של התנא רשב"י להתענג ולהביט בהילולא, ויפול ילד קטן כבן חמש שנים מגג העליה, והגג היה גבוה כמו שלושים אמה, והילד בנפלו לארץ היה כמו מת ממש, ובהיוודע הדבר לקהל ויספקו כף, באמרם מת הילד, ואביו הולך ובוכה על בנו, ויצו רופא אחד אשר היה שם כי יקיזו דם לילד, ויחי הילד והתחיל צועק „הוי אבי", ובהישמע בכי הילד וישובו כל העם „שמחתם"... והקדוש ברוך הוא שלח רפואה שלמה לזה הילד, עד כי למחר נעשה בריא אולם

8 „אגרות אר"י", ע' 218.

9 שם, ע' 305. אף בעל „אהבת ציון" מספר: „גם הנכרים מנדבים שמן על קבר רשב"י ובנו רבי אלעזר, ונשבעים זה לזה בשם שמעון שבמירון וכמה פעמים ניצלו בזכותו".

ממש, והיה שמח בתוך קהל ועדה עם אביו, אז ידעו כולם, כי רק בזכות התנא אלוקי נתרפא הילד לבל תושבת שמחתו״ [10].

אף רבי יהודה ליב מפולטישאן, בעל ״שו״ת מהרי״ל״, מזכיר בתיאור ההילולא: ״ונתתי שמן על רבי מאיר בעל הנס ונושעתי בזה״ והוא מוסיף לספר ממשמע אזניו וממראה עיניו: ״והנה בהשמחה ראיתי בעיני, שהיו שני אנשים שהיו להם משקה, והיו מבקשים מכל אחד להתכבד במשקה שלהם״. לשאלתו על מה ולמה סיפרו בעצמם כי שניהם היו זקוקים לפקודה ממרום אולם בעז״ה נושעו. לאחד מהם נולד ילד ראשון ארבעה עשר שנים לאחר נשואיו, ואילו לחבירו נולד הבן הראשון עשר שנים לאחר נשואיו.

כיצד נפקדו? בשמחת ההילולא הכריז האחד בקול: ״אני מנדר שמונה עשר ראטיל משקה על שמחת רשב״י בל״ג בעומר, יהי רצון מלפני אביו שבשמים, שיעזור לי ה׳ בזו השנה ויפקדני בבן זכר״. כל העם ענו בקול ואף חברו הצטרף אליו בברכתו ״אמן״. בשנה ההיא נתעברו רעיותיהם וילדו להם בנים, ובשנה זו הגיע זמן התגלחת לשני הילדים והם שילמו נדרם ועלו למירון להודות לה׳ על שפקד אותם בזכותו של אותו צדיק, ולערוך שם את התספורת הראשונה לילדיהם [11].

הפליג בכך בעל ״הילולא דרשב״י״, התובע ״מי שדר בארץ ישראל צריך ומצוה היא ליסע על ל״ג לעומר למירון, להיות שם על ההילולא רבתי — — — ובודאי יושע שמה בכל משאלות לבו לטובה״.

״הרבה מאד אגדות ומעשיות מעשי נסים יסופרו ממירון עד אין שיעור והכל אין חידוש לנו, כי במאריה דאתרא דקדישא הדין הוא בעל הנס, נקרא כמו שמצינו (במסכת מעילה י״ז ע״א) שקראוהו ״מלומד בניסים״ — הוא מוסיף — ״והנה הגם שאין מקום כאן לסיפורי מעשיות אבל בכל זאת לא אוכל להתאפק ולעצור מלספר מעשה זה מעשה נס נפלא כי נורא הוא, אשר בעינינו ראינו, והנני עד ראיה לספר בקהל מעשה נס ופלא, מה שראיתי בעיני, בהיותי במירון על ל״ג לעומר בשנת תרפ״ג, שחל אז ביום הששי, ושכמעט רוב הקהל מאלפי ישראל, נשארו אז במירון לשבות שם את יום השבת, וטעמנו אז טעם שמחת שבת עילאית, פלאית״.

ביום שבת בבקר אחר תפלת מוסף נשמע קול רעש גדול בגלל מותו של ילד ספרדי, שרק ביום שלפניו נערכה תגלחתו הראשונה כמנהג. בשעתו נדרה אמו לערוך במירון תגלחתו הראשונה וקיימה את נדרה. ״בעיני ראיתי — הוא מספר — את הילד, מונח בחדרו על הארץ, ירוק ומת. כולם נצטערו מאד על אבדן נפש אחת מישראל, וכן השתתפו כצער אמו, ומרוב צער לא יכלו בשום אופן לעשות ״קידוש״ ולסעוד את סעודת השבת״.

והנה פתאום קמה אמו, נטלה את הילד המת על ידיה, וירד עמו למטה בביהכ״נ שעל יד הציון הקדוש והניחה אותו על הרצפה ובקול מר פתחה בצעקה ״הוי, צדיק צדיק, רבי שמעון. אני, אמתך, באתי לכאן לכבודך, לגלח בני היחידי,

10 ״חבת ירושלם״, מאמר ״רננו צדיקים״, ירושלם תר״ד.
11 בפתיחה ״טל ירושלם״ לשו״ת מהרי״ל, ירושלם תרל״ג.

הראשון, אשר נתן לי השי"ת בזכותך, וקיימתי נדרי אשר נדרתי, ואתמול הביאותיו חי ועשיתי לו התגלחת בשירים ובזמרה ובתוף ובכנור ומשתה ושמחה, ועתה איך אסע מכאן בבושה ובכלימה בלי הילד ובאיזו פנים אבואה הביתה". קולותיה ובכיותיה נשמעו בכל החצר ולב מי לא נמס כמים לשמוע את קול צעקתה. משסיימה את תפילתה קמה מעל הארץ והמשיכה בתפילתה „צדיק, צדיק, דנני מניחו לפניך כמו שהוא, ואנא ממך שאל תביישני ואל תחזיר פני ריקם, ותהזירו לפני חי ובריא, כמו שהביאותיו אתמול לפניך, ויתקדש שם שמים בעולם, וידעו כי יש ה' וצדיקים שופטים בארץ".

לסגולה סגרו את דלת ביהכנ"ס ולא נשאר שם איש, מחוץ לילד השוכב על הארץ וכעבור רגעים מספר נשמע מביהכ"נ צעקת הילד לאמו. משנפתחה הדלת, והנה הילד קם על רגליו וצועק „אמי, תנה לי מעט מים, כי צמאתי". כל הקהל באו לראות הילד החי. אף הרופאים שנאספו שמה לבדוק את הילד הודו ואמרו שאין זה בדרך הטבע כלל, וכל העומדים שם ברכו ברכת „מחיה המתים".

גדולי החסידות היו משגרים אגרות לארץ ישראל, ובהן בקשות להזכיר את שמות הנזקקים לישועה ליד ציון הרשב"י, ואף לנדר צדקה, ונשתמר בידינו מכתבו של רבי בן ציון הלברשטם מבאבוב, לאחד מאנשי שלומו בארץ הקודש, בו הוא כותב „היות ששמע מפי אנשי ארצנו הקדושה, שקבלה בידם סגולה לחשוכי בנים, רח"ל, לנדב ח"י ראטל משקה, ביומא דהילולא על ציון התנא האלקי רשב"י, לכן הוא ממנה אותו „שליח מצוה, להזכיר לטובה את הזוג ר' — — — — עם זוגתו — — — שיפקוד השי"ת אותם בזכר של קיימא, במהרה, בלי שום מבשיל ונזק", ומוסיף „וינדב עבורם ח"י ראטל משקה כנהוג, וכאשר יעזור השי"ת ויפקדם בישועה במהרה, מוכנים המה לשלם נדבת לבבם בשמחה" [12].

לא רק מקום תפילה למצפי ישע על סבלותיהם שימשה מירון, אלא גם נקודת מרכז לתפילת רבים, וראשי קהילות בחוץ לארץ, שהיו נתונות בצרה, היו פונים לארה"ק ומבקשים להתפלל למענם במירון.

לרבי חיים שאול דוויק הכהן, מגדולי המקובלים בירושלים, הגיעה אגרת מקהילה אחת בחו"ל ובה סופר כי מושל עירם מציק מאד ליהודים והם ביקשו הימנו להתפלל למענם. רבי חיים שאול נענה לבקשתם, ולשבת של „סליחות", נסע למירון בלויית עשרים מתלמידיו, ובכל יום היו עורכים „הקפות" סביב הציון הקדוש של רבי אלעזר, כמנהג המקובלים, עם ארבעה מינים ישנים, שקיימו בהם את המצוה בשנה שעברה".

בשובו לביתו בעיר הקדש עם בני החבורה מצא רבי חיים שאול על שלחנו מברק מאותה קהילה בה הם מבשרים לו כי המושל העריץ מת לפתע, וליהודים היתה אורה ושמחה [13].

12 הובא ע"י הרה"ח ר' שלמה אליעזר מרגליות בקונטרס „עניני הילולא דרשב"י" הנספח לספר „טעמי המנהגים", הוצאת „אשכול", ע' רס"ג.

13 „הילולא דרשב"י" לרא"ז מרגליות, דף ח' ע"ב.

גדולי החסידות מצאו לכך הסבר, כדבריו של רבי נתן מברסלב על ערך היום: „וזה בחינת ל"ג בעומר בחינת הילולא דרשב"י, בחינת „גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם, כי הצדיק הגדול המתייגע כל ימיו ביגיעות עצומות מאד בשביל תקנות ישראל, להשיבם כולם לאביהם שבשמים, אבל ה„בעל דבר" מתגרה מאד מאד בנפשות ישראל, בפרט בסוף הגלות הארוך המר הזה, ומחטיא אותם בכל פעם יותר, אבל הצדיק הזה אינו מניח את מקומו ועולה בכל פעם למדרגה גבוהה ועצומה יותר ויותר, ומשיג וממשיך חסדים גדולים ורחמים רבים יותר ויותר" והוא ממשיך בתפילה שיקויים „כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, היינו כמו ביציאת מצרים שהיתה הגאולה ע"י משה רבינו, ע"י שגלה לנו אז השגות אלקות בדרכים נפלאים — — — כמו כן עתה בגלות האחרון הזה, שקשה וכבד יותר, אבל ברחמיו יגאלנו ע"י כל הסתרי תורה שגילו הרשב"י וחביריו, שהם כלים וצמצומים להשגת אלקות, שעי"ז עיקר רפואת הנפש וגאולתה בגשמיות ורוחניות, ועל כן עושין בל"ג בעומר שמחה גדולה, דהיינו ביום הסתלקות התנא רשב"י, על שזכינו שהשאיר לנו השארה כזאת, שתשאר לדורי דורות, שעל ידי זה נזכה להשיגו יתברך באמת"[14].

רבי אברהם יעקב מסדיגורא בעל „אביר יעקב", רואה את מקור הישועות בשמחה: „בל"ג בעומר שורה שמחה, כי בימי הספירה שורה בחי' אלקים — דין ובל"ג בעומר הוא המתקת הדינים, ע"י התגלות הזוהר הקדוש, וכשנמתקים הדינים אז הוא שמחה גדולה", והוא מסמיך דברי זקנו רבי ישראל מרוזין שישראל יכולים לקבל כל אחד השפעות טובות ע"י גודל השמחה, אבל השמחה האמיתית הוא התורה הק', וע"י שבני ישראל מתדבקים בלמוד התורה הק', אין להרע שום שליטה, ונעשה בטל ומבוטל, וזה „גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (תהלים קי"ט), „ג"ל" ל"ג בעומר „עיני" „עין ד' אל יראיו למיחלים לחסדו" (שם) בל"ג בעומר מן המתקות הדינים נשפעים חסדים, „ואביטה נפלאות" ורואים נפלאות מישועת כלל ישראל, איך מתורתך, ע"י שמתדבקים בהתורה הקדושה ומחנכים הדור הצעיר, על ברכי התורה והמסורה באים לביטול הרע ומשפיעים השפעות טובות"[15].

בעל „עדן ציון" טוען „בימי נעורי היה דבר מפורסם, שרואים נסים ונפלאות במירון, אבל לדאבוננו בזמן האחרון, בעוה"ר, נהפך הדבר"[16], אולם כמה מבני דורנו מדגישים את סגולת המקום בדורנו ולעינינו. ר' שלמה זלמן עהרנרייך משמלוי ציין באחת מאגרותיו לירושלם „כי מ'לך ר'יפא נ'אמן ו'רחמן" ראשי תיבות מרון", כלומר בזכות הצדיק הטמון במירון שולח השי"ת רפואה לחולי עמו ישראל[17], והרא"ז מרגליות מוסיף: „ואם כתוב „קול רנה וישועה באהלי צדיקים", ורבים נושעים שם בכל ימות השנה, אבל ביום ל"ג לעומר יום המתקת הדינים הוא, וצדיק ונושע הוא"[18].

14 ליקוטי הלכות והובא בספר „קדש הילולים" להרה"ח ר' שמואל צציק, ירושלם תשכ"ה.
15 אביר יעקב בהוצאת הרה"ח ר' יצחק מאיר פליטנשטין, ירושלם תשכ"ה.
16 ראה לעיל בפרק הילולא דרשב"י.
17 הובא ע"י הרה"ח ר"א מרגליות בקונטרס „חיי הרשב"י", ירושלם תשכ"ד.
18 בהקדמתו „הילולא דרשב"י" לספר „ביאור השיר בר יוחאי", ירושלם תש"ב.

המפולת בל"ג בעומר תרע"א

בתיאור ההילולא דרשב"י במירון לא נרשם מקרה של אסון, מחוץ למקרה אחד, הוא אסון המפולת בל"ג בעומר תרע"א.

באותה שנה חל ל"ג בעומר ביום השלישי, ואלפי יהודים באו למירון להשתתף בהילולא. שיירות שיירות יצאו מירושלים, מיפו ומהמושבות וכן הגיעו תיירים רבים מחוץ לארץ. בהתקרב שעת ההדלקה עמדו על גג בית המדרש מאות אנשים. בית המדרש היה זרוע אור. חסידים ואנשי מעשה ואברכים עולי ימים סיימו את לימוד ה„אידרא" והתכוננו להילולא. השמש כבר הניח סחבות ובלויי בגדים באגן שעל עמוד האבן ויצק שמן עליהם, ואף הצית גפרור ומסרו לאיש שקנה את זכות ההדלקה הראשונה, אך נראתה שלהבת האש וזעקה נוראה פילחה את האויר. המעקה שעל גג בית המדרש נהרס ומאות האנשים שנשענו עליו נפלו איש על רעהו לתוך החצר.

פרטים על מאורע זה אנו למדים מעתונות הימים ההם. בעתון „החרות" שהופיע בירושלים ביום הששי פורסם מברק שנשלח מצפת ביום השלישי כי במירון, אצל רבי שמעון בן יוחאי, קרה אסון גדול שנפלה המעקה שאצל הדלקה. שבע נפשות מתו והרבה נפצעו. רובם הם צפתים. פרטים במכתב". אף מחיפה הגיע מברק על „אסון גדול בהילולת רשב"י במירון. נפלה מעקה. שבעה מתו ושלשים נפצעו", אולם המערכת הוסיפה „כל זמן אשר לא נקבל מכתבים ברורים, שיספרו לנו את כל פרטי האסון הנורא הזה, אי אפשר לנו כעת להרחיב הדבור ולחפש הסיבות להמאורע האיום הזה".

בתהלוכת ל"ג בעומר תשכ"ז השמיע כ"ק רבי מנחם מנדיל שניאורסון, האדמו"ר השביעי לבית ליובאויטש, שיחתו לכבוד היום, ובין היתר הכריז כי: „ביום ל"ג בעומר שעליו אומר רשב"י שהוא יום שמחתו — הרי ע"י השמחה שתהיה לכל אחד מאתנו, ובמיוחד לילדים, ללכת בדרכי רבי עקיבא ורשב"י — יצליח כל אחד להביא לו ולחבריו את ברכות ה' וישועתו בכל הדרוש להם".

ובפתח השיחה הסביר את הענין „שתלמידי רבי עקיבא החלו מיום ל"ג בעומר להתנהג כפי שלימדם רבם רבי עקיבא „ואהבת לרעך כמוך" לנהוג כבוד זה בזה ולהתיחס זה לזה כראוי. ענין שני ביום זה שעליו אמר רבי שמעון בר יוחאי, מתלמידיו הראשיים של רבי עקיבא, שהוא יום שמחתו היום בו הגיע לדרגה הנעלית ביותר בלימוד והבנת התורה, ובאופן שתבוא לאחר מכן, באמצעות תלמידיו ותלמידי תלמידיו עד לדורנו ועד לבוא המשיח שיוציא את בני ישראל מן הגלות ויוליכם לארץ ישראל במהרה בימינו". (מתוך החוברת שהוצאה ע"י קה"ת, כפר חב"ד תשכ"ז).

בעתון, שהופיע ביום השני, שבוע לאחר האסון, צוין כי „המכתבים מצפת ומחיפה טרם הגיעו אולם נוסעים שהיו במירון בהלולת רשב״י ספרו את פרטי המאורע הנורא״, ומסרו את שמות ההרוגים: הרב ר׳ דוב ב״ר צבי מברדיטשוב, צפת, בן מ׳ שנה, הניח אלמנה ושבעה יתומים. הב׳ מרדכי איסר ב״ר נתן מילנר, מצפת, בן י״ג שנה. הב׳ בן רבי משה ליב מלודז בן ח׳ שנה. הב׳ משה יוסף ב״ר שמחה שפר; צפת, בן י״ד שנה. ר׳ ישראל מטיס; צפת, בן ס״ה שנה. האשה קליריל מרמרש; צפת, בת ס׳ שנה. העלמה יהודית ב״ר זידיל לודמיר; צפת, בת י״ג שנה.

למחרת היום נפטרו במירון עצמה שנים מבין הפצועים: ר׳ משה ב״ר חיים דוד, בן מ״ד שנה, מלמד במושבות משמר הירדן, הניח אלמנה ויתומים. ור׳ ליב שפינר ממושבת ראש פנה, בן נ׳ שנים. ארבעה נוספים נפטרו לאחר מכן בצפת מבין הפצועים.

רק ביום הששי, כ״ד באייר, פורסמו בעתון פרטים על המאורע, שהיה כרוך באי זהירות. הקונה את ההדלקה מהחכמים נטל את אבוקת ההדלקה והתחיל להפחיד את האנשים שעמדו מסביבו, למען יתרחקו ממנו, ואלה נדחקו זה אל זה, מיראתם מן ישרפו בגדיהם מניצוצות האש. דחיפת ההמון היתה כל כך גדולה מאחור עד שהמעקה שעליה נשענו האנשים, שהיתה גבוהה שבעה מטר מהחצר ושהיתה רעועה, נהרסה פתאום ואתה גם יסודות הגג. כמאה אנשים נגררו אחרי האבנים ונתגלגלו אל החצר על ראשי ההמון שעמד שם אף הוא צפוף ודחוק.

לדברי כתב העתון, העירו האנשים שהיו במושב הזקנים, כי צריך לחזק את בדקי המעקה ולתקן אותה, אך האחראים לא שמו לב לאזהרה זו.

בכתבה נמסר כי הבהלה היתה נוראה. כל אחד חיפש אחרי קרובו וכל אשה אחרי בעלה או בנה. כולם חשבו ודימו באותם הרגעים הנוראים כי כל הנופלים והעומדים למטה מצאו את קבריהם מתחת לעיי המפולת, שכן במהומה הרבה שפרצה בקרב הקהל דחק כל איש את רעהו. למרבה המבוכה לא נמצא רופא באותו מעמד ולא היה מי שיגיש עזרה רפואית לפצועים.

מפקד המשטרה התורכית בצפת, הקיימקאם חסין אפנדי אלאחדאב, שעמד על גג מול מקום ההדלקה, גילה תושיה. הוא קפץ מעל הגג אל תוך החצר, ופקד על החיילים לבלתי תת לאיש להכנס אל החצר, כדי שלא ידרכו על גופות הנפצעים. חיל אחד נשלח לצפת, הרחוקה כשלש שעות ממירון, לקרוא את הרופאים והרוקחים תושבי צפת ולהביא סמי מרפא. בינתיים נאספו גויות המתים, שבעה במספר, לחדר מיוחד והפצועים הובלו לבית מושב הזקנים כדי לחבוש את פצעיהם. רופאי צפת ד״ר דוד, ד״ר בדרש, וכן ד״ר משיוף שבא לראות את משפחתו בצפת, ואתם רופא העיריה קסם אפנדי, וכן הרוקחים של צפת: דוד באר, לוריא והורביץ, הגיעו למירון והחלו מיד לטפל בפצועים.

המשתדלים התלבטו כיצד להוביל את הפצועים לצפת, כי במירון אי אפשר להשיג שום דבר, לא אוכל לא מטות ולא כלים. למזלם מצאו קרשים בבתי מושב זקנים, ומיד החלו להכין מטות. בראות הקיימקאם שהנגרים לא יספיקו לעבודה החל בעצמו לעזור להם במלאכת הנגרות עד שגמרו את המטות. הקיימקאם אף הורה לתושביה הערביים של מירון להוביל את הפצועים לצפת

על חשבונו. היו ביניהם שהעיזו ודרשו עשרה פרנק, אך הקיימקאם ענה להם ברצועות על כתפם והכריח אותם לשאת את הפצועים. לכל פצוע נלווה יהודי אחד להשגיח עליו. אותו קיימקאם לא נסע ממירון עד שכל הפצועים הועברו לצפת.

בית החולים החדש רוטשילד, שהיה עומד סגור מיום הוסדו נפתח בו ביום ואליו הכניסו את החולים והפצועים וד"ר דוד ביקר אצלם בכל יום ויום.

ביום החמישי נערכה הלוית ההרוגים במירון עצמה. שבעת הרוגים הובאו אל אולם ביהכ"נ, והספידו אותם רבי נפתלי חנהלס ורבי יוסף קנובין מרבני צפת. כל העם געה בבכיה וקרע את בגדיו ויברך ברכת "דיין האמת" ואחר הובאו המתים למקום מנוחתם בכפר. בו ביום נתאספו כל בני צפת לבתי המדרשות לאמירת תהלים.

גם בטבריה פרצה הבהלה בבקר השכם עם הגיע השמועה. במהירות הברק פשטה בכל העיר וכתב העתון מספר כי נורא היה לראות במחזה. כל העיר כמעט קמה בצעקה אחת. חבורות חבורות, אגודות אגודות, התאספו בקרן זוית או בתוך השוק, ופניהם קודרים ונזעמים. הנשים מרימות קול צעקה וזוועה, כי כמעט אין בית אשר אין לה קרוב במירון. רבים פתחו בצעקה והתדפקו על דלתות בית התלגרף לשאול על בניהם וקרוביהם, אך פקיד הדואר, המתון והישר, מאן לשמוע בקולם, באמרו כי לא תספיק התשובה לבא עד שיבואו אורחים משם ויוודע הדבר בפרטות.

האסון זעזע את הישוב, ובכל הערים והמושבות נאספו תרומות לטובת האלמנות והיתומים. תושבי ירושלים התגייסו לעזרתם של תושבי צפת, ובכרוז מיוחד שפורסם בירושלים נדרשה עזרה מידית "להחיש ישע מהיר להאלמנות והיתומים של אותם שכבר שבקו חיים לכל חי, ולאותם הפצועים, לאותם בעלי המומים שנשבר עתה מטה לחמם ועולמם חשך בעדם". במשך שלושה שבועות נאסף כאלף פראנק, סכום הגון לפי יכולתה הדלה של ירושלים בימים ההם. גם יהודי בוכארה הושיטו יד עזרה לאחיהם האומללים ושלחו סכומי כסף הגונים למטרה זו, וביחוד גילה פעילות רבי יונתן בנימין הלוי הורבין בא כח פקוא"מ (פקידי ואמרכלי אמשטרדם) שהיה במירון בעת האסון, הוא התנדב לכל ההוצאות הנצרכות לטפל בחולים וכן למבשלת מיוחדת עבורם. כן השאיר עבור שתי אלמנות ויתומים אחדים שמונה פרנק לכל אחד בשבוע.

רבני צפת החליטו בשנה ההיא להשתדל בדבר ביטול מנהג ההדלקה במירון ולפחות לאסור על הנשים לבקר שמה בל"ג בעומר, שכן הביקור הזה קבל בשנים האחרונות צורה לא מתאימה כלל לרוח התנא השוכב במקום הזה "זה נעשה מקום אוסף לאנשים ריקים ופוחזים, בחורים ובתולות יחדו". אחד מרבני טבריה כתב מכתב לעתון "החרות" ובו ציין כי "החובה מוטלת על כל ראשינו וגדולינו לשים לב אל התוצאות של כל מאורע או מקרה, וללמוד מהן". לדעתו, יש מקום לדיון אם להמשיך להבא את מנהג ההדלקה במירון או לבטלו כליל, מאידך הושמעה דעה ש"אסור לבטל מנהג קדום כזה, שנתחבב כל כך על בני עמנו ושמאות ואלפים יהודים באים מכל קצוי ארץ ליום החגיגה הזאת".

הדים למאורע היו גם בגולה, ובעתון „המודיע" צוין כי „מעולם לא אירע אסון במירון, אם כי אלפים השתתפו בחגיגות מירון, ומעולם לא נתמעך אדם שם. מספרים שפעם אחת נפל אחד מן הגג ונזדעזע מוחו והכניסוהו לבית מדרשו של רשב"י ולן שם כל הלילה, ובבוקר עמד על רגליו בריא אולם". והוא יודע גם הסיבה לאסון הנוכחי.

והנה בשנים האחרונות שבאו לזקקולוגיות אנשי רוביא ועושים כל תועבה בפרהסיא, התחילו לבוא ג"כ למירון ויהיו לשמצה בעיני יראי ה'. ובשנה הזאת באו בחורים ובתולות יחדיו ומנגנים ומשוררים, והעיקר משוררות השירים המיוחדים להציוניסטען (להציונים). ותמיד בעת ההדלקה שנעשה על הגג עומדים שם צפופים עם רב ולמטה בהחצר קהל גדול עומדים ג"כ צפופים, והגג מוקף במעקה של אבנים גדולות. תיכף לאחר ההדלקה המנהג שהיראים משוררים הפזמון „בר יוחאי", ובשנה הזאת נתאספו הבחורים והבתולות, מקישטות בחוצפה יתירה על הגג וביון שנעשתה ההדלקה התחילו הבתולות לשיר השירים שלהן. ברגע הזה באה רוח סערה גדילה מאד וברגע נשברה מעקת האבנים והתזוזלו נופלים האנשים ביחד עם האבנים על העומדים למטה ונהרגו כמה אנשים והרבה נפצעו קשה. גם הגוים הערבים אומרים שהצדיק אינו רוצה שיבאו היהודים הללו בפריקת עול לטנף את ההצר שלו בתי עם בני שו' יצאו מן החצר קודם האסון כנ' מינוטין ת"ל על חסדו בריך הטוב והמטיב".

הדברים האלה אינם צריכים פירוש, אוי לעינים שבך רואות ולאזנים שבך שומעות!

הירושלמי

„המודיע" שהופיע בפולטבה מוסר על האסון במירון

מאורע זה נידון ע"י ר' ישעיה הורביץ מצפת בספרו „עדן ציון", המספר: „בימי נעורי היה דבר מפורסם, שרואים נסים ונפלאות במירון, אבל לדאבוננו, בזמן האחרון בעוה"ר נהפך הדבר כי בשנת תרע"א בליל ל"ג בעומר, בשעת ההדלקה, מפני רוב ההמון שעמדו שם על הגג, נפל כותל אחד ונהרגו ר"ל עשרה נפשות. יש שאמרו אז שהיה מעין גמר של עשרה הרוגי מלכות, הנרמז בפסוק וכל מעשר בקר וצאן וגו' שבפ' בחקתי, שנקרא בשבוע של ל"ג בעומר, כמבואר בס' שפתי קדושים, בשם המקובל מהר"ש מאוסטרופליא, ומוסיף לספר כי „אז נתעוררו הרבה מחסידי צאנז ובראשם הרב שלהם הגאון החסיד הר' יצחק ראבין זצ"ל, ואמרו שזה עונש מן השמים מפני התערבות האנשים והנשים בל"ג בעומר במירון, ודרשו לגזור איסור וגזרה, כמדומה לי גם חרם, על הנשים שלא יסעו בל"ג בעומר למירון, והרבה עמדו לנגדם שלא להרחיק לעשות זאת. הסוף היה כי חסידי צאנז ניצחו, ובאסיפת החכמים והזקנים שבעיר גזרו האיסור הנז' על שבע שנים. כמובן אשר אח"כ כמעט נשבת השמחה הגדולה אשר היתה רגילה להיות בל"ג בעומר במירון וגם התגלחות הנ"ל היה בזעיר אנפין, כיון שהאבות בלתי האמהות היו צריכים לטפל עם התינוקות, ובפרט אחר כך בשנת תרע"ד, שפרצה המלחמה הראשונה הארורה, ערבה כל שמחה", והוא מוסיף לספר כי „מן השמים הוכיחו" ואכמ"ל.

ההדלקה בהילולא דרשב"י

„אור מופלא רום מעלה" — מגדיר רבי שמעון בן לביא את הרשב"י בפיוטו „בר יוחאי", וחכמי הקבלה משתמשים בהגדרת אורו של מעלה, לסיפור שבחיו. עמוד האש קשור עם מערת רשב"י במירון, כדברי רשב"י בעצמו (באידרא זוטא דף רצ"ה): „אסהדנא עלי, דכל יומא אזדהרנא בהו דלא לאטעאה בהו, בר יומא חד דעטירנא עטרי דמלכא במערתא דמרוניא [הייתי מעטר עטרה יחוד וקישור העליון במערה הסמוך לכפר מירוניא], וחמינא בוצינא דאשא מתלהטא אפותיא דמירוניא [דמערתא] ואזדעזענא".

מאז הופיע עמוד האש לפני רשב"י ובני החבורה, עדיין מאיר והולך הוא את דרכם של ההולכים בדרכי הקבלה, וסמל לכך יש במשואות ההדלקה על ציון הרשב"י במירון[1].

המקור הראשון למנהג ההדלקה על ציונו של הרשב"י, הגיע לידינו לאו דווקא בל"ג בעומר, ומתוך הדברים נראה שהדלקה זו היתה נהוגה כל ימות השנה, בשעה

1 הרא"ז מרגליות בעל „הילולא דרשב"י" (ירושלם תש"ב) מסמיך לכך את דברי המדרש (מובא בס' „ערכי הכינויים" ערך אור) „יהי אור־זה משה, ויהי אור זה רשב"י", ומסביר שכוונו על רשב"י על יסוד דברי הזוה"ק (ח"ג רל"ד) דאמר רעיא מהימנא לרבי שמעון בר יוחאי „בריך את בוצינא קדישא, בוצינא דדליק קמי מלכא, ומטרוניתא נר ה' איהו נשמה דילך", וכן בדף רס"ה „רבי אבא הוה אתי למחמי לרשב"י. פגע ביה רבי יצחק, אמר ליה מאן אתי מאריה דנהורא, גבר דאתדבק בנורא דאכלה כל יומא, הא נהורא עמיה שרי".

מנהג ה„הדלקה" על קברי צדיקים בארץ הקדש נזכר מאתיים וחמשים שנה לפני כן, במכתבו של רבי עובדיא מברטנורא, שעלה לירושלים בשנת רמ"ט, והוא מספר על ההדלקה שהיתה נהוגה ביום כ"ח באייר, על קברו של שמואל הנביא בכפר רמה הסמוכה לירושלים: „קברו של אדוננו שמואל הרמתי הוא עוד היום ביד היהודים, ובאים להשתטח שם בכל שנה ושנה בכ"ח באייר ביום מיתתו, מכל הסביבות ומדליקין עליו אבוקות גדולות מלבד מה שמדליקין עליו נר תמיד, ורמז מצאו (בשמואל־א ג, ג) „ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה'".

אף תלמידו, שהגיע לירושלים בשנת רנ"ו, מספר באיגרתו על הדלקת הנרות בקבר שמואל הנביא „והקהל מירושלים שולחים שמה בכל שבת קודש מנורה להעלות נר תמיד". אם כאן נזכר נר תמיד בלבד, הרי לאחר יובל שנים נמסר על „הדלקה גדולה", כדברי ר' יצחק לטיף, מעולי צפון אפריקה, באיגרתו לאביו משנת ש"א: „ונלך למצבת שמואל הנביא ע"ה ונדלק עליו בכל לילה, קרוב לשני קונטרין של שמן, וכמו שני קנטרין של שעוה".

שהגיעו משתטחים להתפלל על ציונו, כסיפורו של אחד מבני פמלייתו של רבי חיים בן עטר בעל „אור החיים" הקדוש, שעלה למירון: „ובראש המצבה [של רשב"י] גומה גדולה, לפי ששם מדליקין בכל לילה על זה האופן: לוקחים בגדי פשתן לבנים וטובים, כל אחד לפי ערכו, ועושים אותם חתיכות חתיכות, וטובלים אותם בשמן זית, וממלאים הגומה זית, ודולקים אותה, ונראה אורה עד צפת[2]... ופעם אחת שלחה גבירה מקונסטנטינא בגד אחד ארוג עם כסף שוה מאה פיישאש, הדליקה אותו לכבוד הרשב"י עליו השלום, וכל אחד לפי כחו, והרב הדליק כמה בגדים". רושם הדברים מציין שנערכו הדלקות גם על ציוני רבי אלעזר „הדלקתי גם עליו, וגם על קבר רבי יצחק [נפחא בפתח החצר], וכשהיינו דולקים עליהם שלושתם היתה נראית החצר כמדורת אש"[2].

אחד התיאורים המלבבים ביותר של ההילולא מובא ע"י ר' שמחה מזאלוזיץ, שעלה לאר"י בשנת תקכ"ד, יחד עם רבי נחמן מהורדנקא ורבי מנחם מנדל מפרעמישלאן, בתיאור מסעו „אהבת ציון": „ואצל הכיפין מבחוץ, למעלה, אצל כיפת ר"ש עמוד של חומה, ועליו כמין ספל גדול ששופכין לתוכו שמן, ומטילין לתוכו בגדים וכתונות, מבלאות של צמר גפן או פשתן, ומדליק בהם ומאיר האור על כמה פרסאות, כי מירון יושב בהר, וכן יש עמוד של חומה אצל כיפת ר"א בנו למעלה מבחוץ על הגג ועליו דולקים ג"כ שמן, והדליקה ביום פטירתו בל"ג בעומר הנקרא הילולא דר"ש".

ביקורו בארץ נערך בחדש שבט, ומדבריו משתקף צערו על שלא זכה להשתתף בהילולא, בל"ג בעומר: „ולא זכיתי לראות ביום חתונתו — — — ושערתי שמן הנוטף מן הספלים שלמעלה עד לארץ, והיה רוחב יותר מד' אצבעות — — — והייתי בימי שובבי"ם, ומל"ג בעומר עד שובבי"ם, הרי יותר מג' רבעי שנה, ועדיין רישומו ניכר ולא נבלע בקרקע"[3].

רבי משה ירושלמי, שביקר בארץ בשנת תקכ"ט, מספר אף הוא „וציון בנוי על קברו, והציון עובר את הכיפה למעלה, כמו מגדל. על המגדל קערת אבן שיש, ולתוכה שופכים שמן זית, וקורעים חתיכה מן החלוק לפתיל להדליק את השמן, שוזרים פתיל עבה, שהשלהבת תאיר היטיב, ולא תכבה ברוח" קערות שמן היו קבועות גם על ציוני ר' אלעזר בנו ור' יצחק נפחא „וכשמגיעים לשם מדליקים את שלש הקערות הללו... ובכל שנה, בר"ח סיון, כל ארץ ישראל ממש, באה למירון, ועושים שם עד אסרו חג של שבועות, ולומדים שם את כל הזוהר הקדוש עד גמירא, ומשתעשעים שם מאד, והקערות על שלשת המגדלים דולקות בימים ההם, יומם ולילה — — — הימים ההם נקראים „הילולא דר' שמעון בר יוחאי"[4].

2 „ארץ החיים", לר' הלפרן, וינה תרצ"ג. ראה להלן בדברי רבי שמואל העליר, רבה של צפת, שמכתב זה לא היה לנגד עיניו, והוא מספר מפי השמועה על בעל „אור החיים" הקדוש, שהשתתף בהילולא זו.

2* אגרת זו נכללה בספרו של בנימין קלאר „רבי חיים בן עטר ועלייתו לאר"י", ושם מודגש וזה מעלה גדולה להרשב"י", אולם היו שהביאו את האגרת והשמיטו מלים אלה

3 „מסעות אר"י", ע' 304.

4 שם, ע' 445.

בכמה מן התיאורים שהגיעו לידינו על ההדלקה ישנה הדגשה על לבושים יקרים לתוך ההדלקה: „והוא יום החג הוא היום, אשר בו הלך ר' שמעון בן יוחאי לעולמו. להגדיל שמחת החג ידליקו נרות רבות, וביחוד מדליקים כלי נהרה גדול בחדר הראשון, בבנין הנזכר, המכיל בתוכו מאה מדות שמן זית זך — — — כמה מעשירי העם ינדבו את מלבושיהם, השזורים בחוטי זהב וכסף, לעשות מהם הפתילות להדליק הנרות" [5].

ועל כך יצא בערעור אחד מגדולי הספרדים, הוא רבי יוסף רפאל חזן בעל „חקרי לב", ששימש כראשון לציון באר"י, (מהדורא תנינא, חלק יו"ד סימן י"א) והוא טוען כנגד המנהג „ששמעתי שבעיה"ק צפת ת"ו, שמדליקים דברים יקרים — — — בהילולא דרשב"י ז"ל שכורכין אותם בשמן ומדליקים, ואיני מוצא בה צד היתר, דנראה דאיכא איסור בל תשחית דרבנן, ואיני מאמין שהראשונים נהגו כן, אם לא שנשתרבב המנהג מחדש, דאפילו בשמחת בית השואבה לא היו מדליקין, כי אם מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהם, ואי משום דשורפין על המלכים אין זה כי אם במלכים ובשעת מיתה וכו', ואם שידעתי גדולת רשב"י ז"ל בשמים ממעל ועל הארץ, ומי אני לדבר בדבר הנוגע קצת לכבודו ז"ל, אך ידעתי כי לא לפניו חנף יבא, ולבי אומר לי דאין רצונו בכך" [6].

ערעור עקרוני, שהושמע ע"י רבי משה סופר בעל „חתם סופר", כלול בדיונו בדבר קביעת ל"ג בעומר כיום שמחה: „אמנם ידעתי כי שמעתי שעכשיו אכשיר דרי, וממרחק יבואו ידרושו את ה' בעיה"ק צפת ביום ל"ג בעומר, בהילולא דרשב"י ז"ל, ואם כי כל כוונתם לשם שמים, שכרם רב בלי ספק, ע"ד ודילוגו [ודילוקו נרות] עלי אהבה כמ"ש תוספות ריש פרק אין מעמידין, אבל מטעם זה בעצמו הייתי אני מן הפרושים כבן דורתאי, שלא אצטרך להיות יושב שם ומשנה מנהגם בפניהם, ושלא ארצה להתחבר עמהם בזה וכו'" והוא מוסיף „מכל מקום לעשות יום שמחה והדלקה ובמקום ידוע, שיהא תל תלפיות שהכל נפנים לשם, לא ידעתי אם רשאים לעשות כן" [7].

5 מתוך מסעי ר' בנימין השני. הובא שם, ע' 589.

6 בכתב יד „שער שמעון" תקון הילולא דרשב"י כמנהג ק"ק במבי, שנכתב בשנת תק"ע, מובא ספור בשם ר' דוד ש"ץ מפי שלוחי חכמי אר"י „מענין הלולא רשב"י שעושים במירוניא, ובימים ההם היה רב אחד מגדולי הדור עמהם במרוניא, וראה אנשים ונשים באים לעשות זיארה אל קבר רשב"י, והביאו עמהם בגדים חשובים של שש ומשי ומטפחות בדמים יקרים, ושורפים אותם אצל קבר רש"י בשמחה רבה".

אותו רב הסתייג ממנהג זה „שמנע אותם מלשרוף בגדים הנ"ל, וצוה שימכרו בגדים הנ"ל, ויתנו דמם לעניים". „ותיכף באותו לילה בא לו רשב"י זיע"א בחלום, ואמר לו „כשם שמנעת אותם מלעשות שמחתי, לכן לא ישלים שנתו, רחמנא ליצלן". אותה שעה נזדעזע הרב וקם משנתו, ומרוב פחדו קרא לאנשי זייארה ואמר בבקשה מהם שיעשו כמנהגם, והוא ג"כ השתדל עמהם וביום ב' הנ"ל הרב הנ"ל עשה סיגופים ותעשיות ורוב תפלה ותחנונים. חזר פעם ב' ובא לו רשב"י בחלום, ואמר לו אל תצער עצמך, כבר כך נגזר עליך ולא עבר זמן ג' חדשים נסתלק הרב בחולי מעים רחמנא לישיזבן". כתב יד „שער שמעון" המתואר לעיל במאמרנו „בתפוצות ישראל" עמוד פ"ט הערה 2.

7 ראה דבריו לעיל במאמרנו „ל"ג בעומר ומעמדו", עמוד ע"ה, ובעמוד פ' הערה 8.

בדור הבא יצא בערעור גם רבי יוסף שאול נתנזון בעל „שואל ומשיב": „אבל באמת הרבה יש לדבר בזה, על מה שנהגו לשרוף בגדים עליו בל"ג בעומר, והם עוברים על „בל תשחית", וגם על מלכים ונשיאים לא התירו רק בגדי מטתו וכלי תשמישיו", ואם שם יש משום כבוד המלכים, „אבל כאן מה כבוד יש, הוא דרכי אמורי, — — — ובאמת שכן עד היום המנהג ביניהם כן, והרבה יש לדבר בזה, ומה אעשה, כי בעו"ה לא ישמעו כזה לקול המורים, וכבר אמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו', ובפרט בדבר שנהגו וחושבין ההמון שמצוה הם עושין, שקשה לפרוש, וישראל קדושים, ורוצים לזכות במצות, ופשיטא שבימי האר"י ושאר קדושים אשר בארץ לא היו עושים רק לימוד על קברו, ותפלות ותחנונים שבמותו, וביום זה יתעורר רחמים על ישראל ופשיטא שהב"י וסייעתו לא היו מניחים לעשות כזאת, ורק אח"כ נתפשט המנהג ואח"כ חשבו למנהג קדום, ומתייראים שלא יענשו ח"ו, ואני ערב להם שאם היו לוקחים אותו ממון, והיו מפרנסים עניי א"י בזה, שיותר היה ניחא לרשב"י והנאה לו והנאה לעולם". (מהדורה חמישאה, „יוסף דעת", סימן ל"ט).

כשיצא אחד מבני ירושלים לערער על כך, מצא מחובתו רבי שמואל העליר, רבה של צפת, לצאת בקונטרס מיוחד „כבוד מלכים" להגן על מנהג ההדלקה כדבריו: „כבוד מלכים חקור דבר, ראיתי ונתון אל לבי, על אשר זה קרוב הגיענו מכתב מת"ח אחד מעיה"ק ירושלם, קורא תגר וערעור על שנהגו בהלולא רבה בל"ג לעומר במירון ת"ו לשרוף בגדים יקרים מאד כי הלא איכא משום „בל תשחית" — — — ובאתי להשיב תשובה משום כבוד מלכים, מאן מלכי, כבוד אדוננו הרשב"י ור"א בנו זיע"א.

ר"ש העליר, שאינו מזכיר את גדולי האחרונים שפיקפקו בזה, טוען כי איסור „בל תשחית" אינו אלא כשעושה דרך השחתה, אבל משום צורך אבל או כבוד מותר, והוא מביא כמה ראיות לדבר. במנהג שריפת הבגדים בהילולא דרשב"י הוא רואה סימן לצער „שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלקינו", וכשם שעושים זכר לחורבן, כך צריך לעשות זכר לצדיקים, כדברי בעל „בינה לעתים" כי „העלאת זכר החורבן בכל שנה ושנה, הוא סימן כי יש תקוה לגאולה, וכן סילוקם של צדיקים מה שמצטערים הוא לאות על הנחמה, כי נשוב ליהנות מאורם, וזכותם ישפיע עלינו ברכה וכל טוב". ועיקר היסוד להיתר „ידענו וראינו יש אשר יחמו לבבם ברשפי אש שלהבת יה, וחיל יאחזון, בזכור האדם קדושת אלקי האדון הזה, מובטחים אנו כי בחיבורא דא יפקון מגלותא... ובהתבונן כל אחד עם נגעי עצמו, האיך חושך ואפלה כסתנו, וכבהמות נחשבנו, הלא גם לבנו ובשרו ישרוף, אולי יכול לכלול לנגוע

הסתייגות כל שהיא לגבי מנהג ההדלקה, וביחוד לגבי שריפת בגדים מורגשת בספריהם של כמה מחכמי הקבלה, ובעל „הילולא דרשב"י" (ירושלים תש"ב), שאסף מרבית המקורות לגבי ההילולא, אינו מזכיר ענין ההדלקה, ואף בשעה שהוא מביא את דברי ה„חתם סופר" בתשובתו הנ"ל, הוא מצטט „ולעשות יום שמחה ובמקום ידוע" דווקא, ומשמיט מלת והדלקה ואכמ"ל.

לעומת המסתייגים נמצאו מגינים נלהבים, כדוגמת ר' רחמים יוסף אופלטקה (הי"ח), המתאר זאת כ„מנהג קדוש, לשרוף בגדים יקרים, בתוך מקום ההדלקה הגדולה של התנא הרשב"י זיע"א".

בקצה קדישא האדון האלקי הזה", ולגבי ענין זה ניתן להיאמר „וכל שעתא כשעת חימום דמי".

„ודאי כל מה שעושים לכבודו שכרו הרבה מאוד, וחוששני מעונש מי שמערער על זה — טוען רבי שמואל — ומעיד אני באמת כי בילדותי שמעתי פה מרבני קשישאי רבני הספרדים, אשר אבותם ראו וספרו להם כי הרב הקדוש ר' חיים בן עטר זיע"א היה פעם אחת בהלולא פה עיה"ק צפת ת"ו וכשעלה למירון — — — ובעת הילולא היה שמח שמחה גדולה, ושרף כמה בגדים יקרים לכבוד הרשב"י זיע"א, וגם הזקנים, מהספרדים פה, ידעו ושמעו זה"[8].

רבי אברהם אשכנזי, אז „ראשון לציון" בירושלם, שהסכים לספרו של ר"ש הלר, הוסיף להסביר את קביעת השמחה ביום זה: „אף שבכולם ראוי להתאבל, אבל לגבי רשב"י ראוי לעשות הילולא ביום הסתלקותו מן העולם, שכן הוא בעצמו נתרצה בזה, והארת אותו הלילה היא גבוהה למעלה, והרי זה דומה למה שאמרו „מר בריה דרבינא עביד הלולא לבנו", ראה שהחכמים שמחים הרבה הביא כוס יקרה של ארבע מאות זוז ושבר לפניהם ונתעצבו ואם כי יש מקום להסתייג ממנהג שריפת הבגדים „הנח להם לישראל".

הסכמה לדעתו של הר"ש העליר מצויה במכתבו של ר' משה תאומים מהורדנקה בעל שו"ת „אוריין תליתאי" הכותב אליו „ומעכ"ת יצא לישע לקיים מנהגן של ישראל, שאין בזה שום פקפוק איסור, ואדרבה מצוה איכא, וכל דבריו אהובים וברורים, וקראתי עליהם שפתיים ישק משיב דברים נכוחים".

בכל אופן, מנהג ההדלקה ביום ההילולא נתפשט בצבור, וגם אלה שדעתם לא היתה נוחה מכך השלימו, כדבריו של בעל „שואל ומשיב", „כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע", ובעל „חבת ירושלם" מתאר את ההדלקה: „ויהי בערב, אור ליום ל"ג בעומר, בהתאסף חכמי סגולה לביהמ"ד, ולומדים ברעש גדול האדרות מזוהר הקדוש, ואחרי זה עושים ההדלקה למעלה על הציונים בתוך הספלים — — — וכיצד משיאין משואות? מביאים מבלאות בגדים של צמר גפן או פשתים, וטובלים בשמן, ומטילין לתוך הספל, ומצית את האור וההבערה ללהב יצאה, ומרחוק נראה על כמה פרסאות, כי מירון יושבת בהר".

זכות מיוחדת היתה להדלקה על ציון הרשב"י, ורבי ישראל מרוזין פנה לרבני צפת, שנמנו על אנשי שלומו, וביקש מהם לרכוש בכסף מלא את זכות ההדלקה על ציון רשב"י, ומדי שנה היה שולח מטפחת משי להדלקה זו. זכות זו קמה לנחלה לבית רוזין־בויאן. אם האדמו"ר מבויאן שוהה בארי" הוא מדליק בעצמו את ההדלקה, ואם איננו בארץ הוא משגר, לפני ל"ג בעומר, כתב הרשאה מיוחד לרבה של צפת להעלות את ההדלקה כשליחו האישי. רבי אברהם יעקב מסדיגורא אף היה אומר כי „רבבות נשמות ישראל, מקבלות את תיקונם בהדלקה לכבוד רשב"י"[9].

זכות ההדלקה נמכרה במחיר וההכנסות הוקדשו להוצאות המקום, וכך מספר

8 „כבוד מלכים" ע' ח' ע"ב ירושלים תרע"ד. ההדברים מתאשרים באגרת תלמידו ראה

9 אף הרמ"מ ראבין מציין ב„מסע מירון" (לעיל עמוד כ"ו): ומקובל הוא בידי יושבי ארצנו הקדושה כי נשמת התנא האלקי רשב"י תתנוסס על הדלקתו".

ר' רחמים יצחק פראג (הי"ח) כי ההכנסות היו מוקדשות לכיסוי „הוצאות רבות להגוים, אלי הארץ ומשרתיהם ההולכים שמה בלילה הזה, ולפרנסת דלת העם, הרבים מדמשק ואר"ץ סוריא הולכי רגל, אשר האנשים האלה מחזרי בעירות, למכאוב לבב אנשי הארץ הקדושה, אשר ילחצום לתת להם לחם ומזון וצדה לדרך". בשנת ביקורו (תרל"ו) כמעט שלא היו אורחים מחוץ לארץ, וההכנסה היתה מועטת ביותר[10].

תאורי ההדלקה במירון

מתיאורי ההדלקה, שנזכרו בספרי המסעות במאה השנים האחרונות, נזכיר אחדים בלבד, ועניין מיוחד בתיאורו של ר' יוסף ב"ר שבתי מקאליש, שעל הארצה בשנת תקצ"ה: „בליל ל"ג בעומר חובה להדליק כאן ובכל הבתים הרבה נרות לכבודו של התנא רשב"י זי"ע, וכן מדליקים בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות, וכן על גבי גגותיהם מדליקים הרבה נרות שאורם נראה עד למרחוק" והוא מוסיף לספר על מכירת זכות ההדלקה: „בראש כל עמוד חצוב שקע המכיל 20 מדות שמן, ולאחר שיצקו בו שמן זית, מתחיל השמש להכריז על מכירת מצות הדלקה הראשונה לכבוד התנא רשב"י, והמרבה במחיר זוכה במצוה". בהדלקה זו זכה איש עשיר מעכו במחיר 500 זהובים, ועתה פשט העשיר את המטפחת העדינה והיקרה שצנף לראשו והדליק בה את השמן, וכל הנדחק קרוב להלהבה וזורק בה שמלה או מטפחת, נחשב הדבר למצוה רבה, ובמיוחד רב ערך של ההדלקה בעיני הנשים, וכל אחת רואה חובה לעצמה ולזרוק לתוך הלהבה שמלה, מטפחת או סינר, הספרדים שרים זמירות ותשבחות לבורא עולם ית' בכל מיני כלי זמר, ורוקדים. האש נראית עד למרחוק, בקיצור אין ביכולתי לתאר גדלה של שמחת מצוה זו בליל זה. מי שלא ראה אותה לא ראה שמחה מימיו, וכל אחד מנדר לכבוד נשמת התנא רשב"י זיע"א.

כך הוא מתאר שלש הדלקות נוספות לכבודו של התנא ר' אלעזר ברשב"י ר"י נפחא ור' יוחנן הסנדלר, הנמשכות עד אור הבקר „ההלולא נמשכת שלושה ימים רצופים לפי הסדר הנ"ל. בליל השני קנה את המצות ההדלקה רבי אברהם דוב הרב מאבריטש ובעל „בת עין", ולמחרתו — רבי גרשון מרגליות". בין המדליקים היו איפוא רבני העיר צפת[11].

תיאור נרגש על ההדלקה מצוי בידינו בספר „טל ירושלים" לרבי יהודא ליבוש מפאלטיישאן מחשובי חסידי רוזין וחבר בד"צ חסידים בירושלים המספר: „אחי ורעי, אין אני יכול להעלות על הכתב גודל השמחה שבשם, אשרי מי שראה זאת. בערב הוא הדלקה של הספרדים „השמחה גדולה עד רום רקיע, בנבל ובכנור, ובתופים ובמחולות ובשירות ותשבחות בפה, ברקידה בשמחה רבה בלי הפסק רגע, אנשים בפני עצמם ונשים בפני עצמן, ובליל ל"ד עושים ההדלקה כנ"ל האשכנזים שלנו, והשמחה לילה ויום כנ"ל. והנה מי שלא ראה זאת לא ראה שמחה מימיו"[12].

גם ביתר ערי הקדש היו עורכים משואות לכבוד היום, וכן נמסר במנהגי ישיבת המקובלים בית אל: „ומרבים בהדלקת נרות לכבוד התנא הקדוש", ולאחר הסעודה

10 „מסעות אר"י" ע' 635.

11 „תולדות יהודי קאליש" לרי"ד בית הל"י ע' 323.

עולים לגג, ועושים הדלקה גדולה עד למרחוק תהיה מאירה „לפרסם הכבוד של הרשב"י"[13].

מנהג ההדלקה פשט בקרב קהילות המזרח גם בחו"ל, ביחוד בקרב ההולכים בדרכי החסידות, ובבתי המדרש היו מדליקים נרות מרובים לכבוד היום. בעל „משמרת שלום" מספר בשם אביו שהורה „לכל אחד להביא נר להדליק קודם תפילת ערבית, לכבוד הרשב"י, וטוב לומר כשמדליק „הריני מדליק נרות לכבוד התנא רשב"י, אור צדיקים ישמח, נר רשעים ידעך", ויהי נועם וגו'. והוא מוסיף שאביו היה נוהג להדליק נרות כמנין טו"ב"[14].

בכתב היד „שער שמעון" אף הובאו שתי תפילות לפני ההדלקה לכבוד הרשב"י:

„הא לכם זרע קדש סדר הבקשה לומר קודם ההדלקה: „הריני מתנדב שמן למאור לעילוי נשמת רשב"י ע"ה, כדי שהקב"ה בזכות רשב"י יצילנו, לי ולאשתי ולבני, מכל חולי ומכאוב, ונהיה בריאים דשנים ורעננים, ויצילנו מכל צרה וצוקה, ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא לעולם, ונהיה שקטים ושאננים, ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו, שע"י הדלקה זו תזכו לבני, חיי אריכי ולמזוני רוויחי, ותתן לנו חיים ארוכים...

„ולבעל נפש סדרתי תפילה אחרת", ושם התפילה היא בענינים רוחניים „אזכה לעלות ולראות את האור הגנוז, אשר צפון לצדיקים ולהיות בקובץ העדרים עם הקדש וליהנות מזיו אור שכינתך"[14*].

ר' יוסף עדני מספר כי בעדן „נהגו להדליק נרות בבית הכנסת כמו ביום טוב"[14**], ואילו בתוניס מדליקים מנורה מיוחדת, מנורת ר' שמעון בר יוחאי. בבית מדליקים נברשת ענקית בעלת עשרות נרות מעוטרת פרחים צבעוניים, אחרי הצהריים מביא כל אחד את מנורתו לבית הכנסת, ללמוד לאורה לזכר הצדיק. בתום הלימוד נערכת סעודה גדולה לבני הנוער בעיקר[15].

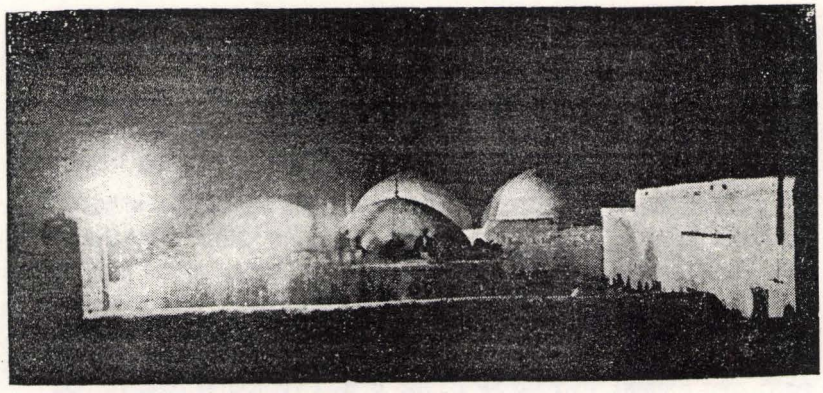
בקהלות פולין ורוסיא היו הנערים מסבבין על פני העיר ואוספים נרות לכבוד ההילולא שנערכה בבית המדרש, וכן היו מקומות שהדליקו משואות תחת כפת השמים לכבוד היום.

ונסיים את הפרק בדברי רבי צבי אלימלך מדינוב, המביא בספרו „בני יששכר" טעמים מספר למנהג הדלקת האורות, ביחוד הוא מתבסס על התגלות אור הזוהר הקדוש ע"י הרשב"י ומסביר: „מנהג בני ישראל להרבות באור היום ההוא, על פי הזוהר (רצ"א ע"ב) ... שהיה היום מתארך באורו, ולא היה רשות לאור היום להתחשך, היינו להתפנה מן העולם, עד שנתן לו רבי שמעון רשות".

12 בהקדמת „טל ירושלים", לספרו שו"ת מהרי"ל, ירושלים תרל"ג.
13 ראה לעיל במאמרנו „בתפוצות ישראל" ע' פ"ט הערות 2—3.
14 „משמרת שלום" סימן ל"ח ובהערות שם.
14* ראה לעיל „בתפוצות ישראל" עמוד פ"ט, הערה 2.
14** „נחלת יוסף", מנהגי עדן, חלק ב' דף ד, ע"ב.
15* ראה לעיל במאמרנו „בתפוצות ישראל", עמוד צ"א הערה 10.

והוא מוסיף להסביר: „וזה יורה כי כל האורות בטלין ומשמשים אל האור כי טוב, והיינו רזין סתימין דאורייתא, אשר גנוז בה אור הגנוז לצדיקים, והצדיקים המבינים ברזין דאורייתא הנה מאירים באור הגנוז בה — — — והבן. הנה לבעבור זה מרבין אור ביום הזה".

„ובזה תבין מנהג ישראל תורה, להדליק נרות ומאורות ביום זה, לכבוד האור כי טוב, שמתחיל להתנוצץ ביום זה היקר, ל"ג בעומר, טו"ב ימים קודם מתן תורה, ולכבוד נשמת מאור התורה בוצינא קדישא אשר נתגלה ביום הזה, וביום הזה עלה לשמי מרומים, והיא יומא דהילולא דיליה, לאורו נסע ונלך, לכבוד ספרו הקדוש זוהר, המאיר ומבהיק מסוף העולם ועד סופו, — — — והוא מאיר לנו בגלותינו, עד כי יבא משיח צדקינו דאתמר ביה, ויאמר אלקים יהי אור, — — — — זה אורו של מלך המשיח יבא במהרה בימינו ויגלה לנו האור הגנוז [16].

16 „בני יששכר" מאמר חדש אייר, מאמר ג' אותיות ב, ו, ז. ראה לעיל במאמרנו באהלי צדיקים וכאן נוסיף דברי נכדו האדמו"ר רבי יקותיאל יהודה מקרית צאנז המסביר מנהג ההדלקה להראות דכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, ומדרך העולם כשאחד מאבד איזה חפץ או נשרף לו בגד יקר, מיד נופל לעצבות, וחייו אינם שוים בעדו, בעוד שלפי האמת חייב אדם לברך וכו' שאם נשרף למשל לאחד איזה בגד יקר, צריך מיד להודות להשם הטוב אשר נשאר לו עוד בגד אחר ולזה שורפים את הבגדים בהדלקה ורוקדים ושמחים להראות דבמדת רשב"י זי"ע צריכים להיאחז, להיות שמחים ומרוצים בהנהגתו ית"ש" („ישראל סבא" גליון י"ב, אייר תשכ"ג).

ל"ג בעומר כיומא דפגרא

במנהגי אשכנז מראשית האלף הששי אנו מוצאים כבר את ציון היום כ„יומא דפגרא" לא רק לגבי סדרי התפלה, אמירת תחנון וכו', אלא גם בהוי הצבור.

נכבדי העדה שמלאו להם באמצע השנה ששים שנה, ויצאו מכלל „כרת" היו נוהגים לערוך משתה בל"ג בעומר, וכפי שנמסר ב„לקט יושר" היו עורכים בו „משתה ושעשועים ומשלוח מנות" [1].

ביחוד היה ל"ג בעומר יומא דפגרא בבתי האולפנא, וכך נמסר על מהר"י איסרלין בעל „תרומת הדשן" „שהשתתף עם מהר"א קלויזנר בסעודתו עם הבחורים" *[1]. מהרי"ל, אבי מנהגי אשכנז, מפרט בהלכות דרך ארץ בסעודה, את ל"ג בעומר כאחד ממועדי השנה לעריכת חגיגות ה„סיום" למסכתות שהיה לומד עם תלמידיו. „כשהיו הבחורים אוכלים אצלו ל„סיום" שעשה בכל שנה, בחול המועד סוכות, לשתי מסכתות שלמדו בקיץ, וכן בחול המועד פסח, לשתי מסכתות שלמדו בחורף, או בל"ג בעומר, היה הרב בוצע והגיע לאחד המסובין על השלחן השני לחזק ג"כ לחבריו, והוא חלק לחבריו שאצלו" [2].

ב„ספר המנהגים לקהילת ווירמיזא", שנרשם ע"י ר' יוזפא שמש, נמנה ל"ג בעומר בין „יומי דמפגרי בהו רבנן. באותם ימים בטל בית המדרש של התלמידים, ואין הנערים באים לבית רבם ללמוד". יתר על כן, „המלמד מחויב לתת לתלמידים ביציאתם מבית הכנסת בשחרית, יין שרף ולקח טוב מכיסו, לא מכיס התלמידים, כי כן המנהג" [3].

אף בתקנות התלמוד תורה בהמבורג משנת תי"ב נכלל בראשונה ל"ג בעומר בין הימים שהתלמידים פטורים לגמרי מלימודיהם; בתקנה מאוחרת יותר נקבע שרק אחרי הצהרים יהיו חפשיים, ואילו לפני הצהרים יתקיימו הלימודים כסדרם [4].

באחד מספרי המנהגים הקדומים נמסר לנו דרך אגב כי מלבד יומי דפגרא כמו א' של שבועות, אחרון של פסח, פורים וחנוכה, שהמהרי"ל היה מזמין לסעודה, תלמידים ובעלי בתים להשתעשע בחידושי תורה, בחידות וחרוזים ובהלצות מחוכמות, היה עורך יום אחד במיוחד לבחורים לענג נפשם, הוא יום ל"ג בעומר, שבו היו משתעשעים בשיחות נאות ובטיולים חוץ לעיר, וכן במשחקים של ריצת רגלים [5].

1 ע"פ „יהודי אשכנז בימי הביניים", עמ' 19. „לקט יושר" דף ע' ע"ב.

*1 „לקט יושר", הוצאת מקיצי נרדמים.

2 „מנהגי מהרי"ל", סדר ברכות.

3 „מקורות לתולדות החנוך לישראל" לר"ש אסף, ח"א, ע' קי"ח.

4 שם, חלק ב', ע' צ"ד—צ"ו.

5 ע"פ גידמן „התורה והחיים בימי הביניים", והובא בספר המועדים ע' 357.

בקהילות ישראל אשר בחו"ל נהגו תלמידים של בית רבן לצאת ביום זה ליערות שבסביבותיהם, ושם היו יורים בקשתות, ואחד מגדולי החסידות אף מגדיר אותו „מנהג ישראל אשר התלמידים, בני בי רב, יורו בקשת ביום הזה".

אף רבי מאיר לייביש מלבי"ם מזכיר את המנהג ב„חידה לל"ג בעומר":

„בעבור הלקח את שמעון,
אשר בו אני מתקדשת,
יסובבו הנערים בקשת" [6].

אין בידינו ידיעות ברורות על מקורו של מנהג זה, והסברים שונים הועלו לשרשו וטעמו. חכמי הקבלה מצאו רמז בספר הזוהר למנהג הקשת ביום ההילולא דרשב"י (ח"ג רט"ו א): „בשעתא דאית צדיק בעלמא איהו — — — מגין על עלמא, לא הוי צדיק — היא קשת לאתחזאה, דהא עלמא קיימא לאובדא אלא בגין קשת דא". ביום פטירתו של רשב"י אנו מעלים איפוא את הקשת לרמז שאנו זקוקים לרחמי שמים.

רבי צבי אלימלך מדינוב בעל „בני יששכר", המציין את הקשת כ„מנהג ישראל" משלבו עם הילולא דרשב"י שהיה אומר „יכול אני לפטור את כל העולם לכף זכות". רבו רבי מנחם מנדל מרימנוב היה אומר כי „בימי הרשב"י לא נראתה הקשת, והנה ביום עלותו למרום עושים הסימן הזה", והוא מסמיך לכך „והוא כענין ללמד בני יהודה קשת", ובכך הוא מסביר את דברי רשב"י לבנו רבי אלעזר „ברי, לא תצפי לרגלי דמשיחא, עד דתחזי קשת בגוונין נהורין", וקשת זו היא סימן התגלות אורו של מלך המשיח — — — והסימן מסור בידינו לכשתראה הקשת בצבעים מאירים, על כן ביום זה לסימן הטוב הלזה „ויורו המורים בקשת". לאחר שהוא מסביר בארוכה ענין הדלקת נרות בל"ג בעומר כסמל התחלת התנוצצות האור כי טוב, ומסמיך לכך ענין חנוכה שמצוותו בנר הוא מסכם „מכאן שחנוכה מזלו קשת, על כן בל"ג בעומר „ויורו המורים בקשת" [7].

ענין הקשת הוסבר גם ע"י רבי מאיר מדזיקוב בעל „אמרי נועם", „נתפשט המנהג לירות בקשת ביום ל"ג בעומר הרומז על הוד שבהוד, שהוא מודים דרבנן להאמין במילי דרבנן סודות התורה, ולקטלא להאי חוויא שנגע בירך יעקב ע"י חצים שבקשת, ויש לרמז קשת ר"ת ק'ווצותיו ת'לתלים ש'חורות, כמו שדרשו חז"ל על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות" [8].

רבי אברהם מטריסק תובע איפוא „וצריך האדם להלביש את עצמו בכלי קרב שיזרוק חצים ובליסטראות לעומת יצרו ולהתגבר עליו, שיהא דבוק בתשובה תמיד, וזה מרומז בל"ג בעומר כי ל"ג הוא אותיות ג"ל, שהוא החצי מתיבת גלגל, וגלגל הוא מקיף בעיגול, וחצי גלגל הוא בציור קשת, ומלפנים היה המלחמה בקשת, וזה מרמז שהתשובה צריכה להיות במלחמה גדולה נגד היצה"ר, ועיקר הכלי זיין בקרב לעומת היצה"ר הוא עסק התורה הקדושה" [9].

6 ראה להלן בסוף המאמר החידה במילואה.
7 „בני יששכר", מאמרי חדש אייר, מאמר ג' אות ד' ה'. 8 „אמרי נועם" ח"ג על מועדים.
9 „מגן אברהם" רמזי פורים, הוצאת תרה"ח ר' מרדכי טברסקי, ירושלם תשכ"ה.

רבי נתן מברסלב אף מציין בליקוטי הלכות (חו"מ, הלכות נזיקין, הלכה ג) „כי רשב"י הוא קשת הברית, כמבואר בדברי חז"ל, שבשביל זה לא נראתה הקשת בימיו, כי הוא בעצמו היה בחינת קשת, שבשביל זה נוהגין לדרוך הקשת בל"ג בעומר" [10].

רבי נתן חוזר לדון בדבר בספרו ליקוטי הלכות („יורה דעה", הלכות בהמה וחי' טהורה, הלכה ד) „וזה בחינת דריכת הקשת בל"ג בעומר דיבורי לשון הרע, שמשמעו מחלוקת, ולהיפוך דיבורים קדושים, דיבורי אמונה של הצדיק, שהם פעל", ולהיפוך דיבורים קדושים, דיבורי אמונה של הצדיק, שהם בחינת תפלה בחינת תפלה בחינת „ויהי ידיו אמונה" הם בחינת קשת וחצים „בחרבי ובקשתי" [11].

אחד הצדיקים לבית ביאלע-לענטשנא מביא בספרו „וידבר משה" טעם נוסף „מה שנהגו הילדים לשחק בקשת ביום זה, כי פטירת הצדיקים הוא בעבור עון הדור, ואילו זכותם של התשב"ר עומדת לדור, וקשת הוא רמז להגנה, וכן מצא רמז כי „הקשת" (805) בגימטריא „רבן שמעון בן יוחאי" (805).

רבי יעקב מבאהוש-הוסיאטין היה מציין כי ל"ג בעומר הוא יום שמחה כללי, וגם את הילדים משמחים ביום הזה ועושים להם קשתות, והטעם לעשות זכר לרשב"י שלא נראתה הקשת בימיו, „מנהג ישראל תורה הוא". ומוסיף להסביר, שהקשת מסמל את התהליך הרוחני למעלה, שהיא נבחרה להיות לאות לו. הנה הענן מבדיל בין השמש לארץ ומעכב את קוי האור מלבא למטה, כך העוונות המבדילים בין יושב מרום ברוך הוא ובין דרי מטה „ומפריד אלוף לא יראה מאורות", כי הוא מעכב את שפע החסדים, כך היה המצב בדור המבול, ברחמיו נשבע הקב"ה, כביכול „לא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי", ואם הדור אינו זכאי ועוונותיו מבדילים וכו' מוריד הקב"ה ברחמיו כי רבו את שפע החסדים בעקיפין, דרך המחיצה המבדילה, כקשת המתהווה ע"י קוי השמש — — — אבל בדורו של רשב"י לא נראתה הקשת, לא היה צורך להוריד את שפע החסדים בעקיפין, „כי בדורו היו כולם זכאין, החסידים ודחילי חטאה, וקבלו את שפע החסדים במישרים" [12].

לפי מסורת חב"דית חידש האדמו"ר האמצעי בשנת תקע"ד את „המנהג הקדום", לחוג את חג ל"ג בעומר על פני השדה מחוץ לעיר, בעריכת סעודה קלה, שתיית משקה ואכילת ביצים מבושלים, בניגונים ובריקודים* [12].

היו מבתי החסידות לבית צאנז שהאדמו"רים בעצמם תוך ישיבתם בראש ב„שלחנות" לכבודו של ל"ג בעומר, היו יורים בקשת כמנהג ישראל. אין ספק כי כוונות נעלות היו להם בכך, וסמך לכך היא אותה מסורת שחסידים ואנשי מעשה היו מספרים אותה מפה לאוזן: מעשה ברבי יהודה צבי מסטרטין, תלמידו המובהק של רבי אורי ה„שרף" מסטרליסק, שיצא עם תלמידיו בל"ג בעומר ליער בקשת וחיצים, דרך קשתו לארבע רוחות השמים, וכיוון חץ אחד לוינה הבירה, נקלע החץ לארמון המלך, ופלח ליבו של צורר היהודים, יורש העצר האוסטרי, ואותו יום נתבטלה גזירה קשה שאיימה לפגוע בישראל [13].

10 ראה בארוכה „קודש הילולים" לר' שמואל ב"ר אברהם חיים [צציק], ירושלם תשכ"ה.
11 שם ע' ל"ו. 12 „אהלי יעקב", תל אביב תשכ"ב.
*12 „ליקוטי דיבורים", ליקוט ל' הוצ' „אוצר החסידים" עמוד תקכ"ד.

חידה לל"ג בעומר

מאת רבי מאיר לייביש מלבי"ם זצ"ל

בן לא ילדתי, לא גנבתי ולא גזלתי,
זכר לא המלטתי, לא טבחתי ולא מכרתי,
וימי טהרה ישבתי כאשה. ושלמתי ארבעה וחמשה.

מלפני בל אדע לספור,
ומאחרי פני דל אכפר,
גל נעול הייתי ביניהם,
כשושנה בין הישימון.

בעבור הלקח את שמעון,
אשר בו אני מתקדשת,
יסובבו הנערים בקשת.

האדמו"ר האמצעי, רבי דובער מלאדי, היה נוהג לצאת ביום זה לשדה וליערות [14], ונכדיו ממשיכי השרשרת הריי"צ והרמ"מ שניאורסון, קבעו את ל"ג בעומר כיום כנוס התלמידים, ברשת החנוך החב"דית ברחבי ארה"ב. ביום זה היו עוברים לפניהם בסך אלפי התלמידים, והם היו משמיעים לפניהם את דבריהם על ערך היום.

באחת משיחותיו בל"ג בעומר (תשי"ז) הדגיש הרמ"מ מליובאוויטש את מסירותו של רבי עקיבא ללימוד התורה, ופנה בדברי עידוד לתלמידים הצעירים, שכל הפותח ומגלה רצון ללמוד תורה פותחין לו שערי בינה. כן הדגיש את חובת האהבה ההדדית בין לומדי תורה. מקרב תלמידי רבי עקיבא היו שנספו בין פסח לעצרת, ואילו התלמידים שנהגו כבוד זה בזה עלו במעלות התורה, גדלו והצליחו, ותורתם מאירה לישראל מאז ועד עתה [15].

בעל „משמרת שלום" מספר על אביו שהיה מנצל את יציאתו זו לברך „ברכת האילנות": „וכמה פעמים הייתי מהלך עם אבותי הקדושים לברך ברכה על האילנות ביום ל"ג בעומר ולא היו מדקדקים לברך דוקא בימי ניסן, רק היו מדקדקים שילבלבו כראוי" [16].

13 הרב מ' הכהן במאמרו על מנהגי היום, „נרות שבת", ל"ג בעומר תש"ה.

14 „לוח היום יום", לוקט וסודר ע"י הרמ"מ שניאורסון מליובאוויטש, הוצאה שלילית, וראה לעיל הערה 19. במאמר „באהלי צדיקים", דברים ככתבן, וכן במאמר זה, לעיל, הערה 12.

15 „ליקוטי שיחות", ח"א ע' 355, ברוקלין תשכ"ב.

16 סימן ל"ח בהערה א.

חנוך הילדים „חלאקה" בהילולא דרשב"י

בני ישראל קדושים הם ואת בניהם הם מחנכים ללכת בעקבות אבות, ואחת המצוות הראשונות שהאב מחנך בהם את בנו הוא בקיום האזהרה „לא תקיפו פאת ראשכם" (ויקרא כז יט) ולהתקין להם פאות אשר בהם יתפאר [1].

דרגות שונות בחינוך הילדים למצוות. משיתחיל קטן לדבר, אביו מלמדו צוה לנו משה", בשנתו הרביעית מלמדים אותו א' ב', בן חמש שנים — למקרא וכו'. במדרש תנחומא (פרשת קדושים י"ד) דרשו על הפסוק „ונטעתם כל עץ מאכל" בעניני חינוך, „שלש שנים יהיה לכם ערלים", שאין יכול לא להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש, שאביו מקדישו לתורה, הילולים לה'.

בספרי יראים נמסר שיש להלביש את הילד טלית קטן, כשיודע לדבר, ולפחות שיהא בן ג' שנים, וסימן „כי האדם עץ השדה", כמו העץ הוא ג' שנים ערלה וכו' וכן להרגיל באותיות התורה, דמכל זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה" [2], ומועד זה במלאות לו שלש שנים, הוא המועד המקובל להתקנת פיאות הראש.

בספרי הראשונים לא מצאנו מועד לחינוך הילדים במצוה זו, אך משנות דור ודור נהגו כי במלאת לילד שלש שנים הורידו את שערות ראשו והשאירו לו את הפאות. היו ביניהם שהיו מוליכים את הילד המתחנך במצוות אל הרב, והלה היה מוריד לו קוצת שער ראשונה ומוסיף את ברכתו להוריו שיזכו לגדלו לתורה לחופה וליראת שמים.

הריי"צ מליובאוויטש מעיר לגבי מנהג התספורת, לשלש השנים: „ובדבר גזיזת השערות (אפשערענעם) הוא דבר גדול במנהג ישראל, ועיקרו הוא בהחינוך בהשארת פיאות הראש, ומיום הגזיזה והנחת הפיאות של הראש, נהגו להדר להרגיל את התינוק בענין נשיאת טלית-קטן וברכות השחר וברכת המזון וק"ש שעל המטה" *[2], אך מנהג אר"י לערוך שמחה בתספורת הראשונה של הילד, כדברי רבי אפרים זלמן מרגליות ב„שערי תשובה": „והענין של השמחה הוא מנהג אר"י

1 נחלקו הראשונים בטעמו של איסור זה. הרמב"ם מסביר את טעם האיסור ביסוד „ובחוקותיהם לא תלכו", מפני שהעכו"ם עושים כך" (ספר המצוות, לא תעשה מג). הטור המביא את דבריו (בטור יורה דעה סימן קפ"א) מוסיף „וזה אינו מפורש, ואין אנו צריכים לבקש טעם למצוות, כי מצוות מלך הם עלינו, אף לא נדע טעמם".
במסכת נזיר (נ"ז ע"ב) נחלקו רב הונא ורב אדא בר אהבה בגדול המקיף את הקטן אם הוא חייב. להלכה פסקינן „גדול המקיף את הקטן חייב" (סימן קפ"א סעיף ה) אך הקטן עצמו אינו בר חיובא אולם, כאמור, נהגו ישראל קדושים לקדש את בניהם מילדותם, ולהרגיל אותם במצוה זו.

2 הובא ב„שערי תשובה" לרבי אפרים זלמן מרגליות, על שו"ע או"ח סימן י"ז ס"ק ד'.

*2 מתוך מכתב חתנו הרמ"מ להרה"ח ר' שמואל שניאורסון.

ג"כ שעושין שמחה בתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותו במצוות להיות לו פיאות הראש"[3].

מועד התגלחת

בעל „איילה שלוחה" מביא מסורת מאבותיו שמועדו כשימלאו לילד שלש שנים, ורמז מצאו בפסוק „שלש שנים יהיה לכם ערלים — — — ובשנה הרביעית יהיה לכם קודש". בסידור עם פירוש מהרי"ד מלאדי ישנו הסבר ע"פ קבלה שלא לגלח התינוק עד מלאות לו שלש שנים. בעל „ערוגת הבושם" נשאל ע"י בנו ר' יקותיאל יהודה לגבי המנהג המקובל בקרב חסידים ואנשי מעשה להמתין בתגלחת שערות הראש של בניהם עד מלאת להם ג' שנים. ילדו עמרם צבי, היה חלש וכבדו עליו שערות ראשו, ועל כן פנה בשאלה אם יש לקיים בו מנהג הנ"ל לפני כן אולם אביו סירב להתיר את הקדמת התגלחת, „דע, אהובי, בני, שכל מנהגן של ישראל תורה", והוא מביא סמך ממדרש תנחומא הנ"ל „הרי עד שלש שנים אין נכון לחנכו לתורה — — — וה"ה נמי לענין חינוך לקיום המצוות, ועל כן בני, הוי זהיר לקיים מנהגן של חסידים ואנשי מעשה".

בקהילות ישראל נהגו איפוא להתקין „פיאות" לילד ביום מלאת לו שלש שנים, או בערב שבת שלפניו.

מאורע זה, צויין בשמחה בכל תפוצות ישראל, אך משנה שמחה לחגיגה זו בארץ ישראל. עוד לפני כמה מאות שנה נהגו תושבי ירושלים עיר הקודש להוליך את ילדיהם למקום ציונו של שמואל הנביא, בכפר רמה הסמוך לירושלים, ושם היו מחנכים את ילדיהם במצוה זו ורמז מצאו ששמואל הובא ע"י אמו לבית ה' בטרם גמלה אותו.

בספרות ההלכה ישנו רמז לכך, ובשעה שקבר שמואל הנביא הוצא מידי היהודים נשאל הרדב"ז „במי שנדר לגלח בנו במקום שמואל הנביא ומצא שכבר נלקח המקום ביד העכו"ם בעוונות, ואין ישראל יכול להיכנס שם, מה תקנה יש לו, וגם הקהל והחכמים החמירו שלא יעלה לשם שום יהודי" והרדב"ז השיב „כבר נהגו בכל הגלילות, זה נדר גמור, והטעם אפי שהיו רגילין להביא נדרים ונדבות, ונותנים משקל השיער לצורך המקום, להדליק עליו שעוה ושמן ולשאר צרכיו, גם

3 רבי אברהם הלוי בעל „גנת ורדים", פוסק (בקונטרס „גן המלך" קושטא תע"ז סימן ס"ב) שאם כי אין מגלחין במועד „מותר להשהות שמחת התגלחת שעושין לקטן עד המועד, כדי להרגיל את השמחה במועד, ומצוה נמי איכא בכך ומגלחין ע"י ספר ישראל".
בעל „שולחן גבוה" מוסיף „וכן ראיתי בעיה"ק ירושלים שגילחו בן ה' שנים בחול המועד של סוכות בתוך בית הכנסת בשמחות וגיל ע"י ספר ישראל".
הר"ד שפרבר בעל „אפרקסתא דעניא" מביע דעתו שזוהי גם כונת המחבר (שם ס"ו), ובדבריו שקטן מותר לגלח במועד אפילו נולד קודם הרגל, „רומז בזה על המנהג לגלח הקטן במלאת לו ג' שנים". ענין מיוחד בחוות דעתו להקפיד שהאב יהא באותו חינוך. „דהיכא דיש לו אב אלא דליתיה גביה, האם חייבת לחנכו במקום האב, מ"מ י"ל דאמז"ל שאביו מקדשו לתורה, משמע וודאי נכון יותר שיהיה אביו דוקא בחינוך זה, וכמה גדולים דברי חכמים לקיימם, דברים ככתבן, ועוד דמצוה בו יותר מבשלוחו" (שם).

יש בנדבות חלק לעניים ולצורכי ציבור, ומכל זה העלו שהוא נדר גמור ואין ראוי להקל בו״ [4].

אף בספר דיני ומנהגי אר״י נמסר: ״נוהגים לגזוז ביום זה [ל״ג בעומר] את שערות הילדים בני שלוש לחנכם בפאת הראש, ורבים מביאים את הילדים למירון לגזיזת השערות״ *[4].

מנהג ה״חלאקה״ במירון

בימיו של האר״י ז״ל כבר היה מנהג זה מקובל כ״מנהג ידוע״ גם במירון, ורבי חיים ויטאל מספר ב״שער הכוונות״ על רבו האר״י: ״והר״ר יונתן סאגיש העיד לי שבשנה הא׳ קודם שהלכתי אני אצלו, ללמוד עם מוז״ל, שהוליך את בנו הקטן שם, עם כל אנשי ביתו, ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע, ועשה יום משתה ושמחה — — — גם העיד ה״ר אברהם הלוי כי בשנה הנז׳ הלך גם הוא שם — — — וכתבתי כל זה להורות, כי יש שורש במנהג הזה הנז״״ [5].

בכתב יד עתיק, שהגיע לידינו מזמנם של תלמידי האר״י, מצויה ״תפילה נאה כשמגלחים הנערים״, המובאת בספרנו לזכות את הרבים, ויהי רצון שתקובל תפילתם ברצון *[5].

בהנהגות רבי יעקב צמח מבית מדרשו של האר״י נמסר: ״טוב להוליך למירון על ציון רשב״י בל״ג לעומר, הוא ואשתו ובניו ולגלח שם בניו כי יש שורש בזיירא זו״ [6]. כן נמסר ב״משנת חסידים״ (מסכת אייר): ״וביום ל״ג בעומר אין להתאבל ביום זה כלל על החורבן שלא יענש, אלא מצוה לשמוח שמחת רשב״י, ואם דר בארץ ישראל ילך לשמוח על קברו, ושם ישמח שמחה גדולה, וכ״ש אם הוא פעם ראשונה כשמגלח ראש בנו ומניח הפיאות שהיא מצוה״.

מאז ועד עתה נהגו חסידים ואנשי מעשה בארה״ק לעלות למירון בל״ג בעומר, ולהתקין שם את פיאות ילדיהם. אם ב״לוח דיני ומנהגי אר״י״ נמסר: ״ונוהגין בו לספר את הבנים הקטנים לחנכם בפאת הראש״, הרי ב״ספר ארץ ישראל״ הוא

4 תשובות הרדב״ז ח״ב סימן תר״ח. אף התיירים הנכריים שביקרו בארץ ידעו על מנהג זה, ותייר בשם ג׳ון אנדרסון, שביקר בארץ בשנת שס״א מספר על ביקורו ברמה במקום קבר שמואל הנביא: ״על גג הבית הנזכר היה המקום שבו גזזו בני ישראל את שערותיהם, ובאותו זמן נדרו נדרים ונתנו סכומים גדולים למקום הקדוש״. מדבריו ״כיום יש יהודים הנודרים נדרים ועורכים טקסים כשהם מביאים את ילדיהם לגזוז את שערותיהם לשם הקדשה״, ניתן להבין כי הידיעה נמסרה לו על העבר, ובימיו כבר הוצא המקום מידי היהודים (מסעי נוצרים לאר״י למ׳ איש־שלום, עמ׳ 314 והערה שם, וראה מאמרנו ״המצפה אשר ברמה״, ״המודיע״ ערב שבועות תשכ״ה).

4* ״ספר ארץ ישראל״ להרי״מ טוקצינסקי (סימן י״ח, ג). והוא מוסיף: ״נשים חרדיות נוהגות לגזוז את השער הראשון שנגזז למצוזה, על סמך הקרא ביחזקאל ה׳, ג׳ ורש״י שם״

5 ״שער הכוונות״ וראה לעיל בפרק על הילולא דרשב״י בל״ג בעומר. בהתאם לנוסח ״ספר הכוונות ומעשה נסים״ ״הלך שם לגלח בנו בשמחה ובשירים במאכל ובמשתה והחברים עמו״.

5* מתוך כתב יד, בגנזי הספריה הלאומית בירושלים, מס׳ 539 8°, דף 101 עמוד ב, והתפילה מופיעה לעיל, עמוד ס׳, עם תצלום המקור.

6 ״לחם מן השמים״ כתב יד מונטפיורי 340, דף 15, ע״ב. הובא ע״י מ׳ בניהו במאמרו ״הנהגות מקובלי צפת במירון״, ״ספונות״, ספר צפת א׳, עמוד כ״ה.

מוסיף: „ורבים מביאים את הילדים למירון, לגזיזת השערות"[7]. על אחת כמה וכמה אלה שנושעו וזכו לבן לאחר תפילתם על ציונו של הרשב"י, היו חוזרים ועולים למירון לקיים את נדרם, ולערוך שם את התספורת הראשונה לילדם.

בעל „חבת ירושלם" מתאר את ה„חלאקה": „ויהי בבקר אחר התפילה, עושים תגלחת לבנים קטנים בפעם הראשונה — — — ונוהגים שמוליכים מקודם את התינוק המתגלח, לציון רבי יוחנן הסנדלר, בתוך ומחול, וחוזרים לחצר רשב"י ומגלחים שם סמוך לפתח ביהמ"ד, ומברכים „מי שבירך", ויש מביאים בניהם מארצות רחוקות, שנודרים להניח מצות הפיאה במקום הקדש, וממתינים על שעת הכושר לילך, אפילו שיהיה הילד בן כמה שנים, והרי שמחת מצוה גוררת מצוה, וכל היום שמחה וששון ליהודים".

פרטים נרחבים יותר מובאים ע"י רבי יהודה ליב מפלטישאן חבר בד"צ חסידים ומחשובי חסידי רוזין בירושלם, המספר בהקדמת ספרו „שו"ת מהרי"ל": „ואגב זה אדבר מענין קטנים, תגלחת שלהם שקורין „חלאקין", ופעה"ק, בימי הקיץ — הספרדים הולכים על קבר שמעון הצדיק, ובימי החורף לוקחין לקטן לביהכ"נ או לבה"מ ועושים התגלחת בשמחה ומשתה, מה שאחינו בני ישראל בחוץ לארץ אין יודעים מזה כלום, ואנשים פשוטים עמי הארץ אם באים לכאן שואלים מה העבודה הזאת לכם, כאילו אין בזה שורש". לאחר שהוא מביא דברי „שער הכוונות" הוא תמה: „אדרבה קשה, למה אין נוהגין כן בחוץ לארץ, הלא גן המלך הנ"ל כותב „מנהג של א"י ג"כ", משמע שבחוץ לארץ נוהגין כן אחינו בני ישראל". ברוב התרגשות הוא מתאר את המאורע: „והנה כשהייתי במירון היו אומרים שהיו בערך שבעים קטנים, מהספרדים והאשכנזים, אשר הביאו אותם ממקומות הסמוכים למירון, וכל איש חוטף הקטן שלו בתוך השמחה על כתפיו, והקטן יושב כך ואביו רוקד עמו, וכל המשפחה באים עמו על שמחה זו למירון, ומי שהוא מהמשפחה חוטף הקטן על כתפיו ורוקד עמו איש מאיש בתוך הרקידה, וזה הדבר נתעכב לא שעה אחת ולא שתיים, רק לפי גודל השמחה, וכולם יחד, ספרדים ואשכנזים, רוקדים ברקידה עם הקטנים על כתפיהם, ומזמרים בשירות ותשבחות, ובעזי כלי זמר הנ"ל מנגנים בכלי שיר, ומה שהקטנים יושבים כך על הכתף, זה אינו מדרך הטבע, רק מי שיש לו הארה, מרגיש ממש שזה כח הצדיק רשב"י שרוצה בהשמחה ונהנה מה שמגדילים השמחה ביותר מטבע האנושי, והנה הילדים יושבים במרכב על הכתף, ואוחזין בו בידיהם שלא יפלו מגודל הרקידה, ובעיני ראיתי כמה קטנים מגודל השמחה שלהם לקחו הידים והכו כף אל כף, והיו יושבים כך, והיו מרקדים עמם, וזה אי אפשר להיות ע"פ הטבע, והקטנים הנ"ל, אביו ואמו של הקטן, עושין לקטן שלהם כתונת חדשה ומלבושים חדשים, אפילו מנעלים חדשים, מחוט ועד שרוך הנעל, הכל חדש, חגורה חדשה, יארמילקא עם שפאניר, ועושים לו מלבוש עליון לייביל עם שפאניר על הקאלנר ועל הארביל, ועל הארביל מאחוריו נתפר משפאניר אותיות „לכבור רבי שמעון בן יוחאי". אחר הרקידה והשמחה הולכים כל העולם שבשם, בשמחה ובכלי זמר כנ"ל, לר"י הסנדלר"[8].

7 ב„לוח דיני ומנהגי אר"י", שם: „ונוהגין בו קצת שמחה", אם כי השמחה היא לאו דווקא בגלל התספורת, אלא בגלל יום ההילולא, וראה לעיל בפרק על „ל"ג בעומר ומעמדו".

8 „טל ירושלם" הקדמה לשו"ת מהרי"ל, ירושלם תרל"ג.

כבר אז היו שניסו להניא את לבב שומרי האמונים מקיום מצוה זו, ואחד המבקרים במירון, „כאשר ראה איש אשכנזי אחד, אשר הביא אתו את בנו יחידו מירושלם בן ארבע הי״ו, לגלח את שערות ראשו תלתלים שחורות כעורב״, ניסה להניא אותו כדבריו: „ולא יכולתי לעצור ברוחי עד אם דברתי אליו להניאו מזה, כי חסתי על הילד הרך הזה, אכן הוא השיבני כי גם לו לבב כמוני, ואולם הוא בא לשלם את נדרו אשר נדר, אם יתן לו ד׳ בן זכר יביאנו למירון אל ההלולא לגלחו, ו„לא תאחר״ כתיב, והאשכנזי הזה עשה בשמחה את המצוה הזאת, לקול התרועות והשמחות בעת הגלוח״ [9].

תספורת הילדים

רבי מנחם מנדיל רובין, שעלה למירון בשנת תרמ״ח, מתאר אף הוא את החגיגה הנלהבת: „בני ציון היקרים המסולאים בפז, בני שלש שנה. בטח אדמה כי מי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה בימיו. הילדים המה מארצנו הקדושה בירושלם, צפת, טבריא, מלובשים בלבושי שש וארגמן, כובע ישועות מוזהב על ראשם, מחותלים בשרשרות זהב, אצעדה וצמיד, איש איש מאשר לו, ואם אין לו, וישאל משכנו ומגר ביתו, להדר ולפאר את הבן יקיר, ילד שעשוע, והמה יושבים על קדקד אבותיהם, מאירים כשמש בגבורתו בנועם פניהם, שביבי חן יציצו מגבות עיניהם, כמגדלי שן צואריהם, אף כארגמן דלת ראשיהם סדורים בתלתלים על קצותיהם, מלאים זיו ומפיקים נוגה מכל עבריהם, ואבוקות דולקות בידיהם. וגם האבות בגדי הוד בשבת ויום טוב מלבושיהם, מפזזים ומכרכרים כן בכל מיני שירה וזמרה, מכבדים מכירים ויודעים בתגלחת שער ראשיהם, מנסכים יין עסיס גם רקח מרקחת, לכל האנשים וחוזרים למנגינותיהם, ככה יאריכו בשירה וזמרה, בשירי בר יוחאי, לכבוד התנא בר יוחאי״ [10].

כארבעים שנה לאחר מכן, בשנת תר״צ, מתאר רושם קורות מסעו של רבי חיים אלעזר שפירא את החגיגה: „ואביהם של הילדים הולכין במלבושי שבת והשטריימיל על ראשיהם, ועושין ריקודין נפלאים ומשבחין ומפארין ומעריצין ומקדישין וממליכין את שם הא׳ המלך ית״ש בשלהבת קודש, אשרי הזוכה ורואה בשמחתם — — — ומאוד היה נחמד למראה עינינו תמונת קודש הלזה, המתנשא לכל לראש משמחת לב ומאירת עינים, וכדאי להוליד בנים, אשר יראת ה׳ חופף על פניהם ולשמוח עמהם בשמחה של מצוה ואהבה כזו, כי הם חיינו ואורך ימינו״ [11].

בעל „הילולא דרשב״י״ מוסיף: „וחולקין יין ויי״ש ומזונות, ואומרים לחיים זה אל זה, ומברכין זה לזה שיזכו בזכות התנא הרשב״י, לגדל את בניהם לתורה ולחופה ולמעש״ט, וההמון קוראים את הילדים הקטנים האלו תתנים דרשב״י״ [12].

9 „מסעות האבי״ר לארץ ישראל״. חזר ונדפס ע״י א׳ מ׳ הברמן ב„סיני״ כרך ל״ד ע׳ רמ״ב.
10 ראה לעיל ב„מסע מירון״ עמוד כ״ז, וכן במאמר „ממעיני הישועה״ עמוד קי״ב.
11 לר׳ יחיאל מיכל גאלה, הוצאת הר״צ מאשקאויטש, ירושלם תשכ״ג, ע׳ קס״א.
12 „הילולא דרשב״י״ ירושלם תש״ב, י״ד ע״ב.

במאמציהם לקיים את מנהג התספורת בל"ג בעומר היו בין ההורים שנזקקו לשאלת חכם בנידון. לבנו של הריא"ז מרגליות, בעל „הילולא דרשב"י", חסרו בל"ג בעומר שלשה ירחים לשלש שנים ועל כן פנה לרבו בעל „מנחת אלעזר" ושאל לדעתו. בתשובתו מציין הלה את הדברים שהובאו בכתבי האר"י בדבר המנהג ומדבריו משתמע שיש לערוך את התספורת בל"ג בעומר, גם אם עדיין לא מלאו לילד שלש שנים [13].

לילדו של אחד מחסידי חב"ד מלאו שלש שנים לפני הפסח, אולם ברצונו לערוך את התספורת בל"ג בעומר, פנה לרבו הרמ"מ שניאורסון האדמו"ר מליובאוויטש והלה הורה בתשובתו לאבי הילד לערוך התספורת ביום ההולדת, במלאת לו שלש שנים, ולא לדחותה לל"ג בעומר, כדבריו: „אם אין מנהג קבוע ומקובל אצל אנ"ש לדחות לל"ג בעומר, אין נראה לי לדחות התספורת והחינוך — — — לזמן ארוך כל כך, ובפרט שגם רגל באמצע, וי"א אשר תספורת זו שייכת לראשית הגז, שזהו ממתנות כהונה, ולכל היותר יכול לעשות תספורת גם בל"ג בעומר, היינו שאז יקרא סיום התספורת" [14].

מנהג התספורת בקהילות ישראל

קהילות ישראל, קרובות ורחוקות, נהגו לערוך את התספורת בטכס חגיגי. בתימן נהגו להסמיך את תספורת הילדים לשמחה משפחתית, כדבריו של הר"י קאפח בספרו „הליכות תימן": „מנהג החאלקה היה מקובל בתימן בהזדמנות שמחה של מצוה, כגון בחתונת אחד מבני המשפחה. כל מי מקרובי החתן ושכניו, שיש לו בן כבן שלש שנים, מכניסו לאולם, מושיבים אותו באמצע האולם על גבי שניים או שלשה כרים, להיות לו גרם מעלות. סביביו מתאספים כל הנערים הנמצאים שם. הספר ניגש אליו ומגלחו בפעם הראשונה בחייו, מניח לו את ה„פאות" ומסלסלן לקיים מצות „לא תקיפו פאת ראשכם", ומעתה הולך הילד עם סימנים מסולסלים ככל יהודי, התזמורת פוצחת בשיר והמשוררים שרים השיר דלהלן:

„אהוב יברך הילד הזה לברכה, ברוך יברך הילד הזה לברכה, גבור יברך הילד הזה לברכה, יהיה כמשה שזכה ושעלה למלוכה וכך לפי סדר א"ב, דגול וכו'.

אחרי השיר אומרים „הלל". בעת התגלחת והשיר מכניסים הורי הילד לאולם כלי גדול קלוע מגומא ונצרים, מלא צמוקים וסוכריות, ומחלקים לכל אחד ואחד מן הילדים הנמצאים שם מלא חפנים, ואף הגדולים לוקחים מעט למתק את הפה.

השמחה הולכת וגדלה בבית החתן, וביחוד כשיש כמה ילדים המתגלחים בפעם הראשונה, שהרבה בתי אבות מביאים מיני מתיקה ופרפראות" [15].

13 שם.

14 המכתב הגיע לידי הרה"ח ר' שמואל שניאורסון.
בעל „חיבת ירושלים" מספר על אלה המביאים בניהם מארצות רחוקות, למירון, „שנודרים להניח מצוות הפיאה, במקום הקודש, וממתינים על ילד בן כמה שנים", אולם, כאמור, אין לעשות כן.

15 „הליכות תימן" ע' 133. אף בספר „מצפונות יהודי תימן" בפרק על מנהגי נשואין (עמ' 157 נמסר בקצרה „שאם מזדמן במעמד זה תספורת ראשונה לילד מגיל שלש שנים, הרי הם מספרים אותו בשעה זו להרבות בשמחה".

מנהג זה היה מקובל גם בקרב יהודי הודו: „בהגיע הילד לגיל ארבע או חמש שנים ועשו יום משתה ושמחה, והנער ילקח לבית הכנסת בתהלוכת פאר ושמחה יגלחו את כל ראשו במספרים וישקלו את כל שערו בכסף או בזהב, איש לפי ערכו ויתנו את כסף מחירו להקדש ביהכ״נ או יחלקום לעניים״ [16].

היהודים שהיו יושבים בנווה המדבר חבאן, היא חצרמות אשר בירכתי תימן, היו מקיימים את ה„חלאקה״ למחרתו ביום ל״ד בעומר שהיו קוראים לו „ל״ד לכראדא״ (=לשער) [17], ונסכם בציון דברי בעל „סגולות ישראל״: „ואומרים שהוא סגולה שיהיה בן חכם בתורה ויראת שמים, ויאריך ימים בטוב״ [18].

16 „אבן ספיר״ לר׳ יעקב ספיר, ח״ב ע׳ מ״ז, מגנצא תרל״ד.
17 כנראה על יסוד דברי מרן. וראה לעיל במאמרנו ל״ג בעומר ומעמדו.
18 ראה מאמרנו „חינוך הילדים בהילולא דרשב״י״, „המודיע״, ל״ג בעומר תשכ״ד.

תיקון ליל ל"ג בעומר

עיקרה של ההילולא בל"ג בעומר היא השמחה על גילוי אורה של חכמת הקבלה ע"י הרשב"י. אין זה איפוא אלא טבעי, שיום זה מוקדש ללימוד התורה, וביחוד ספר הזוהר וסודות התורה שנתגלו ע"י הרשב"י בעל ההילולא.

החיד"א מציין "ומה שעושין שמחה בל"ג, אפשר דרבי עקיבא היה כלל גדול בתורה, ולמדה לכ"ד [אלף זוגות] תלמידים, ומתו ונשאר העולם שמם, ויום ל"ג התחיל לשנות לרשב"י ולרבי מאיר ולרבי יוסי וכו', ויאיר להם שתחזור התורה, לכך עושין שמחה" [1].

יחד עם הדגשת חובת השמחה כדבריו: "יום ל"ג בעומר ירבה שמחה לכבוד רשב"י זי"ע, כי הוא יומא דהילולא דיליה ונודע שרצונו הוא שישמחו ביום זה", הוא מוסיף: "ויש מי שנהג לעשות לימוד בליל ל"ג בעומר בי עשרה, ללמוד שבחי רשב"י המפורזים בזוהר ואידרא זוטא, והוא מנהג יפה" [2].

אם החיד"א מציין "יש מי שנהג", הרי עשרות בשנים לפניו מציין בעל "חמדת ימים" את הלימוד בליל זה, כמנהג מקובל: "ונוהגים לקבוע בליל זה לימוד ברזין דחכמתא דיליה, ובאידרא זוטא, וששים ושמחים בהילולא דיליה, אשרי אנוש יעשה זאת" [3], וסמך לדבר הוא מנהגם של המקובלים, חכמי ישיבת בית אל בירושלם, שתורת האר"י היתה שגורה על פיהם, ועל פיה ייסדו את מנהגיהם, והם היו עורכים "לימוד" בבהמ"ד בל"ג לעומר לכבוד רשב"י [4].

לא ארכו הימים, ומנהג עריכת התיקון נתפשט בקהילות המזרח שכן קבלה בידי חכמי הנסתר: "מי שניעור כל הלילה בלימוד התורה ניצול מכרת, ובפרט בליל הקדוש הזה, הלולא רבא דרשב"י, לילה כיום יאיר הארת רשב"י — — — ואשריהם ישראל שמחזירים בליל התקדש הלולא רבא דרשב"י בבתי כנסיות ובתי מדרשות" [5] "נהגו אנשי מעשה בכל שנה ושנה לקרוא אדרת נשא ביום ל"ג בעומר, ועשה אותו יום משתה ושמחה" — מציין רבי יהודה נגאר בעל "לימודי ה'", והוא מוסיף "ואנשי חסד נאספים, בעלי אסופות, ללמוד ספר הזוהר כולו, לילה כיום, חלק בחלק, הנה מה טוב ומה נעים, ומנהג יפה הוא" [6].

1 בספרו "טוב עין" סימן י, אות י"ח, וראה לעיל במאמר ל"ג בעומר ומעמדו הערה 2.

2 "מורה באצבע" סימן רכג.

3 "חמדת ימים", חלק ג, ימי העומר, פרק ב.

4 ראה מאמרו של מ' בניהו "הנהגות מקובלי צפת במירון", "ספונות" ספר צפת ב' ע' ל"ד והערה 98.

5 בפתח ספר "הילולא רבה", ליוורנו תקע"ט.

6 בהקדמתו לספר הנ"ל.

רבי חיים פאלאגי מציין לשבח את המנהג שנהגו ללמוד שבחי רשב"י בצבור. „אשרי שאחז בספר שבחי רשב"י או בספר הלולא רבא, להגות לילו ויומו, וצדיק יבחון התלהבות גדול בנפשו בקריאתו, ומה טוב אם יוסיף לקרות במאמרים, אשר אסף וקיבץ בספר קרבן סולת", והוא מספר על אחד מבני קהילתו איזמיר: „וזכור לטוב הגביר מסגני לויה, דעשה הקדש והתקין לדורות ללמוד הזוהר הקדוש שלם בביתו ביום הזה, בכנופיא, כל הת"ח שבעיר"[7].

נוסיף כי בהקדמה לאחת המהדורות של „הילולא רבה" צוין שהספר נועד ללימוד „הן בלילה והן ביום, כל אחד לפי מנהגו, אך ודאי יותר חשיבות הלימוד שיהי' בלילה, ובפרט אם יהיה בכנופיא, וישישו בשמחה של מצוה עד עלות השחר"[8].

התיקון הראשון שהובא לדפוס בספר מיוחד הוא „תיקון ליל ל"ג בעומר" וכאמור בשער כלולים בו „מאמרים לקוטים מספר זוהר הקדוש, משבחי התנא האלקי הרשב"י זיע"א, לקרות בזה הלילה, כמ"ש הרב חמדת ימים[9].

ר' יצחק ב"ר אברהם די שיגורה, המביא לדפוס, מציין בהקדמתו: „צדיקים יושבים לקרוא את הקריאה בספר הזוהר, אור עיני גם הם קמים ביני צדיקיא, זיהי הלילה, וקרו לה הילולא דרשב"י", על כן אסף ח"י פרקים בשבח הרשב"י והביאם לדפוס באיזמיר בשנת תקי"ד.

תיקון זה פותח בפיוט „בר יוחאי", אולם עיקרו מאמרי זוהר משבחי הרשב"י, (באמת מצוין בראשי הדפים „שבחי רשב"י", וכך הובא גם על ידי רבים מן הבאים אחריו), „אידרא זוטא קדישא", שם מסופר על פטירת הרשב"י ובסופו השיר א"ל מסתתר לר' אברהם מימון, וכן „שורש כל הענפים, ראש לכל האילן", והוא „בקשה שנוהגין לומר אחר למוד הקבלה".

כאשר ר' חיים שלמה ב"ר דוד פירנאדו דיאש הביא לדפוס את הנהגות האר"י בספרו „ארחות צדיקים", הוסיף במסגרת עניני ל"ג בעומר, סדר התיקון כדבריו: „יען נמצא כתוב בספרן של ראשונים שביום ל"ג בעומר נפטר רשב"י ע"ה, ע"כ נהגו חסידים ואנשי מעשה להיות נעורים ונגזלה שינתם מעיניהם, והיו מספרים כל אותו הלילה, בשבח יקר וגדולה של האדון רשב"י, ובמאמרים המובאים בזוה"ק, אחת הנה ואחת הנה, ע"כ אמרתי לרשום זאת בכאן, איש על דגלו, כדי לזכות את ישראל ולחבר את האוהל להיות אחד"[10].

סדר התיקון בכתב היד „שער שמעון" משנת תק"ע, הוא: „בר יוחאי" בראש, ואחר כך „א"ל מסתתר", „אבות העולם", „בנה נא צבי תפארה ירושלם היקרה",

7 „מועד לכל חי" סימן ז אות ז—ח, והוא מוסיף שהחובה מוטלת על תלמידי חכמים לקרות באיזה מאמרים מהספרים בזה היום, ומפנה לדברי בנו בספרו „והוכיח אברהם".

8 לפני היתה הוצאת ליוורנו תרל"ז.

9 ראה לעיל במאמר על הילולא דרשב"י בל"ג בעומר, הערה 3.

10 שאלוניקי תק"ל דף ל' ע"ב. בשלהי ה„תיקון" נוספו הפיוטים הבאים: „בר יוחאי" לר"ש בן לביא, פיוט ארמי לר' דוד יעקב פארדו „יה מסי כאבין, רחמנא" וכן שתי בקשות על הגאולה לר' ישראל נאגארה. התיקון חזר ונדפס בספר „ליקוטי ש"ס" שלוניקי, תק"נ.

„ארץ הקדושה יקרה חמודה", „יגלה כבוד מלכותך על עם דל, עני והלך" וכן שיר מזמור לטבריה „אוחיל יום זה אשתאה, תמיד עיני צופיה" לר' דוד ב"ר אהרן, והחרוז החוזר „אעברה נא ואראה, אדמת קודש טבריה"*10.

התיקון הנפוץ ביותר, שזכה למהדורות רבות, הוא ספר „הלולא רבא", שהובא לדפוס ע"י הר"י בן לוי. חכמי שאלוניקי מציינים בהסכמתם כי „כן נהגו בערי המזרח, ובפרט בתוך מערתו הנוראה". סדר זה „הילולא רבא" שימש כדוגמא למהדורות הבאות שנדפסו בשינויים מספר, בליוורנו, בגדד, תוניס ואיזמיר ויתר ארצות המזרח, עם שינויים בסדר השירים והפזמונים, כולל כמה ממאמריו של רשב"י במשנה, זוהר, גמרא, מאמרי חז"ל בשבח רשב"י קטעים מספר הזוהר ומתיקוני הזוהר, וביחוד „אידרא רבא וזוטא", הכוללים את סדר הסתלקותו של רשב"י. אחר הלימוד נקבעה תפלה מיוחדת: „קום צדיק הקדוש, אור החי, רבי שמעון בר יוחאי, והלה נא פני א-ל, יחננו ויאמצנו ויברכנו וכו'".

תפלה זו מתאימה ביותר למשתטחים על ציון קברו במירון: „ואשרי האנשים הזוכים לומר כל זה, על המצבה הקדושה והטהורה שלו", אולם גם הנמצאים במרחקים יכולים לומר תפלה זו, בתוספת הפסקה הבאה: „הגם כי רחוקים אנחנו, הנה קריאתנו תעלה לרצון, ויגיע אל מקום קדושתו, לעורר נשמתו הקדושה, לעמוד ולהתפלל לפני הקב"ה למלאת משאלותנו, ולקבל ברחמים וברצון את תפלתנו, ויהיה נחשב לנו כאילו השתטחנו על קברו".

סדר מיוחד של לימוד בליל ל"ג בעומר הותקן בקהילת פיראה (איטליה) לציון נס שאירע לקהילה זו בו ביום בשנת תקנ"ט, ועל כן נקבע כיום זכרון ותפלה לציון הנס, ואף נקבע סדר לימוד שהובא לדפוס 11.

המהדורה הראשונה של „הילולא רבא" נדפסה בארצות אירופה המזרחית בשנת תרכ"ג, בלעמבערג. בשם „הילולא רבא דצדיקיא", והמדפיס שילב בו את ימות ההילולא של גדולי הדורות ובכללם גדולי האחרונים, וכן כמה מגדולי הפוסקים הראשונים כגון „הרב הגאון אדמו"ר ר' יצחק אלפסי", הוא הרי"ף.

שילוב מנהגי הספרדים והחסידים בסדר ל"ג בעומר נעשה ע"י „הרה"ח ר' חיים חייקל שפירא בהרה"ק מרחמיסטריבקא", שהדפיס בירושלים בשנת תרנ"א את הספר „הלולא רבא" יחד עם „יעלזו חסידים", והוא כולל גם „הנהגות הצדיקים איתני ארץ, אשר הנהגתם מפי השמועה, מאת עיר וקדיש מן שמיא נחית — — — מוהר"ר ישראל בעש"ט זלה"ה, ונוסף על מזמורי תהלים „רננו צדיקים", וכן „הקפות", שנהגו בקהילות אירופה המזרחית על קברי צדיקים. היסיף סדר לימוד ל"ג בעומר, מתוך ספר „הילולא רבא", בתוספת התפילה „קום צדיק הקדוש, אור החי". לאחר „קדיש דרבנן" כלולים השירים לכבוד הרשב"י, והוא הוסיף גם השיר „אעברה נא ואראה, אדמת קודש טבריה"*11.

*10 כתב יד הספריה הלאומית, וראה לעיל במאמרנו „בתפוצות ישראל" עמוד פ"ט, הערה 2.

11 ראה לעיל במאמר „בתפוצות ישראל" ע' צ"א—צ"ב.

*11 בסוף הספר הוסיף „קיצור דינים מהפרשת תרומות ומעשרות", וענין מיוחד בדבריו לגבי ברכה „המנהג שלא לברך על הפרשת תרומות ומעשרות, מכל מקום משום חיבוב

שנים מועטות לאחר מכן, בשנת תרס"ט, הובא לדפוס סדר חדש של תיקון ל"ג בעומר הנקרא „הילולא רבא החדש, אשר בו ילמדו בני ישראל ביום ל"ג בעומר", כפי שסודר ע"י רבי שלום מקאידינאוו בעל „משמרת שלום" בהתאם למנהגי אבותיו[12].

שירים ופזמונים לכבוד רשב"י

בכלל הלימוד ביום ההילולא, נוספו גם שירים ופיוטים לכבוד היום, וניתן לציין כי עיקרם של שירי ופזמוני בר יוחאי הותקנו והובאו לדפוס במסגרת זו. בסדר הראשון של „תיקון ליל ל"ג לעומר", שהובא לדפוס ע"י ר' יצחק די שיגורה, נכלל השיר „בר יוחאי", בהדגשת דברי המקובלים על חשיבותו, ואילו התיקון, שנדפס בספר „ארחות צדיקים" לר' חיים שלמה בר דוד פרנאנדיס דיאש, (שאלוניקי תק"ל) פותח „בתחילה ישירו בשמחה בקול רנה ותודה הפיוט של בן יוחאי ואח"כ ילמדו זוהר"[14].

ביחוד נכללו שירי „בר יוחאי" בספר „הילולא רבה", ששימש דוגמא לספרי התיקונים[15]. הפיוט „בר יוחאי" בא בראש ובראשונה וכמעט בכל התיקונים בהתחלת הספר, עוד לפני „פתיחת אליהו" וכן בקשת „א־ל מסתתר בשפריר חביון", המקובלת לאחר לימוד הזוהר, ועליהם נוספו, השירים והפיוטים הבאים: „כתר עליון בראש נכתרת", לרבי אברהם אזולאי בעל „חסד לאברהם" „בגדי אור עטית" לר' ישועה נטף, „בוצינא קדישא" לר' פראגי שוואט, „איום נכבד יום זה ונורא" לר' אליהו סדבון[16].

במהדורה שונה במקצת של „הילולא רבה", שהובאה לדפוס בשנת תר"ז ע"י ר' יעקב אנהורי בליוורנו, הוסיף המהדיר את הפיוטים הבאים: „ידיד נפש אב הרחמן", „ידידי רועי מקימי ממרמס לצון" לרבי ישראל נגארה, „מרום עלי כל שבח", סימן פראגי חזק.

מצוות הארץ, בפרט לאנשים כמונו הבאים מחו"ל אל הקדש, ומסכנים את עצמם, ראוי לחבב מצוה זו ביותר, ויאמר תחילה הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות — — — ואחר שיגמור המצוה, יאמר יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ונזכה לקיים מצוה זו כתיקונה".

כמעט זהה בתוכנו סדר „גודל תלפיות" (ירושלם תרס"ג) לר' יהושע ביין, ממייסדי מושב הזקנים במירון, והוא כולל מזמורים, תפלות על קברי צדיקים וכו'.

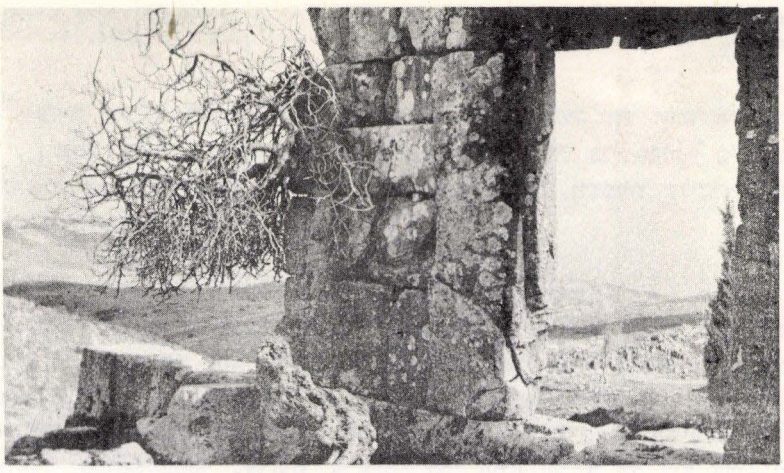
12 הספר, הובא לדפוס בירושלים, וכדי להשביח מקחם, השמיטו מקום הדפוס, ובמקומו צוין פרט השנה „הבו גודל וכבוד לבר יוחאי במירון", בגימטריא תרס"ט.

13 ראה גם פתיחה לספר „קומי רוני", להריא"ז מרגליות, ירושלם תרפ"ה, סימן ט"ז—י"ז.

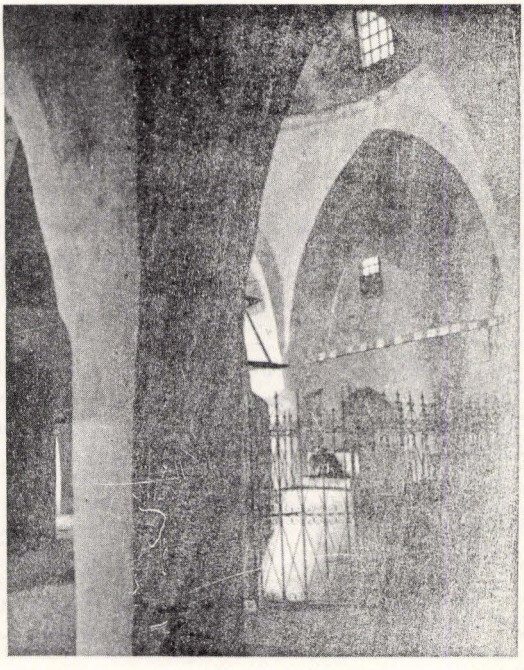
14 ראה לעיל במאמר על פיוט בר יוחאי ומחברו, הערה 6.

15 ראה לעיל במאמר זה, הערה 10.

16 שיר זה הובא לדפוס במהדורות לעמבערג של סידור „בית יעקב" להר"י עמדין בסוגריים מרובעים, לרמז שהשיר נוסף ע"י המהדירים ולא ע"י המחבר.

חרבות בית הכנסת העתיק במירון

ציון רבי אליעזר ברבי שמעון

מעצי הפלא בכפר מירון

מירון ובית הכנסת העתיק

הידיעות על הישוב במירון מתקופת התנ"ך הן מועטות. במקום המכונה „מי מרום" נועד יבין מלך חצור, עם ידידיו המלכים וגייסותיהם, להלחם עם ישראל, וה' נתן אותם בידי ישראל, כמסופר בספר יהושע:

„ויצאו הם וכל מחניהם עמם, עם רב כחול אשר על שפת הים לרב, וסוס ורכב רב מאד, ויועדו כל המלכים האלה, ויבאו ויחנו יחדיו אל מי מרום להלחם עם ישראל".

„ויאמר ה' אל יהושע אל תירא מפניהם, כי מחר כעת הזאת, אנכי נותן את כלם חללים לפני ישראל, את סוסיהם תעקר ואת מרכבותיהם תשרוף באש, ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאום, ויפלו בהם ויתנם ה' ביד ישראל, ויכום עד בלתי השאיר להם שריד, ויעש להם יהושע כאשר אמר לו ה', את סוסיהם עקר ואת מרכבותיהם שרף באש".

„וישב יהושע בעת ההיא, וילכוד את חצור ואת מלכה הכה בחרב, כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה"[1].

תגלת פלאסר השלישי כבש אותה יחד עם יתר ערי הגליל והגלה את יושביה אשורה. ובכתובת האשורית של תגלת פלאסר נזכר המקום בשם „מרום". יוספוס פלביוס ביצר את מרום, שנחשבה בימיו כנקודת הגבול בין הגליל העליון ובין תחום צור. בתקופת שלטון רומא ישבה במקום המפקדה העליונה של הלגיון הגלי השלישי[2].

דעות שונות הובעו בדבר זהותה של מירון, ויש הרוצים לזהות אותה עם שמות דומים הנמצאים בתנ"ך, כגון מירות, מרנת או מראון, אולם מבלי להכנס לזיהויים אלה יש בידינו הוכחות כי בסוף ימי הבית השני נתקיים כאן ישוב חקלאי שנתקיים במשך דורות[2*].

בשלהי ימי הבית השני היתה מירון ידועה כמקום גידול זיתים, וכך שנינו בתלמוד ירושלמי „תני אוכלין בשנת שביעית על התמרים עד שיכלו מיריחו, ועל הזיתים עד שיכלו ממירון ומגוש חלב"[3].

בתקופה זו היתה מירון ישוב של כהנים, והיא מנויה בברייתא של משמרות הכהנים, המפורשת בתלמוד ירושלמי על יסוד מדרש השמות: „אמר רבי לוי, יהויריב מירון מסרביי". יהויריב־גברה, מירון־קרתה, מסרביי־מסר בייתא

1 יהושע י"א ה—ו.

2 לפי „אנציקלופדיה ארץ ישראל" לישעי' פרס, ח"ג, ע' 599.

2* „שאר ישוב", כתבי י' בן צבי, ירושלם תשכ"ו, ע' 64

3 מסכת שביעית פרק ט' הלכה ג'.

לשנאיא, „אמר רבי ברכיה יהוירים—יה הריב עם בניו על שמרו וסרבו בו". ותרגומו הוא „יהוריב־איש", מירון־עיר, מסרביי־מסר הבית לשונאים" [4].

לדעת ש. קליין שימשה מירון מקום מקלט או מקום התישבות למשפחות הכהונה ממשמרת יהוריב, והישוב הקדמון של מירון אף האריך ימים עד כיבוש הערבים, ואולי גם יותר מזה עד לאחר נוסעי הצלב. ור' שמואל ב"ר שמשון, כולל את מירון בין המקומות שמשם „היו יוצאים יותר מב' מניינים לכבוד ראש הגולה" [5].

ביחוד נודעה מירון כמקום קבורתו של רבי שמעון בן יוחאי, וכנראה גם מקום מגוריו בתקופה ניכרת. במדרש נמסר על הרשב"י שהוליך חכמים לבקעה שעל פני העיר מירון, ואמר „בקעה בקעה התמלאי דינרי זהב", והיא נתמלאה. אך רבי שמעון בר יוחאי אמר להם „מי שיקח מהדינרים הללו יפסיד חלקו בעולם הבא" [6], בתלמוד בבלי מובא „וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון" מאי כבני מרון, אמר ריש לקיש, כמעלות בית מירון, שכולם נראים בבת אחת" [7].

כמאתיים שנה לאחר חורבן הבית השני היה עדיין ישוב יהודי במקום, ועדות לכך הם שרידי בית הכנסת העתיק, המיוחס לימי הרשב"י.

רבי אשתורי הפרחי, בעל „כפתור ופרח", שעלה לאר"י בשנת פ"ח לאלף הששי, דן על מעמדה של מירון וקובע את שמה: „לדרום גוש חלב, ביושר, כחצי שעה, הוא מירון, ואולי הוא מקום המרוני, הנזכר פרק מי שמת (ב"ב קנ"ו ב), ושמא הוא מרום, הנזכר בכתוב „מי מרום", אבל באמת הוא מרון הנזכר פרק השוכר את הפועלים (ב"מ פ"ד ב), גבי קבורת רבי אלעזר ב"ר שמעון בן יוחאי, דאמרינן „אזלו רבנן לאיעסוקי ביה, לא שבקנהון בני עכבריה, דכל כמה דהוה נייח רבי אלעזר ברבי שמעון בעילתיה, לא סליק חיה רעה למתייהו. במעלי יומא דכפורי, דהוה טרידי כולי עלמא, שדרינהו רבנן לבני מרון לערסיה, ואסקוהו ואמטוהו למערתא דאבוה. אשכחוה לעכנא דהוה הדרא לה אפומא דמערתא, אמרו לה „עכנא עכנא פתחי פיך ויכנס בן אצל אביו. פתחה להו", והם היום שניהם במרון, במקום מיוחס לבית המדרש של רבי שמעון בן יוחאי, למעלה ממערת הלל ושמאי, ועכברא הנזכרת היא דרומית למרון, כמו שעה" [8].

בדורות מאוחרים בטל הישוב היהודי בכפר, וכאשר הנוסע האלמוני מקנדיא

4 „ספר הישוב", כרך ראשון, חלק ראשון, עמוד 106 וראה אגרות אר"י ע' 80.

5 „מאמרים שונים לחקירת אר"י" לפרופ' ש' קליין ע' 16—18, והוא מוסיף דברי בעל „חבת ירושלם", מאמר רננו צדיקים, המספר ליד קבר שמאי „משם והלאה יש עוד מערה יפה וגבוהה מלאה כוכין, ופתחה במזרח, והעולם קורים אותה מערת כהנים"

6 תנחומא, פקודי.

7 מסכת ראש השנה י"ח ע"ב.

8 „כפתור ופרח" פרק אחד עשר, הוצאת לונץ ע' רפ"ט ובהערה הוא מציין: „לפנינו בגמרא „לבני בירי", והיא ג"כ קרובה לעכברא ומירון, ובש"ס, כת"י מינכן, הגירסא לבני בר מריון", ולדעתנו הגירסא העקרית בש"ס היתה „לבני בירי ומירון" ר"ל כי הרבנן

הגיע בשנת רל"ג למירון, לא היה בו ישוב כלל כדבריו „ואין שם מים חיים כלל, עד שלא יוכלו לדור שם בני אדם מהעדר המים", אולם היהודים היו מבקרים בו לעתים מזומנות „אך יבואו העברים שלש הרגלים לראות קבורות הצדיקים הנזכרים, וביחוד קבורת ר' שמעון בן יוחאי, ויתחננו שם תפילות סליחות ותחנונים לא-ל יתברך, שיתן להם מים שיוכלו לעמוד שם ימים אחדים, ומיד יבוא מטר" [9].

כחמשים שנה לאחר מכן, בחשוון רפ"ב, מספר גם ר' משה בסולה על הביקורים ההמוניים של היהודים כדי להתפלל על קברי הצדיקים במירון ביחוד בט"ו באייר והוא ביקר במקום יחד עם „עשרה בני אדם, שהיו קבועים אז ללכת בכל חדש להתפלל על מערת רשב"י, ומעתה אין לך עולה רגל, שהעלה את תיאור מסעותיו על הכתב שאינו מזכיר את ביקורו במקום, כגון בעל „יחוס האבות" שנרשם בשנת רצ"ז והובא לדפוס בשם „יחוס הצדיקים" וכו' [10].

במשך הדורות היה במקום ישוב ערבי קטן, ותושביו התיחסו בכבוד לציונים הקדושים אשר במירון. ר' יוסף סופר, שעלה לארץ בשנת תקכ"ב, מספר, „ושם מעט יהודים, אך ישמעאלים וערלים" [11], ואילו בתיאורו של ר' משה ירושלמי („ידי משה") נרמז תשלום, שתושבי צפת היו משלמים לשלטונות בשביל הרשות לבקר במירון: „מירון רחוקה מצפת מהלך שתי שעות, ומכל בית בצפת אפשר לראות מהחלונות את כיפת ר' שמעון בן יוחאי. תשלום המכס שם עשרה פארא, אבל אנשי צפת נותנים מכס לכל השנה, והם יכולים לבוא כל אימת שהם רוצים" [12].

כל השנים היו יחסים ידידותיים בין הערבים תושבי הכפר מירון, ובין היהודים שהיו באים להשתטח על ציון הרשב"י. ומהם שהיו מתישבים במקום לתקופה קצרה או ארוכה [13]. אחד התיירים הנוצרים שביקר בארץ לפני כ־140 שנה, מתאר את היחסים הטובים בין היהודים ושכניהם: „הכפר עצמו דל ועלוב, והוא מקושט בדקל תמרים ויחיד, הוא שייך לנוצרים המרוניטים, המכבדים כל כך את ראש היהודים שם, עד כדי מתן הגנה מלאה לכל אחיו" [14].

ענין מיוחד בתיאורו של אוליפנט, המגדיר את מירון כ„אחד המקומות המעניינים והבלתי ידועים בארץ ישראל": „מירון שוכנת בסביבה פראית של הרי הגליל המרכזי, בקצה של הרמה הפוריה ביותר כולו, בו מוקפים הכפרים בשפע גנים וחורשות. האיכרים שבמקום עשירים יותר מבכל מקום אחר שראיתי".

שחששו אולי סוף סוף יודע לבני עכברא ויעמדו נגדם, שדרו לבני בירי ומירון, ורק בשגגת המעתיקים נעשה מהמלות „בירי ומירון" „בר מריון".

9 „מסעות אר"י" ע' 113.

10 „המעמר" ג' ע' 219, וראה לעיל מאמרנו על העליה לציונו של הרשב"י.

11 „אגרות אר"י", ע' 294.

12 „מסעות אר"י" ע' 445.

13 ערבים מתושבי מירון וכפרי הסביבה היו משתתפים בחגיגות ההילולא בל"ג בעומר ואף השמיעו פזמונים מיוחדים בלשון הערבית „לכבוד הצדיק".

14 „מסעי נוצרים בארץ" לד"ר מ. איש שלום, ע' 518.

„מירון גופה היא מקום נהדר, היא מזדקפת בגובה של אלפים וחמש מאות רגל מעל לפני הים, על צלעה הצפונית המזרחית של בליטה גבוהה ברכס ג׳בל גי׳רמק, המשקיפה על פני מראה נהדר של הארץ, מסביב. — — — נחל צלול וממלמל משתפך בשורת מפלי מים קטנים, לאורך הואדי הצר, המתרחב פה למדי, ובו גדלים כמה גני מישמיש, תאנים ורימונים, וליד ערבה בוכיה הפורשת ענפיה, עומדת טחנת מים ישנה ורבת רושם, המפיקה תועלת מרובה מכוח מים נדיר זה״.

לורנס אוליפנט, שביקר בא״י בשנת תרמ״ג, מספר „חלק ניכר של הכפר היה שייך לרבי הספרדי. ברצותו לעודד את עבודת האדמה בין בני דתו הושיב על האדמה שש משפחות יהודיות יוצאות מארוקו, הרגילות בעבודת החקלאות, העושות בה עתה חיל. מלבדן ישנן בכפר 12 משפחות מוסלמיות, שביחד הן מהוות את תושבי הכפר. רושם עז נתרשמתי למראה הידידות השוררת בינם ובין היהודים, — הוא מוסיף — ה„שיך״ שביקרתי אצלו דיבר דברי שבח על היהודים, והילל אותם כאנשים עמלים וחקלאים טובים, ואמנם בעברי על פני אדמת הכפר נוכחתי כי השדות שעובדו על ידי היהודים עלו ביבולם על פני אלה של הפלחים״ [15].

לפני מלחמת העולם הראשונה הוקמה ישיבה קבועה על ציון הרשב״י, בין לומדיה היו מתושבי צפת, שהיו מתגוררים כאן משבת לשבת, וכן רבים מתושבי „מושב הזקנים״ שהוקם במירון.

בימי מאורעות תרצ״ו עזבו התושבים היהודים הקבועים את המקום ורק בימי הביקורים היו עולים למירון. בימי מלחמת העצמאות התחוללו קרבות קשים בסביבות מירון. לאחר שנכבשה צפת בידי כוחות ההגנה היהודים, התהוותה מערבה לה חזית מלחמה, ומירון הפכה בסיס חשוב של הערבים. גם בבנין ציון רשב״י השתכנו חיילים ערביים, ובקרבתו הקימו להם עמדות מבוצרות, אל מול צפת היהודית, ולפעמים גם הרעישוה והפגיזוה מרחוק.

בתשרי תש״ט הסתערו חיילי ישראל, בפעולה גדולה הידועה בשם „מבצע חירם״, על ישובי הערבים בגליל העליון, וכבשו אותם. במסגרת מבצע זה התקדם טור ישראלי מצפת אל מירון, ולאחר שכבשו את המקום נמלטו התושבים הערבים. מקץ זמן מה, ביום ל״ג בעומר תש״ט, הוקם בשיפולי הכפר, ישוב חדש, מושב הפועל המזרחי „מירון״ [16].

שרידי בית הכנסת העתיק

ר׳ יעקב ב״ר נתנאל הכהן, שביקר בארץ בימי השלטון הצלבני, מספר על ביקורו במירון, והוא הראשון המזכיר את ביהמ״ד, אם כי הוא כורך אותו עם ציון הרשב״י: „במירון ר׳ שמעון בן יוחאי עם בנו, שני ציונים בבית המדרש שלו, כי עדיין הוא קיים״ [17].

15 שם, ע׳ 773.
16 „מצבות קדש בארץ ישראל״ לד״ר זאב וילנאי, הוצאת מוסד הרב קוק ע׳ של״ט.
17 „מסעות א״י״ ע׳ 58.

אף ר' שמואל בר שמשון, שעלה לאר"י עשרות בשנים לאחר מכן, בשנת ד' אלפים תתקע"א, יחד עם רבי יהונתן מלוניל, מספר באגרת מסעו על ביקורו: „והלכתי אני לבדי וראש גולה לכפר ברעם — — — ומצאנו שם בית הכנסת, ומבתי הכנסיות שעשה ר' שמעון בן יוחי שהם כ"ד, הוא נאה ונחמד יש מהם נהרסות, ויש מהן קיימות", ובהמשך ביקורו הגיע למירון: „במוראן מצאנו בית מדרשו של ר' שמעון בן יוחי והוא מרובע, ונקבר בתוכו, ור' אלעזר בנו עמו, ועליו ב' אילנות, והוא מקום יפה מאד", ולאחר שהוא מוסיף לתאר את קברי הצדיקים, הוא מזכיר את הכתובת ששרדה בין שרידי בית הכנסת: „ובית הכנסת יפה מאד, ויש כתוב באסקופה זה עשה שלום בן לוי" [18].

תלמידו של הרמב"ן שעלה לאר"י בראשית האלף הששי, לאחר סילוק שלטונם של הצלבנים, מספר על ביקורו במקום „ושם ר' שמעון בן יוחאי ועליו ציון נאה, וסמוך לו ר' אלעזר בנו, אומרים כי שם היה מדרש רבי שמעון בן יוחאי", והוא מוסיף „ושם בית הכנסת לר' שמעון בן יוחאי, בנין מפואר מאד, ושם אבן גדולה חלולה מראשה עד למעלה, קרוב לארץ. אומרים כי שם היה מזבח, והדם היה שותת ויורד דרך אותו מקום חלול" [19].

מתוך דבריו לא ברור אם הכוונה לציונו של הרשב"י, או לשרידי ביהכ"נ, ואי־בהירות זו מצויה גם בתאור „הנוסע האלמוני מקנדיא", שעלה לאר"י בשנת רל"ג, ומספר על הנסים והנפלאות שנעשו במקום [20].

רבים מבין המבקרים על ציונו של הרשב"י היו עולים גם לשרידי בית הכנסת העתיק, אולם להלן נזכיר רק את הדברים שיש בהם משום חידוש.

תלמידו של ר' עובדיה מברטנורא, ששהה בצפת בראשית חשון רנ"ז, מספר על ביקורו במירון, ומוסיף על המסורות המופלאות הקשורות בשרידי בית הכנסת: „עוד ראיתי בית כנסת מר' שמעון בן יוחי זצ"ל, וגם הוא בנין מאבנים גדולות, אבל עתה הוא חרב, ולא נשאר ממנו רק כותל אחד, ואומרים אנשי ספייטה [צפת], כי מקובלים הם, כי כאשר יפול הכותל ההוא, אז יבוא משיחנו במהרה בימינו, והוגד לי כי בשנת גירוש ספרד נפלה השאייטה בכותל ההוא, והתחיל לנפול, ואז עשו אנשי ספייטה יום משתה ושמחה" [21].

כשלשים שנה לאחר מכן, בשנת רפ"ב, מספר ר' משה באסולה „עדיין קיים כל הצד שלפניו", והוא מבחין יפה בין ציון הרשב"י ובין שרידי ביהכ"נ. בתיאור ציון הרשב"י הוא מציין: מירון הוא מקום שמן וטוב, ומעין מים טובים ואין דרים בו יהודים, שם ראיתי מערת ר' שמעון בן יוחי ובנו ע"ה, והיא סגורה, אין מקום להכנס בה. ולמעלה על המערה שני ציורים יפים, זה כנגד זה של רשב"י קודם מעט ולצד חוץ, אחר כך הלכתי בשפוע ההר לצד מירון", ולאחר שהוא מתאר את קברי הצדיקים, הוא מוסיף „ולמעלה בכפר יש בית הכנסת עשאו רשב"י, עדיין קיים כל הצד שלפניה" [22].

18 „אגרות אר"י" ע' 80. 19 „מסעות א"י" ע' 90. 20 שם, ע' 113.
21 „אגרות אר"י" ע' 153. 22 „מסעות אר"י" ע' 141.

שרידי ביהכ"נ היו כנראה מוזנחים, ור' שמחה מז'אלוז'יץ בעל "אהבת ציון", שעלה לאר"י בשנת תקכ"ה עם עליית "החסידים הראשונים", מספר על שיחתו עם זקן ערבי, שהפנה את תשומת לב השכנים לשמור על קדושת המקום: "מירון תוב"ב הוא בהר, כפר קטן, והיתה עיר גדולה, ושם בהכ"נ חריבה ועדיין כותל הפתח קיים, ואמר לי רבי ליב [מליניץ] שהלך עם ר' שמואל הנזכר [מהרובישוב], והוא יודע לשון ערבי, שהלכו לראות בהכ"נ זו החריבה, ומצאו שם זקן אחד ערבי, וספרו בידו, ואמר להם: "ראו צויתי להנכרים שבכפר, לעשות גדר אבנים שלא יתכנסו בהמות לתוכה, כי אדמת קודש הוא, והמשקוף והמזוזות של בהכ"נ מאבן אורך ה' אמות ורוחב ה' אמות" [23].

בספר "חבת ירושלם" לרבי חיים הלוי הורביץ, הובאו דברי רבי משה בסולה בשם "מסעות ארץ ישראל", ולדבריו של ר' גרשון סגל בספרו "גלילות ארץ ישראל" "ומקצתו חרב" [24], הוא מעיר "זה המקצת הוא ככולו, כי כולו חרב בעו"ה מזמן מא"י, שהיה בשנת רפ"ב לאלף הששי, ולא נשאר רק הצד שלפניו, והן עתה בעוה"ר, גם זה הצד חרב, ולא נשאר רק השער הגדול, ואצלו הפתח או חלון למערב העולם, ונראה שהיה בצד השני של השער ג"כ פתח למזרח העולם, ונחרב" [25].

בשנת תרמ"ח מתאר רבי מנחם מנדיל ראבין בתיאורו "מסע מירון וערי הגליל" את שרידי המקום: "בטרם נטות צללי ערב, הלכנו לתור ולראות את הכפר מירון, במקום קודש הקדשים אשר שם רבץ התנא רשב"י רובי תורתו עם תלמידיו הנוראים, ובאנו אל מקום הבית הכנסת, אשר עוד הפתח וחלון גדול, חרות וחקוק במעשה צעצועים, נראה כאשר עתה מחדש נעשה, והכל מאבנים גדולות וארוכות מאוד" [26].

מתקופה זו הגיע לידינו תיאורו המפורט של אחד המבקרים, המציין שהוא "העתיק ביותר שנשארו ממנו שרידים עד ימינו. בית הכנסת הוקם במורדו המזרחי של תל מסולע. המורד המערבי והרצפה נחפרו והוצאו מתוך הסלע המוצק. כל השטח ארכו תשעים רגל ורחבו חמשים רגל שברי עמודים פזורים מסביב, וביניהם גם אדנים וכותרות, אך רבים מבין השבירים הנאים ביותר התגלגלו מטה במדרון המזרחי. הבנין פונה לצד הדרום, פה נשארה החזית, ובה גם שער נאה, בנוי מגושי סלע ודלת צדדית. אחדות מבין האבנים ארכן ארבע וחצי רגל, ועביין שתים וחצי רגל. גבהו של השער עשר וחצי רגל, ורחבו חמש וחצי. שני העמודים שבצדיו בנויים מאבן אחת המגולפת ביד אמן". הוא מעיד כי "האבן שבתווך טולטלה ממקומה על ידי רעידת האדמה ב־1937 ואף על פי כן יש ענין היסטורי ומראה רב רושם בחורבה המוזרה הזאת [על צורתה הכללית] הבולטת מתוך הסלע המוצק, המזדקף מלמעלה" [27].

23 שם ע' 413.
24 מהדורת י. בן צבי, בהוצאת מוסד הרב קוק תשי"ג, ע' מ"ט.
25 מאמר „רננו צדיקים" אות ו'.
26 ראה לעיל עמוד ל'.
27 מסעות נוצרים באר"י", ע' 772.

ספר ה„זוהר" הקדוש

„המשכילים יזהירו כזוהר ברקיע" — זוהי פתיחת „תיקוני הזוהר", אחד משלשת חלקי הזוהר הקדוש — „והמשכילים" אינון רבי שמעון וחבריו, „יזהירו" — כד אתכנסו למעבד האי חיבורא, רשו[ו]א איתיהיב להון ולאליהו עמהון, ולכל נשמתין דמתי־בתן לנחתא ביניהו ולכל מלאכיא באתכסיא ובארח שכל, ועלת על כולא יהיב רשו לכל שמהן קדישין ולכל כינויין ולכל הוויין, לגלאה לון רזין סתירן, כל שם בדרגא דיליה, ורשותא יהיב לעשר ספירן לגלאה לון רזין סתירין, דלא איתיהיב רשות לגלאה, עד דייתי דרא דמלכא משיחא" — סודות אלה, שלא ניתנו להיגלות עד דורו של מלך המשיח, נתגלו לו לרבי שמעון בן יוחאי, ע"י משה רבינו „רעיא מהימנא", ואליהו הנביא שהיה בא אליהם ומלמד אותם, בשעה שהתחבא במערה יחד עם רבי אלעזר בנו, „ושם נברא מעיין לו וחרוב למאכליו", וסודות אלה הם הם „ספר הזוהר" הקדוש.

*

„כבוד אלקים הסתר דבר". מראשיתה היתה חכמת הנסתר טמונה וספונה מעין רואים. משה קיבל תורה מסיני מפי הגבורה, ובכללה גם סתרי התורה, אך בעוד שאת התורה הנגלה מסר לכל ישראל, הרי סודות התורה לא נמסרו על ידו אלא ליחידי סגולה בדורו, ובמשך מאות בשנים נמשכה שלשלת הקבלה מפה לאוזן ליחידי הסגולה בכל דור ודור.

על מדת הקדושה שהאדם חייב להגיע אליה, כדי להיות מוכשר להכנס לסרקלין הקבלה, אנו למדים מתוך „פרקי היכלות" המצויים בידינו: „אמר ר' ישמעאל כך אמר ר' עקיבא משום ר' אליעזר הגדול. הנזקק עצמו בשר התורה יכבס בגדיו ושמלותיו ויטבול טבילה חמורה — — — ויכנס וישב שנים עשר ימים בחדר או בעליה, אל יצא ואל יבוא ולא יאכל ולא ישתה אלא מערב ועד ערב — — — וישתה מים ולא יטעם כל מיני ירק, ויקבע מדרש שר התורה זה, בתפלת שלש פעמים בכל יום ויום, אחר שיתפלל אותו מראשו ועד סופו, ואחר כך ישב ויושנה אותו שנים עשר ימים, ימי תעניתו מבוקר ועד ערב, ולא ידום, וככלותו שנים עשר יום יצא לכל מידת תורה שמבקש, אם למקרא אם למשנה, או לצפית מרכבה, כי במידה טהורה הוא יוצא ומצער ומסיגוף גדול, כי תלמוד הוא בידינו תקנת הראשונים ומסורת עתיקים שכתבו והניחו לדורות, להשתמש בו צנועים, ומי שראוי נענה להם". („בית המדרש" ח"ג).

דבריהם של התנאים והאמוראים יסודם בהררי קדש, והם זהים עם סודות התורה, אך הם העלימו את דבריהם בהסתר תוך הסתר, ולא גילו את סודות התורה לרבים, ורק יחידי הדור אלה מבני העליה, שהתקדשו והיטהרו זכו לבוא בשעריה של חכמת הנסתר.

בשעה שרבי שמעון בן יוחאי ישב ודרש בסודות הקבלה עם רבי אלעזר בנו היתה אש מלהטת סביבותיהם, והם היו מוזהרים שלא לגלות את סודותיה, ורק לאחר שיצא מן המערה שם נסתתרו שלוש עשרה שנה הורשו לכך. חכמי הקבלה מסבירים כי שם „פרשו לגמרי מעולם הזה, ושם קנו הודם והדרם בשלימות", השגות עליונות מדריגות הגבוהות והרמות בהשגות מראות אלקות". בצאתם מהמערה ניתן להם רשות והורמנא מלעילא לגלות את סודות התורה באתגלי, ונגלה כבוד ה' בספר הזוהר. אולם כל עוד לא איכשר דרא הוסיפו להיות סודות התורה, הכלולים בספר זה נחלתם של יחידי סגולה בלבד.

בהתקרב הזמן שנקבע מקדמות הימים לגילוי אורו של ספר הזוהר, היו כבר בין הגאונים שרמזו בדבריהם על סודות הקבלה שנמסרו להם, ואף היו מבין הפוסקים הראשונים שביססו את דבריהם על סודות אלה ופה ושם גם רמזו על כך בנימוקיהם. בין המקובלים הראשונים שזכרם בא בספר, יש למנות את רבי יהודה החסיד ורבי אלעזר מגרמייזא בעל ה„רוקח", הראב"ד והרמב"ן, ולפי מסורות מוסכות עסק גם הרמב"ם בסוף ימיו בחכמת הקבלה, אולם סודותיה עדיין לא ניתנו להיגלות לרבים. לגבי מרבית העם נשארו סודות אלה בבחינת „טמיר ונעלם", והקפדה זו משתקפת במסורת כי רבי אלעזר בעל ה„רוקח" טס בעזרת צירופי אותיות, מגרמייזא אשר בצרפת עד לגירונה אשר בספרד, כדי לגלות לרמב"ן את סודות הקבלה.

הרמב"ן מזכיר בהקדמתו לפירושו על התורה את כוחן של צירופי האותיות שאפשר בהן „להמית ולהחיות".

שער ספר הזוהר דפוס מנטובה משנת שר"ח

והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי

ספר

הזהר

על התורה

פרחנא אלהי ר' שמעון בן יוחאי זל.

בקושטאנדינא

שער „זהר" שנדפס בקושטא בשנת תצ"ו

החיות, לנתוש ולנתוץ, להאביד ולהרוס, לבנות ולנטוע". אמנם בימיו היה עדיין ספר הזוהר סמיר ונעלם, אך בדבריו כבר נמצאים רמזים לגילוי האור בשנים הקרובות „לקץ הימין", ובראשית תפלתו ליום הכפורים הוא מציין:

„מראש מקדמי עולמים,
נמצאתי בממניו החתומים,
מאין הוציאני ולקץ הימים,
נשאלתי מן המלך".

בפירושיו על דרך הנגלה הוא מזכיר הרבה מסורות חכמת האמת, היא חכמת הנסתר, הנעלמת מעין כל חי ורחבה מני ים", ומדגיש ש„כל התורה כולה. מבראשית עד לעיני כל ישראל, כולה שמות". „מפרשת המרכבה של יחזקאל יוצאים שמות של פרקי ההיכלות", ו„מחזון העצמות היבשות ביחזקאל יוצא השם שבו אומרים מחיה מתים", שכן „כל הנסתר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש, או „שרמוזה בתיבות או בגימטראות, או בצורת האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה או בקוצי האותיות ובכתריהן", אולם מדרש חז"ל, המשמש יסוד לסודות אלה, הוא ספר הזוהר, נשאר עדיין טמיר ונעלם, עד אשר הגיעה שעת רצון, ונפתחו שערי־זוהר לכל ישראל.

היה זה בתקופה חמורה לעתידה הרוחני של הדת בהיותה הדרומית. בתקופה אשר בקרב העמים שררה רוח ה„רנסאנס". ניצניה הדרו גם לתוך ישראל, ובספריהם של גדולי הדורות ההם אנו מוצאים דברי תוכחה קשים נגד הירידה הרוחנית. סכנת ערעור האמונה היתה איפוא רצינית ביותר. הזוהר הקדוש לקיום ההבטחה האלקית „כי לא תי־

שכח מפי זרעו", וזכות גילוי האורה שמורה לאחד המקובלים שבדור, הוא רבי משה די ליאון, שחי ופעל במאה הראשונה לאלף הששי.

מסורות אחדות בידינו על גילוי ספר הזוהר. ר"א זכות בעל „ספר יוחסין", שחי בזמן גירוש ספרד, מביא את עדותו של ר' יצחק דמן עכו, מגדולי המקובלים כמאתיים שנה לפניו, שהתחקה על מקורות הזוהר, ובין היתר נמסר לו כי „הרב הנאמן הרמב"ן ז"ל שלח אותו (—את ספר הזוהר) מא"י לקטלוניה לבנו, והביאו הרוח לארץ ארגון, ויש אומרים לא־לקנס, ונפל ביד החכם ר' משה די ליאון".

החיד"א מביא ב„שם הגדולים" מסורת שמצא אר־תה בזוהר „כתב יד ישן נושן", אצל מורו רבי משה זכות, ושם נמסר כי „ראש המקובלים ר' נחוניא בן הקנה, והוא חיבר ספר הבהיר, ואחריו רשב"י עשה ספר הזוהר, וחיבר בו כמה חבורים כמו התקונים, וכשמת רשב"י ורבי אלעזר וכל הדור ההוא, אבדה חכמת־הקבלה עד שהקרה ה' לפני מלך אחד ממלכי מזרח, שצוה לחפור במקום אחד על עסקי ממון, ונמצא שם ארון אחד ובו ס' הזוהר, ושלח, לחכמי אומות העולם וחכמי אדום. ולא ידעו ולא יבינו.

הוא שלח איפוא אחר היהודים, „באו אצלו וראו הספר, ואמרו לו: „אדונינו המלך, זה הספר עשאו חכם אחד, והוא עמוק ואין אנו מבינים אותו". אמר להם: „וכי אין יהודי בעולם מבין אותו?" אמרו לו: „יש במדינת טוליטולא", והמלך שלח הספרים עם גבוריו לטוליטולא, וכשראוהו חכמי טוליטולא, שמחו בו שמחה גדולה ושלחו למלך מתנות רבות, ומשם נתפרסמה הקבלה".

Henry Gerson

המשכילים יז „זוהר חלקיט ומצדיקי הרבים ככוכבים

ספר

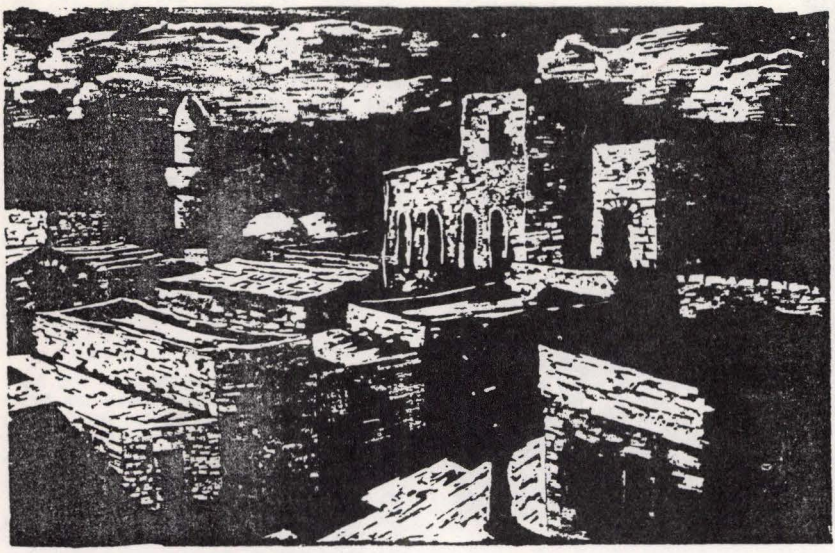
הזוהר

הקדוש על התורה

חלק ראשון ספר בראשית

בקושטאנדינא

שער „זהר" שנדפס בקאפוסט בשנת תקס"ט

צפת

חיתוך עץ

מסורת אחרת רשומה ע"י סבו של החיד"א, ר' אברהם אזולאי, בעל „חסד לאברהם" ומגדולי המקובלים בדורו, בהקדמה לפירושו „אור החמה" על הזוהר, ש„ספר הזוהר היה גנוז במירון במערה אחת, ומצאו ישמעאלי אחד, ומכרו לרוכלים בגליל העליון, ונפלו קצת ניירים ממנו ביד חכם אחד שבא מן המערב, והלך וחיפש וקיבץ כל הניירים מכל הרוכלים, גם חפש באשפות ומצא כי היו הרוכלים מוכרים בהם תבלין, אמנם עיקר מוצאו היה מעיר מערי המערב הנקראת תודג'א, ואשר שאותו חכם „המערבי הנזכר הוא שהוליכו לעירו".

„עליונים ששו ותחתונים עלזו בקבלת תורה", בתורת הנסתר שנתגלה לרבים, ובישוי לשמחת בני הדורות הקרובים על גילוי הזוהר, ניתן בדבריו של רבי יהודה חייט, מגדולי המקובלים בימי גירוש ספרד: „ואשרינו מה טוב חלקנו, שזכינו אל ספר הזוהר, אשר לא זכו קדמונינו, אשר קטנם עבה ממתנינו, כמו רב האי גאון ורב ששת גאון, והרד"ר אליעזר מגרמייזא והרמב"ן, והרשב"א והראב"ד, שכל אלו היו מכלל יודעי ח"ן ולא טעמו מדבשו כי בזמנן לא נתגלה".

רבי משה די ליאון, שהזכות הגדולה נתגלגלה לידו, שקד על מלאכתו באמונה, והפיץ ברבים קונטרסים רבים, שהועתקו על ידו מספר הזוהר אשר חיבר רבי שמעון בר יוחאי, ואף בספריו עשה נפשות לתורת הקבלה שנתגלתה בזוהר.

יש להוסיף כי רק חלק מהאור הגנוז הגיע לידינו, והחיד"א מוסר בשם יש"ר מקנדיא בספרו „מצרף לחכמה", כי „שמע בשם מגידי אמת, שבשנת ש"פ כשבזו הספרדים עיר הידילבורג, לקחו מהאקדומיא כמה אלפי ספרים, וביניהם ספרי קדש על קלף, ובכלל ספר הזוהר על כל עשרים וארבע (—תנ"ך) משא סבל".

חלקי הזוהר הקדוש

שלשה ספרים נפתחים מוגדרים כספרי הזוהר: „ספר הזוהר" על המשה חומשי תורה, חלק א— בראשית, חלק ב—שמות וחלק ג' על ויקרא, במדבר ודברים, „זהר חדש" הכולל חידושים על כמה מפרשיות התורה ומגילות שיר השירים רות ואיכה, ו„תיקוני זוהר", שהם שבעים תיקונים שפירש רשב"י על מלת „בראשית", והתיקון הראשון „פתח אליהו" הוא מצת אליהו הנביא.

בזוהר עצמו נזכרים החלקים הבאים: „מתניתין ותוספתא" — מעין משנה המתפרשת בזוהר עצמו, „רעיא מהימנא" והם דברים שנתגלו לרשב"י ותלמידיו מאת משה רבינו, ברובו על טעמי המצוות, „מדרש הנעלם", „סתרי תורה", „ספרא דצניעותא", „אידרא רבה קדישא", אמרות קדש שנאמרו בעת כנוס רשב"י וחבורתו, „אידרא זוטא קדישא", והוא מעמד הסתלקות של רשב"י, „סבא דמשפטים" — פרשת גלגול הנשמות והיא נקראת על שם ההוא סבא, שגילה להם את הדברים, והדברים מצויים בפרשת משפטים, „ינוקא" — סודות התורה שנתגלו ע"י אותו ינוקא, בנו של רב המנונא סבא, „היכלות ומדורין", „רזא דרזין", „אתוון גליפן" וכו'.

אחד המקובלים בדורנו, רא"ז מרגליות, מפרט בספרו „כחו דרשב"י" את הכתבים שנתגלו לרשב"י וחבריא, והנזכרים בספר הזוהר, ואשר בהם השתמש בחיבור ספר הזוהר: ברייתי, ברייתי דרב המנונא סבא, מתנינא דרבי אלעזר בן ערך, מתניתא סתימאה, מתניתין, ספר בן סירא, ספר רזיאל, ספרא דאגדתא, ספרא דאגדתא דרב המנונא סבא, ספרא דאגדתא דבי רב ייבא סבא, ספרא דאגדתא דבי רב, ספרא דאדם הראשון, ספרא דשם ע"ב דאתמסר לאדם הראשון, ספרא דאשמדאי, ספרא חכמתא עילאה

דבני קדם, ספרא דרב המנונא סבא, ספרא דרב המנונא סבא קדמאה, ספרא דחינוך, ספרא דרב ייבא סבא, ספרא דרב ייבא סבא, ספרא דרבי כרוספדאי, ספרא עתיקא דמן יומין קדמאי, ספרא קדמאי, ספרא קרסנא אסייא, ספרא דשלמה מלכא, ספרא דשלמה מלכה בחכמתה דאבנין יקירין, ספרא דהכמוא דשלמה מלכא, ספרא דחכמתא רבה דשלמה, ספרא עלאה עיטא לחכמתא דכולא דשלמה מלכא, ספרא עלאה דשלמה מלכא מצירופי שמות הקדושים, פרקין דרב ייסא סבא, צירופי אותיות ושמות למשה רבינו מסיני, קיטרא דכתבא מעלמא עלאה, רזא דאגדתא, רזא דאתוון גליפין בל"ב נתיבות, רזא דל"ב שבילין דאורייתא, רזא דל"ב שבילין דהויה, רזא דמתניתא, רזא דמתניתין, רזא דרזין, רזא דרב ייסא סבא, רזי דמסאבותא, רזי דאתוון דשלמה מלכא, רזין דספרא קדמאה, רזין דספרא דשלמה מלכא, ותוספתא, תקיעוא דרבי.

התפשטותו של ספר הזוהר

עוד בדור ההוא התפשט ספר הזוהר בקרב קהילות ישראל אשר בספרד, ומשם נפוץ גם ליתר המדינות. רבי יצחק דמן עכו, מגדולי המקובלים באר"י, שיצא לחו"ל לאחר כיבושה בידי נוסעי הצלב, נסע במיוחד לעירו של ר' משה די ליאון, לגלות קונטרסים נוספים הימנו, ובחיבוריו התבסס על סודותיו.

את ספר הזוהר מזכירים בספריהם חכמי ספרד במאה הראשונה לאלף הששי, וביחוד ר' יצחק בן סהולה, בעל „משל הקדמוני". ורבי טודרוס אבולעפיה, בעל „אוצר הכבוד", המביאים את דברי הזוהר בשם „מדרש חז"ל" או „מדרש ירושלמי" (תואר „מדרש ירושלמי" לספר הזוהר מצוי כבר בתשובות הגאונים), רבינו בחיי בן אשר, המביא את הזוהר כמעט בכל פרשה ופרשה, מכנה אותו בשם „מדרשו של רשב"י" או בשם „חכמי האמת".

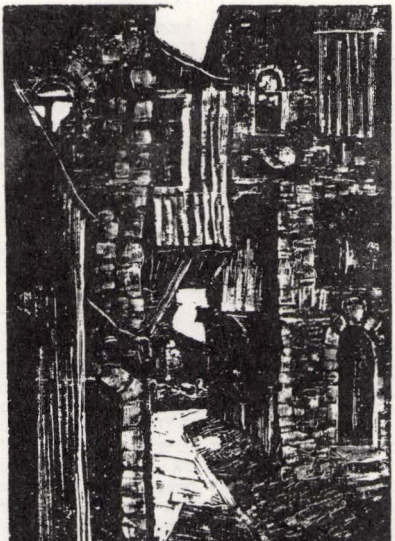
צפת עיר המסתורין — חיתוך עץ

קטעים רבים מתוך ספר הזוהר מובאים כלשונם בכתביו של רבי מנחם ריקאנאטי, מגדולי חכמי התורה בספרד, הן בביאורו על התורה והן בפירושו על התפילות, וביחוד בספרו „טעמי המצוות". בתקופה ההיא חיבר ר' יצחק בן יהודה החסיד את ספרו „לבנת הספיר", ואף הוא מביא קטעים רבים מספר הזוהר.

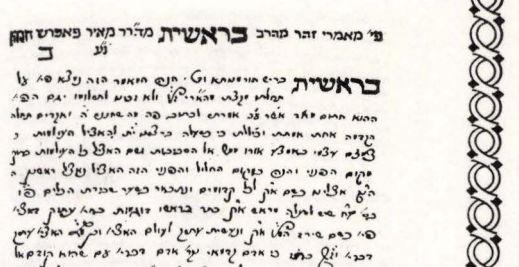
רבי ישראל אלאנקווא, שנהרג בפרעות קנ"א בספרד מביא בספרו „מנורת המאור", קטעים רבים מספר הזוהר בשם „מדרש יהי אור". אב כי הוא מתרגם אותם מארמית ללשון הקדש. יש המצטטים את הדברים מתוך חלקי הזוהר הנקראים „מדרש הנעלם", אך יש ביניהם כגון רבי יצחק עראמה, בעל „עקידת יצחק", המכנה את כל הזוהר בשם „מדרש הנעלם".

כשמונים שנה לאחר התחלת הדפסתם של ספרים עבריים, נשאר עדיין ספר הזוהר טמיר ונעלם בכתבי יד, שהיו מצויים בידי יחידי סגולה בלבד, ורק בשנת שי"ח הוחל בהדפסת ספר הזוהר, בעת ובעונה אחת בשתי קהילות, במנטובה ובקרימונה, וגם אז נשמעו דעות נגד הדפסתו, ופרסומו לרבים.

בין המתנגדים היו כאלה שטענו כי חכמת הקבלה מיועדת ליחידי סגולה בלבד, וגם המחייבים את לימודי הקבלה טענו כי אין למסור את סודות הקבלה אלא רק „בלימוד איש מפי איש", ורבי יעקב ישראל פינצי מחכמי הדור אף פוסק להלכה „אין להדפיס שום ספר של קבלה משום סכנה, וחמירא סכנתא מאיסורא, רק יש לנו לגלות טפח ולכסות טפחיים, ולהחזיק את יתר הספרים הנותרים לנו בצנעא ולא לפרסמם.

סימטה בצפת — חיתוך עץ

דף מתוך פירוש על הזוהר בכת"י
מאת ר' מאיר פאפרש הכהן

ההכרעה לטובת ההדפסה נפלה ע"י רבי יצחק די־לאטאש המציין בהסכמתו ובפסק ההלכה: „ושלח ה' בחמלתו עלינו הספרים האלה למחיה, להיות לנו לעיניים ביום ענן וערפל".

יש לציין כי גם המגיה בדפוס מנטובה מעלה בהק־דמתו חששות „ואינשי דלא מעלי עלולים לצאת לתרבות רעה", אך אין בכך כדי להניאו מהדפסת הספר: „אל נא כי לא טובה השמועה להוציא שם רע על תורת ה' תמימה, לומר דנפיק מינה חורבא, ואי מסטרא דמסאבא הוא בלאו הכי יצא לתרבות רעה, וטהר ידים יוסיף אמץ, יראה וחכמה ישיג, ונסו יגון ואנחה — — — ויתפשו במצודה רעה ויכלו הקוצים מן הכרם", ולסיכום הויכוח בפרשה זו, יש ענין בדברי החיד"א המביא ב„שם הגדולים" את דברי רבי חיים ויטאל, כי „החכם שעשה פסק להדפיס הזוהר, היה ניצוץ של צדיק וחסיד גדול, וראוי לכל טוב, ולכן עלה קנאה בלבו וכתב אותו פסק להוציא לאור ספר הזוהר".

מעמדו של הזוהר בספרות ההלכה

מעמדו של הזוהר הקדוש הוכר לגבי קביעת ההל־כה, כדבריו של רבי אברהם זכות בספר יוחסין, המזכיר את ספר הזוהר „המאיר לכל העולם, הנקרא מדרש יהי אור, שהוא מסודות התורה והקבלה", והוא מדגיש את ערכו לקביעת ההלכה „כי דברי הזוהר הם יותר אמיתיים, כי הם דברי האחרונים שראו המשנה ופסקי ההלכות ומאמרים מהאמוראים שם, וכבר הוא מוסכם בישראל שהדבר שלא יחלוק על התלמוד, ואין מזורש בתלמוד, ומצינו שם (—בזוהר) מפורש שמקבלין אותו", וכן הוא מוסיף לציין מספר הלכות בהן נתקבלה הכרעתו של ספר הזוהר כגון הנחת תפילין בחול המועד, קידוש בסעודה שלישית על היין ועוד.

אחד מגדולי הדורות רבי דוד לוריא, הוא הרד"ל, מוכיח מתוך תשובות הגאונים, הכלולות בקובץ „שע־רי תשובה", כי ספר הזוהר היה לפני הגאונים, והם מצטטים הימנו מאמרים בשם „מדרש ירושלמי". כך למשל מביא רב האי גאון בתשובתו (סי' נ"ה): „וראינו בנוסח ירושלמי כל קדושות שמלאכי השרת מקדשין כך ישראל מקדשין, והאי יתירא מנהון להת־קדש ישראל מנהון בקדושה יתרה, משום דכתיב והתקדשתם והייתם קדושים", והם הם הדברים הכ־לולים בזוהר שלפנינו (ח"ב קכ"ט א). ומכאן אנו למדים איפוא כי מאמרי ספר הזוהר היו לפני הגאו־נים, והם השתמשו בהם אלא שהיו מחזיקים אותו בהעלם דבר מלפרסמו. הקפדתם על כך היתה מדובה עד כדי כך ש„היו מעלימים ומצניעים מציאותו בית־מר, עד שלא הזכירוהו בשם כלל" רק מאמרים שה־ביאו ממנו קראום בשם „הכי גרסינן", משמא דקדמאי אמרו, מבלי שים לו שם חיבור כלל, בכדי שלא יוודע לרבים מציאותו, וישתדלו להשיגו. ולהע־תיקו, ויתפרסמו הדברים שראויים להיות „את צנועים חכמה"

עם גילוי האור הגנוז בספר הזוהר, קיימו וקיבלו עליהם יחידי סגולה לנהוג בהתאם להנהגות הסוד הרמוזות בו, והיו גם בין הפוסקים שקיבלו את הכר־עתו של הזוהר בענינים הלכותיים עקרוניים, ור' שם טוב בן גאון, בעל „מגדל עוז" על הרמב"ם, בן דורו של הר"מ די ליאון, מציין לענין תפילין דרש"י ורבינו תם: „וכבר העיר עלינו רוח ממרום, ומצאנו למדרש נסתר ונעלם, והוצרכנו לשנות מה שהורגלנו ותפסנו והחזקנו בכסדרן, וכן נהגו רבו־תינו האחרונים ז"ל שלמדונו חכמה, הרשב"א וריב"ש מפי הרב החסיד ר"י בן הראב"ד וע"פ רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל".

רבי יעקב לאנדא בעל ה„אגור", מלידי אשכנז שכיהן באיטליה, מכריע את ההלכה בשאלת ברכת התפילין על יסוד דברי הזוהר דאין לברך על שניהם אלא ברכה אחת, „ומה זכור ושמור בדיבור אחת, אף הכא ברכה אחת לתרוויהו", וכנגד הפוסקים שדעתם שונה הוא טוען: „ואני תמהתי על הני רברבי החולקים על רשב"י, אם היה שידעו מאמר זה".

במקרים שיש ניגודים בין הכרעת הזוהר לבין ההלכה הפסוקה בגמרא, באנו למחלוקת הפוסקים. אחד מגדולי הפוסקים רבי שלמה לוריא, הוא מהרש"ל, סבור שאין ההלכה הפסוקה נדחית מפני דברי המקובלים: „דע אהובי, חדשים מקרוב באו ורוצים להיות מכת המקובלים וממדרשי הנעלמים ומחלשי הראות, לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו ומבואו וכוונתו, אלא שכך מצאו בספרי רשב"י, ודע אהובי, שכל רבותי ואבותי הקדושים ששמשו גאוני עולם, ראיתי מהם שלא נהגו כך אלא כדברי התלמוד והפוסקים, ואם היה רשב"י עומד לפנינו וצווה לשנות המנהג שנהגו הקדמונים, לא אשגחינן ביה כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו, לכן אהובי אל תלך בדרך אתם ואין לך עסק בנסתרות".

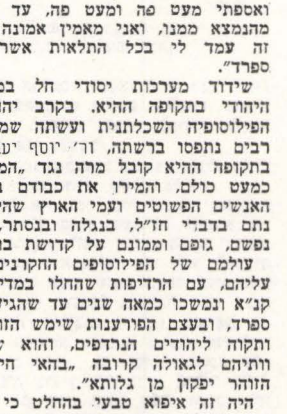
כנגדו יצא רמ"ע מפאנו, המברר אפשרות לקיים דברי הזוהר במקומות שהדבר ניתן ללא סתירה

גלויה: „וכל שיהיו דברי הגמרא סובלים פירושים שונים ויתבאר האחד מהם על פי הזהר חייבים אנו להטות לבבנו אליו ולעשות על פי הוראתו — — — ואם יחלוק הזוהר על מי שהיה מן המפרשים או מן הגאונים, כל שיסבלהו לשון הגמרא ידחה כה זולתו מפני פירוש הזוהר.

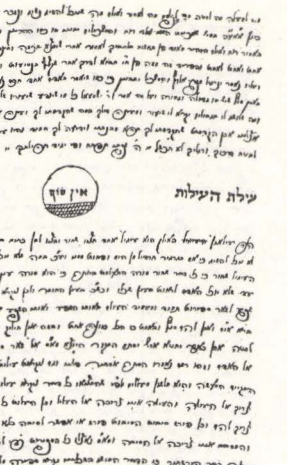
ההכרעה המקובלת בספרות ההלכה היא כדברי מרן ה„בית יוסף" המסתמך על דברי הזוהר ומעיר: „ואיני יודע למה תמה (בעל ה„אגור") על זה (על הפוסקים החולקים על הזוהר בקשר לברכת תפילין), יותר מכמה דינים, שמצינו שכתב רשב"י בספר הזוהר, הפך ממסקנא דתלמודא, ואין הפוסקים כותבים אלא מסקנא דתלמודא, וטעמא משום דאפילו אם היו יודעים דברי רשב"י, לא היו חיישי להו במקום דפליג אתלמודא דידן".

דברי הזוהר רשפי אש לחיזוק האמונה

עוד לפני גירוש ספרד נפוץ הזוהר בחוגים נרחבים. רבים מגדולי הדורות התבססו עליו לקביעת ההלכה, אך ביחוד סייע להשרשת רשפי האמונה בקרב שומרי האמונים, ואימרות הזוהר הם אשר עודדו את היהודים להחזיק מעמד בפני גזירות השמד אשר ניתכו עליהם. בימים ההם. זכר לכחו זה מצוי בדברי רבי יהודה חייט ממגורשי ספרד, המספר: „בהיותי בספרד טעמתי מעט הדבש ואורו עיני, ונתתי אל לבי לחקור ולתור בחכמה, והלכתי

דף מכת"י מתוך „תומר דבורה" לרבי משה קורדובירו

כת"י מתוך ספר קבלה מאת מחבר בלתי ידוע מלפני כמאה שנה

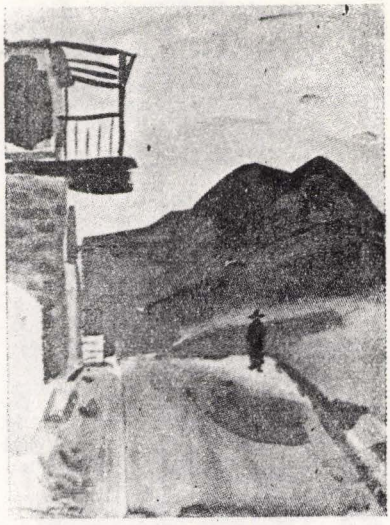
מחיל אל חיל, לאסוף כל מה שנמצא מהספר הנזכר, ואספתי מעט פה ומעט פה, עד שרובו היה בידי מהנמצא ממנו, ואני מאמין אמונה גמורה, כי זכות זה עמד לי בכל התלאות אשר מצאנו בגירוש ספרד".

שידוד מערכות יסודי חל במעמדו של העם היהודי בתקופה ההיא. בקרב יהודי ספרד פשטה הפילוסופיה השכלתנית ועשתה שמות בבית ישראל. רבים נתפסו ברשתה, ור' יוסף יעבץ, מחכמי ספרד בתקופה ההיא קובל מרה נגד „המתפארים בחכמתם כמעט כולם, והמירו את כבודם ביום מבחן", ורק האנשים הפשוטים ועמי הארץ שהיו תמימים באמונתם בדברי חז"ל, בנגלה ובנסתר, הם הם שמסרו נפשם, גופם וממונם על קדושת בוראם.

עולמם של הפילוסופים החקרנים החל להתמוטט עליהם, עם הרדיפות שהחלו במדינות ספרד בשנת קנ"א ונמשכו כמאה שנים עד שהגיעו לשיאם בגירוש ספרד, ובעצם הפירעונות שימש הזוהר כמקור עידוד ותקוה ליהודים הנרדפים, והוא שהגביר את תקוותיהם לגאולה קרובה „בהאי היבורא דהוא ספר הזוהר יפקון מן גלותא".

היה זה איפוא טבעי בהחלט כי ההגמוניה הרוחנית בעולם היהודי במזרח תעבור לארץ ישראל, וביחוד לצפת ערש המקובלים, שבה השתקעו רבי שלמה אלקבץ בעל „לכה דודי", ר' אברהם גלנטי, ר' אלעזר אזכרי בעל „חרדים", ואחרים רבי משה קורדובירו וביחוד האר"י שהניח יסודות להפצת תורת הזוהר ברבים.

האר"י ז"ל ראה את ייעודו להפיץ את חכמת הקבלה, ורבי חיים ויטאל מוסר ב„שער הגלגולים" בשם האר"י עצמו: „הייתי בגלגול אחד מן הקודמים, בלתי מאמין בחכמת ספר הזוהר" ולכן „צריך עתה שאעסוק תמיד בכל יכולתי בחכמת ספר הזוהר,

בסמטאות צפת

ושזה הוא העיקר הגדול שאני צריך לעשות עתה בגלגול זה", ואמנם מאז התגלותו של הזוהר לא קם אדם שעשה להחדרת חכמת הקבלה והנהגותיה בקרב הצבור, כמו האר"י. הוא לא הסתפק בהעלאת הדברים על ספר, אלא חקק את הדברים על לוח לבותם של גוריו ותלמידיו, ומבית מדרשו יצאו ההנהגות המבוססות על סודות הזוהר. בראשונה נתקבלו בצפת עיר מגוריו ובכמה מקהילות המזרח, ואחר נתפשטו גם בקהילות אשכנז, ע"י רבי ישעיה הלוי הורביץ, בעל השל"ה, שכלל בספרו את הנהגות הקבלה, ולו חלק גדול בהפצת מנהגים אלה בקהילות אירופה המזרחית.

תורת החסידות מבוססת אף היא על ספר הזוהר המקודש בעשר קדושות, ועם התפשטותה של תנועת החסידות, נתקבלו בקרב המוני העם הנהגות הקבלה שבראשיתם היו נחלתם של יחידי סגולה בלבד, כגון החסידים הראשונים בברוד וכדו'.

ומשמעות מיוחד לספר הזוהר הקדוש בהוי חייהם של ההולכים בדרכי החסידות. הבעש"ט היה אומר ש"האור הגנוז לצדיקים גנוז בזוהר, וכשהוא פותח את ספר הזוהר הוא רואה את העולם כולו", ותלמידו רבי פנחס מקוריץ, היה נותן שבח והודאה להקב"ה על שברא אותו לאחר שספר הזוהר נתגלה לעולם. רבי נחמן מברסלב הרחיב את הדיבור בפתח ספרו "ליקוטי מוהר"ן" על סוד גדולת התנא האלקי רשב"י ש"על ידו לא תשתכח תורה מישראל" — ובהאי חיבורא דאיהו ספר הזוהר יפקון מן גלותא". ורבי ברוך ממעזיבוז היה רוקד בל"ג בעומר עם ספר הזוהר. נפשו של אחד מגדולי החסידות, הוא רבי צבי מזידיטשוב, דבקה בו, עד שזכה לתואר "שר בית הזוהר", ובמכתבו לרבו רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא הוא טוען כי "הזוהר הוא מקור לכל ספרי יראים וממנו נובעים כל המוסרים ואהבת ה' התמימה", והוא מוסיף "ואת נחלט ונשרש בנפשו, אשר מי שלא ראה ספר הזוהר לא ראה אור מימיו".

רב חלקם של מורי החסידות בגישור הניגודים בין ההלכה הפסוקה ע"י חז"ל בנגלה, ובין דברי הזוהר המבוססים ע"פ תורת הנסתר. הם הדגישו באוזני שומעי לקחם כי "אלו ואלו דברי אלקים חיים", ויחד עם ההקפדה על שמירת מצוה קלה כחמורה, בהתאם לסעיפי ה"שלחן ערוך", שקדו לשלב בארחות חייהם את ההנהגות הנובעות מדברי הזוהר.

רבי שניאור זלמן מלאדי, **המאריך בספר ה"תניא" להסביר את ערכם של לימודי הנגלה דווקא מבחינת הקבלה, מדגיש כי גם בשעה שרשב"י הסתתר במערה למד ת"ר סדרי משנה שהיו בימיהם "דאילו ספר הזוהר והתיקונים היה יכול לגמור בב' וג' חדשים", ונכדו רבי מנחם מנדיל מליובאוויטש, בעל "צמח צדק", עמד בחילופי תשובות עם רבי חיים הלברשטאם מצאנז, וכפי שנמסר עמלו ליישב את הדברים באופן כזה שלא תהיה כל סתירה בין הנגלה והנסתר. מספרים כי באחד הימים קיבל רבי חיים צרור של מכתבים מכל קצוי ארץ, בהן נתבקש למסור את הכרעתו הלכה למעשה, ומיד התישב לשלחנו וערך את תשובותיו לפונים אליו, מחוץ לאגרת אחת שנטל אותה בחיקו, והיתה זו האגרת שהגיעה מליובאוויטש.**

רבי חיים **התעמק במחשבותיו ופנה אנה ואנה בתוך חדרו. הוא נטל לפיו את ה"לילקע" והחל להעלות עשן. אש החלה מלהטת סביבותיו, והרדה נפלה על כל אלה שהיו שם. הם הרגישו כי הוא מתעלה למעלה, למעלה מן העולם הזה, ונמלטו על נפשם, ורק לאחר שסיים את כתיבת התשובה ניתן להכנס אל חדרו. חסידים מוסיפים כי באותה שעה עסק רבי חיים ביישוב חילוקי דעות שנתעוררו בישיבה של מעלה בענין זה, והתשובה שהועלתה על ידו מתישבת לפי תורת הנגלה והנסתר גם יחד.**

ר' יהושע שמעון ווינגרטן זצ"ל
מניצולי האסון במירון
בל"ג בעומר תרע"א
(ראה לעיל עמ' קטו)

כלפי נסיונות הקטרוג

לנוכח קדושתו העצומה של הזוהר קמו עוררין שניסו לפגום בקדשים, ועוד בדור בו נתגלה האור הגנוז, הושמעו ערעורים בנידון. רבי יצחק דמן עכו, נסע במיוחד לעיר מושבו של ר' משה די־ליאון כדי לברר את האמת בשמועות על זיופים שאירעו, כביכול, בהעתקות הזוהר, כדבריו ב„ספר יוחסין": „ומפני שראיתי כי דבריו מופלאים — — — רדפתי אחריו ואשאלה את התלמידים הנמצאים בידם דברים גדולים מאין בא להם סודות מופלאים מקובלים מפה אל פה אשר לא ניתנו להכתב, ונמצאו שם מבוארים לכל קורא ספר".

רבי יצחק מביא ב„סדר הימים שלו" גם את דברי אלה שערערו נגד קדושתו וכן את השמועה לפיה כתב ר"מ די־ליאון את הספר „בכוחו של שם הכותב", אולם הוא התעלם משמועות אלו וקיבל עדותו של ר' יוסף הלוי אבולעפיא, בנו של המקובל ר' טודרוס אבולעפיא, שהעיד בו: „דע והאמן כי ספר הזוהר אשר חבר רשב"י היה בידו של רבי משה זה, וממנו יעתיק ויתן לאשר טוב בעיניו".

דברי הקטרוג נזכרים כאמור ב„ספר היוחסין" לר"א זכות, אך המו"ל הראשון של הספר, ר' שמואל שולם, מציין בשוליהם „הנך רואה בעיניך סכלות הדוברים על צדיק עתק, לא ידעו ולא יבינו, ההופכים ללענה דברים שהם כבשונו של עולם". אף ישנה דעה שהדברים המיוחסים לר' יצחק דמן עכו זויפו „ואולי איזה טועה או מתנגד לחכמה הכניס דברים אלו בתוך הספר".

עת לעשות לה' הפרו תורתך

בכל דור ודור היו כאלה שפקפקו בקדושתו של הזוהר, אולם הם הושתקו ע"י גדולי הדור ודבריהם היו כקול קורא במדבר. בשעתו ניסה יהודה אריה ממודינא לצאת בספרו „ארי נוהם" כנגד קדושתו של הזוהר, אך גם מלאך רע בעל כרחו יענה אמן, ואף הוא מודה ש„הספר אהוב ונחמד, משובח ומפואר הוא, אציל בכל דרכיו התורניים כפי הפשט והמדרש והרמז — — — לא נהיה כמוהו, מעורר ישנים ומקיץ הרדומים, מלהיב הקורא לעבודת ה", וכנגד קיטרוגו זה חיבר רבי משה חיים לוצאטו את קונטרסו „חוקר ומקובל", שבו הוא מסביר את עקרונות חכמת הקבלה.

יש לציין כי ספרו של מודינא היה גנוז עד תקופת ההשכלה, כאשר מרשיעי ברית קמו להרוס את יסודות המסורת והאמונה, והמה שלחו ידם גם נגד חכמת הקבלה, והדפיסו ספר קטרוג זה וניסו להסתייע בו, כדי להפיץ את דעותיהם הכפרניות נגד המסורת והאמונה.

במשך מאות בשנים היה ספר הזוהר חומת מבצר לאמינה השלמה, אך „עת לעשות לה' — הפרו תורתך", ובשעת הצורך התירו חכמי ישראל להגביל את למודי הזוהר. בתקופת צבי מודח, הוא שבתי צבי, פשטה אמונת השוא השבתאית בכמה מקהילות ישראל, ומהם שתלו את עצמם באילן גדול, הוא ספר הזוהר הקדוש, כדי להשתית עליו את טענות ההבל שלהם. קדושתו של הזוהר לא נפגמה כלל על ידם, אך כהוראת שעה החליטו גדולי הדור להטיל הגבלות על לימודי חכמת הקבלה, ובכלל הגבלות אלו נכלל לעתים גם ספר הזוהר.

הגבלות אלו היו בתוקפן במשך שנים מרובות, שכן גם לאחר שנתגלתה אפסותה של אמונת השוא השבתאית, נשארו בקצה המחנה אדוקים במינות, המה ה„פראנקיסטים", שהתחברו עם צוררי ישראל

בית כנסת של האר"י

להעליל על אחיהם, והציגו את עצמם כ„זוהריסטים", לעומת שומרי אמונים השוקדים על התלמוד.

לנוכח טענותיהם של הפרנקיסטים ראה רבי יעקב עמדין, המכונה הגר"י יעב"ץ, לוחם מלחמת הקודש נגד השבתאות וספיחיה, — כצורך השעה לציין את התוספות שנוספו בספר הזוהר ולא יצאו מתחת ידו של רשב"י, אך בחרדת קודש נגש לעבודתו זו.

בראשית דבריו הוא מציין „הנה כל עצם ספר הזוהר קדוש הוא כעצם השמים לטוהר, דבריו נכוחים למבין, במקום שמדבר בסודות התורה בחידות עמוקות, וברמזים של רזים עליונים, לשונו סתום וחתום באלף עוקצין, לא איתי אינש על יבשתא, די מלת מלכא דעלמא יסול להחויה, אלהן די רוח אלקין קדישין גביה", והוא מוסיף כי „באמת על אפי ועל חמתי היתה לי זאת כאמור, כי על כן לא נתתיה לשאלה לאור עולם, עד עתה היתה סגורה בחדרי לבבי, כארבעים שנה משלתי ברוחי ולא רציתי לגלותה" — — — ויותר נוח היה לי להתגלות דבר זה על ידי זולתי ולא להעמיס עלי אחריות זה, שלא הסכמתי עליו אלא מאונס גדול והכרח עצום ודוחק שעה הצריכה לכך, בראותי כי אזלת יד תופשי התורה, ואמונתנו בסכנה גדולה אין מחזיק בידה מכל בנים גדלה, ותהי האמת נעדרת והמינות גוברת" — — — „ולמה זה אכנס בתגר להיות הלילה איש ריב בס' הזוהר הקדוש, חס ושלום, ומה בצע מה אועיל מחטאתי זאת, הלא זה ספר תולדות אדם גדול הוא, לא עשקני, לא אכלני, לא הממני, אדרבה הוא אור עיני ביראת ה' ובסתרי תורה בו כל מעייני", והוא מצטדק על

הגורמים שהניעו אותו לכך: „עתה אמרתי לא טוב הוא ס' הזוהר מנחש הנחושת ששה משה רבינו עליו השלום, להביט על ידו אל האלקים, ואחר שראה חזקיה המלך שיצאה ממנו תקלה לדורות, שהביטו לנחש מוחש מוכתש, עמד וכתתו להפיק רצון מאת ה' והודו לו, אף כי חס לזרעא דאבא לכתות בלי חמלה, אפילו קצת חלק קטן ממנו, אף לא אות ומלה, כי קדוש הוא הספר ומהברו, יהיה מי שיהיה, ביחוד שנראה בעליל שהחזיק בידינו יסודות תורתינו הקדושה". (ההערות שצוינו ע"י הגר"י יעבץ לגבי קטעים אחדים בספר הזוהר יושבו ע"י ר' משה קוניץ בספרו „בן יוחאי").

בימים ההם ראו הלוחמים הנמרצים נגד השבתאים כחובת השעה, להטיל הגבלות על לימודי הקבלה, והציעו להגביר את לימוד הזוהר וחכמת הקבלה ע"י המוני העם שלא מלאו את כריסם בש"ס ובפוסקים, וכך טוען ר' משה חגיז: „ובמקום שבזמן קדמון לא היה נמצא אפילו בין הזקנים ואנשי מעשה, אחד מע' ושנים ממשפחה, שהיו תופסין ספר הזוהר בידם, ועכשיו כל נער ריק ופוחז חסר מכל, תופס ספר הזוהר בידו ויוצא בו לרשות הרבים וישתבח בעיר, שהוא יודע בו לדורשו ולהגיהו להעתיקו מלשון ללשון, ויושב וקורא בו בפני הנשים והטף".

יחד עם הגר"י יעב"ץ עמדו גם יתר גדולי הדור במערכה זו. רבי יחזקאל לנדוי, בעל „נודע ביהודה", לכך: „ומה חרה אפי על אלו — — — פורקים עול תורה נגלית מעל צוארם, ומצפצפים ומהגים בספר הזוהר, וזה וזה לא עלה בידם, ועל ידי זה תורה משתכחת מישראל, ולא עוד אלא בדורותינו נתרבו המינים מכת שבתי צבי שחיק טמיא, היה ראוי לגדור גדר בלימוד הזוהר וספרי הקבלה".

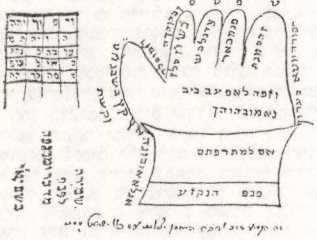
רבים מבני הכת המשיכו בתועבותם גם לאחר שנתגלתה לעין כל נבלותם של הפראנקיסטים, אם כי מעתה עשו את מעשיהם במסתרים, ורבי אלעזר פלקלש, בעל „תושבה מאהבה", מציין לאחר כמה עשרות שנים, את סימני ההיכר של אלו שנשארו דבקים באמונת ההבל: „ואתן לכם סימנים מובהקים, אלה שאינם בקיאים בש"ס ופוסקים ועוסקים באגדות ובספר זוהר — — — זה לכם הטמא הצב למינהו, גם אלה אשר הנשים יושבות ועוסקות אף עמהם, — — — ושרש כל הקלקול הוא בעבור שאינם עוסקים בגמרא ושולחן ערוך".

לא עלתה ח"ו על דעתם של גדולים אלה לפגוע בקדושתו של ספר הזוהר, או בערכה של חכמת הקבלה, אולם הם ראו אותה כמיועדת ליחידי סגולה, ורק לאחר שעברו רוב שנותיהם ומילאו את כריסם בש"ס ופוסקים, ראוי להם להתקדש ולהיטהר, כדי לבוא בסודה של חכמת הקבלה, ואין כאן מקום להכנס לפרטיהן של הגבלות אלו לגבי גיל הלומדים וכו'.

בסיום הפרק על המקטרגים יש להזכיר כי גם לפני שנים מועטות יצא קטרוג כנגד הזוהר בתימן. מירושלים עיר הקודש יצאו חכמי ורבני תימן, גבורים ואנשי מלחמה, בחרב ובחנית, ללחום מלחמתה של תורה כנגד המשחיתים, והמה הזעיקו לעזרתם את רבני ארץ ישראל. פרשת המערכה הלא היא רשומה בספר „אמונת ה'".

מלחמתם של המשכילים כנגד הזוהר

ראשי ההשכלה בכל דור ודור מאז ועד עתה,

כת"י מתוך ספר בתורת הקבלה

שראו את תפקידם לערער את יסודות האמונה הצרופה, כיוונו את כל כלי המפץ שלהם כנגד הזוהר הקדוש, ואין לך אף אחד מן המשכילים שלא ראה חובה לעצמו להפיץ את ארסו בצבור, ורוחה של ההשכלה הלוחמת נתגלתה במלוא כוחה בספרו של גרץ „דברי ימי ישראל" ובדבריו על הזוהר וחכמת הקבלה נתגלתה רוח ההשכלה הקיצונית במלוא צביונה.

כנגד נסיונם של המשכילים לערער את אשיות האמונה ע"י הדפסת ספר הקטרוג של מודיגא בשם „ארי נוהם", יצא אחד המקובלים מבית מדרשו של הגר"א מוילנא, הוא רבי יצחק אייזיק חבר, הסותר בספרו „מגן וצנה" את כל הקטרוגים: „כי מי האיש אשר נגע יראת ה' בלבבו, ואהבת התורה וחסידיו וקדושי ה' טהורי לב, ויתאפק ולא ירגיז ארץ ומלואה, על ראותו כי הובאו דבריו והבליו, חירופיו וגידופיו בדפוס, על ידי הרשעים הארורים שבדורנו זה". „לכך אמרתי להראות אשר שקד עשה בנפשו, ולא טוב עשה בעמיו הרב החובל המלגלג בזה, ופרצות גדולות פרץ בתורה הקדושה על ידי המחברת הזאת, ישתקע וימחה שם הספר הזה מן העולם, ולא יהיה עוד צור משבול לבית ישראל". בין היתר הוא מסתמך על דברי רבי חיים מוואלוזין, המספר בהקדמתו לפירוש הגר"א על „ספרא דצניעותא" כי רבו הגר"א מוילנא „דרש פעם אחת דברים נפלאים, וישב לו רשב"י מימינו והאר"י ז"ל משמאלו — — —, ומאחר שגם הרב וגם התלמידים שניהם כאחד ידועים בדורנו זה, ואין גם אחד גם מרשעי דורנו שיכחיש תפארת גדולתם ויסתפק באמיתות נאמנותם".

רבי יצחק אייזיק מעיר גם ביחס לתוספות שלא נכתבו ע"י רשב"י בעצמו: ובאמת ספר הזוהר נכתב כמה דורות אחר רשב"י, מה שנכתב ונתקבל

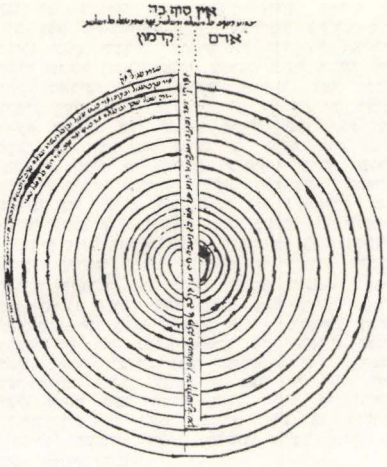
משמו ומשאר חבריו ותלמידיו שהיו בימיו, — — — ועל כמה מאמרים מצינו בכתבי האריז"ל שאמר שאינם מן הזוהר כלל, ובאמת הרואה בעינים פקוחות ורגיל ובקי בו יבין וישכיל ההפרש בין מה שבא מפי רשב"י וחבריו ותלמידיו, ובין מה שנית־וספו מן האחרונים — — —. ובאמת סידור הזוה"ק על סדר הפרשיות הי' בזמן הגאונים כמו שכתבו חכמי האמת בזה".

דברים כגון אלה נאמרים גם ע"י הרד"ל ש„עיקר חיבור הזוהר נסדר בימי תנאים ותלמידי רשב"י אבל נמצאים ג"כ מאמרים שנסדרו במדרשו של רשב"י, מתלמידי תלמידיו שהיו בימי אמוראים, רק הוו תנו כי מדרשא דרשב"י מתניתא דידיה, והיו מוסיפים בדבריו, ובפרט מדרש הנעלם שרוב המדברים בו הם האמוראים, ודאי עיקרו נסדר בימי אמוראים, וכמדומני שדעת רבינו הגדול הגר"א ז"ל הי' כן שנסדר בימי האמוראים קודם חתימת התלמוד".

אין בדעתנו להכנס לבירור עם החוקרים הניגשים לספר הזוהר הקדוש בקנה מידה רגיל של ביקורת מדעית כביכול, ללא רגש של אמונה, ואין הם ראויים ליטול אותו לידם. ונסתפק בדבריו של הרב ירוחם ליינר, הטוען בקונטרס „זהר הרקיע", כלפי החוקרים „המכחישים וכופרים בתורה שבעל פה, ואפילו איזו עלה בלויה שנמצאה במרתף ועליה — לאמת יחשבוה, השערות ודברי חלומות עושים ליסודות והנחות, להכחיש את שתי התורות, וביחוד שתו בשמים פיהם לערער על קדושת הזוהר. ובשעה שזכינו להתגלות ספר הזוהר הקדוש והאיר לעולם, ונתמלא כל העולם כולו בשמים, וכל גאוני וקדושי ישראל הלכו לאורו ושתו בצמא את דבריו, וכל הפוסקים והמקובלים והמפרשים והחוקרים שמוהו ליסוד מוסד ואבן פנה, ונתקבל ונתקדש בכל תפוצות ישראל, עמדו גם עליו המכחישים והמהפכים המזייפים, ומה שאירע לתורת הנגלה אירע לתורת הסוד".

ספר כפר
מעין החכמה
PRINTED IN POLAND

כתב יד של „מעין החכמה" של האר"י הקדוש

דף מתוך ספר קבלה

הוא מדגיש כי „שלומי אמוני ישראל המאמינים בה' ובתורתו וקבלו את התורה הכתובה מסיני ואת התורה המסורה על פה ביד משה, ובכללה גם את תורת הקבלה והסוד, המסורה מאת התנא רבי שמעון בן יוחאי. מרן האריז"ל הקדוש יסד כל יסודי הקבלה שלו על ספר הזוהר, וכתב פירושים עליו, וגאון עוזינו קדוש ישראל ופארו, מורנו ורבינו רבי ישראל בעל שם טוב זללה"ה, אביהם של חסידים, שהאיר לעולם בתורת שערי החכמה והתבונה והדעת, בנה יסודי החסידות על ספר הזוה"ק הקדוש וספרי האריז"ל".

„הגר"א ז"ל, אשר היה כאחד מן הראשונים, מלא בכל פנות התורה, וכל רז לא אניס ליה, וכל חדרי התורה היו פתוחים לפניו במלוא הקיפם, והגיה כל ספרי חז"ל ברוחו הגדול וברוחב בינתו, כתב פירושים על הזוהר הקדוש והאדרא רבא קדישא והספרא דצניעותא והתקוני זוהר, ובביאורין על השולחן ערוך מביא מקורות מדברי הזוהר".

„במקום שיש רודפין יש מצילין". מול ספרי הקטרוג „ארי גוהם" ע"י המשכילים יצאו כנגדו גאוני הדור, רבי דוד קורייא, הוא הרד"ל, בספרו קדמות ספר הזוהר ורבי יצחק אייזק חבר, מבית מדרשו של הגר"א. באיטליה הוציא ר' אליהו בן אמוזג את ספרו „אימת מפגיע על ארי", ולאחר כחמשים שנה הוציא ר' משה טופר בווארשה את ספרו „אימת מפגיע על האר' נוהם".

שד"ל מגדולי המשכילים, הצטרף ללוחמים נגד הזוהר, לאחר שנפגש עם בחור אחד מילידי ארץ פולין, והלה סיפר לו על השפעתה של תנועת החסידות באירופה המזרחית, שסייעה להפצת הנהגות הקבלה בקרב המוני העם. הוא חיבר קונטרס בשם „ויכוח על חכמת הקבלה", בו הוא חוזר על הטענות

הנדושות כנגד הזוהר והכמת הקבלה, והוא שקל למטירפסיה ע"י שנים ממקובלי איטליה, ר' ידידיה נסים בספרו „ענה כסיל" ור' שלמה נסים בספרו „אדרת אליהו", שהוכיחו לו את חוסר ידיעתו האל־מנטרית בפירוש דברי הזוהר.

ולא נרחיק לכת לדורות קודמים עוד בדורנו זה יצא אחד החוקרים במחקר מפורט בו הוכיח באותות ובמופתים ובכל דרכי הביקורת המדרגית, כי אין יסוד לטענות המשכילים מדורי דורות כי לרבי משה די ליאון יש חלק בחיבור הזוהר, ולא עברו שנים מרובות ואותו חוקר עצמו שינה את דעתו והצטרף למבקרי הזוהר.

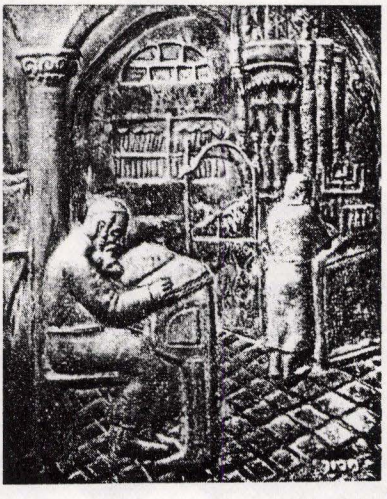
ונסיים פרשה זו בדבריו של אחד ממפיצי תורת הקבלה בדורות האחרונים, הוא המקובל רבי יהודה הלוי אשלג בעל הפירוש הנרחב „הסולם" על הזוהר. בפתיחה לפירושו על הזוהר הוא מזכיר את הערעורים על קדושת הזוהר „אם כי כל המצויים אצל ספר הזוהר הקדוש, כלומר, המבינים מה שכתוב בו, הסכימו פה אחד, שספר הזוהר הקדוש חיברו התנא האלקי רבי שמעון בן יוחאי". והוא מוסיף: „ואני כשאני לעצמי הרי מיום שזכיתי באור השי"ת להתבונן מעט בספר הקדוש הזה, לא עלה על לבי לחקור ביחוסו, והוא מטעם פשוט, כי לפי תוכנו של הספר עלה בלבי מעלת יקר התנא רשב"י לאין ערוך, יותר על כל התנאים הקדושים, ואם היה מתברר לי בבירור גמור, שמחברו הוא שם אחר כגון ר"מ די ליאון ז"ל וכדומה, הרי אז היה גדול אצלי מעלת האיש ר"מ די ליאון ז"ל יותר מכל התנאים הקדושים, וגם רשב"י בכללם, אמנם באמת לפי מדת עומק החכמה שבספר, אם הייתי מוצא בבירור שמחברו הוא אחד מס"ח הנביאים, היה זה מקובל על לבי ביותר, מליחסו לאחד התנאים, ומכ"ש אם הייתי מוצא שמשה רבינו קבל אותו מהר סיני מהשי"ת עצמו, אז היתה שוככת דעתי לגמרי, כי לו נאה ולו יאה חיבור כזה".

בהאי חיבורא — יפקון מן גלותא

היו שהסבירו על פי סוד את פשר התגלותו של הזוהר לרבים דווקא בדורות האחרונים, ונסתפק בציון דבריו של אחד המקובלים מבית מדרשו של האר"י, הוא רבי יעקב צמח כי גילוי חכמה זאת עתה בדורות גרועות הוא כדי שיהיה לנו מגן עתה לאחוז בלבב שלם באבינו שבשמים". החיד"א, העוסק אף הוא בשאלה זו, שואל „מדוע לא נתגלה ספר הזוהר לאמוראים ולגאונים ולגדולי הרבנים, הרי"ף והרמב"ם ורש"י ורבותינו בעלי התוספות, ואפילו להרמב"ן והרשב"א, לא נתגלה עם היותם קדושים, ואיך נתגלה אחר כך בדורות הגרועים מהם", והוא מסביר את הדברים ע"פ קבלה כי „לאחר השלמת תקופת הגלות ההכרחית, נתגלה ספר הזוהר הכולל חומרות וגדרים נוספים, משמרת למשמרת בית ישראל, וצריך לשמוע בקול ה', כי כך רצונו לטוב לנו להגן עלינו מצרינו ולהחיש גאולתנו, שתהיה במהרה בימינו אמן, ויהי רצון שיקויים בנו במהרה דידן, וכהבטחתו של אליהו הנביא לרשב"י, „והמשכילים ישכילו כזוהר הרקיע" „בהאי חיבורא דילך דאיהו ספר הזו־הר — — — ובגין עתידין ישראל למיטעם מאילנא דחיי, דאיהו האי ספר הזוהר, יפקון ביה מן גלותא ברחמי", וכדבריו של רבי משה חיים אפרים מסדי־לקוב בעל ה„דגל", המוסיף על כך את הרמז בתורה „וזה מרומז בפסוק ובני ישראל יוצאים ביד רמה, ותרגומו ברי"ש גלי, ברי"ש ראשי תבות ר'בי ש'מעון ב'ן י'וחאי, גל'י, כשיתגלה ספרו הקדוש ספר הזוהר אז „בדא יפקון מן גלותא" במהרה בימינו אמן.

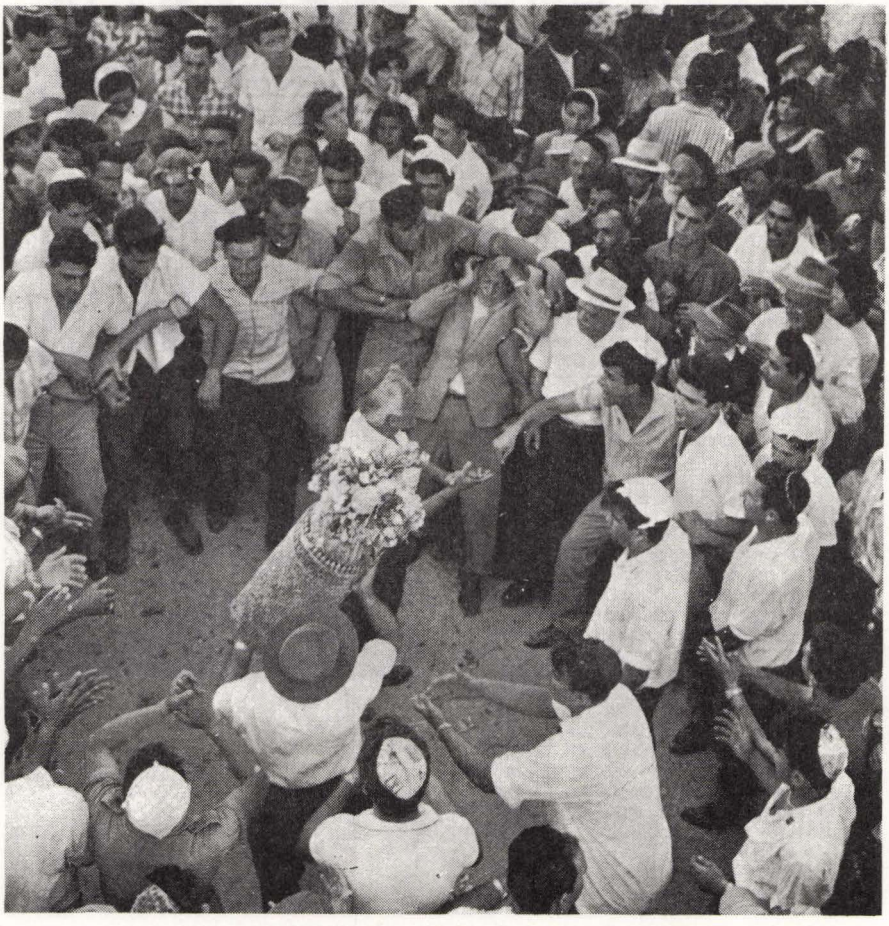

בבית הכנסת של האר"י הקדוש

הכל רוקדין לכבוד התורה

תהלוכת הספרדים עם ספר התורה מצפת למירון

הציון על קבר מערת הרשב"י מזויות ראיה שונות

שיירה עולה למירון לפני כ־100 שנה

הציון מבעד לשער המרכזי

חכמים ספרדים על ציונו של הרשב"י

השמחה בחצר ציון הרשב"י

האב מחנך את בנו במצוות

ציון רבי יוחנן הסנדלר מוצא תהלוכת ה"חלאקה"

החסיד המקובל רבי ישעי' אשר זעליג מרגליות זצ"ל
בהילולא דרשב"י, ל"ג בעומר תשכ"ח.

תלמיד מובהק של הגאון המקובל רבי חיים שאול דויק הכהן זצ"ל, שקיבל הימנו תורת הרשב"י בנתיבי יושר של האר"י, מהרח"ו והרש"ש, והעבירם לרבים בספריו יקרי הערך על התנא רשב"י ובנו.

כיובל שנים היה נוהג לעלות, פעמים מספר בשנה, להשתטח על הציון הקדוש, וזכה לשמש שם כבעל תפלה ותוקע בימים הנוראים.

נתבקש לישיבה של מעלה ביום כ"ז בניסן תשכ"ט, והובא למנוחות במרומי הר הזיתים, נוכח פתח הבית. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

ר' יונה לייב לאבל משומרי האמונים למירון

רבי אברהם שטערינהארץ מזקני חסידי בר

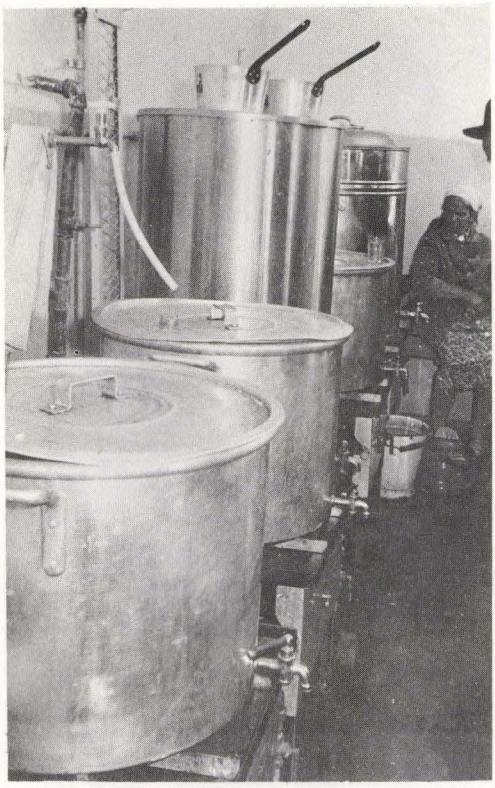
ר' בעריל זילברמן מלהיב את הצבור

חכם אהרן, משומרי האמונים למירון

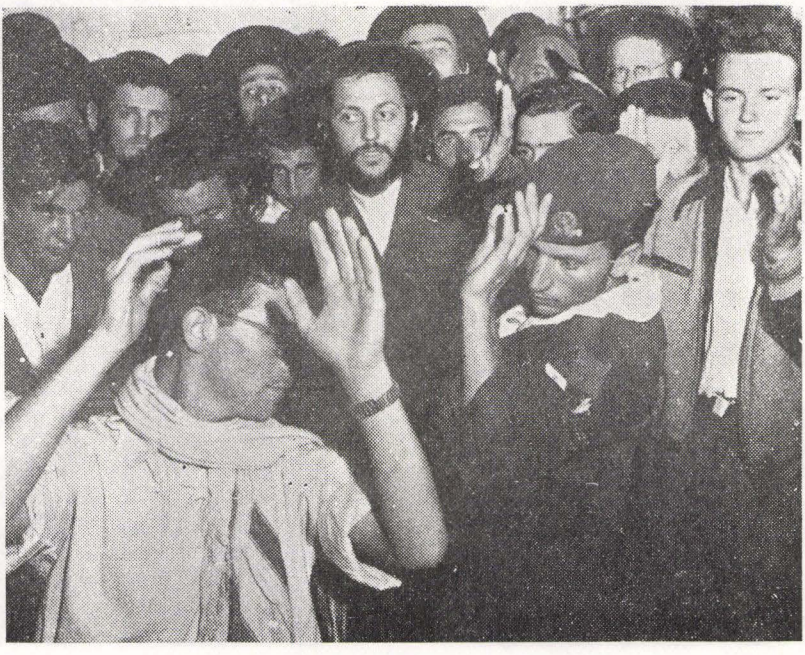
ר' ראובן שפנייר, עם תלמידי ישיבת מירו

הכנסת אורחים בחצר הציון

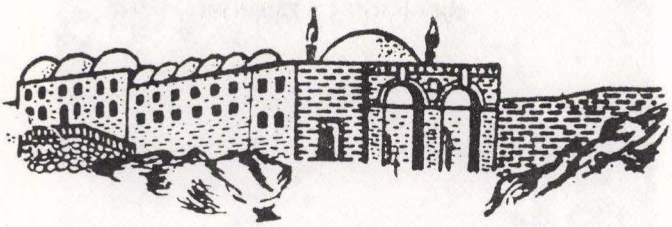

עמוד ההדלקה על ציון רשב"י

לכבוד רבי שמעון בר יוחאי

תיקון גדול

שמחים אנו לבשר לאחינו היקרים העולים למירון כי לאחר מו"מ מייגע עם כל הגורמים ואחרי שהשקענו כחות כבירים עם סכומים עצומים הצלחנו בעזהשי"ת לתקן

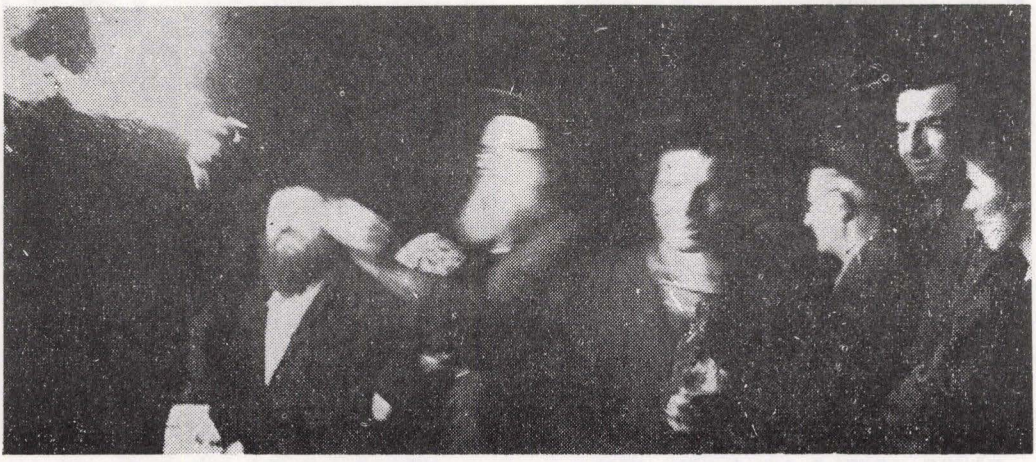
דרך מיוחדת לגברים

משער הראשי החיצוני עד למערת רשב"י

בבואכם לפני בנין הציון עליכם לפנות לצד שמאל של השער השמאלי שבו סודר **שביל** גדור המיוחד רק **לגברים** ומוביל עד לקבר רשב"י, ובזה **תמנעו** הצפיפות **המעורבת** שתקלה בה.

ובזה הנכם מתבקשים לא להעצר במסלול זה אלא **להתקדם** ולהכנס כדי לא לחסום את הכניסה בפני הרבים הרוצים להשתמש בשביל המיוחד בריאם אל הקודש.

הותקן ביזמוג הרה"ח ר' זלמן בריזל ומהרש"א מרגליות

להבת ההדלקה מאירה פני הרוקדים

הכנסת ס"ת בז' באדר לביהכ"נ על ציון הרשב"י

אצירת תהלים ליד ציון הרשב"י

נרות הילולא בצד ההדלקה הגדולה

ספר

הלולא רבא

אשר ילמדו בו בית ישראל בחשק ובאהבה · בל״נ
לעומר אשר יספרו לו בחבה · כל בי עשרה קובעים
ישיבה · פותחין וקורין בתורתו של רבי העריבה · הוא
ההנא הקדוש שר הצבא · יהר כולם ישאו קולם
בשבחא רבא · כולם שוים לשוכה · ברבור ובמחשבה ·
ישישו בשמחה נשגבה · זה היום מקודש קדושה רבא ·
בזכותו תבנה אהליבה · ותחזור העטרה החשובה · והנה
הגואל בא · בירושלים קרתא רבא · והיה ה׳ למלך
בקרבה · יגלה כבוד בארצנו ארץ טובה ורחבה · אמן
כן יהי רצון :

פה **ליוורנו** יע״א

שנת **ברבות הטובה** נפ״ק

ברפוס חרש של החכם
אליהו בן אמוזג וחברו הי״ו

מדפיסים ומוכרי ספרים

״הילולא רבה״ ועל שערו חתימת ידו
של רבי שמואל העליר מצפת

ספר

שער שמעון

והוא תקון הלולא דבעלי זיעא נאמנא קדישא
בנבי ישעיה נזכרונא לברכה ולא ימנע טוב ·
להולכים בתמימים
ונתרב עליו ימתר נזר

שמעון יוסף הנסים הי״ו

בן הקדוש נאמר

סלימאן יעקב יצו״

פה **בנבי** יעא

נתן זה **ישער** לה׳ צבאות ינשא ונן נפק

שער כתב יד ״שער שמעון״, תיקון ליל ל״ג
בעומר, ועד כה לא הובא לדפוס

קונטרס

כבוד מלכים

והוא פס״ד בענין ששורפים בגדים יקרים בהלולא
דרשב״י זיע״א אשר העלה על שולחן מלכים כבוד
הרב הגאון מוהר״ר **שמואל העליר** הי״ו
רב״ד בעה״ק צפת ת״ו .

נדפס

פעה״ק **ירושלם** תובב״א

בדפוס הכ״ק יוסף מקם בכל״ס ז״ע

שנת **תרלד** לפ״ק

ספר ״כבוד מלכים״ להצדקת ההדלקה

הרובע היהודי בצפת

בסמטאותיה של צפת

בפתח מערת רבי יעקב בירב

למה נגרע?!

למה נגרע ? מבני הדת המוסלמים שמשרד הדתות השקיע הון תועפות לשיקום ושיפוץ כנסיותיהם. ואנשי השלטון אינם מרהיבים עוז להתערב בענייניהם.

למה נגרע ? מערבי חברון - צמאי דם יהודי אשר משרד הדתות משגיח בעין פקוחה שלא יקופח ח"ו „ההזקה" של אנשי הכנופיות במערת המכפלה אשר פרשה שלמה נאמרה בתורתנו הקדושה כי אבינו הראשון אברהם ע"ה קנה את השדה והמערה בטבין ותקילין.

למה נגרע ? מהכנסיות הנוצריות הידועות בהשפעתן הכבירה "לאהבת ישראל" אשר משרד הדתות שומר עליהן כבבת עיניהם.

למה נגרע ? מפראי המדבר-כת הדרוזים שבנו כנסיה בכפר חיטין ומעולם לא עלה על דעת משרד הדתות לנגוע חלילה בסדריהם בכנסיתם.

למה נגרע ? מכת השומרונים אשר הרמב"ם ז"ל כתב עליהם „שהם פחותים מהגויים מאד" ואנשי השלטון יודעים להעלות את יוקרתן על גפי מרומי קרת.

מה חטאנו אנו ?

שמשרד הדתות זומם לקעקע **קדושת מירון ממהורה העליון** בתכניתם הידוע להרוס ולנתוץ **החדרים הקדושים** הסמוכים על ציון המצוינת של התנא הקדוש והנורא **רבי שמעון בר יוחאי ז"ע** שנבני ע"י צדיקי קמאי נ"ע **בתקופת האריזל ונתקדשו בקדושת הדורות מבני עליה שעלו למירון ובחדרים הללו עלו בסילודין בתורה ותפלה ובעריכת תיקון חצות ביחודים וכוונות האריזל והרש"ז ז"ע.**

מקרא קודש

אנו קוראים להעם היהודי בארץ ובתפוצות אשר כבודו דרשב"י יקר בעיניו לפעול ולהפעיל **למנוע המעל הנורא** להפוך ח"ו הר הקודש **מירון** „**להר ציון שני**" אשר שועלים הלכו בו בעוה"ר.

הזעיקו שמים וארץ לשמור על קדושת מירון העילאית

אל תגעו במשיחי !

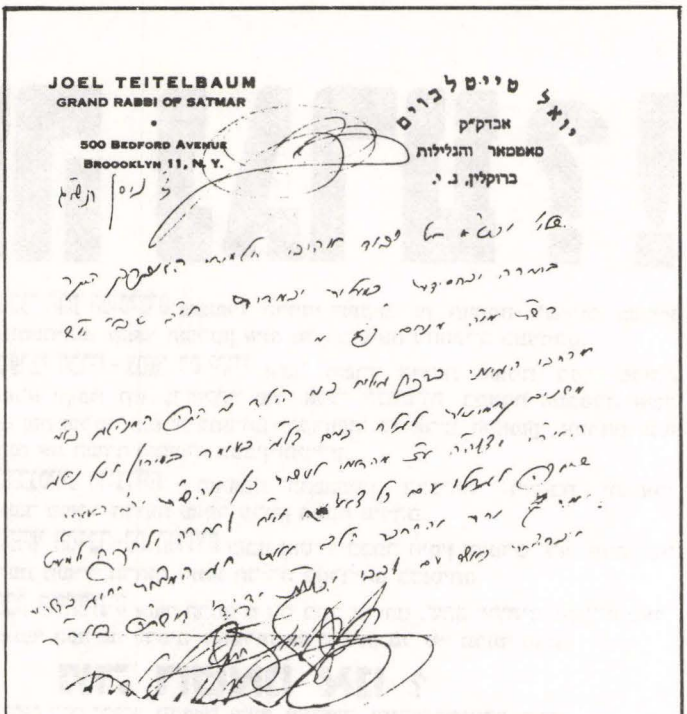
לאנשי משרד הדתות אנו פונים ומזהירים חדלו לכם מדרך נלוזה זו אשר בזה הינכם מסכנים את **חייכם וחיי נפשות בני ביתכם כי כל הנוגע בכבודו דרשב"י כאלו נוגע בבת עינו.**

בכוחו האדיר דרשב"י נעמוד בגאון ועוז לשמור על קדושת מירון ובזכותו נזכה לשמוע קול שופר של משיח ה' ברי"ש גלי בב"א.

הבו"ח בכח קדושת המקום אשר שם חלקת מחוקק ספון

העולים למירון

ערש"ק לסדר ובני ישראל יוצאים ביד רמה תשל"ב

JOEL TEITELBAUM
GRAND RABBI OF SATMAR

500 BEDFORD AVENUE
BROOKLYN 11, N. Y.

יואל טייטלבוים
אבדק"ק
סאטמאר והגלילות
ברוקלין, נ. י.

ב"ה, ז' ניסן תשי"ג

שלו' וכט"ס אל כבוד אהובי תלמידי האברך היקר בתורה ובחסידות במעלות ובמדות חו"ב טובא יו"ש כש"ת מו"ה מנחם פ"מ נ"י

מכתבו הגיעני בדברי גילוח בנו הילד [אהרן] נ"י הנה המנהג בא"י משנים קדמוניות לגלח הבנים בל"ג בעומר במירון וכן נהג האר"י זצלה"ה ע"כ מהראוי לעשות כן והשי"ת יהא בעזרו שיזכה לגדלו עם כל צאצאיו ויו"ח לתורה ולחופה ולמעש"ט מתוך נחת והרחבת הלב ואת חג המצות יחוג בכשרות ובדיצות כאשר עם לבבו ובלו"נ ידידו דושתה"ר באה"ר

יואל טייטלבוים

אגרת הקודש ממרן רשכבה"ג אדמו"ר זיע"א
שהשיב לתלמידו הרה"ג המופלא וכו' רבי מענדל פרידמאן שליט"א
(כעת בקריית יואל במונרו) שבארצנו הקדושה מהראוי להחזיק המנהג
הקדום לערוך החאלאקע ביום ל"ג לעומר

ספר

שבחין דרשב"י

ובנו רבי אלעזר וחבריא דרשב"י

הוא ספר מיוחד ללמוד בו ביום הגדול והקדוש יומא דרגלא יום האורה והשמחה יומא דהילולא יום הישועות יומא דרשב"י כמו שאמר רשב"י הקדוש (באדרא זוטא דף רצ"א ע"ב) כל יומא דא ברשותי קיימא

יום ל"ג בעומר

במירון ובכל מקומות ישראל במושבותיהם.

נסדרא ושרטא בעיי מירון בעזרת חיזו השיעתא

ישעיה אשר זעליג מרגליות

נדפס בשנת השפע שנת השמחה בארץ ישראל
שנת באחרית הימים יש"ר

בעיה"ק ירושלים תובב"א

ראשי פרקים לתולדות הגאון החסיד רבי מנחם מנדיל רובין זצ"ל בנו של הרב מקארטשין בעל „בית אהרן"

בבית העלמין הישן אשר בעיר קראקא ספון ארונו של אותו גאון וצדיק רבי שמואל אהרן רובין, רבה של העיירה הגאליציאית קארטשין. קטנה היתה העיירה אך נודעה לרבים בזכות רבה הגדול, הרב מקארטשין, בעל ספר „בית אהרן", אחד מספרי היסוד בתחום הלכות גיטין.

צעיר לימים היה, בן חמשים ושתים, כאשר נתבקש לגנזי מרומים, אולם מגיל צעיר נודע שמעו למרחוק, ומצודתו היתה פרוסה למרחקים. עמד בכתובים עם גאוני דורו, וביניהם רבו בעל „דברי חיים" מצאנז, בעל „שואל ומשיב" ועוד, ומחילופי הדברים אנו למדים עד כמה התיחסו אליו בכבוד ובהערכה.

מקרוב ומרחוק היו מריצים לו שאלות בענינים מסובכים ביותר, וגדולי התורה בדור ההוא העניקו יחס מיוחד לתשובותיו, מהם שסמכו את ידיהם על ההוראה שיצאה מתחת ידו, ומהם שהביעו דעה אחרת כדרכה של תורה, אך מעולם לא התעלמו הימנה, שכן בכוחו הגדול בתורה רשאי היה להתמודד אתם ולהביע דעתו דעת תורה, השונה מדעתם, ללא כל התבטלות.

בזכות גדולתו בתורה ונאמנותו המופלאה לרבו מצאנז הפקידו בידי הרב מקארטשין להביא לדפוס את תשובות רבו, עמל רב השקיע באוסף התשובות, לשם כך אף הגיע ללבוב ושהה שם מספר חדשים, כדבריו באחת מתשובותיו הכלולות בספרו „שם עולם": „בהיותי יושב בק"ק לבוב להדפיס ספרי דבי רב שו"ת „דברי חיים", מאדמו"ר הרב הגאון הקדוש רשכבה"ג מק"ק צאנז, שלח לי ידידי וכו'" (סי' קע).

סידור ראשון של כתביו ע"י כמה מבאי ביתו לא נראה בעיניו של הרב מצאנז, ורק הכתבים שסודרו ע"י הרב מקארטשין הניחו את דעתו. „מעולם לא ידעתי שתשובות יקרות כאלו יצאו מתחת ידי" — הביע הרב מצאנז את קורת רוחו בשנה האחרונה לחייו, כאשר הרב מקארטשין הגיש לו את ספר התשובות „דברי חיים".

בראשונה לא נטה להביא את כתביו לדפוס, כדבריו באחת מתשובותיו „ונזכרתי מאמרם ז"ל במס' מו"ק „חמוקי ירכיך מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר", אולם לאחר שרבו הגדול מצאנז הסכים להדפיס ספרו הוא, התיר לעצמו הרב מקארטשין להביא לדפוס את ספרו „בית אהרן" על הלכות גיטין, לסייע לרבנים ומורי ההוראה היושבים על מדין לערוך את הגיטין כדת וכהלכה, ולהכריע בשאלות העלולות לעמוד בפניהם.

באותה שנה, שנת תרל"ו, בה נדפס ה„דברי חיים" הביא איפוא הרב מקארטשין לדפוס גם את ספרו הוא „בית אהרן", ובאחת התשובות הוא מזכיר את טרדותיו: „בדבר ריבות אשר נולדו בימים כבירים אשר ישבתי בלבוב יומם ולילה, הייתי נחוץ לסדר הכתבים, לשלוח בכל פעם ללבוב להדפיס ספרי „בית אהרן" (סי' קסח).

ספרו „בית אהרן" הוציא לו מוניטין באהלה של תורה, ונוסף על כך השאיר בעזבונו כתבים רבים בהלכה ובאגדה. כמאתיים וחמשים תשובות הובאו לדפוס בספרי תשובותיו „שם עולם" וכן הספיק לחבר כעשרה ספרים בכל מקצועות התורה בהלכה ובאגדה, במדרשי התנאים ובספרי הקבלה, בביאורי מקראות ובהסבר מאמרי חז"ל. אף נכנס לפרד"ס ויצא בשלום.

כאשר נקטף בעלומיו קונן עליו בנו הגדול, הגאון רבי מנחם מנדל, שנועד למלא את מקומו „הוא הלך למנוחת עולמים ואותנו עזב לאנחות, אך זאת נחמתנו, ונחלתו שפרה עלינו, לא נחלת שדה וכרם, לא בית והון, אך נחלה בלי מצרים, חפצים אשר כל הון לא ישוה למו, כתבי־יד מלאים מזן אל זן בכל פינות תוה"ק, אשר יגע וחידש חדשות ונצורות" ואמנם המורשת אשר השאיר אחריו מפתיעה בהיקפה, ומהם אנו למדים כי רבה של העיירה הקטנה בגליציה גאון היה במלוא מובן המלה, בקי בכל חדרי תורה, וכל דבר שיצא מתחת ידו היה קב ונקי.

בצוואתו הביע הרב מקארטשין את משאלתו להביא לדפוס את הכתבים אשר השאיר אחריו ברכה „אולי יהיה ב"ה בידכם להדפיס איזה חיבור מחיבורי, אחר אשר יסדרו אותו תחלה בני ר' מנדל וחתני ר' שלום, יהי ה' בעזריכם לעשות נחת רוח לנשמתי". אולם כתבי־היד היו ספונים וטמונים בכתובים למעלה ממאה שנה, ורק בשנים האחרונות בהתעוררות בני משפחתו בירושלים ובבני־ברק, ובעידודו של הגאון מטשעבין התחילו להופיע בזה אחר זה כמה מחיבוריו החשובים וכולם מצטיינים בשילוב של עמקות נפלאה עם בקיאות עצומה בכל חדרי התורה, בבלי וירושלמי, מדרשים ואגדות חז"ל, פוסקים ראשונים ואחרונים, וגם לשונם בסגנון קב ונקי, בהיר ומדויק להפליא.

אם בקובץ הדרשות והדרושים, אשר דרש לפני בני קהלתו, הוא מופיע כמוכיח בשער וכמייסר בשבט על כל מה שלא נראה בעיניו, הרי בתשובותיו רוח אחרת עמדו, ויחד עם עמידתו התקיפה על דעתו לברר וללבן הלכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, לבו רחום וחנון למצוא מזור ותרף לנפשות עלובות.

הרבנית מקארטשין מרת חנה רחל ע"ה, סייעה בידו, ונאמנה עלינו עדותו של בנה ר' מנדיל, שהציב לה מצבת זכרון בפתח ספרו „עיני מנחם", בה הוא מעלה את זכר אמו „הרבנית הצדקת, אשת חיל, אשר היתה מסייעת שיש בה ממש בכל כחה, לשקידת והתמדת תלמוד תורתו של אאמו"ר זצ"ל כל ימיו, ובפרט טרם קיבל עול הרבנות על שכמו. היא היתה עקרת בית מסחרו, ותעש בחפץ כפיה בטוב סחרה וחריצות ידיה לפרנס אותו ואת ביתו, בעושר וכבוד, אשה יראת ה' היא תתהלל בכל פרטי עניניה, וגם אותי גדלה בזהירות וזריזות לתורה ולתעודה, בעוז רצונה שאהיה נמנה בין לומדי תורה ועובדי ה', יהי זכרה ברוך לנצח לאור החיים בנועם עליון".

קעד

תולדותיו של הרב מקארטשין הובאו לדפוס ע"י כותב הטורים בשולי הגדה של פסח עם שני פירושים, פירוש המאירי ופירוש "לחמא עניא והלילא דפסחא", על כן נסתפק כאן בציון העובדא כי התנאים החיצוניים, מקום הימצאו והתנאים הכלכליים לא סייעו לו לפרוס את כנפיו. עיון קל במורשתו ובהליכות חייו מלמדנו שהיה זה כרצונו הטוב, שכן מעודו רק ברח מפני הכבוד. מעולם לא רדף אחרי הפרסום, ועלתה בידו בבחינת "רצון יראיו יעשה", ורק גדולי הדור המובהקים הם שידעו להעריך את מעמדו, וכל מה שנאמר לגבי אביו ניתן להאמר לגבי בנו יקירו רבי מנחם מנדיל ראבין, מחבר ספר "עיני מנחם" ו"מסע מירון".

ברא כרעא דאבוה

עוד בגיל צעיר ניבאו לו גדולות, בוצין בוצין מקטפיה ידיעא, עוד בהיותו ילד קטן הבחין הרב מקארטשין בכשרונותיו המופלאים של בנו מנחם מנדיל, ולאחר שהגיע לשנות בגרות כבר עמד אתו בקשרי הלכה בהררים התלויים בשערה, והוא הביע את התפעלותו מכשרון החידוש של בנו.

בהגיע ר' מענדיל לפרק נישואין נשא לאשה בתו של אחד מבעלי הבתים החשובים בבלאזוב, ובעיר זו התגורר שנים מספר לאחר נישואיו, ועל שמה נקרא כל הימים. באחת מתשובותיו מספר הרב מקארטשין: "בהיותי בק"ק בלאזוב על חתונת בני המופלא מה"ר מנחם מנדיל יחי', ראיתי שם בבית מחותני שיש לו גינה סמוך לביתו ויש פתח מהבית לגינה", והוא עוסק בבירור ענין טלטול ופוסק להקל, ומתוך הדברים נראה כי מחותנו היה מנכבדי ונגידי העיירה בלאזוב.

לפרקים החליפו ביניהם האב והבן תשובות וחידושי תורה בעניינים שונים, ואביו שהכתיר אותו בתואר "מופלא וחריף ירא ה'", נהנה ביותר מדרך החידוש המופלא כדבריו "קיבלתי קונטרסך, וקראתי לשבת עונג בקראי מכתבך כי אין לי נחת אחר בעיני, כי אם מתורת ה' אשר היא לי לשעשועים תחת עמל ויגיעת נפש".

אביו, שהדריך אותו בדרכי התורה והעבודה, אף כיוון אותו בדבר חיבור ספריו, ובהקדמה לספרו "עיני מנחם" מגלה רבי מנחם מנדיל: "עצם מעשי מלאכת המפתח הזה לא הולידו רעיוני, אך אשר יעצני לעבודת הקודש אאמו"ר הרב הג' הצ' זצ"ל בעודו בחיים אתנו, נתגדלתי על ברכי אאמו"ר הגאון הצדיק זצ"ל, המפורסם בעוצם חריפותו ובקיאותו הנפלאה, ומבאר תורתו דלה והשקני, והנה קול עצת אאמו"ר הגאון הצדיק זצ"ל אשר יעצני על מלאכת המאסף ומפתח הש"ס, דופק על פתחי לבבי, וחיש מהר מתרדמת שינת הזמן נתעוררתי, קמתי ונתעודדתי, והתחלתי בעבודת הקודש".

בהגיע עת פקודתו הביע הרב מקארטשין את רצונו שרבי מנדיל ימלא את מקומו, וכך הוא כותב בצוואתו "וכעת אבקש מאנשי קהלתי יחי'. הנה אתם ידעתם את אשר עבדתי אתכם באמונה, לערך י"א שנים, וכעת אבקש מאתכם חוסו ורחמו עלי ועל נפשות זוג' ונפשות ביתי, כי אולי הגיע זמן כו' ע"כ נא ונא תראו שתקבלו את בני החריף מהר"מ מענדל יחי' למלאות מקומי, כי הוא ראוי והגון לאותו איצטלא, והגם כי ידעתי כי יש איזה אנשים אשר לבם רחוק ממנו, עכ"ז

הר הבית והרובע היהודי ובמרכזו שני בתי הכנסת הגדולים
לפני מלחמת השחרור

הנה ידעתי כי גם שנאתם וקנאתם תאבד, ועבור זה אני אמחול להם בזה ובבא, מה שצערו אותי, והנני אעתיר בעדכם ובעד כל אנשי הקהלה, לרומם אתכם ולהשפיע ברכות והצלחות לאורך ימים".

בעצם ימי האבל שיגר רבי שמעון סופר, רבה של קראקא, מכתב נרגש לראשי ומנהיגי קהילת קארטשין ודרש מהם למלא רצון רבם המנוח, ומה גם שבנו היחיד ראוי למלא את מקומו: "ידידי עליון עבדי ה', שמעו וחיו, זאת עשו למען השם וכבוד תורתו, שלחו מכם אנשים נכבדים מיקירי קהלתכם הנה, לנחם אבליו של אותו הצדיק. נחמה אחת היא להם ולנו אם תשימו כתר הרבנות דקהלתכם על ראש בנו היחיד הראוי למלאות את מקומו, ה"ה האברך הותיק מלא עתיק מו"ה מנחם מענדיל שיחי', בזה תעשו נחת רוח לנשמת הצדיק גאון עוזכם זצ"ל, כאשר כתב בהצוואה שלו, ובפיו הקדוש מילא לאמר כן קודם הפרדו מאתנו, האמנם שכן הוא החיוב עפ"י התורה שהבן ימלא מקום אביו, בכל זאת אחז הצדיק דרך הצדיקים ועשה דרך בקשה ותחנונים, כאשר עיניכם תחזינה בהעתק הצוואה". בקשתו של הר"ש סופר, שהצטרפו אליה יתר גדולי הדור, רבי מרדכי זאב איטינגא, רבי יצחק שמלקיס מלבוב וכו', הושבה ריקם על ידי בעלי זרוע שהשליטו רצונם בקארטשין.

בעדינות נפשו לא רצה רבי מנחם מנדיל ליהנות מכתרה של תורה. לא עברו שנים מועטות והוא עלה אל ארץ הקודש, יחד עם רעיתו, ואיוה למושב לו את עיר הקודש ירושלם, שם בנה את ביתו לדורות עולם.

בשערי ירושלים

הופעתו של ר' מנדיל מבלאזוב בשערי ירושלם עוררה תשומת לב מיוחדת בעיר הקודש. היה זה חיזון נדיר ביותר שאחד מגדולי התלמידי חכמים בגליציה, בר אוריין ובר אבהן, שהיתה לו אפשרות לקבל רבנות של קהילות מפוארות בחו"ל, עולה לארץ"י. חיבת הקודש היא שהסעירה את לבו ועקרה אותו ממקומו להתיישב בעיר הקודש ירושלם. לרגשי לבבו באהבה ארץ ישראל נתן ביטוי ברישמי מסעו הוא ספרו "מסע מירון".

היה זה ביום ד' באייר תרמ"ח כאשר יצא מביתו בירושלם למירון, בדרכו השתטח על קברות הצדיקים ברחמי הארץ, ובערב חג השבועות חזר לביתו לירושלם. את רשמי נסיעתו שארכה כחודש ימים, העלה על הכתב ושיגר אותם לקרוביו וידידיו מעבר לים, לעורר בלבם את חיבת ירושלם ואהבת ארץ הקודש, ובאגרת זו המנוסחת בלשון מופלאה, מעשה ידי יוצר, הוא נותן ביטוי לשבחי ארץ הקודש: "האמינו לי, כי אף אם אלף ידות היו לי, לא עצרתי כח לסדר לפניכם, אף אחד מני אלף ורבי רבבות מנועם שבחי ארצנו הקדושה, מתק ערי ציון גבעותיה, קדוש היכלה, נועם אבניה".

"אויר הזך כעצם השמים לטוהר, לא ייזכר ולא ייפקד כמוהו, מקצה הארץ ועד קצהו" — מפליג רבי מנחם מנדיל בשבחה של ארץ ישראל — "באוירה הבריא בכל מקום למינהו, אף הפלא ופלא למופת ואות, אף לא יאומן כי יסופר,

כזאת, אשר בכל מהלך איזה שעות האויר ישונה — במקום אחד קור, ובמקום השני חם כאור, במקום אחד אויר צח ובמקום השני אויר זך".

בדרך מסעו נתרגש ביותר למראה נופה המופלא של ארץ הקודש, וכך הוא מתאר אותו: "כל הר רם ונישא עגול וישר, נחמד ונעים, מכל סביבותיה כשושנים סוגה, כאילו נעשה במרכז ומחוגה". בדרכו האזין רבי מנדיל מבלאזוב להמיית הנחלים ופלגי המים בעמקי הגליל, ולפנינו תיאורים מלאי התרגשות "ואיה נחל או מעין אשר ידמה, או כי ישוה, לנועם מימיה, ומי יחליף או ימיר את כל מימי חוץ לארץ, בעד בקבוק מים אחד ממי הבורות הקרים והזכים, הנקיים כשמש לטוהר — גם פרי עץ האילנות בכל מקום, באופן אחר יעשה כוונים, אף פרי הארץ, מעלות כל מקום הוא כזהב חרוץ", והוא מדגיש "שכל זה איננו אלא כטיפה מני ים מיקרת נועם ארצנו הקדושה, אשר הנחיל לנו ה' אלוקינו למורשה, המלאה בקדושה ובטהרה על כל גדותיה".

הבורח מפני השררה

תושבי ירושלים ונכבדיה קיבלו בהתלהבות את פניו של ר' מנדיל מבלאזוב בהתישבו בירושלם והוא השיב אהבה אל חיקם ומתאר את יושבי ארצות הקודש ירושלם, חברון, צפת וטבריה שהקדימו לעלות לפניו: "בעלי תורה ומדע מלאים כארבה, בכל בתי מדרשיה, יראי ה' כדגי הים בבתי כנסיותיה, צדקה ורחמים מפיקים זיו רחובותיה".

זקני ירושלם מעלים בזכרונותיהם את הופעתו של רבי מנדיל מבלאזוב ברחובות ירושלם, מראה פניו ההדורים כדוגמא להדרת פנים מופלאה, שכל רואיה לא ישכחוה לעולם, וניתן להאמר שהדור היה גם בפנימיותו: מושלם בכל המעלות, בתורה ובהליכות האדם, בחכמה ובתבונה, ביושר לבב ובהגינות. פעמים רבות פנו אליו והפצירו בו להימנות בין נאמני ומנהלי מוסדות התורה והחסד, אולם הוא התעטר בענוותנותו וסירב לקבל על עצמו התמנות ציבורית. אף בקשתו של רבי יהושע ליב מבריסק, שהפציר בו להצטרף לועד השחיטה ולפקח על עניני העיר, לא התקבלה על ידו, באמרו שהוא מוכן ללכת רגלי לעיר יפו ולא ליטול על עצמו שררה על הציבור.

אך גם ללא איצטלא נמנה על ראשי ומנהיגי הציבור החסידי בירושלם. בימים שלפני מלחמת העולם הראשונה, בהם החל המאבק על צביונה הציבורי, מצד אחד עמד יחד עם שומרי החומות לביצור החומה, אולם פעילותו היתה בעיקר בצד החיובי, ומעמדו הנכבד נשמר בעיני הציבור, לא רק בשעת עלייתו כבנו של אחד מגדולי הפוסקים בגליציה, אלא גם בשלושים שנות מגוריו בירושלם, היה נערץ ונכבד, ולא נמצא רבב על מעשיו ואם כי שלא ברצונו נדרש לעסוק בצרכי ציבור, לא היה לאיש טענות כנגדו.

עדות על מעמדו הנכבד של ר' מנדיל מבלאזוב ניתן לראות כהכללתו בין המסכימים ליילקוט "קרית ארבע" בשבחיה של עיר האבות. לאחר הסכמתו של רבי חיים ברלין רבה של ירושלים בפועל, לפנינו הסכמותיהם של רבי חיים זוננפלד, רבי דוד בידרמן, ורבי מנדל מבלאזוב. בענותנותו הוא חותם "הצעיר

מצעירי ירושלם עיר הקודש", ומעניק את עידודו ליוזמי מפעל תחיתה של חברון: „אשרי לו, מה יפה ומה נעים גורלו, בטוח אני באלה ובזכות שלושת אבות אשר יראתו ותומתו תאיר לפניו, בדרך להקים דל שפלות ישוב עיר קדשנו חברון ת"ו".

רק לגבי שני מוסדות הסכים לקבל על עצמו את עטרת הגבאות, תלמוד תורה וישיבת „חיי עולם", וכולל „חיבת ירושלם" לעדת גליציה, וגבאי מוסדות אלה קיבלו בהתלהבות את הסכמתו של ר' מנדיל מבלאזוב, ומשקל מיוחד היה לעצתו ותבונתו, שכן עצתו היתה אמונה ופעולתו אמת.

הבולט בין בני החבורה

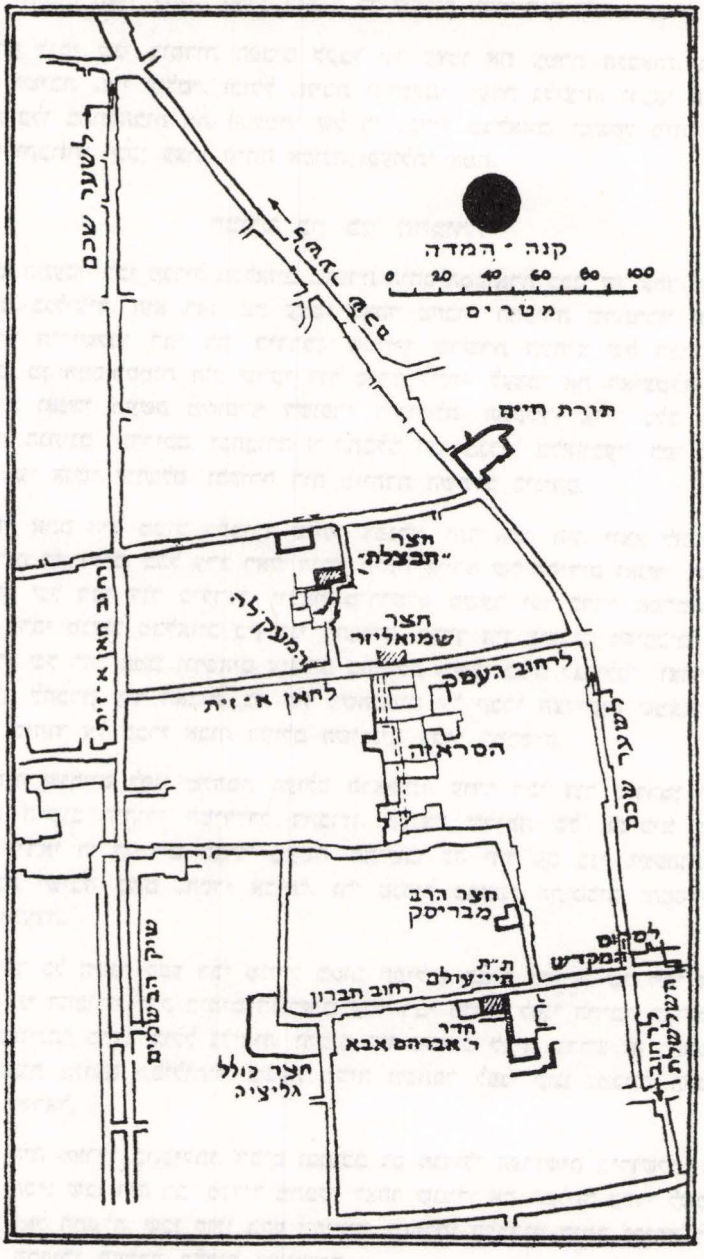
לא התעטר רבי מנדיל מבלאזוב בעטרת היחס המפוארת כבנו של אחד מגדולי הגאונים בגליציה. הוא ראה את עצמו כאחד מחברי החבורה שהתרכזו מסביב לאדמו"ר הירושלמי רבי דוד בידרמן, ממשיך שרשרת הקודש של רבי משה מלעלוב. מן המפורסמות הוא שרבי דוד סירב ליטול לעצמו את האיצטלא, ורק החסידים ואנשי מעשה משופרא דשופרי דירושלם, התקשרו אליו בלב ונפש, וראו בו מנהיגם ומדריכם, ובחבורה זו התבלט רבי מנדיל בלאזובער, כפי שהיה מכונה בפי אנשי ירושלם, ובקורת רוח מיוחדת השתלב ביניהם.

יחד אתם היה מסיב בחבורה ביומי דפגרא, יחד אתם היה יוצא להשתטח על קברות הצדיקים. בכל ערב ראש חודש היתה שיירה של חסידים ואנשי מעשה, בראשותו של רבי דוד בידרמן, יוצאת מירושלם משער יפו בדרך אפרתה עד לחברון ורבי מנדיל מבלאזוב בין בני החבורה. בדרך היו עוצרים ושופכים לבם על קברה של רחל אמנו ונושאים עיניהם בתפילה „ושבו בנים לגבולם", ואחר כך ממשיכים לחברון עיר האבות, בה היו משתטחים על קברי הצדיקים שמצאו בה מנוחה, וביחוד על קברי אבות העולם השוכנים כבוד במכפלה.

כשנה שנתיים לפני מלחמת העולם הראשונה עודד רבי דוד בידרמן יזמה להפרחת הישוב היהודי המידלדל בחברון. קבוצה שלימה של אברכים מבני ירושלם, יראי ה' חסידים ואנשי מעשה, התישבו בה יחד עם בני משפחותיהם וקבעו בה ישיבה בשם „חטדי אבות", ור' מנדיל מראשי התומכים והמסייעים בברכה ובעצה.

במשך כל השנה קבע ר' מנדיל מקום תפילתו בבית מדרשו של רבי דוד, יחד עם בני החבורה, ורק בימים הנוראים עבר רבי מנדיל לפני התיבה בביהמ"ד „ציון המצוינת" בחצר כולל גליציה, ורבים היו נוהרים לבית מדרש זה להתפלל אתו וליהנות מנועם תפילותיו, בשעה שהיה משתפך לפני קונו ומבקש רחמים על עמו ישראל.

הוא היה מאריך בתפילתו. רבים ובתוכם גם מגדולי הפרושים בירושלם, היו באים לביהכ"נ שבו היה רבי מנדיל מתפלל לאחר שגמרו את תפלתם בכדי לשמוע אל הרנה ואל התפלה, שכן קולו בקע רקיעים, ותפלתו הלבבית היתה נכנסת ללב ומעוררת הרהורי תשובה בלבות השומעים.

מפת הרובע המושלמי בציון המוסדות היהודיים וביניהם חצר הכולל

המורשת התורתית עיני מנחם

„שייף עייל ושייף נפיק" היה רבי מנדיל מבלאזוב, ונאמנה עלינו עדותו של ר' יחזקאל הירשמן, בנו של הרה"ח ר' חיים ריישר, שהכיר אותו בהיותו ילד, והוא מתאר אותו בהתרגשות כאחת הדמויות המעטירות של ירושלם החסידית, וגם בימים ההם כאשר שרפי מעלה התהלכו ברחובותיה התבלט רבי מנדיל מבלאזוב כאישיות רמת מעלה.

גדולתו בתורה משתקפת לנו בספרו „עיני מנחם" הספר היחיד ממורשתו התורנית. שהובא לדפוס על ידו. לצערנו זכינו רק לאות א', אולם גם מתוך חלק זה מתבלטת גדלותו בתורה ובקיאותו. המבוא שהקדים לספר שקראו „פתח עינים" הוא בבחינת פנינה בספרות התורנית, ובגלל חשיבותה נכללה בשלימותה בפתח הספר.

כחבריו בכוללות החסידים בירושלם, לא עסק ר' מנדיל מבלאזוב ב„יחסי צבור", והפרטים שהגיעו לידינו על היקף פעילותו מועטים ביותר. מהקדמתו לספרו „עיני מנחם" אנו למדים כי עוד לפני עלייתו יעץ לו אביו הרב מקארטשין לעסוק בסידור ספרו „עיני מנחם" הכולל מפתח מאמרי הלכה ואגדה בכל הש"ס. מסתבר כי לאחר שנוכח לדעת כי בחו"ל לא יוכל לעשות זאת, עלה לירושלם, והמטרה היתה לפניו להמשיך בחיבור ספרו.

„בבואי לא ארכו הימים — ממשיך ר' מנדיל לספר — והעמיסו על שכמי משא עבודת קהל הקודש והייתי מאד טרוד בטרדת קהל וצרכי רבים, ורבות מאוד עבר על ראשי — ואז עוררני מורשי לבבי וזכור הזכרוני את עצת אאמו"ר זצ"ל וניגשתי אל המלאכה הקדושה".

כמדת ענוותנותם של בני ירושלם נהג גם בחיבור ספרו „עיני מנחם", ובהקדמתו הוא מוצא חובה לציין „והיא שעמדה לי זכות אאמו"ר הצ' זצ"ל וזכות ישיבתי באה"ק כי עזרני השי"ת, וברוב חסדיו נתפתלתי וגם יכלתי, קשרתי נימא בנימא, חבל בחבל, עד אשר זכיתי לברך על המוגמר, המפתח הזה לכל הש"ס מריש מסכת ברכות עד סוף מסכת נדה, עם כל המסכתות הקטנות".

בלשון מליצית נפלאה הוא מספר על תוכן הספר ומטרתו: „וכדי להוציא מלבות הקוראים שיראו במחבר ספר זה אחד מגאוני ארץ, שכל דלתי הש"ס פתוחים לפניו לרווחה, בבקיאות נפלאה בכל פינות התלמוד" — הוא מציין בהקדמתו „לצאת ידי שמים בגלוי בראש המחברת, להתוודע ולהתגלות, כי לא בחכמתי כי נבונתי, ולא כגאון ובקי בש"ס, בכח זכרוני הגדול, סידרתי את מחברתי זו — רק בעמל ויגיעה ועבודה רבה זמן זמנים הרבה".

מראשי כולל חיבת ירושלם ליוצאי גליציה

לפני עלייתו לארה"ק נתבקש ע"י רבי יהושע מבעלז ורבי יחזקאל שרגא משינאווא, נשיאי הכולל וראשי הפעילים למען החזקת יושבי אר"י, לקבל על עצמו הנהגת עדת ישורון ולשרת בקודש כראש ממוני כולל חיבת ירושלם לעדת גאליציה. מאמצים רבים השקיע רבי מנחם מנדיל בהעלאת קרנו של הכולל, כדי

ב״ה.

אל כבוד אחינו היקרים דורשי שלום ירושלם
ושאר ערי הק׳ ופוקדים את יושביהם ברחמים הי״ו,

אנחנו בשם דרי מעלה יושבי ארץ קדשנו היודעים ומכירים את
חסר אחינו הנדיבים היקרים בני מרוינתנו, ואת טובת הנכאים היקרים
גדולי המעשה, ובראשם הרב הגאון הצדיק כו׳ כקש״ת מו״ה יצחק
ליב סופר שליט״א, נשיא ואמרכל ארץ קדשנו אשר פיעל ידיו
יצדה להחזיק ישיבתנו בקודש חיי אלפי נפשות טהורות תיה ויראי
ה׳, זקנים וזקנות, אלמנות ויתומים, במה נכף ונקדם פניכם. אם לא
במנחה טהורה, שי רוחני, לוח השנה בקביעות ראשי חדשים ועבור
השנה, ובקביעות המועדים, הקבוע ועומד מפי סומחים בעיר עזו
לנו י ר ו ש ל ם הקדושה מקום קביעות הריח ומועדים מעולם, ואשר
בלוח הזה יצאנו לכל הדיעות.

ותפלתנו במקום קדשנו, כאשר זכינו לסדר אותו כן נזכה
בקרוב לעשותו עפ״י עדי ראי׳ עפ״י הסנהדרין בירושלם עיר קדשנו
בבא לציון גואלינו, ויבנה לנו בית מקדשנו במהרה בימינו אמן.

מוקטר ומוגש לכם בברכה שלמה. ברכת שנה טובה מאת
אחיכם המעתירים לישועתנו בעגלא ובזמן קרוב ובתוככם גם אנחנו
הרובצים תחת משא עבודת הקדש מנהלי כוללות עכטעריך
נאליציען בהצרות הקדש בתוככי ירושלם תובב״א.

אלעזר נתן כהנא שפירא מנחם מענדיל ראבין

הקדמת ראשי הכולל ללוח תרס״ז

הקדמת ראשי הכולל ללוח תרס״ז

ספר

דברי משפט

ט יטהר מדקת כסדרן פרטלת מנכי בחלב שמטרייך וגחליציין
מחר במרכז ערי יהודה ירושלים חב״ן צפת
ומ״ריא תובב״א.

מחר רמה יהוכי מחמת ירושלים
ויין משפט התורה יבקש מחמת ה׳ בשרון. ? ורי לכל
חגם ויבין לבטח במדק דלים. ולחק חת המשלה מחת,
ורלי[illegible] חסל נחלות.

[illegible] ירושלים תובב״א.

סנת תריל עלק

אחד הפרסומים הראשונים של כולל גליציה

שנר״ז משפט ועשו צד״קה כי קרובה ישועתי לבא

ויצדקתי להגלות

ברית הרמנותא דמלכא קדישא עליאה והרמנותא דצדיק״א קדיש״א

לחיות חקק נעש נרזל ועופרת למען עמוד ימים רבים

למשמרת

לבני ישראל למזכרת למען תהיה האמת נהדרת לגאון ולתפארת

אנחנו החתומי מטה ומנהלי קהל קודש מסכנזים דכולל **עסטרייך וגאליציא**
בשלם חרלות החיים בבח המפיר בידינו ובכח
קדושת חרלינו לחתנו מקנים חרבע המית קרקע המחוזק נחלתינו
וחנגן ועבורן סנו מחתים ומרשים את כבוד ידיד ה׳ וידיד עפתינו חדמור הרה״ל הקדוש הגחון המפורסם
בינינה הדיבה כקבת חיה **חיים הלברשטם** זצ״ל מסחנך להיות **גזבר** על כל
ואמרכל
מדינות אונגרין ואגפי״ וכל שקלי הקודש אשר הורם ואשר הונף מאת אחבי אשר בגל
המדינה הנ״ה להישוב שהק תו עבור כוללנו עסטרייך וגאליציק
הכל יעלה ויבא לבית קודש על עלינה הרב הקדוש הגחון הנ״ז ומידו יגיע אל הקודש פנימה להחיות בהם
כל נפשה ומעתה בכח המסיר בידינו ובכח קדושת חרלינו וקדושת **הנביאים תנאים**
ואמוראים וקדושים שאשר בחרן המה
הרב הקדוש הקדוש מוהר״ח הנ״ז ושמעו ידו כידינו ופיו בפינו ובחו בכחנו וכל עסקיתנו לעובת וזכות חרלינו
רלוי ומקובל עלינו לעל כב **נשיא ארקים אתה בתוכינו** וכך אנו חומרים לבית דינו
הרב הקדוש וכו מוהרח הנ״ז לך בכחך זה רכב והעלה עד
שחת ועונת נדך להוסיף כל עניני חרץ ואשר הכה בית קדשו לקבוע קופות ולהעמיד גוזים כמתחי לבוקר
שלבין ולהעבד מלבין שוש תשיש ארעא דגלילך יחדו ישאו תוף וחלילך הירח כי נראה בעלילך
ותלותינו גם מכבוד החונן מרחמינו אשר יתנו קומעלדברינו ומתנו חנינה ובכוד חדמור הקדוש הנ״ז ויקנאו
לריב כספם לידו וזכות וקדושת הדרך יתלוה עמהם למען יעלו עב מרומי הלחות נזכיב שחרות
ויעלם וינצלם כל ימי עולם וזיחיהם ויחיונו תוצאת יהודה וירושלים תזכון לנטח נדד עין **יעקב** חכיר
הכל החותמים בריב עוז ושלום את חירות לפך פעיך לפת תו

נזר הגבאות של ראשי כולל גליציה לבעל ״דברי חיים״ מצאנז

ר' מנחם מנדיל רובין בין ראשי הישוב בירושלם

לסייע ליוצאי גליציה שהזניחו את כל אשר להם בגולה ועלו לחונן את אה"ק, והוא אחד מיחידי הסגולה שביססו מעמד ה"כולל" בעיירות פולין וגליציה, מתוך מסירות נפלאה, והפעולה נמשכה עד השואה שאכלה כל חלקה טובה בבית ישראל.

ישראל בני עם קדוש, רחמנים בני רחמנים הם, וידם פתוחה לעניים ולקשי יום, אשר מטה ידם. מאז ומעולם לא חדל אביון מקרב הארץ, אולם חלק נכבד מתרומותיהם הקדישו להחזקת ישוב ארי', ותרומות אלה הופנו להחזקת תושבי ירושלם, חברון, צפת וטבריה, שהקדישו את עצמם לתורה ולעבודה.

דרכם של העולים לארץ ישראל בימים ההם היתה קשה ביותר, קרוב לשנה נמצאו העולים באוניות שהיו מפליגות מחופי אירופה עד נמל בירות או יפו, וכאשר הגיעו אל הארץ הנכספת נתקלו במציאות מרה, ארץ בלתי מפותחת, שכנים פראים עזי נפש, והשלטון המקומי והמרכזי גם יחד רופף ביותר. אם נשער לעצמנו המציאות החדשה בה נתקלו העולים, והכוונה לא רק לאקלים הסובטרופי, השונה בתכלית מהאקלים האירופי לו הורגלו בארצות מוצאם, אלא גם בעיית השפה וחוסר האפשרות להידברות אישית עם השכנים המוסלמיים, הן בעסקי מסחר והן בענייני שכנות יום יומיים, ניתן להבין איפוא את סבלותיהם בתקופת עלייתם וקליטתם.

העוני והמחסור, מנת חלקם של העולים הראשונים, לא הדאיגו אותם שכן לא באו לארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה אלא "לעבדה ולשמרה" לעבוד את ה' כרצונם. מאידך לא היו העולים יכולים להתקיים, ועל אחת כמה וכמה, לפרנס את בני משפחתם, לולא מנת ה"חלוקה" שהיו מקבלים לפרקים מכספי ההכנסות שהיו מתקבלות מאחיהם שבגולה, היא התרומה אשר בדורות האחרונים נקראה בשם "קופת רבי מאיר בעל הנס".

בני הכולל הכירו תודה לרבי מנדיל על שהוא מסייע בידם לשבת על התורה ועל העבודה, ובימים הנוראים הוזמן לעבור לפני התיבה בבית המדרש של הכולל "ציון המצוינת" בחצר המיוחדת לבני הכולל ברח' חברון, רחוב ששימש לפנים כמרכז חסידי חב"ד שעברו מחברון לירושלים (כיום בפי השכנים מעלות חלדיה). הכניסה לחצר היא מרחוב חברון, אולם לאחרונה הותקנה כניסה נוספת מהרובע היהודי, מרחוב חב"ד, דרך הגגות המכסים על שווקי העיר העתיקה עד לחצר ה"כולל".

ממניחי היסוד לתלמוד תורה וישיבת חיי עולם

מיד עם עלייתו נטל רבי מנדיל חלקו בהקמת מוסד החינוך המפואר לעדות החסידים "חיי עולם". תלמוד תורה "עץ חיים" ששימש בעיקרו את כוללות הפרושים, קבע את מושבו בחצר ה"חורבה", בני עדת החסידים היו מרוכזים באזור הצפוני של העיר העתיקה, והוא האזור המוסלמי, הסמוך למקום־המקדש, בימי ביקורו של הגאון רבי חיים אלעזר וואקס מקאליש בעל "נפש חיה" בירושלם הונחו יסודות למוסד התורה המפואר, "תלמוד תורה וישיבת חיי עולם", ורבי מנדיל — בין מייסדיו.

תקנות כולל עסטריך גאליציען, לעמבערג, דראהאביטש הי"ו.

א.
ההנהגה.

א. הכולל יתנהג תמיד עפ"י שלשה סמנים, ועפ"ז עיד שמנה נבחרים שיהי' ביחד יעד של י"א אנשים שיבחרו בכל שנה עפ"י דעת נעלמת.

ב.
הבחירה.

ב. שבעה ימים קדם הבחירה על הי"א אנשים הנזכרים להאסף ולעשות רשימה האנשים כבוללנו שיש להם זכות הנבחרים (עפ"י התקניה הסבוארית לחלן) וידפיסו אותה, ובאו בראשה את הסימנים שצריך לעשות על הסמנים והנבחרים, היינו ציונים על מסמנים יהי' כזה O וציונים על הנבחרים כזה— ושלח שלוח כרבי הזכות לכל בני הכולל, ולתת להם יום ושעה קבועה, אשר באותו הזמן יתאספו יחדו, וכ"א ירשום הציונים בפי שלבי חפץ, ויתננו אל הקלפי הסגירה ההניחה בראי ובנהת.

ג. לשבות הנבחרים סגורים גם בעלי ציוני הסמנים שלא נבחרו למסמנים.

ד. רשימה שכזאת בה יהיה משלשה ציונים המיוחדים למסמנים, או יותר משמנה ציונים המיוחדים לאנשי העיר הרי היא פסולה ועיר הכיחר הזה בטלה.

ה. כל ביחר אחרי נתנו פהקת בחירתו להקלפי מחויב להחתים את שמו בפנקס מיוחד לזה.

ו. ביום השנכל לבחירה, בהתאסף יחד בני הכולל לחיות דעתם, יבחרו בתחלה מתוכם עיד הבחירה (ויאהל-קאמסיסיאן) מיוחד משבעה אנשים, ואחר מהם יהי' נשיא הבחירה (ויאהל פראזעס) שהם יפקחו על סדרי הבחירה שיהי' בצדק וכמישרים ע"פ ההקניות האלה בלי שום שנוי, ושני סופרים ישבו עמהם בעת הבחירה.

ז. פתיחת הקלפי תהי' בסעבר ועד הבחירה ושלשה מפנוי הפנ והסיפרים ואם לא יבאו המסוים להיות בעת פתיחת הקלפי אין להם רשות לשלוח מקומם ושותפים את הקלפי שלא בפניהם.

ח. אם יעלו דעות שקולות בין למסנים בין לאנשי העיר עפ"י הגורל יהיים האחד יחידה השני.

ט. מי שאינו רוצה לקבל עליו מהרת מסמנו או איש ועד מחויב לגלות דעתו בימלם בפחך שלשה ימים אחרי הבחירה, ומי שיש לו מפפר דעות בחוברים שונות ממנו הוא בא במקומו, וביון שנכנם השני למפחרו הראשון נדחה למפחי.

י. המסוים ואנשי העיר ישרתו בכהונתם רק שנה אחת ולתקופת השנה יחדשו הבחירה כנ"ל.

יא. פסוגה ששרת שתי שנים רצופים בזה אחר זה אין להבניפי ברשימה קנרידפי המסוים עד שיעברו עליו שתי שניה הפסקה.

ג
זכות הבוחרים

יב. איש מחו"ל שבא לקבוע דירתו בעיה"ק וירושלים הי"ו אין לו זכות לבחיר עד שידור שנה אחת באה"ק.

יג. אנשי בוללנו שאינם דרים בעיה"ק בירושלים תו"ב אין להם זכות הבחירה להיות מן הנבחרים, אבל יש להם זכות להיות בוחרים רק במקום היעד.

ד
זכות הנבחרים

יד. כל המקבלים שכר קבוע מקופת הכולל אין לצבור רשות לבחיר בהם לא למסוים ולא לשמתה הנבחרים.

טו. אין רשות להשים ברשימת המסוים את מי שאינו חיכה בצל קאנזול מפשלהני יהי"ה.

טז. אין רשות להשים ברשימה המסוים והנבחרים האנשים שהם מכולל אחר ולוקחים גם אצלינו חו"ק.

יז. אב ובנו, חותן וחתנו, שני אחים או שני נימים אינם רשאים להיות ביחד בין הי"א אנשים ועפ"י רוב דעות או עפ"י הגדול נדחה אחד מפני אחר, ואם הם קרובים שנתרחקו רשאים להשאר יחד.

יח. כל הי"א שיהמני מחויים והלאה אינם רשאים לקבל שום שכר פרוטא בפשך ימי משרתם.

ה
חובות המסוים

יט. המסוים מחויבים להשניח-על כפי החבנסת ההזמנה של הכולל ולשים עין על הסיפרים והשמשים ושאר משרתי הצבור שיעשו מעשיהם באמינה, ובפרט על פנקסי החשבונות שלהיי,מסודרים כהוגן וכחק.

כ. מכחבי חול נפחחים ע"י המסוים עצמן לכל הפחות במעמד שנים מהם) כביה העיר דוקא. לא בביה איש פרטי הם יחתמם על המכחבים ושטרי הקבלות היוצאים לחול ועל שפרות הכולל.

כא הארעים הישמי לכוללנו יהי' עש יעד הכולל עצמו.

כב. להוציא הוצאות הדריוות או סקריות מחדש אין רשות להמסוים רק עד כרי עשרים פרנק לא יחתר, ום שת בחנוני שלא יעלה יחתר מחמש מאות פרנק לשנה, והיוצאה יחרה על סכום זה צריכה להיות בהסכמת רוב הי"א אנשים.

ו
חובות ח' הנבחרים

כג. השבנה הנבחרים מחויבים להתאסף בקביעה יחד עם המסוים פעם אחת לשבועיים, ולעיין בהצדקים חשובים על הפרק ולהחליט כל דבר עפ"י חוות דעת רוב הי"א, ואם לא נתאספו רק שבעה מהם רשות להם גם אז להחליט, אבל כפחות אנשים משבעה במעמד אחד אין רשות להחליט שום דבר ואפי מחויבים לקרוא לאסיפה שני' והבאים אז לקריאה זו יוכלו להחליט כל דבר.

כד. כל דבר קפן או גדול שלא החלט בבית העד באסיפת רוב הי"א אנשים, אפי' אם יבוא איש תחשבת רוב בני הכולל לעשותו אינו שוה באומה ואין רשות לשום פסוגה להוציא אל הפועל רק אם יסכימו ע"ז רוב הי"א אנשים.

כה. כל החלטה שנחלטה ברוב דעות י"א האנשים מחויב סופר הכולל דוקא לרשמה באותו מעמד בפנקס הפרטי-כל ושששטר הכולל מחויבים לקיימה כפי שכתיבה בפנקס בלי שינוי.

כו. בעת מרים באסיפת הי"א בצדקי אשה יחיד מבני הכולל וש לו בין הי"א קרובים שהם פסולים לו לפדות עפ"י דין מחויב הקרוב לצאת מבית העד בעת הפרים עד נפרו, ידעהו אין לצדף בגרון הרוא.

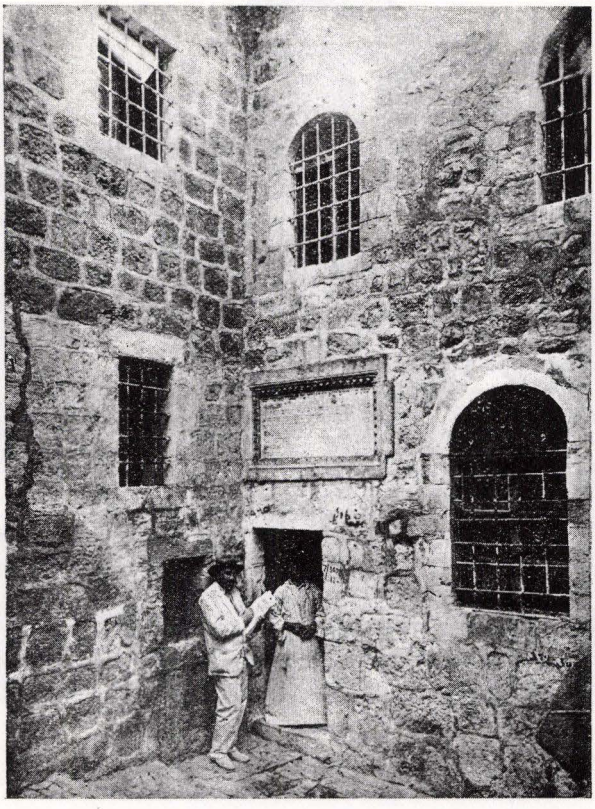
כז. פנקס הקאנטי ופנקסי השפרות יהיו בעיהים תחי' שני נאמנים והסיפר, ותפתח יחי' ביו באי"א, ואין הסיפר רשאי לתן שפרו,, ליחיד עד שיהיו עפי שני הנאמנים הנאמנים יחיו מן הי"א אנשים ויתחלפו חליפות בכל שבועיים.

כח. אין רשות ליתן ליחיד שפרות ב"א על פשך שנה אחת בפוקדם פזמן שעיפר בו, ולפי שצריך להשיא בן או בת רשות ליתן לו שפרות בפוקדם על פשך שני שנים פזמן שעיפר בו על הצר הנו.

תקנות הכולל, לפני מלחמת העולם הראשונה

ראשיתה של הישיבה לפני כמאה שנה, ברחוב חברון, ברובע המוסלמי של ירושלם העתיקה, מקום מושבם של ראשוני האשכנזים בירושלם לפני כמאה ושבעים שנה. עם עלייתם מצפת, הן לאחר המגפה בתקע"ב והן בשנים הבאות כאשר מרד הדרוזים בגליל ורעידות האדמה המריצו רבים מתושבי צפת לעקור הימנה ולעלות ירושלימה. והבאים, פרושים וחסידים גם יחד, התישבו ברובע הזה.

לאחר בניית בתי הכנסת של הפרושים בחצר חורבת רבי יהודה החסיד וכן עם השלמת בית הכנסת המרכזי של החסידים „תפארת ישראל" וביחוד לאחר בניית „בתי המחסה", החלו גם העולים מארצות אירופה לנוע דרומה ולהתרכז בסביבות רחוב היהודים, רחוב ה„מיידאן", רחוב שוני הלכות, רחוב חב"ד וכו' אולם חלק נכבד של החסידים הוסיף להתגורר באזור רחוב חברון, וניתן להבין את הצורך להקים כאן את התלמוד תורה המרכזי לעדת החסידים „חיי עולם".

החצר הראשונה של חיי עולם (חצר גוזלאן) ברחוב המיידן

ייסודו של תלמוד התורה בתמוז תרמ"ו בימי ביקורם של רבי חיים אלעזר מקאליש בעל „נפש חיה" וחותנו הרב מקוטנא. בתעודתם הם מספרים על ההכרח בהקמת מוסד זה „אנחנו אשר זכינו לעלות להר הקודש זה קנתה ימינו, ראת ראינו בעוני עמנו" והם מציינים „חוב קדוש המוטל עלינו להחזיק בנינו לת"ת, ולרש אין כל להחיות את נפשו, ע"כ תפוג תורה, אם אין גדיים אין תיישים, לכן יסדנו משכן התורה הזה, תלמוד תורה והישיבה הק' חיי עולם אשר בתוכנו" והם מביעים תקוה „אשר מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, ואוירא דא"י מחכים, אשר באמת חן חן לבני ציון המסולאים, וראויים הם להצליח בכתרה של תורה, אם רק נחזיק בידם".

אולם ישיבת "חיי עולם" לפני כיובל שנים

רבי חיים אלעזר מקאליש בעל „נפש חיה", שנמנה בין מייסדי „חיי עולם" באזור זה, מתוך מגמה להרחבת הישוב היהודי באזור, הוא שהפעיל את השפעתו על רבי מנדיל מבלאזוב מנכבדי העדה החסידית להטות שכם להנחת יסודות לתלמוד תורה ולישיבת חיי עולם, והוא נמנה בין הנושאים בעול, במשך עשרות השנים הבאות שלא על מנת לקבל פרס.

הרה״צ הר׳ יצחק דוד בידערמאן זצ״ל
הרה״צ הר׳ דוד צבי שלמה בידערמאן זצ״ל
הרב הגאון הר׳ יעקב ליב לעווי זצ״ל
הרב הגאון הר׳ בנימן יהודא ליב בערינשטיין זצ״ל
הרב הגאון הר׳ אברהם אליעזר מינצברג זצ״ל
הרב הגאון הר׳ זלמן לעווי זצ״ל
הרה״ג הר׳ אלעזר נתן כהנא שפירא זצ״ל
הרב הגאון הר׳ מנדיל רובין זצ״ל
הרה״ג הר׳ מאיר אדלער זצ״ל
הרה״ג הר׳ אליעזר הלפרין זצ״ל
הרה״ג הר׳ אלימלך פערילמאן זצ״ל
הרב הר׳ משה זילבערמאן זצ״ל

דאס זענען נעמען פון עסקנים, כלל טהוער, מיט וועלכע ס׳איז פערבונדען דאס גרינדונג, טהעטיגקייט און ענטוויקלונג פון דעם „חיי עולם״־אנשטאלט, נעמען צו וועלכע עם ווערט צוגעשריבען „זצ״ל״.

ס׳איז אבער זעהר כדאי פערצייכענען אין די העפט נאך אייניגע נעמען, וועלכע שטעהן אין די יעצטיגע אנפיהרונג פון אנשטאלט מיט גרויס איבערגיגעבענהייט און האלטען דעם פאדים מיט די גאונים, רבנים, וועלכע זענען געשטאנען אין די פריערדיגע דורות פון דעם אנשטאלט:

דאס זענען נעמען:

הרב הגאון הר׳ פישל בערינשטיין שליט״א
הרב הגאון הר׳ ישראל זאב מינצבערג שליט״א
הרה״ג הר׳ ישראל ראבין שליט״א

ראשי ומייסדי „חיי עולם" בפרסום משנת תרצ״ג

בה"ו יום ג' לפרשת וחיית וגבית וברכת הש"ץ יברך חנוכת התורה

הבוחר בציון ובזכון ירושלימה, יט"ב בתיבה וחתימה, לשנה טובה מתוקה

ונעימה, בספרן של צדיקים לחלתר, לכבוד פתר לולבו תנוף

ירושלמע, הגאון המופלא, וכבוד ה' מלא, כלי תמיס המפורסם בכל קצוי

תבל כקש"ת מוהר"ר **שמואל סחלחנט** לבדק עיקי ירוסת"ו שלטי"ע

לחברי דרישת שלום כבוד גאונו במספט חות"

זה מדבר וזה בא להודיע לכבוד גאונו שזה יותר משלשה חדשים לאחר

קבלתי מכתבו מגבאי ומנהלי הבית **תת"ו ושיבת חיי עולם**

מגדקדים עזר להבית הק' הנ"ל ודבריהם

וענני ויאמר מלאתי והנני כולע ומשתחוה מול הדלת בירושת הבנין

הצעיר מ"ח חזקיהו מדיני

החתומים מכתבו לחזקיהו הנ"ל בשם מנהלי הבית תת"ו ושיבת חיי

עולם הנ"ל הנה המה מוהר"ר דוד צבי שלמה בהרא"ש בירושלם,

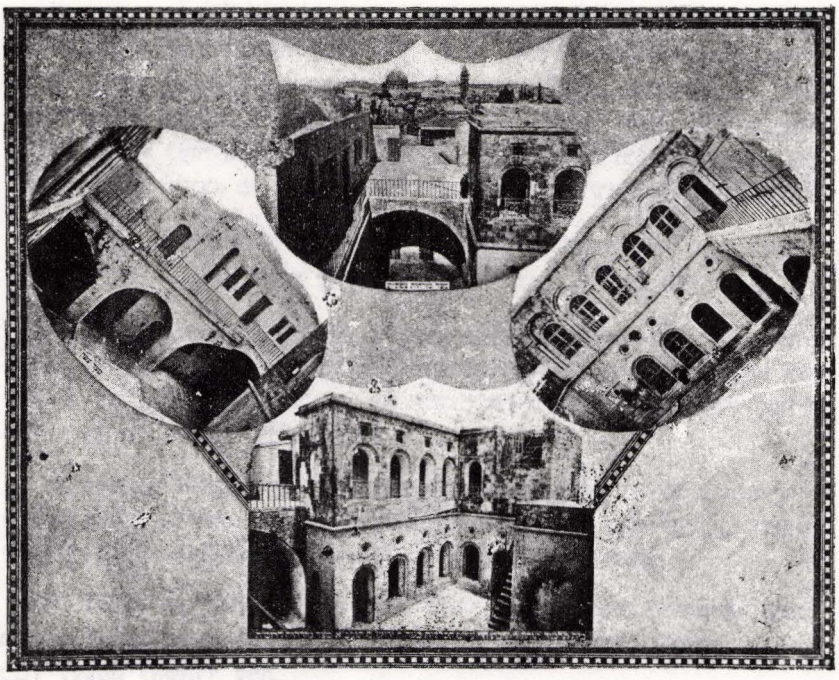
ומוהר"ר אליעזר הי"לפרין, ומוהר"ר מנחם מענדל רחבין, ומוהר"ר בעמן בער"נשטין

מתן הבא הצדיק ר' יצחק דוב זצללה"ה, ומוהר"ר מאיר שלמה יחזקה מטולעד, וחותם

לרעבים מאכר בבתי ת"ת וכו'

מכתבו של בעל "שדי חמד" לרבי שמואל סלנט בענין "חיי עולם"

עוד תגיע השעה לתאר את מעמדה החשוב של ישיבת „חיי עולם" וחלקה בחינוך עדרים עדרים לתורה, לחסידות ולביצור חומת ירושלם, אולם לפי שעה נציין כי במכתב שהופנה לרבי חיים חזקיה מדיני בעל „שדי חמד" חתומים מנהלי הת"ת וישיבת חיי עולם: הרב הצדיק ר' דוד בידרמן, ממשיך שרשרת לעלוב, רבי אלעזר שפירא ור' מנדיל מבלאזוב מראשי כולל גליציה, רבי בנימין פישעלס חתנו של רבי יצחק דוד מלעלוב ור' מאיר אדלר, ועל מכתבם זה מסתמך בעל „שדי חמד" כדי להוכיח את חשיבות ת"ת וישיבת „חיי עולם".

The great Center of the Talmud Thora Yeshivath Chaye Olam and Orphans Kitchen in the old city Jerusalem, near the Holly Temple and the Wailing Wall.

דער גרויסער צענטער תלמוד תורה, ישיבה בית תבשיל ליתומים אין אלט שטאט ירושלים, נעבען בית מקדש וכותל מערבי ת"ו.

האגפים השונים של ת"ת וישיבת חיי עולם

ענבי הגפן בענבי הגפן

מעמד נכבד היה לו לר׳ מנדיל בירושלם הן בזכות שרשרת ייחוסו המפוארה והן בזכות גדלותו בתורה ואצילות מידותיו, ואין איפוא כל פלא שגדולי וחשובי ירושלים וכן חשובי האדמו״רים בחו״ל נשאו את עיניהם להשתדך אתו. את בתו הבכירה חוה השיא להרה״ח ר׳ דובער רבינוביץ אחד מגדולי היחסנים בירושלם, בנו של הרה״צ ר׳ אריה מרדכי רבינוביץ, נכדו של ה״יהודי הקדוש״ מפשיסחא.

ר׳ שמואל אהרן רובין־רבינוביץ, בנו של ר׳ דובער, היה מוכשר ביותר. בצוק העתים עבר לארה״ב, שם הקים עולה של תורה, ולישיבתו ״אנשי מעמד״ יצאו מוניטין בכל רחבי ארה״ב בזכות מאמציה לקירוב רחוקים, ואל נתעלם מן העובדה שהיה זה לפני כיובל שנים, והוא אחד מחלוצי המאמצים לקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים.

לארה״ב יצא רק לאחר מלחמת העולם הראשונה, ולפני כן הספיק לסייע לזקנו רבי מנדיל מבלאזוב בהבאת ספרו ״עיני מנחם״ לדפוס בירושלם בשנת תרע״ג. ר׳ מנדל מצא מחובתו לציין בשולי הקדמתו לספר ״אפריון נמטיה לנכדי היקר, החתן המופלא בתורה וי״ש, מגזע קדושים כש״ת שמואל אהרן שליט״א אשר בעזה״י היה לי לעזר הרבה בהגהות מחברתי, בדעת והשכל, ובפרט בעת ההדפסה טרח ועמל הרבה שיצא מתוקן בהדרו. זכרה לו א׳ לטובה, וישא ברכה מאתו ית״ש״.

את בתו הצעירה מינה השיא לש״ב הרה״ח ר׳ שלום וואגשאל, וכך השתלבו בשלשלת הקודש יוצאי חלציו של הרה״ק ר׳ אלימלך מליזענסק זי״ע.

בין יו״ח של הרבי רבי אלימלך זכה למעמד נכבד חתנו רבי ישראל מפריסטיק שנשא את בתו עטיל, ר׳ ישראל שהיה ממשפחתו של ה״חוזה״ מלובלין נשא לפי המסורת את עיניו לעלות לארה״ק. אף הגשים את שאיפת חייו עלה אל הקודש ונפטר שם, אך אין לנו סימוכין על כך.

צדיק תמים היה רבי ישראל נחבא אל הכלים ולכן אין לנו כל פרטים עליו ועל תולדות חייו, אולם ידוע לנו על חתנו ר׳ יצחק ליב, נכדו של רבי קאפיל ליקווער, מאנשי המופת המופלגים בגליציה לפני כמאתיים שנה.

ר׳ יצחק ליב, חתנו של ר׳ ישראל, שימש בקודש כאב״ד פריסטיק, והימנו משתלשלת השרשרת המפוארת של משפחת וואגשאל, שגדולי האדמו״רים ראו כבוד לעצמם להשתדך עמה.

ר׳ יחיאל, שנולד בשנת תקפ״א לאביו רבי יצחק ליב, הוכר מילדותו כעילוי מופלג, משנפטר אביו בשנת תקצ״ג בקיצור ימים, הוטלה העטרה על בנו ר׳ יחיאל, והוא אז בן שתים עשרה בלבד. נוסף על עטרת היוחסין שלו בנה את ביתו עם בתו של רבי יעקב ממעליק היא נכדתו של הרה״ק ר׳ נפתלי מרופשיץ.

כיובל שנים ישב ר׳ יחיאל על כסא הרבנות בפריסטיק והקים בנים ובני בנים, עוסקים בתורה וחסידות. אין כאן מקום להרחיב את הדיבור על שרשרת

המשפחה ונסתפק בציון העובדה שרבי ישראל, בנו בכורו של רבי יחיאל וממלא מקומו, נשא בזיווג״ש את בתו של הגאון החסיד ר׳ שמואל אהרן רובין. אב״ד קארטשין ומחבר ספר ״בית אהרן״ על הלכות גיטין. הבן הבכור שנולד להם, ר׳ אליעזר, בנה את ביתו עם בתו של הרה״צ ר׳ צבי רוקח, חתנו של הרה״ק רבי חנוך העניך מאלעסק בעל ״לב שמח״ וקבע את מושבו בזלאטשוב וזכתה העיר להתעטר בשמו כאדמו״ר מזלאטשוב.

מעמד מיוחד היה לו לאדמו״ר מזלאטשוב בקרב אדמו״רי גאליציה, ובשעה שהגאון החסיד ר׳ מנחם מנדיל רובין סובב בחו״ל בשליחות המוסדות בירושלם, נתקבל בכבוד רב בחצרות האדמו״רים. בדרכו נתלוותה אליו בתו הקטנה מינה, ולפי הצעת גדולי האדמו״רים דיברו בה נכבדות לצעיר המופלג ר׳ שלום, הוא בנו בכורו של האדמו״ר מזלאטשוב, שאף הוא היה נכדו של הרב מקארטשין, והנישואין נערכו בהשתתפות גדולי האדמו״רים בגליציה וביניהם הרה״צ רבי שלמה מסאסוב.

ר׳ מנדיל, שהתכונן לחזור לביתו בירושלם, ביקש ליטול את חתנו המופלג לארה״ק לבנות את ביתו על הררי ציון וירושלם. קשה היתה פרידת המשפחה מהאברך המופלג ר׳ שלום, אך חזקו עליהם בקשתו ותחנוניו של ר׳ מנדיל מבלאזוב, שלא יכול היה להפרד מבתו וחתנו. תקופה קצרה לאחר הנישואים יצא הרה״ח ר׳ שלום יחד עם רעיתו הצעירה לירושלים ושם בנו את ביתם.

רבי שלום, בר אבהן ובר אוריין, לא נטה להנות מקופת הציבור. היתה לו זכות מלאה ליהנות מקופת הכולל ואף למעמד מיוחד בזכות ייחוסו ושרשרת אבותיו, אולם בעדינות נפשו ורוחו לא נטה ליהנות מכך, וכל ימיו התפרנס ממסחר ונהנה מיגיע כפיו והקים בית מפואר בירושלים להמשך השרשרת הנכבדה.

שיל"ת

ס פ ר

עיני מנחם

מאסף ומפתח שלם, על כל הש"ס תלמוד בבלי
הלכה ואגדה.

אות א אגדה.

אשר חנן ד' ברוב רחמיו, לאיש צעיר וזעיר דמן חבריא,
מירושלם קרתא קדישא דשופריא,

מנחם מענדיל ראבין

באאמו"ר הרב הצדיק הגאון המפורסם

מהו' שמואל אהרן זצ"ל

בעהמ"ח ספר בית אהרן עם משפטי גיטין על אה"ע הלכות גיטין.

נ ד פ ס

פעה"ק ירושלם תובב"א

שנת תרע"ג לפ"ק.

שער ספר עיני מנחם לעניני אגדה

פתח עינים

יתברך היוצר וישתבח הבורא, אשר נתן לנו תורת אמת וקדושת עולם נטע בתוכנו, והיא חיינו ואורך ימינו, וברצונו הטוב לזכות את ישראל עם קדושו, הרבה להם תורה ומצות. שהוא היסוד ועמוד התָּוֶךְ אשר קיום העולם נשען עליו כמ״ש אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי, כידוע דרשת חז״ל בפסחים [דף ס״ח ע״ב] אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ ע״ש, פועל אמת ופעולתו אמת. שהכל ברא לכבודו, ולטובת ישראל עם קדושו שנקראים בנים למקום [קידושין דף ל״ו ע״א, ר׳ מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים בנים למקום]. וכדי שיהי׳ היכולת ביד בני ישראל דורשי תורה ולומדי׳. להגיע לתכלית הנרצה בלימוד ועסק והגיון תוה״ק, תמך השי״ת את מוסדות תוה״ק ביסודות חזקים מיוסדים על אדני פז ועמודי שש. [עיין במד״ר קרושים פכ״ת, מיוסדים על אדני פז, אלו ד״ת כד״א הנחמדים מזהב ומפז]. ראה ויספרה בכל מדה נכונה, הכינה וגם חקרה בכחות ומעלות יקרות אשר בהם יעלה האדם ישר במסילה העולה בית א׳ בליטוד ועסק שמירת וקיום תוה״ק בפינו ולבנו, אבל מן המדות ומעלות היקרות ונכונות היותר נחוצים ולחוצים ללימוד ושמירת קיום תוה״ק, אשר אנו מוצאים ורואים בעין פקוחה בתוה״ק שבכתב ושבע״פ, הם מעלת ומדת הרצון והחשק באהבת התורה כמ״ש דהע״ה [תהלים קי״ט] מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי עיין מנחות [דף י״ח ע״א] ועיין ילקוט שה״ש [סי׳ תתקפ״ו] הביאני אל בית היין כו׳ מה היין כל מי שאוהבו אינו שבע ממנו, כך ד״ת ע״ש, ובאדר״נ [פכ״ח. א׳] רנ״א אין לך אהבה כאהבה של תורה, ע״ש. ומדת ומעלת השכל והדעת, כמשה״כ [דברים כ״ט] למען תשכילו את כל אשר תעשון, ושהע״ה אמר [משלי ט״ו] לב חכם ישכיל פיהו, ועיין נדרים [דף מ״א ע״א] במערבא אמרי דדא בי׳ [דעת] כולא בי׳ דלא דא בי׳ מה בי׳, דא קני מה חסר דא לא קני מה קני, ע״ש, והוא מפ״ח דברים שהתורה נקנית בהם. עיין אבות [פ״ו מ״ה] בבינת הלב בשכלות הלב ע״ש. ומדת ומעלת השקידה והזכרון, כאשר ציוה השי״ת את יהושע [יהושע א׳] לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, ועיין אבות [פ״ה מכ״ב] בן ב״ב אומר הפוך בה והפוך בה דכלה בה ובה תחזי כו׳, ובחגיגה [דף ט׳ ע״ב] ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד, ועיין כתובות [דף נ׳ ע״א] תנא מיני׳ ארבעים זימנין ודמי לי׳ כמאן דמנחא לי׳ בכיסתי׳. מובן היטב לכל אשר לו עיני הדעת, שכל איש מישראל אשר יעזור לו השי״ת שיזכה למדות

ומעלות

פתח עינים

ומעלות היקרות האלו, כי אז ילך לבטח דרכו, דרכי נועם ונתיבות שלום בקנין ושמירת קיום תוה"ק, כאשר המדות והמעלות האלו הם נכונים וישרים, מפז ומפנינים יקרים, אחוזים צמודים, חרוזים וקשורים זה בזה, כשלהבת האחוזה בנר הדעת להאיר לו ללכת יומם ולילה באור התורה, אשרי אדם עוז לו בה.

[וטרם עוד הנני בא אל השער, אפתח דברי בפתחא זעירא, להתוודע ולהגלות, כי לא יריתי אבן סינתי, להתיצב בפתח עינים בשער מחברתי, להיות דורש ברבים דרשות ואגדות. אך באתי לפהות פתח קטן כחודו של מחט סדקית, לכבוד התורה ולומדי, להראות לעיני אנשים כגילי וכערכי, מראה מקום לאמרות קודש מאמרי הז"ל, אשר יגעתי ומצאתי מעניני יקרת תפארת וגדולת תלמוד תוה"ק, ע"י סימני וכללי התורה שהם אורחות חיים ודרך ישרה לעלות בהם מרום הרים, בצל ההכמה והדעת בשמירת וקיום התורה"ק בפינו ולבנו].

וראשית דבר הוא הרצון והחשק לנועם ומתיקת התורה כמ"ש דהע"ה [תהלים ס"ג] צמאה לך נפשי כמה לך בשרי, כי אין באפשרי לאדם לזכות לאושר ועושר התורה, עד אשר יעזוב כל עניני עושר חמדת תבל ועונג עוה"ז, עיין מדרש תנחומא [פ' נח סי' ג'] וכתיב ולא תמצא בארץ החיים כו', שלא תמצא תורה שבע"פ, אצל מי שיבקש עונג העולם, ובסנהדרין [דף קי"א ע"א] ולא תמצא בארץ החיים כו' לא תמצא תורה במי שמהי' עצמו עלי'. ודהע"ה אמר [תהלים ק"ט] ולבי חלל בקרבי, ואמרו בג' ב"ב [דף י"ז ע"א] שלשה לא שלט בהן יצה"ר כו', וי"א אף דוד שנא' ולבי חלל בקרבי, ופרש"י יצרי הרע מת בקרבי ע"ש, והענין הוא כדמיון אדם אשר ברצונו למלאות לו כלי יין, והכלי הוא מלא מים, שכל עוד אשר מים בכלי לא יקבל הכלי יין בתוכו, עד אשר ישפך ויריק את המים, ואז אך אז ביכולת הכלי לקבל היין אל תוכו. כן הוא גם בכלי האדם, כל עוד האדם מלא מחשק וחמדת קניני עוה"ז, אין בקרבו מקום לקבל חשק וחמדת התורה, עיין מדר"ש שה"ש [ע"פ לויח שמניך] מה השמן הזה כום מלא אינו מזרזף בשאר כל המשקין, כך ד"ת אין מזרזפים בדברי ליצנות. וע"ע תוס' כתובות [דף ק"ד ע"א] מובא שם המדרש, עד שיתפלל אדם שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו, וידוע שמלת עד הוא גם לשון טרם וקודם, ולכן אפשר גם כאן להבין הכונה באופן זה עד שיתפלל אדם, היינו טרם שיתפלל אדם שיכנס תורה לתוך גופו, יתפלל מקודם שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו, כדי שיהי' גופו פנוי לקבל בתוכו אור ומעדני התורה. וכן אמרו בעירובין [דף נ"ה ע"א] ולא מעבר לים היא, לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרנים, יען כי כל עוד חשק ורצון האדם לצבור בר כסף וזהב, לא יוכל לכלכל בקרבו חשק ורצון התורה, כמו שאמר דהע"ה ברצון וחשק התורה [תהלים קי"ט] טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, שחשק וחמדת נועם התורה דוחה מפני' תאות וחמדת העושר. וכן מצינו גם בדברי הז"ל באבות [פ"ו מ"ט] ישאמר ר"י בן קסמא אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, אין אני דר אלא במקום תורה. ועיין

בזוה"ק

פתח עינים

בזוה"ק בס"ת פ' לך [דף פ"ח ע"א, ב'] רווק חד הוה בשביבותי' [דר' אבא] יומא חד אתא לגבי', א"ל רבי בעינא למלעי באוריתא כדי שיהיה לי עותרא כו' אדהבי אתא גברא חד ומאנא דפז בידי' אפקי' ונפל נהורא בביתא כו', א"ל להההוא רווק תשתדל באוריתא ודא יהבי לך עותרא, יהב לי' ההוא כסא דפזא כו', ליומין עאל חמידו דאוריתא במעוי. יומא חד הוה יתיב והוה בכי אשכחי' רבי' דהוה בכי, א"ל על מה קא בכית, א"ל ומה מנחנא חיי דעלמא דאתי בגין האי כו', אהדר לי' ר' יוסי ההוא כסא דפז ועד יומא לא אעדי שמי' ומן בנוי בן פזי, והיינו ר' יוסי בן פזי ע"ש, והענין מכוון מאוד לאמרות טהורות אדונינו דהע"ה [תהלים י"ט] הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. ועיין ילקוט שה"ש [סי' תתקפ"ב] נסתכלתי בכל קניניך ולא מצאתי כלי חמדה יפה ממך, כך אמרו ישראל טוב לנו תורת פיך כו' ע"ש. וכן שהע"ה אמר [שה"ש ה'] חכו ממתקים וכלו מחמדים, ואמר עוד [שם] ופריו מתוק לחכי, עיין בדרשות אאמו"ר זצ"ל דרוש א' מביא דברי האלשיך [תהלים א'] בפירוש הפסוק אשר פריו יתן בעתו על חידושי תורה שת"ח מחדשין, ועיין מד"ר ויחי [פצ"ז] וידגו לרוב בקרב הארץ כו', מה דגים הללו גדלין במים, כיון שירדה טפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כמי שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים בתורה, כיון שהן שומעין דבר חדש מן התורה, הן מקבלין אותו בצמאון, כמי שלא טעמו ד"ת מימיהן, וברי"ה [דף ד' ע"א] בנות מלכים ביקרותיך נצבה שגל לימינך בכתם אופיר כו'. בשכר שחביבה תורה לישראל כו'. זכיתם לכתם אופיר, ע"ש. ובילקוט [משלי ג'] וכל הפציך לא ישוו בה, כל מצותי' של תורה אינן שוות לדבר אחד מן התורה [והוא ירושלמי פאה], וכענין זה אנו רואים במאמר בן עזאי ביבמות [דף ס"ג ע"ב] בן עזאי אומר [כל שאינו עוסק בפר"ז] כו', אמרו לו לבן עזאי, יש נאה דורש ונאה מקיים כו', ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים, אמר להם בן עזאי ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה, ושהע"ה אמר [משלי ט"ז כ"ד] צוף דבש אמרי נועם, מתוק לנפש ומרפא לעצם, כי אין מתיקות כנועם התורה, וטועמי' חיים זכו, עיין עירובין [דף נ"ד ע"ב] דדיך ירווך בכל עת, למה נמשלו ד"ת כדד, מה דד זה כ"ז שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב, אף ד"ת כל זמן שהאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם, ושם [דף כ"א ע"ב] ולהג הרבה יגיעת בשר כו', כל ההוגה בהן טועם טעם בשר, ע"ש. וכן הוא במד"ר [פ' בא פי"ז] טעם מנין שנא' טעמו וראו כי טוב ד'. ובמד"ר [רות פ"ד] ויאכל בועז וישת ויטב לבו כו', ד"א ויטב לבו שעסק בד"ת שנא' טוב לי תורת פיך כו'. ולכן גדול ורב מאוד אזהרת חז"ל, על ענין זה של הרצון והחשק, עיין ע"ז [דף ה' ע"ב] תנא דב"א, לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשא, ובתדב"א [רבה פ"ב] מוסיף שם עוד, אשרי אדם שמשחק עצמו בד"ת ויושב וחורש בהם כבהמה שחורשה בשדה. ובמדרש

פתח עינים

תנחומא [האזינו ס' ג'] אבנים שחקו מים, אף התורה משחקת לב האבן כו' אין טוב לאדם כי אם להמית עצמו על ד"ת. ולעסוק בה תמיד יומם ולילה ע"ש. ולא עוד אלא שאמרו חז"ל בפירוש שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, עיין ברכות [דף ס"ג ע"ב, ובשבת דף פ"ג עב'] מנין שאין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עלי' שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באוהל. ועיין זוה"ק רע"ם [תרומה דף קנ"ח ע"ב] וזאת הברכה אשר ברך משה וגו', ובגין דא אוקמו' חברייא מארי מתניתין דכתיב זאת התורה אדם כי ימות באוהל כו', אלא אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עלי' ע"ש, ובעירובין [דף כ"ב ע"א] אמרו שחורות כעורב כו', במי אתה מוצאן כו', רבא אמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, כי הא דר"א בר מתנא הוה קאזיל לבי רב, א"ל דביתהו, ינוקי דידך מה אעביד להו, אמר לה מי שליטו קורמי באגמא, כי כל קניני עוה"ז הכל כאפס וכאין נחשב בעיניהם לעומת הרצון והחשק לתלמוד תוה"ק, שהוא השביל והדרך הישר המוליך את האדם להתכלית והעיקר, לבא לסוף הכבוד שהוא כבודו ית"ש, ומעורר בנפשו אהבת ד' עד שתחפץ בלתי לד' לבדו. עיין [נדרים דף ס"ב ע"א] לאהבה את ד' א'לשמוע בקולו כו' ר"א ברבי צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהם לשמם, ע"ש. וזה עיקר העבודה אשר יעשה אותה האדם וחי.

ואחר שיזכה האדם להשיג מדות ומעלות האלו, הרצון והחשק, אז ממילא יבא לו גם השגת השכל והדעת, כמ"ש ביומא [דף ל"ט ע"א] והתקדשתם והייתם קדושים, אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה. ועיין מד"ר [שה"ש ע"פ אני ישנה] שאמרו כי"ב לענין תשובה. ר' יסא אמר, אמר הקב"ה לישראל, בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו. ושה"ע אמר [משלי ב'] כי ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, ואמר עוד [משלי ט"ז כ'] משכיל על דבר ימצא טוב. ועיין ברכות [דף ה' ע"א] אין טוב אלא תורה ע"ש. והענין כי שורש ועיקר מעלת האדם המדבר, הוא השכל והדעת, וזולת הדעת מותר אדם מן הבהמה אין, נמשל כבהמה וכעיר פרא נדמה, והיתרון שיש לו להאדם במעלות ומדרגות המדבר, הוא רק בהיות לו גם מעלת השכל והדעת, אבל אם הדיבור שלו הוא בלא דעת, דבריו הם רק כאשר תהגה היונה, או כאשר יצפצף סיס עגור, עיין כאדר"נ [פל"ז] למעלה מן הבהמה ברא אדם, שבאדם יש בו דעה ובבהמה אין בה דעה ע"ש. ואמרו [בנדרים דף מ"א ע"א] נקטינן אין עני אלא בדעה, שהשכל והדעת הוא העיקר במעלות ומדרגות האדם הישר. ובמערבא אמרו דא לא קני מה קני, ועיקר השכל והדעת הוא רק הגיון התורה, כמ"ש בסוטה [דף ס"ט ע"א] ואין דעת אלא תורה ע"ש. וירמי' הנביא אמר [ירמי' ט'] כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי, שזאת היא עיקר השכל, ואחרי שעי"י הרצון והחשק בתלמוד תורה, יהל נר ד' על ראשו לזכות לשכל ולדעת, ממילא ילך בתוה"ק

בדרך

פתח עינים

בדרך ישר, ולא ימעדו קרסוליו עוד בשום פנים, עיין [שלטי גבורים סביב המרדכי ריש בטה מדליקין] כי אתה תאיר נרי וד' יגי' השכי, זהו על ת"ת, כשאדם עוסק בתורה לשמה הקב"ה מגי' חשכו כו' ואינו מורה בתורה שלא כהלכה, ולכך אמר הכתוב והגית בו לשון נוגה כו'. והדברים מפורשים באר היטב במד"ר [בראשית פ"א] ר' תנחומא משום ר' הונא אמר ובצלאל בן אורי בן חור כו', עשה את אשר צוה אותו משה לא נאמר, אלא את כל אשר צוה ד' את משה, אפילו דברים שלא שמע מפי רבו, הסכימה דעתו למה שנאמר למשה בסיני כו', ורבנן אמרי כי ד' יהי' בכסלך, אפילו דברים שאתה כסיל בהן. ולכן כל אדם מישראל אם יתאמץ בלבבו הרצון והחשק לתלמוד תוה"ק, ראוי הוא לאותו איצטלא של השכל והדעת, כמ"ש במד"ר [קהלת פ"ז] שלשה כתרים הם, כתר תורה, וכתר כהונה, וכתר מלכות כו', כתר תורה, הרי מונח לדורות כל מי שזוכה לתורה כאלו זכה לשלשתן. וכן הוא בספרי [פ' קרח קי"ט. ובאדר"נ פמ"א א'] ועיין [ברמב"ם הלכות ת"ת פ"ג הל"א] בשלשה כתרים נכתרו ישראל כו', כתר תורה הרי מונח ועומד לכל ישראל שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, כל מי שירצה יבא ויטול ע"ש. ובמד"ר [שמות פ' ל"ד] ללמדך שכתר תורה מעולה יותר מכולן, זכה אדם לתורה כאלו זכה לכולן, יען כי העיקר והיסוד לזכות לכתר תורה הוא ע"י השכל והדעת. כמ"ש בדהע"ה [שמואל א' י"ח] ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וד' עמו, ואמרו בסנהדרין [דף צ"ג ע"ב. ובמד"ר נשא פי"ג] וד' עמו, שהלכה כמותו בכל מקום ע"ש. וכיון שזכה לכתר תורה מטילא זוכה ע"י הכתר תורה לכולן, כמ"ש שהע"ה [משלי כ"ד] ובדעת חדרים ימלאו, כל הון יקר ונעים, ודרשו בסנהדרין [דף צ"ב ע"א] ואר"א כל אדם שיש בו דעה לסוף מהעשר שנאמר ובדעת חדרים ימלאו כו'. ועיין במד"ר [פ' ממות] זכה בחכמה כו', זכה בעושר כו', אימתי בזמן שהן מתנת שמים, ובאת בכה התורה ע"ש.

ואחר אשר כל אלה לו, שזכה למעלת ומדת הרצון והחשק, והשכל והדעת, עוד עולה על גביהן מדת ומעלת השקידה והזכרון, שהם העיקר ותכלית הכלי המחזיק ברכה לקיום ושמירת התורה בגופו, כמו שהזהיר אותנו השי"ת בתוה"ק [דברים ד. ט.] רק השמר לך ושמר נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך, כל ימי חייך. [ועי"ש בפירש"י, אז כשלא תשכחום והעשום על אבותם תחשבו חכמים ונבונים]. ושהע"ה אמר [משלי ח'] אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, כי מוצאי מצא חיים, ויפק רצון מד', עיין שם בילקוט, אריב"ל אקדימו עולו, אקדימו וחשיכו, עולו לבי כנישתא, כי היכי דתוריכו חיי ולמודייכו תחקים בידייכו. ועיין מד"ר [בראשית. פ"א.] כי לא דבר ריק הוא מכם, למה שאין אתם יודעים לדרוש בשעה שאי אתם יגיעין בו, כי הוא חייכם, אימתי הוא חייכם בשעה שאתם יגיעים בו. והנביא [מלאכי ג'] מזהיר על הזכרון, זכרו תורת משה עבדי.

ועיין

פתח עינים

ועיין סנהדרין [דף צ"ט ע"א] ריב"ק אומר כל הלומד תורה ואינו הוזר עליו, דומה לאדם שזורע, ואינו קוצר, ר"י אומר כל הלומד תורה ומשכחה, דומה לאשה שיולדת ומקברת, כי בלא שקידת התורה. שלא ייעף ולא ייגע מלחזור עליו' ושיהי' תורתו לזכרון לפניו תמיד, יהי' לימודו כדמיון אדם השופך משקה אל כלי ורוצה למלאותה, וחור נקוב בתחתית הכלי אם ישפוך משקה לתוכה לא ישאר בה מהמשקה מאומה, וכאשר בא אל תוכו כן ילך, וכל אשר יהי' האדם מסיח והולך באמיץ כח בשקידת התורה, ולחזור תמיד על לימודו, כן ירבה וכן יפרוץ בו כח הזכרון לרוב, כמ"ש הכתוב [שמואל ב' כג] ערוכה בכל ושמורה. ודרשו בעירובין [דף נ"ד ע"א] אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך משתמרת, ואם לאו אינה משתמרת. ושהע"ה אמר [משלי כ"ב] כי נעים כי תשמרם בבטנך, א"ר אמי כו' אימתי ד"ת נעימים בזמן שתשמרם בבטנך. ועיין ילקוט [תהלים סי' תרע"ה] פקודי ד' ישרים משמחי לב, תני חזקי' בר"ח דברי תורה עטרה לראש, ענק לצואר כו', ומנין שנבלעת ברמ"ח אברים, שנאמר ולכל בשרו מרפא. ובאדר"נ [פכ"ד] הלומד תורה בילדותו ד"ת נבלעין בדמיו ע"ש. ובילקוט [שמואל שם] במדה שאדם מודד בה מודדין לו, שכשם שת"ה יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ועוסקים בתורה לשם שמים הם ובניהם ובני בניהם כו' לפיכך הקב"ה כורת להם ברית שלא ישתכח ד"ת מפיהם כו' עד סוף כל הדורות.

והנה ידוע מאמר חז"ל בשבת [דף ע"ז ע"ב] כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה, ועיין ברכות [דף לא ע"ב] ובהיות רצונו ית"ש בטובות ישראל, שישקידו ויתמידו בתורה"ק, ברא מדת השכחה, ומה רבו מעשיו ית"ש ויתעלה, אשר גם מדבר מר לענה וראש, כמדת השכחה תצא מאכל, ומעז השכחה יצא מתוק, שקידת ושמירת קיום התורה. עיין עירובין [דף י"ח ע"ב] והנה עלה זית טרף בפי', אמרה יונה לפני הקב"ה, רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית כו'. וע"ש בתוס' שהביאו [מכילתא פ' בשלח] שאין לך מר באילנות מאילן זית, ואם אמנם כי המרירות הוא רק באילן הזית, או בעלין שלו, אבל פרי הזית בעצמו בטעמו הגשמי אינו מר. כמ"ש בתו' פסחים [דף ל"ו ע"א, ע"ש]. עכ"ז בטבעו וסגולתו הרוחני נמצא בזית דבר מר והוא מדת השכחה העצור בקרבו, כמ"ש בהוריות [דף י"ג ע"ב] חמשה דברים משכחים את הלימוד כו', והרגיל בזיתים, ע"ש. [ועניין מדת השכחה שנקרא מר נוכל ללמוד מדברי הנביא (ירמי' ב') שאמר ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ד', ובגי' ברכות [דף ל"ב ע"ב.] אמרו היינו עזובה היינו שכוחה ע"ש], ותחת אלה רגזה הארץ תחת שכחה, כי תמשל בגבירתה הזכרון, ולכן קראן לה מרה כי מרה היא במקורה [עיין מדרש הנהומא סוף פ' עקב ובראשית חכמה שער ענוה פ"ב. ובפ' נפ"ח דף ריו"ד ע"א]. וכל העושר אשר ירכש לו האדם בזכרונו במשך שנים וימים רבים, תאבלנו עש השכחה חיש מהר, כמ"ש באדר"נ [פכ"ד ואו] יכול אדם ללמוד תורה בעשרים שנה, ולשכחה בשני שנים. והנה

כמו

פתח עינים

כמו אשר הזית מר בראשיתה ומתוק באחריתה, שתחלת הפרי גורם השכחה, וסופה שהוא השמן היוצא ממנה הוא משיב את הלימוד ומביא את הזכרון, כמ"ש שם בהוריות [דף י"ג ע"ב] חמשה דברים משיבים את הלמוד כו' והרגיל בשמן זית, מסייע לי' לר"י דאמר ר"י כשם שהזית משכח לימוד של שבעים שנה. [ופירש"י שסדור בפיו כל ע' שנה] כך שמן זית משיב לימוד של ע' שנה. [ופירש"י מחזיר את הלימוד שנשתכח הימנו כבר ע' שנה] ע"ש. ולא עוד אלא שהשמן זית מביא גם את החכמה. עיין מנחות [דף פ"ה ע"ב] תקוע אלפא לשמן כו', מ"ש תקוע אר"י מתוך שרגילין בשמן זית חכמה מצוי בהן. כמו כן הוא ענין השכחה, אעפ"י שהיא מרה בראשיתה בתקורה, עכ"ז סוף דבר, גם טוב גדול נמצא בה באחריתה, אשר מעז כחה הצא טתק השקידה, בהיות השכחה שבט מוסר ורצועה מרדות לגו האדם, תַּחַת גערה במבין, לשמור את זכרונו מפחד שבט השכחה, כמ"ש במד"ר [קהלת פ"א], רבנן דתמן בשם ר' יצחק דהכא, ור' טובי' בשם ר' יצחק, לטובתו אדם לומד תורה ושוכח, שאלו הי' אדם לומד תורה ולא שכח, הי' מתעסק בתורה שנים ושלש שנים, וחוזר ומתעסק במלאכתו ולא הי' משגיח בה לעולם כל ימיו, אלא מתוך שאדם לומד תורה ושוכחה אינו מזיז ואינו מזיע את עצמו מדברי תורה. וכעין זה מצינו בג' [נדה דף ל' ע"ב] ומלמדין אותו במעי אמו כל התורה כולה כו', וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה. ומובן בזה ענין השכחה הזאת, איך היא לטובת האדם בבואו לאויר העולם הזה, עולם העשי'. ולכן בהיות השכחה שבט מוסר כזה, צריך האדם לשום זאת נגד עיניו תמיד, ושומר נפשו ירחק מהרצועה המרה הזאת, כי בנפשו הוא. כמ"ש [אבות פ"ג מ"ח] השוכח דבר ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו. ועיין זוה"ק [פ' לך דף צ"ב ע"א] תורת ד' תמימה כו', זכאה חולקי' מאן דישתדל באורייתא ולא יתפרש מינה דכל מאן דיתפרש מאוריתא אפילו שעתא חדא כמה דאתפרש מחיי דעלמא כו', דכתיב כי היא חייך ע"ש. ועיין פ' תרומה דף קס"א ע"א [ובפ' ויקרא דף י"ג ע"ב] כל מאן דאנשי מילולי אוריתא ולא בעי למלעי בה, כאלו אנשי לקב"ה ע"ש. ודהע"ה אמר, תורת ד' תמימה משיבת נפש, אפשר ג"כ להבין הכוונה, כי אם תורת ד' תמימה שלא שכח כלום ממשנתו, אז הוא [להיפוך ממתחייב בנפשו שהוא] משיבת נפש. ועיין [עירובין דף נ"ד ע"א] תלמיד הי' לו לר"א שהי' שונה בלחש, לאחר ג' שנים שכח תלמודו, תנא תלמיד אחד הי' לו לר"א שנתחייב שריפה למקום, ע"ש בחידושי אגדות למהרש"א ז"ל, שזה שייך אדלעיל שתלמיד א' שכח תלמודו ונתחייב ע"ז שריפה למקום. ובמנחות [דף צ"ט ע"ב] כל המשמר תורתו נשמתו משתמרת. וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת. תדר"י משל לאדם שמכר צפור דרור לעבדו אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמי', נשמתך אני נוטל ממך ע"ש ונוסף עוד בכח מדת השכחה ששולחת חציה גם למריחוק לדור אחרון, עיין יומא

פתח עינים

[דף ל״ח ע״ב] המשכח דבר מתלמודו גורם גלות לבניו. ולכן כל איש אשר נפשו ותורתו יקרה בעיניו, כמטחוי קשת ירחק מאתה, ויזכור תמיד במצורה הזאת פה השכחה הפרוש לרגליו, אשר אם אך כרגע יסיח דעתו, בקל מאוד ילכד בה, כמ״ש בתענית [דף ז׳ ע״ב] מה שלשה משקין הללו [מים, יין, חלב] אין נפסלין אלא בהיסח הדעת, אף ד״ת אין משתכחין אלא בהיסח הדעת. ועיין חגיגה [דף ט״ו ע״א ובאדר״נ פכ״ד] לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז, אלו ד״ת שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית. וע״ע באדר״נ [פכ״ח] הוא היי אומר דברי תורה קשין לקנותן ככלי מילת ונוחין לאבדן ככלי פשתן.

ועל כן למען הכרית מאדם כל זֵכֶר מרירות השכחה, ולהגביר עלי׳ את כח הזכרון, ציוו לנו חז״ל לעשות סימנים לתורה, והם יהיו מסגרת טופח סביב לזכרונו וגדר לכרם חמד תוה״ק לשמרו מן השכחה, כמ״ש בעירובין [דף נ״ד ע״ב] אר״ח אין התורה ניקנית אלא בסימנים, וסמכו דבריהם הק׳ על הפסוק שימה בפיהם אל תקרי שימה אלא סימנא. ועל דברי הנביא [ירמי׳ ל״א] הציבי לך ציונים שימי לך, עשו ציונים לתורה. עיין שבת [דף ק״ד ע״א] שדרשו את סדר האל״ף בית, ודרשו סמיכת סמ״ך עי״ן, סימנים עשה בתורה וקנה אותה ע״ש, שע״י הסימנים קונה את התורה שתהי׳ לו לקנין עולם, שלא ישכח אותה, ע״ש בפירש״י, סימנים עשה סימנים של סדר שמועות כו׳ דלא תשכח אחת מהן, ע״ש, כי הסימנים הם כלי זין ושלטי גבורים להחליש את כח השכחה ולהגביר את כח הזכרון כמ״ש שם עוד בעירובין [דף נ״ג ע״א] בני יהודא דדייקי לישנא ומתנחי להו סימנא נתקיימה תורתם בידם, בני גליל דלא דייקי לישנא ולא מתנחי להו סימנא לא נתקיימה תורתם בידם. ועיין מד״ר [ריש שה״ש] ויותר שהי׳ קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר ותקן משלים הרבה, ואזן דברי תורה כו׳, עשה אזנים לתורה. ואת מוצא שעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמה כו׳. א״ר יוסי לקופה גדולה מלאה פירות ולא הי׳ לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל, ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל ע״י אזני׳, כך עד שלא עמד שלמה לא הי׳ אדם יכול להשכיל דברי תורה, וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה ע״ש, והענין הוא שע״י האזנים נמצא היכולת ביד האדם לתפוש את לוחות תוה״ק ולאחזה בידיו, ויהיו ידיו אמונה להחזיק בה שלא תמוש מאתו עד עולם. וענין הזה של האזנים לתורה שאמרו שעשה שהע״ה, עיין בעירובין [דף כ״א ע״א] שהוא ענין הסימנים, שאמרו שם דרש רבא מ״ד ויותר שהי׳ קהלת חכם עוד למד דעת את העם אזן וחקר ותקן כו׳. למד דעת את העם, דאגמרי׳ בסימני טעמא כו׳. ופירש״י אגמרי׳ בסימני טעמא, קבע לה מסורת וסימנין כו׳. ועיין עוד ביבמות [דף כ״א ע״ב] ואזן וחקר ותקן כו׳, ואמר עולא אר״א, קודם שבא שלמה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים, עד שבא שלמה ועשה לה אזנים, ופירש״י ואזן לשון אזנים בית אחיזה, כדאמר

בעירובין

פתח עינים

בעירובין [דף כ"א ע"א] לימד דעת את העם דאגמרה בסימני טעמא ע"ש שהוא מפורש כאמור. שענין האזנים הוא הסימנים. והרבה דברים דרשו הז"ל ע"י סימני התורה. עיין שבת [דף קפ"ו ע"ב] ויהי בנסוע כו', פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה, לומר שאין זה מקומה. ובר"ה [דף י"ז ע"ב] יורדי הים באניות כו', ויצעקו כו', יודו לד' חסדו כו', עשה להם סימניות כאכין ורקין שבתורה ע"ש. וכן דרשו הרבה ענינים בסימני הנקודות אשר בתורה. עיין פסקי תו' מנחות סי' רכ"ח, כשכתב עזרא את התורה עשה נקודות, אמר אם יאמר משה למה נקדת ישיב הלא לא מהקתי. ובאדר"נ [פל"ד] איתא, כך אמר עזרא, אם יבא אלי' ויאמר לי מפני מה כתבת כך, אומר אני לו כבר נקדתי עליהן, ואם אומר לי יפה כתבת אעבור נקודה מעליהן. וכן הוא במד"ר [במדבר פ' ג'] ע"ש. ועיין מד"ר [וישלח פ' ע"ח] ארשב"א בכל מקום שאתה מוצא הכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב. הנקודה רבה על הכתב אתה דורש את הנקודה, ובפסחים [דף צ"ב. ע"ב.] אר"י לפיכך נקוד על ה"א [פל' החוקה] לומר לא מפני שרחוק ודאי אלא מאסקופת העזרה לחוץ, ופירש"י וכל נקוד למעט הדבר בא, דמשמע שמי' להאי תיבה מהכא. ועיין מנחות [דף פ"ז ע"ב] אר"י למה נקוד וי"ו שבאמצע עשרון של עשרון ראשון של יו"ט הראשון של חג, שלא ימרוד לא בשל ג' לפר ולא בשל שנים לאיל. ועיין בכורות [דף ד' ע"א] למה נקוד על אהרן שבחומש הפקודים, שלא הי' באותו מנין ע"ש ברש"י, לא הוא ולא בהמותיו. ובברכות [דף ד' ע"א] למה נקוד על לולא, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעת"ל, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם א"ל שמא יגרום חטא כו' ע"ש. ובהוריות [דף יוד ע"ב ובנזיר דף כ"ג ע"א] למה נקוד על וי"ו שבקומה של בכירה, ל"ל שבשכבה לא ידע אבל בקומה ידע. ועיין סנהדרין [דף מ"ג ע"ב] למה נקוד על לנו ולבנינו ועל עי"ן שבעה, מלמד שלא ענש על הנסת־ות עד שעברו ישראל את הירדן דר"י. וכן הוא בב"מ [דף פ"ז ע"א] למה נקוד על איו שבאליו, לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו. ועיין מנחות [דף כ"ט ע"ב] א"ר שבעה אותיות צריכה שלשה זיונין, ואלו הן שעטנ"ז ג"ן, אר"א חזינא להו לספרי דווקני דבי רב, דחטרי להו לגגי' דחי"ת ותלו לי' לכרעי' דהי' חטרי, לי' לגגי' דחי"ת, כלומר חי הוא ברומו של עולם כו', ע"ש, ותלו לי' לכרעי' דהי' כו' כל התולה בטחונו בהקב"ה, הרי לו מחסה בעוה"ז ולעוה"ב ע"ש.

גם מדות הכמים כך הוא, שבהן התורה נדרשת בכל פנים בסמני כללים ופרטים, וכן נתנה תוה"ק למשה מתנה ע"י כללי התורה, כמ"ש במד"ר [תשא פמ"א] כל הארבעים יום שעשה משה למעלה הי' למד תורה כו'. משהשלים ארבעים יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה, שנאמר ויתן אל משה, וכי כל התורה למד משה, כתיב בתורה [איוב י"א] ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ולארבעים יום למדה משה, אלא

כללים

פתח עינים

כללים למדהו הקב"ה למשה הוי ככלותו לדבר אתו ע"ש, כי בכל אות ותיבה ונקודה וטג מתוה"ק נכלל עד אין חקר, עיין זוה"ק [בשלח דף נ"ה ע"ב] כמה אית לן לאסתכלא בפתגמי אורייתא כו', ול"ל מלה באורייתא דלית בה כמה רזין, כמה טעמין, כמה שרשין כמה ענפין, ועיין עוד בזוה"ק [ויקרא דף ו' ע"ב] ובזוה"ק [אחרי דף ע"ט ע"ב] ול"ל מלה באורייתא כו', דלא רמיזא בחכמתא עלאה, ותלינן מני' תלי תלין רזין דחכמתא עלאה, ע"ש, כי אין קץ ואין גבול ואין תכלית לעומק וגובה קדושת חכמת תוה"ק, ולכן למדו לנו היטב רבותינו הק' חכמינו ז"ל את סדר לימוד והגיון תוה"ק ואיך להבין דרכה, עיין נועם דבריהם הק' בספרי [האזינו ע"ם] יערוף כמטר לקחי, תזל כטל אמרתי, ד"א הי' ר"י אומר לעולם הוי כונם ד"ת כללים ומוציאם פרטים, שנאמר יערוף כמטר לקחי, ואין יערוף אלא לשון כנעני, משל אין אדם אומר לחבירו, פורט לי סלע זו, אלא ערוף לי סלע זו, כך הוי כונם ד"ת כללים, ופרוט ומוציאים כטיפים הללו של טל, ולא כטיפים של מטר שהם גדולים אלא כטיפים הללו של טל, שהם קטנים, ודעת לנבון נקל להבין דברי חכמים אלו וחידותם, איך הם זכים וברורים, נעימים ומתוקים, להכין לנו את הדרך הישר אשר בה נלך, בסדר תלמוד תוה"ק, תורה אור חיינו ואורך ימינו, ולדעת איך נהגה בה יומם ולילה, שתהי' עריכה בפינו ושמורה בלבנו, בזה שהמליצו דברי חכמתם הק' במשל הכנעני [הסוחר] היודע במנהג העולם, והנהגת צורכי עוה"ז, כי לא ישיג האדם מטרת צורכי חיי גופו בדינרי זהב וסלעי כסף בלבד, עד אשר יפרוט אותם לחלקים דקים פרוטות קטנות, ואך אז כאשר יהי' פרוטות קטנות לאחדים בידו, ישיג את כל חפצו, בפרוטה אחת יקנה פת, בפרוטה אחת מלה, בפרוטה א' בשר ובפרוטה א' דגים, כמוהו כן הוא בצורכי חיי נפשו שהוא ענין לימוד תוה"ק, אם ילמוד כל התורה על רגל אחד, יחד כאחד, באין סדר למשנתו, אף אם יצבור הבילות תורה למרבה המשרה כחול הים, יהי' תלמודו בידו כדמיון דינר הזהב וסלע הכסף אשר אף גם כי נאסף ונקבץ בהם לפי ערך ערכם ושוים, הרבה פרוטות קטנות, עכ"ז לא ישיג אדם לקנות על ידם את מטרת צורכי גופו, עד אשר יחליף ויפריט אותם ויעשה מהם אגורות ופרוטות קטנות, כן אם יהי' תלמוד תורתו, בלא סדר הראוי והנכון, אפילו אם למד ושנה הרבה לא ישיג את מטרת חיי נפשו ונשמתו לכלכל דבריו במשפט התורה כדת וכראוי, להבין ולדעת דבר דבר על אופנו, עד אשר יסדר אותם לחלקים, וכללים ופרטים, כפורט את דינר הזהב על פרוטות קטנות, עיין בעירובין שם [דף נ"ד ע"ב, ובע"ז דף י"ט ע"ב] א"ר אר"ם אר"ה מאי דכתיב הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה, אם עושה אדם תורתו הבילות מתמעט. וא"ל קובץ על יד ירבה, ע"ש שדברי חז"ל האלו מכוונים ומתאימים עם דברי הספרי המובא לעיל, וכך הי' מונה אחת ואחת, גם התנא הא' רבי עקיבא, לדרוש תלי תלים של הלכות על כל קוץ ותג מתוה"ק, עיין מנחות [דף כ"ט ע"ב] אר"י א"ר בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות, אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך, א"ל אדם אחד יש שעתיד להיות

פתח עינים

בסוף כמה דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ, תילין תילין של הלכות כו', ועיין עירובין [דף כ"א ע"ב] קיוצותיו תלתלים כו', מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות ע"ש. ועיין מד"ר [פ' חקת] וכל יקר ראתה עיני זה ר' עקיבא ע"ש. והוא אשר תיקן את הכללות ופרטות. עיין שקלים [פ"ה, ה"א] א"ר יונה כתיב לכן אחלק לו ברבים, ואת עצומים אחלק שלל, זה ר' עקיבא שהתקין מדרש הלכות ואגדות, וי"א אלו אנשי כנסת הגדולה תיקנו, אלא מה תיקן זה כללות ופרטות ע"ש, ועל ידיו נתחזק ונתתקן העולם. עיין יבמות [דף סב. ע"ב] והי' העולם שמם, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם כו'. ועיין אבדר"נ [פי"ח] לרבי עקיבא קרא לו אוצר בלום [וכן הוא בגיטין דף ס"ז ע"א, איסי בן יהודא הי' מונה שבחם של חכמים כו', רבי עקיבא אוצר בלום].

למה ר' עקיבא דומה לפועל שנטל קופתו ויצא לחוץ, מצא חטים מניח בה, מצא שעורים מניח בה, כוסמין מניח בה, פולין מניח בה, עדשים מניח בה, כיון שנכנס לביתו, מברר חטים בפני עצמן, שעורים בפני עצמן, כוסמין בפני עצמן, פולין בפני עצמן, עדשים בפני עצמן, כך עשה רבי עקיבא ועשה כל התורה טבעות טבעות ע"ש. ובדרך זה אפשר להבין גם כוונת דבריהם ז"ל בהוריות [דף י"ד ע"א] כי הא דר"ג ור"י הוה אזלי בספינתא כו', א"ל [ר' גמליאל לר' יהושע] כ"כ [חכמה יש] בידך ועתה עולה בספינה, א"ל [ר"י] עד שאתה תמה עלי, תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה, ר"א חסמא, ור"י בן גודגדא, שיודעין לשער כמה טיפות יש בים, ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש. נתן [ר"ג] דעתו להושיבם בראש. והענין קשה להבין, אשר כשמוע ר"ג את ידיעתם בחשבון כמות הטיפין אשר יש בים, שהוא חכמת המדידה, נתן דעתו להושיבם בראש, להיותם הורים ומורים לעם ד' תורה והלכה. עיין שבת [דף קי"ד ע"א] איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הצבור, זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום, ואומר ואפילו במסכת כלה ע"ש. אך עפ"י סדר הדברים האמורים למעלה [בספרי האזינו] מובן מאד הכונה מה שאמר לו ר' יהושע לר"ג, שני תלמידים שיש לך כו' שיודעין לשער כמה טפות יש בים, שהים הוא כינוי לתוה"ק שנקרא ימא רבא. עיין ירושלמי שקלים [פ"ו, ה"א] חנניא בן אחי ר' יהושע אומר בין כל דבור ודבור דקדוקי' ואותיותי' של תורה, דכתיב ממולאים בתרשיש כימא רבא ע"ש, ולכן כאשר שמע ר"ג מר' יהושע שיודעין לשער כמה טפות שהוא מורה על כללות ופרטות, שיש בים שהוא ימא רבא דאור יתא, שהם יסודי תוה"ק לדעת להורות כתורה, דבר ד' זה הלכה, דבר דבר על אופנו, נתן תיכף דעתו להושיבם בראש. ובזה נבא להבין גם הענין שאמרו שם עוד [בשקלים] רשב"ל כד הוה מטי הדין קרי' אמר יפה למדנו חנניא בן אחי ר' יהושע מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים, כך בין כל דבור ודבור דקדוקי ואותיותי' של תורה, לאשר כי בדרש הזה לימד אותנו יפה ונעים מאוד את ענין הכללים ופרטים. כי הנה ידוע דברי חז"ל אשר בעשרת הדברות נכלל כל התורה וכל מצות התורה כולה, עיין [מד"ר נשא פי"ג] כך אחת כנגד הלוחות כו', עשרה זהב אלו עשרת הדברות

פתח עינים

שהיו כתובים בלוחות כו', מלאה קטורת שתרי"ג מצות בלולות בהן, ועיין [זוה"ק יתרו דף צ"ג ע"ב] הני עשר אמירן דאוריתא אינון כללא דכל פקודי אוריתא כללא דעילא ותתא דכל עשר אמירן דבראשית אלין אתחקקו על לוחי אבנין כו', ברזא דתרי"ג פקודין דאורייתא דכלילן בהו, ועיין זוה"ק [הולדות דף קמ"ה ע"ב] ריב"ז הוה אמר תלת מאה הלכות פסוקות ברזא דחכמתא עלאה בפסוק וישם אשתו מהטבאל בת מטרד בת מי זהב, ועיין בחגיגה [דף ט"ו ע"א] אי' סופר אי' שוקל, אי' סופר את המגדלים שהיו שונין שלש מאות הלכות במגדל הפורח באויר, וע"ש ברש"י י"מ שדורשין גובהו של למ"ד ודורשין בו כל זאת ע"ש, ובסנהדרין [דף ק"ו ע"ב] פירש"י ג' מאות הלכות פסוקות במגדל הפורח באויר, מתג עליונה שלמעלה מן הלמ"ד מפני מה כפופה למטה ע"ש, וע"י הידיעה הזאת של סימנים כללים ופרטים, נקל לנו לדעת את הדרך הישר והשביל הנכון באיזה אופן יהי' סדר לימודנו לרצון לפני אדון כל. באופן אשר דברי התורה יהיו מוכנים ושגורים בפינו, ובפרט הדברים הנהוצים לדעת להורות לעם ד'. עיין קידושין [דף ל' ע"א] ושננתם שיהו דברי תורה מחודדים בפיך, שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד, שנאמר אמור לחכמה אחותי את, ואומר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, וכן הוא באדר"נ [פכ"ג] בזה"ל, ד"ת יהיו מצויינין לך זה מזה, ויהיו מצויינין לך זה בצד זה, שנאמר קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, גם בזה שסמכו חז"ל בחכמתם הק' את דבריהם על הפסוק קשרם על אצבעותיך כתבם כו' טמנו ברמז יקר מאוד, באיזה אופן שיהי' תלמודו של אדם מחודדים ושנונים בפיו בעצה טובה של הסימנים, לקשור הדברים אשר ילמוד בציוני וסימני, כללים ופרטים, בענין אצבעות ידי האדם שיש בהם סימנים מסימנים שונים, ובעצה הזאת יהי' לו למודו אשר ילמוד, חרות ונכתב היטב על לוח לבו לזכרון לפניו תמיד, כאשר אם נשים עין על פעולת אצבעות האדם, הננו רואים בחוש, כי אף אומנם שפעולת וכח הנמצא בהאצבעות נאצל ונוזל מן עורקי היד, עכ"ז כל עוד היות הכחות האלו נאספים ומעורבים יחד, בעצם היד בלבד בלא האצבעות, לא תוכל כח היד לצאת לשום פעולה, ולא לעשות שום דבר עד שיהי' לה גם עזר ושימוש האצבעות, ורק ע"י חיתוך היד וההילוק שנתחלקו האצבעות להלקים, ע"ז יצא כח היד לפעלו ולעבודתו עד יגיע למחוז חפצו ורצונו, אשר יעלה ברעיון האדם לעשותו, עיין [כס' פענח רזא לבעלי תים' בפ' בראשית] בפסוק ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו, מובא שם בשם מדרש אבכיר, שכל הנולדים קודם נח, היו ידיהם אדוקות שלמות, מבלי פירוד וחילוק אצבעות, כי לא היו צריכים לעבוד האדמה, ונח נולד עם חיתוך אצבעות, ומזה הבין למך שיהי' זה צריך לכך לעבודת אדמה ע"ש, הנה כמו אשר אנו רואים את פעולת התוך האצבעות ונחיצות החילוק שחלק אותם השי"ת כדי שיהיו מוכנים להאדם למלאכתו אשר יעשה על פני האדמה בעניני עוה"ז, כידוע בכל המלאכות איך כל אצבע ואצבע משמש את פעולתו למלאכתו, כמו במלאכת הגגינה, הפורטים

באצבעות

פתח עינים

באצבעות עלי נבל וכינור, שכל אצבע מוציא מן הנבל וכנור קול ותנועת נגינה אחרת, באופן שבהעדר אצבע אחד לאדם, הפורט על הנבל לא יהי' ביכלתו להוציא מן הנבל את קול ותנועת הנגינה על נכון כראוי לו, כמו כן הוא נחיצות של חילוק והתוך האצבעות לענינים הנוגעים למלאכת שמים, שע"י ציור החיתוך והחילוק של כל אצבע ואצבע מהאצבעות יוכל להיות לו ציונים וסימנים לכמה ענינים מעניני תוה"ק ועבודת הקודש, כמ"ש בבנין המשכן והמקדש ובמדת כלי המקדש, עיין כתובות [דף ה' ע"ב] והיינו דא"ר אלעזר, מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתדות, מ"ט אילימא משום דמחלקן כל חדא וחדא למלתי' עבידא [ופירש"י כל אחת יש בה צורך ואף בצרכי גבוה] דאמר מר זו זרת [למדה של חשון] זו קמיצה [למדת קומץ המנחה] זו אמה [למדת בנין וכלים] זה אצבע [למתן דמים] זו גודל [לבוהן יד כו'] ע"ש. ועיין בהוריות [דף י"ג ע"ב] אר"ל ובאחת, כתנאי ר"י אומר א' ולא ב', ר' יוסי אומר ב' ולא ג', וסימנך קמיצה, ופירש"י וסימנך לגירסא שלא תמעה, שאם לא תדע אם אחד אומר אחד ולא שתים, ואחד אומר שתים ולא שלש, או שמא אחד אומר שתים ולא שלש, ואחד אומר שלש ולא ארבע, יהא סי' קמיצה, כלומר בפ' הקמיצה ונשתיירו מאותן אצבעות של יד העומדין לבד שתי אצבעות זקופין כסדרן מכאן, דהיינו אצבע ואמה מכאן וזרת מכאן כו', ובכך תהא זכור כו' ע"ש, [ועיין בזוה"ק פ' בלק דף קפ"ו ע"ב בעובדא דינוקא, ועד כל ברכאן דכהנא באצבען תליין ע"ש, ובפ' נשא דף קמ"ה ע"א, דהא אצבען קיימא ברזא עלאה ע"שן. ועיין בילקוט [תהלים ח'] ושם נראה בעליל ענין האצבעות איך הם מרומזים על עניני תוה"ק, וזה"ל הילקוט שם, כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו מלאכי השרת, מה אנוש כי תזכרנו, אמרו ד' אדונינו אישורך הוא שתתן תורתך בשמים שאנו קדושים ותורתך קדושה, אנו חיים ותורתך חיים כו', אמר להם אינה ראוי' להתקיים אצליכם, שנאמר לא תמצא בארץ החיים, כו'. ר"י בשם ר"נ משל לאדם שהי' לו בן, והי' אותו הבן חסר אצבע אחד, והלך אביו ללמדו סירקי, ואותו אומנות צריכה כל האצבעות. לאחר ימים בא אביו אצלו ואמר לרבו למד בני אומנות זו, א"ל אומנות זו צריכה כל האצבעות ובנך חסר אצבע אחד, ואת מבקש שילמוד סירקי, כך אמר הקב"ה למלאכים אין התורה יכולה להתקיים אצליכם, למה אצליכם לא פרי' ורבי' לא טומאה ולא טהרה כו' ע"ש.

והקפידו הז"ל כ"כ על ענין הסימנים וציונים בתלמוד תוה"ק, עד שאמרו שמחויב לשום עיונו על ענין הסימנים בלב ונפש חפצה יותר מכפי הבה, ויותר מכפי היכולת, עיין בעירובין [שם דף נ"ה ע"א] והיינו דא"ר אבדימי בר חמא בר דוסא, מאי דכתיב לא בשמים היא כו', שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחרי', ופירש"י והיינו דא"ר אבדימי, הא דאמרן דצריך לטרוח ולהעמיד סימנין ולהערים בתחבולות, כדי שתתקיים התורה בלומדי', היינו דר' אבדימי דמפרש דיוקא דקרא, שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחרי', ע"ש. עד כמה הפליגו הז"ל והזהירו על הנחיצות הגדולה הזאת להתאמץ ולהשתדל בכל עוז כח בעניני סימנים וכללי תוה"ק, וזה הענין ששמעתי דבריהם הק' על הפסוק קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח

פתח עינים

לבך, כדי ללמד אותנו לדעת העצה הטובה הזאת, שאם נקשר לימודנו ותורתנו בסימנים וציונים כענין האצבעות בזה יהיו כתובים על לוח לבנו לזכרון לפנינו תמיד. ועיין עוד בשבת [דף קל"ח ע"א] מנקיט אביי חומרי מתניתא ופירש"י מנקיט, מלקט חומרי מתניתא, כללות של בריתות, חומר קשר, כלומר כללות שמצא בברייתות בנוד לבדה ובמשמרת לבדה כו', ושנאן כלן הפטורין אבל אסורין, בחומר אחד והמותרים לכתחלה בחומר אחד ע"ש, איך ענין המאמר הזה מכוון לכל האמור, ומורה באצבע איך כנים ונכונים הם הדברים האמורים למעלה, וכן כל הש"ס מלא הוא על גדותיו בסימנים, במספר רב מאוד בהלכות ואגדות, והם בעזה"י אסופים ונקבצים במאסף ומפתח הזה באות ס. ערך סימני הגמרא, ובפרט עניני הכללים ופרטים שאדני ויסודי הש"ס בנוי עליהם עפ"י מדות שהתורה נדרשת בהן, נפלאים מאוד מעשיהם הק' הפלא ופלא, כאשר הם נאספים ומסודרים בכמה חיבורים מגאוני וגדולי הראשונים, וגם אנכי המך והצעיר באלפי הכינותי בעניי בעזרתו ית"ש במאסף ומפתח הזה מחברת מיוחד, המאסף מכל מחנות הש"ס את כללי מקרא קודש, ואת כל כללי הגמרא' והם יקרים מפז ומפנינים, ועלינו לשבח לאדון הכל, אשר נתן זאת בלב מצוקי ארץ גאוני וגדולי הראשונים, לעשות עמנו אות לטובה, בכללי ופרטי דינים והלכות תוה"ק, אשר ערכו את הכל בסדרים יקרים ונפלאים, והכל ערוך ומסודר בשלחן ערוך לפנינו, אשר בלא פרטי מעשיהם לא מצאנו ח"ו ידינו ורגלינו בבית המדרש, ובפרט בדורות האחרונים. עי' רש"י מכות [דף כ"ד ע"א] שכתב שם, וכן כל שעה דורות של משה הולכין וממעטין, ע"ש. ומה נענה אנן יתמי דיתמי. יהי שם ד' מבורך, אשר נתן את זאת בלבבם הק', להכין לנו הדרך והמסילה, ויפתחו לנו שערי אורה שערי דעה בפתחי הלכות והדינים, והכל פתוח לרווחה לפנינו בכללי ופרטי וסימני דבריהם, והרוצה ללמוד כל דיני והלכות התורה, יבא וילמוד באין מעצור, כאשר הכל מסודר לפניו, למצוא כל דבר ודבר על מכונו ועל מקומו בשלום ונחת. אולם בענין גנזי ואוצרות התלמוד הקדוש, החביב ויקר לנו מבבת ואישון עינינו, הגם כי לא אלמן ישראל, ועוד נמצא בינינו אנשים גבורי כח בתורה, אשר שבילי הש"ס נהירין לפניהם כצהרים, בקיאים בה ויודעים צפוני', עכ"ז לא רבים הם אלו אשר יחכמו וידיהם יהיו פרושות לשוט בים התלמוד העמוקה והארוכה מארץ מדה, ואשר ידע ללקט פניני אמרי' על הסדר, ובפרט בדורות האחרונים אשר תכפו עלינו הצרות, והכח והדעת נתמעט והולך מדחי אל דחי מיום ליום ומעת לעת, וכח השכחה מתגבר והולך וגדול מזמן לזמן, ומבשרי אחזה, באשר אמנם ב"ה נתגדלתי על ברכי אאמו"ר הגאון הצדיק זצ"ל, המפורסם בעוצם חריפותו ובקיאותו הנפלא, ומבאר תורתו דלה והשקני, עכ"ז בבואי לכנום אל החצר בעת עמדי לדפוק על פתחי הש"ס, ולא אחת ולא שתים, וארא והנם סגורים ומסוגרים לפני, ואפילו מאמר או ענין מדברי חז"ל, אשר עוד זכור אזכירנו, לא ידעתי אי' מקום כבודו, ואנה אמצאהו, ובאיזה פתח אכנס לבא בית התלמוד גמרתנו הק' פנימה, ובפרט ברבות השנים

אשר

פתח עינים

אשר עבודת הקהל הקודש הי' עמום עלי, ואותי כל היום ידרושון, הי' תמיד לבי נמס כדונג ומלא חלחלה, בראותי את הזקן איך הוא רץ ונמהר ומיום ליום הנני טובע יותר עמוק בים השכחה, הפירוש כרשת לרגלי. והנה קול עצת אאמו"ר הגאון הצדיק זצ"ל אשר יעצני על מלאכת המאסף ומפתח הש"ס, דופק על פתחי לבבי, וחיש מהר מתרדמת ושנת הזמן נתעוררתי, קמתי ונתעודדתי, והתחלתי בעבודת הקודש. ואם כי מצער מאוד הי' מלאכתי בראשיתה, מפחד ואימת העבודה הגדולה הזאת, כי ידעתי את מך ערכי והולשת כחי לעשות צעדים כאלו, לעלות אל ראש הר גדול וגבוי מערך כחי, עכ"ז טעם מעט מעט הייתי מוסיף והולך בעבודתי בעזרתו וחסלתו ית"ש, גם על תולעת כמוני, ואשר גם עתה אם כי זכיתי בעזה"י לברך על מגמר מלאכתי, עכ"ז הנני יודע נכון היטב, כי לא בזכותי תליא מילתא, ולא בכח מעשי הטובים עשיתי וגמרתי זאת, ידעתי בנפשי כי קטנתי מאוד מכל החסדים, אשר עשה השי"ת עמדי בדרך הזה אשר הלכתי, בעבודתי ומלאכתי, ואך מחסדיו ית"ש ורחמיו אשר על כל מעשיו, חמל גם על נכה לבב כמוני, ויעזרני עדכ"ש, כי נפתלתי וגם יכלתי לערך ולסדר על כל השים כולה, את המאסף ואת המפתח הזה, בכל פרטיו ודקדוקיו, יהי שם ד' מלכא מלך מלכיא, מברך מעתה ולעלם ועלמי עלמיא.

והנה אמרו במד"ר [ואתחנן פ' ב'], מי אוהב בהמון לו תבואה כו', א"ר אחא מי שהוא לומד תורה ואינו מלמד, אין לו הבל גדול מזה, וברי"ה [דף כ"ג ע"א] כל הלומד תורה ואינו מלמדה, דומה להדם במדבר, ובסנהדרין [דף צ"ט ע"א] הפליגו חז"ל בזה עד מאוד ע"ש שאמרו, ר"מ אומר הלומד תורה ואינה מלמדה, זה הוא דבר ד' בזה. ועיין בתד"א רבה, [פרק כ"ז] אם יש באדם ד"ת ואינו מפרנם מתורתו לאחרים, גורם לעצמו שבסוף חכמת תורתו מתמעטת בידו, ואצ"ל שאין מוסיפין לו, ועליו הכ"א מונע בר כו', וברכה לראש משביר, ולעומתו כמו כן הפליגו חז"ל מאוד בשבח הלומד תורה ומלמדה, עיין כתובות [דף נ' ע"א] הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, ר"ה ור"ח ח"א זה הלומד תורה ומלמדה, וברי"ה [דף כ"ג ע"א] איכא דאמרי כל הלומד תורה ומלמדה כו', דומה להדם במדבר דחביב. ובתד"א שם, הנה ימים באים נאם א' א' והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע את דברי ד' וגו', מכאן אמרו אם יש אדם שהוא מבין בד"ת יפרנם מתורתו ג"כ לאחרים, כדי שתרבה חכמתו לו, ומוסיפין לו עליה. וכל העושה כן אינו נמנע מן הטובה העתידה לבא על ישראל, לימות בן דוד, ועליו הכ"א ושם דרך אראנו בישע א', דרך זו תורה כו'. ועיין סנהדרין [דף צ"ב ע"א] ואם למדו מה שכרו, א"ר אר"ש זוכה לבריכות ביוסף כו', המלמד תורה בעה"ז זוכה ומלמדה לעוה"ב ע"ש. ובילקוט [שה"ש ח'] האלף לך שלמה, הלומד נוטל חלק אחד והמלמד נוטל חמשה חלקים, דכתיב האלף לך שלמה ע"ש. והן אמנם כי איננו במחברת הזה, לא לומד

ולא

פתח עינים

ולא מלמד ושום דבר חכמה לא עשיתי עכ"ז דבר טוב נמצא במלאכתי זה, אשר דלתי ושערי גנזי ואוצרות כל השי"ס תלמוד בבלי הק', פתוחים בו לרווחה, וכמעט רגע ימצא בו כל דורש ומבקש את מבוקשו. ולכן אמרתי אל לבי לכה נא אנסכה את יין מלאכתי לעיני בני ישראל קדושים, אנשים כערכי, להיות מפתחי גם להם לעינים, והי' כל מבקש את ד' דבר הלכה או אגדה, ומפתחי זה יהי' בידו כרגע יפתח את כל פתחי הש"ס, וברחבה יתהלך בכל גנזי אוצריותיו, כאשר קצהו תראו, באות א הלכה ואגדה אשר הנני בעזה"י נותן לפניכם היום, וכאשר יגזור ד' בחיים ויעזרני על דבר כבוד שמו, להוציא לאור הדפוס, את כל הכ"ב אותיות, וסדרי המסכתות, וחוברת הכללים, אשר הם בכתובים מוכנים אתי. או בעזה"י כולו תראה, איך הוא לפתח עינים, לראות מתוכו אור גדול יוצא מציון וירושלים בעזרתו ית"ש, לאנשים כערכי. ולא היתה כונתי לכונן את מלאכתי לפני גדולים חקרי לב, גאונים ומצוקי ארץ, הבקיאים בש"ס. ואך כוונתי היתה במלאכתי מלאכה שצריכה לגיפ', ולאנשים כגילי וכערכי, למען יהי' המאסף והמפתח הזה לנו לפתח עינים, ולמורה דרך למצוא בש"ס את המבוקש בכל אופן שהוא חיש מהר. ולכן סדרתי סדר מחברתי את מאמרי חז"ל עפ"י כוונת סוגי הענינים, לשמותיהם ופנימיותיהם, כפי סדר הש"ס בכל ערך וערך, בתקוה טובה בעזה"י, אשר בסדר הזה יהי' נקל מאוד על כל דורש ומבקש למצוא חיש מהר, את אשר ידרש ואשר יבקש.

ולמען דעת הדורש והמבקש, באיזה אופן ינהג למצוא את מבוקשו בין מאמרי חז"ל בהמאסף והמפתח הזה, נכון אשר יעמוד פה על פתח עינים, וישים עיניו על סדר מלאכת המאסף והמפתח הזה, להבין את דרכו ואת מעשהו, ואז יראה את הדרך הקצר אשר לפניו, ואיך בנקל יבא פנימה אל שערי הש"ס בתודה, וחצרות גמרתנו הקדושה בתהלה.

א) המאסף והמפתח הזה נחלק לשני חלקים, אחד חלק הלכה, והשני חלק אגדה, וכל ענין אשר סוגו הוא מסוג הלכה, נערך המאמר הזה בחלק הלכה. וענין אשר סוגו הוא סוג אגדה, נערך המאמר הזה בחלק אגדה.

ב) כל סוג וכל ענין אשר הי' אך היכולת לעשותו לערך בפני עצמו עשיתיו, וקראתי לו את שֵׁם השיך וראוי לו לפי ענינו, והצבתי את ערכי הענינים, בזה אחר זה כפי סדר האל"ף בי"ת משלשה האותיות הראשונים, הנמצאים בשם הערך, למשל ערך הראשון בחלק הלכה הוא ערך אב ובן, שאותיות הראשונים כסדרן הם, א' ב' ו', ושני' הוא ערכי אבות, א' ב' ר', שלישי הוא ערך אגודה, א' ג' ו'. וכן הם מסודרין, כל ערכי הענינים כסדר האל"ף בי"ת כמבואר לעיל.

ג) יש ענינים, אשר במקומם שם אחד להם. אבל ישתנו בסוגם וענינים וכדי שלא יהיו הענינים מעורבים יחד, ויכבידו עול הבקורת על המבקש, למצוא את

מבוקשו

פתח עינים

מבוקשו, חלקתי כל סוג לערך בפני עצמו, למשל, א) סיג אברים, המקור ושם הכולל הוא אברים, אכל יש בו ענינים וסוגים שונים, ולכן ערכתי את ערכם כמספר עניניהם. א) ערך אברים [לכללות אברים] ב) ערך אבריים ואימורי הקרבנות, ג) ערך אבר מן החי, וביחוד יבא איזה באות י"ד חלק הלכה, ערך אברי [יד ורגל] בפני עצמם, יען אשר תארכנה פארותם הרבה בש"ס. ב) סוג אדם, יש בחלק הלכה שני סוגים, סוג המעשה, אשר יעשה האדם, ואומר דעת חז"ל שדרך בני אדם לעשות, וסוג שלילת המעשה, אשר אין אדם עושה, הן מצד האיסור, והן אומר דעת חז"ל שאין דרך בני אדם לעשות. ערכתי גם את ערכם כפי ענינם, הא' נקרא בשם ערך, אדם [ועביד אינש], וב', ערך, אין אדם, [ולא עביד אינש]. ג) סוג אכילה ושתי', יתחלק ג"כ לאיזה ענינים, סוג עצם המאכל והמשקה, וסוג האדם, אכילתו ושתיתו רשות וחולין, ואכילת חובה וקדשים, וערכתי את ערכם במספרים, ערך א' אוכל ומשקה, ערך ב' אכילה ושתי', ערך ג' אכילת קדשים, ועוד בו ענין אחד באות ט ערך טומאת אוכלין ומשקין. עוד השער פתוח במשל ד) סוג האיסורין, יש סוג עצם האיסור שאסור לעצמו, וסוג מה שהאיסור חל על האדם, ויש שנוסף בהאיסור גם איסור הנאה, הא' הוא ערך איסורין, ב' ערך אסור, ג' ערך איסור הנאה.

ד) המאסף והמפתח הזה, הוא מסודר על סדר הש"ס, כאשר מסודר במשניות עפ"י סדר הרמב"ם ז"ל, ובכל ד' עמודי הדף במאמר חז"ל אשר בראש העמוד נרשם שם המסכת בפירוש, למשל אם המאמר הזה הוא במסכת ברכות דף יז. עמוד א, הוא באותיות כזה. ברכות יז. א. ואם המאמר שבא אחריו, הוא ג"כ באותה מסכת רק בדף אחר דף כו. א. לא נרשם עוד הפעם שם המסכת, רק נרשם באותיות גרולות כאותיות המסכת במלת שָׁם [שהוא מורה על המסכת שלמעלה] כו. א. ואם המאמר שבא אחריו, הוא באותו מסכת וגם באותו דף רק בעמוד ב. נרשם כזה שם שם. ב. שם א' על המסכת. שם ב' על הדף, ואם הוא באותו מסכת באותו דף ובאותו עמוד. שעליו מלמעלה נרשם כזה שם שם.

ה) על שני צדדי הדף נרשם שני אותיות הראשונות מן הערך אשר בדף הזה, למשל מערך אב ובן, עד ערך אגודה, נדפס בצד הדף אב. מן ערך אגודה עד ערך אדם, נדפס בצדדי הדף אג. מן ערך אדם, עד ערך אהבת ואחדות ד', אותיות אד. וכן בכל הערכין. כדי שידע המבקש שלא לדלג מערך לערך, בעת שהוא מבקש איזה מאמר.

ו) ולכן כאשר המבקש יבקש למצוא איזה ענין מאמרי חז"ל, טרם אשר יגש לבקש את המאמר או את הענין בפנים הספר, יחשוב מקודם היטב, לאיזה חלק שייך הענין אשר הוא מבקש למצוא. ואם הוא שייך לחלק הלכה, יפנה להלק הלכה. ואח"כ יחשוב לאיזה ערך בחלק הלכה שייך המאמר הזה שהוא מבקש, ואז יבקש במפתחות הספר שנרשם בשם, מקדם לעין, וימצא שם נרשם אי' מקום

הערך

פתח עינים

הערך הזה שהוא מבקש באיזה דף ואיזה עמוד ויבקש שם, ובעזה"י ימצא חיש מהר את הענין ואת מאמר חז"ל אשר מבקש. [ויען כי הספר בעצמו נקרא ג"כ מאסף ומפתח, ולמען לא יתבלבל המבקש להבין את הכונה על איזה מפתחו יסובו דברי, קראתי את המפתחות לספרי בשם מקדם לעין.

ז) וכמעשהו יעשה כאשר ידרוש ויבקש מאמר חז"ל השייך לענין אגדה.

ח) אך לאשר כי אין דעת ורעיון כל בני אדם שווים, ובאיזה מאמר ממאמרי חז"ל, אשר יהי' בו שיקול הדעת אם הוא שייך להלכה או לאגדה, יוכל להיות שדעת הדורש והמבקש אינו שוה עם דעתי, שדעת המבקש הוא שהמאמר הזה שייך להלכה, ודעתי הי' שהוא שייך לאגדה, או להיפוך שדעתי הי' להלכה ודעתו לאגדה, לכן כאשר ידרש מאמר באופן כזה אשר לדעתו שייך הענין לחלק הלכה ולא ימצאנו, ינסה לבקשו גם בערך זה בחלק אגדה, או להיפוך שלדעתו שייך המאמר לחלק אגדה, יבקשו גם בחלק הלכה.

ובהיותי עומד עיד על הפתח, אבקש עוד דבר אחד מאת הקורא. הנה תקותי בעזה"י, כי עבודת הקודש מלאכתי זה, נעשה מלאכת אמונה, באופן אשר לא יחסר המזג, וכמעט אשר קרוב לודאי הוא אצלי, אשר בכל סדר המאסף והמפתח הזה בכלל, לא יחסר ולא יפקד שום מאמר ממאמרי חז"ל. יען אשר דרכי וסדר מלאכתי בעזה"י בעבודת המאסף והמפתח הזה, הוא להביא כל מאמר ממאמרי חז"ל, בכל ערך אשר יש להמאמר הזה שום שייכות לשם, ואפילו יהי' בשנים, בשלשה בארבעה וחמשה מקומות ועוד יותר, יהי' מובא בכל ערך לפי ערכו. למשל מאמר חז"ל א) בן מברך לאביו, מובא א' בערך אב ובן, ב' בערך ברהמ"ז. ב) קטן שאין צריך לאמו חייב בסוכה, מובא א' בערך אב ובן, ב' בערך קטן, ג' בערך סוכה. ג) מערב אדם ע"י בנו ובתו הקטנים כו', בין לרעתן בין כו' מובא א' בערך אב ובן, ב' בערך עירובי חצירות, ג' בערך קטן, ד' בערך דעת, ולכן אפילו אם נאמר כי נפקד המאמר הזה בערך אחד, בטח נמצא בשאר ערכין, אך עכ"ז האדם רק קרוץ מחומר הנהו, ולבו לא נכון בטוח משגיאה, ואם כי רחוק הוא מהשכל אשר יהי' מאמר נפקד מקומו בכל הערכין, עכ"ז מרוב עמל העבודה הגדולה הזאת, יוכל להיות, וצר לי מאוד גם על חסרון כחוט השערה, ולכן שאלתי ובקשתי מכל הת"ח אשר ישימו עינם במחברתי, והמצא ימצאו בבקיאתם, אחרי החקירה והדרישה בחלק הלכה וחלק אגדה, כי נפקד מאמר ממאמרי חז"ל, באיזה ערך, יהי' זאת איפוא טובו וחסדו, לגמול חסד עם תוה"ק, להודיעני, ואדע בעזה"י איך למלאות החסרון באותיות הבאים, וכאשר יזכני הש"ת בקרוב להוציא לאור את אות"ות מחברתי הלאה, יהי' הכל על מתכונתו לא יחסר דבר בעזה"י.

ואפריון נמטי' לנכדי היקר החתן המופלג בתורה וי"ש, מנזע קדושים כש"ת **שמואל אהרן** שליט"א, אשר בעזה"י הי' לי לעזר הרבה בהגהות מחברתי בדעת והשכל, ובפרט בעת ההדפסה טרח ועמל הרבה שיצא מתוקן בהדרו. זכרה לו א' לטובה, וישא ברכה מאתו ית"ש, ומשכורתו תהי' שלמה בהצלחה בתורה ועבודת ד', מתוד עושר ונחת עד עולם.

מאבקו של ה„חתם סופר" למען ארי" ולעדיפותה של ירושלם

מיד עם עלייתו של ה„חתם סופר" על כסא הרבנות דפרשבורג בשנת תקס"ו הוטלה עליו עטרת הנשיאות להחזקת ישוב ארץ ישראל וכדברי נכדו רושם תולדותיו בספר „חוט המשולש": „אחרי בוא זקני זצ"ל לישב על כסאו בעיר פרעשבורג המעטירה כיבדו אותו יושבי ארץ הקדושה ביתרת כבוד להיות להם לראש ולנשיא, ועל פיו יצאו ויבואו. כל ענין גדול יביאו אל משה, ולהיות גבוה מעל גבוהים, שומר מעות קדושים, ואליו יביאו כסף התרומה והוא בצדקתו עשה קיבוץ וריבוץ פעלים הרבה לטובתם".

מאז עד סוף ימיו דאג לתושבי ארץ ישראל שעלו אל הקודש לשבת בה על התורה ועל העבודה. המכתב האחרון, שיצא מתחת ידו בעניני צבור, הוא מיום י"ז אלול תקצ"ט מוקדש לעניני ארי" וביום כ"ה תשרי ת"ר עלתה נשמתו לשמי מרום לישיבה של מעלה.

איזכור ראשון על הקשרים בין ה„חתם סופר" ויושבי ירושלם מצוי בשו"ת אבן העזר ח"א סי' קלב, תשובה שנכתבה על ידו ביום י"ב טבת תקסד לרבי סנדר מרכניץ. המדובר היה ברבי אהרן ב"ר איציק, אב"ד רעכניץ מחבר ספר „בית אהרן" שעלה לארץ בערך בשנת תקס"ב. אשתו, שנשארה בחוץ לארץ דרשה מהרבנים לנכות מכספי התרומות, ששלחו ידידיו של הרב לארץ ישראל, סכום כסף כדי פרנסתה, ועל נדון זה סובבים דברי תשובתו זו של החת"ס.

אין כאן מקום להכנס לפרטי התשובה בה קובע החתם סופר ש„לא יפה עשה הר"א מרעכניץ שלא דאג לפרנסת אשתו לפני עלייתו לארי" והוא מצדיק דעת השואל „ויפה כתב מעלתו מדברי בית שמואל סי' מ סק"ח שחייב לזונה לפי כבודה, ולאו כל כמיניה לגזול אשתו ולשויי נפשיה רשיעא ולישב בהר מרום הרים מקדש ה', ומ"מ אם דעתו הרמה מסכמת טוב להתרות בו בתחלה, ובין כך תסתפק בהחומש אשר הרשה ליתן לה, ומותר המעות יהיה מונח ביד הגזבר עד בא תשובת הרב משם".

בתוך הדברים הוא מספר ש„ביום שמחת תורה הגיע לידו מכתב מחד מתלמידיי היושבים בירושלם", שנכתב ביום ט"ו באב, ובו פרטים על סבלות היהודים שם, ובסופו מסיים ש„ראוי להכריז שאל יסע אדם לשם אם לא בכיס מלא מעות וכולי האי ואולי" וראה להלן תשובתו משנת תקצ"ז בה הוא מתנגד לעלייתם של עניים בכוונה תחילה להתפרנס מן הצדקה.

בשנת תקע"ד אנו מוצאים את תשובתו „לחכם הכולל הרב המופלג מו"ה חיים ברוך נ"י, ציר נאמן לשולחיו" ובה הוא דן בענין קריאת המגילה ליושבי ערי הפרזות, ומחלק „בין יושבי העיר ובין יושב בעיר, כי יושב בעיר נאמר על

בעל ה"חתם סופר"

פעולת הישיבה בתוכה, אפי' יושב בתוכה בן יומו נקרא יושב בתוכה, ולעומת זה לכשיוצא ממנה לשעה כבר בטלה פעולתו, ובין לילה היה ובין לילה אבד, משא"כ יושב העיר הוא שם תואר, שהוא מאותם המישבים את העיר וגורמים לה ישוב, ולא יתואר בזה השם כ"א לכשיהיה בתוכה שלשים יום".

ובדרך אגב הוא דן בענין הישיבה באר"י: "ויפה דקדקו חז"ל כתובות קי"א ע"א כל הדר בא"י שרוי בלא עון שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון, דקדקו לומר כל הדר בא"י לומר שצריך שיקבע דירתו שם, ויהיה לכל הפחות מיושבי העיר, לאפוקי היושב שם לשעה כעובר אורח, ואע"ג דאפי' ההולך בה ד' אמות וכו' מ"מ איננו נשוא מעון, אא"כ הוא מהיושבים, ומדרגות מדרגות יש — — — דלענין התורה אפי' יוצא ממנו שמו עליו, כנ"ל, מ"מ לענין נשיאת עון, לא אזלינן אלא בזמן שהוא יושב בה, אבל אם יצא ממנה אפי' לשעה, באותה שעה איננו נשוא עוון, ותרתי בעי שיהיה מהיושבים ושיהיה בה דוקא", ובהמשך תשובתו הוא מזכיר "ראוי לשמוע דברי המקשה שליח ציון נ"י" (או"ח סי' קצד).

לימינם של ראשי "פקידים והאמרכלים דאמשטרדם"

במסגרת פעילותו הנמרצת להחזקת ישוב אר"י עמד החתם סופר בקשר עם רבי אפרים זלמן מרגליות מברודי שריכז את הפעולה לגיוס הכספים בקהילות גליציה למען אר"י ובחילופי התשובות בינו ובין ה"חתם סופר" מתלבנות הבעיות הקשורות בעניני העליה לאר"י והחזקת ישובה.

ה"חתם סופר" התיצב לימין המוסד שהוקם בימים ההם להחזקת ישוב אר"י על טהרת הקודש "פקידים ואמרכלים באמשטרדם" ובקיצור פקוא"מ, שאספו את התרומות בקהילות אירופא המערבית והעבירו אותם לראשי הכוללים השונים בארץ הקודש. ע"מ לחלק אותם לתושבי ארצות החיים, הוא מוסד ה"חלוקה", מסד נאמן להחזקת הישוב מאז ועד עתה, וכל השנים עמד לימינם במאמציהם להגדלת התרומות למען אר"י.

ראשי פקוא"מ קיבלו עליהם את הטיפול בגיוס התרומות להחזקת ישוב ארץ ישראל בשנת תק"ע, ובאגרתם מיום ו' בחשון תקפ"ו הם מציינים: "אנחנו חותמי מטה עבודת הקודש עלינו, בפקידות אר"י תוב"ב, משנת התק"ע לפרט, בעה"י עשינו טובה הרבה עם כוללים הספרדים שבערי הקודש ת"ו, ואחרי באה אלינו זעקת אחינו האשכנזים הי"ו יושבי עיה"ק ת"ו, כי לא עליהם יהיה גשם נדבות אשר ירימו ישראל שבגולה — — — חקרנו ודרשנו אם אמת הדבר, והכצעקתם הבאה אלינו עשו להם, וטרם ברור הדבר מצאנו וראינו — — — לעמוד לימין הצדק והיושר", והם שקבעו את חלוקת ההכנסות בין הכוללים השונים.

בפעילותו למען אר"י ראה רצ"ה לעהרין בבחינת דבר מצוה, ששיחרר אותו מחובת עליה בפועל, כדבריו כאחד ממכתביו "יחשב לי כאילו זכיתי למצות ישיבת אר"י ת"ו", ובמכתב ל"חתם סופר" הוסיף "אינני מחזיק טובה לעצמי על השתדלותי בעד עניי א"י, כי בזה פוטר אני את עצמי מלעלות כעת לארץ הקודש

[illegible]

[illegible]

עמוד מתוך פנקס העתק אגרות פקוא"מ, האגרת לבעל "חתם סופר"

שהוא דבר קשה לרך וענוג וחלוש הדעת כמוני, להפרד מאחי ואוהבי, וליסע בדרך ים ולהסתכן בסכנת דרכים, וגם הישיבה בקדש קשה לרך לבב כמוני".

הפנקסים שנשתמרו, ובהם העתקי אגרות פקוא"ם, פותחים בראשית תקפ"ו, וכבר ביום י"ג תשרי תקפ"ו לפנינו העתק אגרתם לרבי אפרים זלמן מרגליות בברוד, הימנו אנו למדים שהוא נתקבל ע"י כולל חסידים בארץ הקודש ל"גזבר ואמרכל", והם מעודדים אותו לקבל את התפקיד הנכבד: "אין לו להמלט ממצוה זו, ומה מאוד שמחנו בראותינו זאת בגי"ק דכדין שדרו ליה בני ארעא קדישא". רבי אפרים זלמן חושש היה "כי כבד הדבר ממנו לא יוכל לשאתו" והם מעודדים אותו ומבטיחים לו את עזרתם. "בעהי"ת נקל העבודה הזאת, כי ישא וכי יסבול בנהת" והם כבר מכניסים אותו לעניינים ומבקשים ממנו הצעת חלוקה בין הכוללים לפי מספר נפשות.

ה"חתם סופר" נדרש לשאלה בענין הפניית כספי רבי מאיר בעל הנס לעניים מקומיים

להלן נעמוד על הקשרים ההדוקים בין ה"חתם סופר" וראשי ה"פקידים והאמרכלים באמשטרדם", ובקיצור פקוא"מ, שהחלו בפעולתם בשנת תק"ע, ושנתיים לאחר מכן, בשנת תקע"ב, כבר היתה פעילותם ניכרת באירופה המערבית, וזאת אנו למדים מתוך שאלה שהופנתה אל החתם סופר, ט"ו שנים לאחר מכן, בשנת תקפ"ז, בדבר הפניית כספים שנאספו במסגרת זו למען אר"י לעניים מקומיים. מתשובה זו אנו למדים על פעולותיהם הברוכות של פקוא"מ מחד גיסא ועל מעמדו של ה"חתם סופר" כסמכות עליונה לעניני ארץ ישראל, נוסף על מעמדו כרבן של כל בני הגולה בעניני יחיד וצבור.

רבה של קהילת עלזאס פנתה אליו בשאלה אם מותר להפנות כספים אלה לעניי אותה עיר, מפני שלא קיבלו קבלה מתאימה על תרומותיהם שנשלחו קודם לכן. בגלל חשיבותה של תשובה זאת להבנת דרכי הפעולה למען אר"י בימים ההם מובאת השאלה כמעט בשלימותה כפי שהופנתה אל החתם סופר "הן זה זמן כביר כמעט חמש עשרה שנה רצופות התנהגו בעלי בתים דקהילתנו יע"א, מי שהיה לו חולה בתוך ביתו או שארי עקא ובישין אשר אלוקים אינה לידו, התנדבו כל איש את אשר ידבנו לבו לנשמת ר' מאיר בעל הנס", וכה היה אומר "הריני נותן נדבה לנשמת ר' מאיר בעל הנס", ולעיתים שונים התנדבו איזה בעלי בתים לנשמת ר' מאיר בעל הנס, בלי שום דאבון לב, ובלי על מנת לקבל פרס, מסרו ליד הגבאי הוא ניהו הרב הזקן מאור הגולה מו"ה הרב יהודה ליב זצ"ל אשר היה אב"ד פה קהילתנו בעודנו חי, והוא קיבץ ואסף הכל וכמוס עמדו, להניח בארגז המיוחד לכך, וכאשר היה מנין מספר חשוב, שלח פעם בפעם לשלוחי דרחמנא לעניי ארץ ישראל, [וגם שם אמרו שמדליק נר תמיד על קברו של ר' מאיר בעל הנס], ושוב התעכב מלשלוח בעיכובא טעמא למלתא, ובין כך וכך הלך הרב הנ"ל לעלמא דקשוט — — — והמעות הנ"ל מינה בידי אפוטרופסין הממונים על ידי אנשי טובי העיר, ועתה באו הפרנסים

ושבעה טובי עיר במעמד אנשי עיר בצל קורתי, אחר שהלחץ זה הדחק גובר יום יום בעוונותינו הרבים בעירנו מצוק עתים הקשים, ורבו עניות בישראל, ואין לאל ידנו לתת להם די סיפוקם ומחסורם, ועניי עיר קודם לעניי עולם, ובלאו הכי כמה עיקולי ופשורי איכא [עכובים והפרעות] ספק אתיא ספק לא אתיא [הממון לאר"י], וזה לא נהגה וזה חסר, ובפרט ראינו שלא בא קבלה טובה מנשיאי אר"י על מעותינו אשר שלחנו להם פעמיים, והמקבל מאתנו הן המה אשר מסרנו להם ליתן לשלוחי דארץ ישראל המה אנשי ישראל, והמה הבטיחו לו שיבוא קוויטונג [אישור] מנשיאי אר"י אבל לא בא והיה אכזב — — — [ומטעם הנ"ל אשר לא בא קוויטונג מאר"י עיכב הרב הזקן המנוח, הרב הנ"ל, המעות תחת ידו ולא שלח] לכן זאת הסכמנו יחד לחלק הממון אשר ביד אפוטרופסין לעניי עירנו, אולם בתנאי כפול אם אדוננו יסכים עמנו על פי דת תורתנו הקדושה, האם רשאים אנחנו לשנות המעות מעניי ארץ ישראל לעניי עירנו. יורנו כדת מה לעשות" — נשאל איפוא ה"חתם סופר".

בראשית תשובתו מרכז החתם סופר את השאלה במלים ספורות, בדבר הכספים המונחים ביד הגבאים ומעותדים על מנת לשלוח לעניי ארץ ישראל, אולם כיון שעניי העיר צריכים לכך, וחייהם חיי צער השאלה היא אם מותר לחלק את הכספים לעניים מקומיים. בעקבות תשובותיהם של מהרי"ק ומהרי"ט בענין דומה, הוא מציין את ההבדל בין הענין שנידון ע"י מהרי"ק ובין הנושא שלפנינו ובדרך אגב מדגיש את עדיפות ירושלם "דמהרי"ק זיכה לתושבי ירושלם, ואפשר שבאורך הימים יניעו ויסעו [יתישבו] לחברון צפת וכדומה, אבל בנידון שלפנינו, שנדדו לעניי אר"י סתם, בכל מקום שהם, ולא שכיחי שיצאו מארץ לחו"ל, דאיסורא איכא, וטפי שכיחי שיצאו מירושלם לגור בקהילה אחרת בא"י, הגם שאינו נכון, מכל מקום שכיחי טפי מלצאת מן הארץ לחו"ל".

לאחר דיון על זכותם של הגבאים להפנות צדקה ממטרה למטרה הוא ממשיך בבירור כי בהתאם לנוסח השאלה לא התנדב שום אחד לעניי א"י כי אם לנשמת רבי מאיר בעל הנס או לנרות נשמת בעל הנס, והרב הדליק נר בחדרו כמה שנים, עד שלימדוהו שלוחי אר"י שיותר מצוה לשלחו לאר"י. הרב נענה להם, ואמנם שיגר את תרומותיו לארץ אך משנוכח שהמעות לא הגיעו למטרתם החליט לא לשלוח אותם ולהקפיא את הכספים ברשותו, ובינתיים נפטר. הכספים נמצאו בידי האפוטרופסים, ששאלו אם מותר להפנותם לעניי העיר.

לדעתו של החתם סופר הרי לגבי השינוי מהדלקת נרות לחלוקה לעניים "בודאי כדין וכהלכה עשה" לא רק לאותם שתרמו לנשמת רבי מאיר, ואין טוב לנשמתו כי אם לחלקו לעניים כמו שמחלקים צדקה לנשמת המתים, אולם אפילו אותן שפירשו בהדיא להדלקת נר לנשמת רבי מאיר אפילו להסוברים שהדלקת נר בביהכנ"ס חשיב טפי מחילוק לעניים, היינו בבית הכנסת, אבל בהדלקה בחדר א' — — ואפילו להדליק על ציון שבקברו לא ידעתי מצוה רבה בזה" — — והוא מצדיק את חלוקת הכספים לעניים.

כיון שהכספים מוקפאים זה זמן רב, קרוב לשבע שנים, ומעולם לא אמר הרב שהוא זוכה בהם לטובת עניי אר"י וכן יש לצרף את החשש "שעניי העיר צועקים, ואם לא נשמע לקולם יבוא הדבר לפני המלך והשרים ואיכא חששא

שיצא הקצף ויגזור על כל הקהלות שלא ישלחו עוד מעות לעניי א״י, כמו שהוא בכמה מדינות דבר המלך ודתו, וכבר הוחל לעשות כמ״ש ורמז בתשובתו, ואיכא למיחש לסכנה דילן ודידהו דבני אר״י״ ועל כן הסכים החתם סופר להפנות את הכספים לעניי העיר בתנאים מסויימים.

ומכל מקום — הוא מסכם — נראה לי דעכ״פ לא יבטלו המצוה לגמרי וכעין פשר דבר אם יחלקו המעות לעניי העיר לא תתבטל הקופה לגמרי אלא ישאירו בתוכה סכום מסויים שניתן לשלוח ״ויהיה מונח עד יוודע להם שליח נאמן לשלוח לשם, כיון שעדיין לא נאסר מהמלך״. את היתרה הוא מתיר לחלק לעניים ולכלול ביניהם ״לומדי תורה ובחורים שבישיבה״ שלא נבכר עניי עמי הארץ בחו״ל על עניי תלמידי חכמים בא״י, ונניח עניי תלמידי חכמים שבחו״ל ותרתי לא עבדינן (ליקוטי שו״ת חתם סופר, סי׳ כז).

קשרי מכתבים בין החתם סופר ופקוא״מ

בקשר הדוק עמד ה״חתם סופר״ עם רצ״ה לעהרין, אחד משלושת הפקידים והאמרכלים הראשונים, שעמדו בראש מוסד פיקוא״מ, ועמל הרבה להחזקת ישוב אר״י על טהרת הקודש. במסגרת תפקידו החליף הלה מכתבים עם רבני קהילות אירופא וראשיהן, ובכללם עם ה״חתם סופר״ ובפנקסי פיקוא״מ כלולים העתקים מאגרות רבות ששיגר ל״חתם סופר״ בשנות תקפ״ז־תקצ״ט, וקטעים הנוגעים לויכוח על עדיפות ירושלם מובאים להלן.

בשו״ת ״חתם סופר״ נכללו שתי תשובות רלג־רלד בענין זה, וכן הוא מזכיר נושא זה בכמה מדרשותיו ביחוד בדרשות ליום ז׳ באדר. נושא זה מתבהר יותר עם עיון בהעתקי אגרותיהם של ראשי פקוא״מ שנשתמרו ומצויים בספריית יד בן צבי בירושלם, ומהם אנו מקבלים פרטים נוספים על מאבקו של ה״חתם סופר״ למען ירושלם. הומצאו לי ע״י ידידי ר׳ אליעזר בן בנימין ריבלין, ותשואות חן חן לו.

בויכוח על העדיפות בין ירושלם וצפת כתב ג׳ תשובות, שמהן נכללו, כאמור, שתים בספר תשובותיו ליורה דעה סי׳ רלג־רלד (להלן נוכיח שסימן רלד קדמה לסי׳ רלג), תשובה שלישית שכתב בשעתו לרבי אפרים זלמן מרגליות מברודי לא הגיעה אלינו. אך נשתמרה בכרכי אגרות פקוא״מ העתק תגובתו של רצ״ה לעהרין לתשובה זו, וכן קטעים מאגרות נוספות של החת״ס אליו.

מסוף התשובה הראשונה שנשתמרה בידינו סי׳ רלד בשו״ת יורה דעה, מתברר שהיה זה בדין ודברים בין רבי שלמה זלמן שפירא שד״ר תושבי ירושלם, שהשמיע את טענותיו באזני ה״חתם סופר״ על סבלם של תושבי ירושלם, ומצד שני הגיעה לידיו אגרתם של רבני צפת ש״הם הם הנתונים בצרה״, וכאן נזקק החתם סופר להכרעה על עדיפותם וזכותם של תושבי ירושלם, ואם שניהם שווים יש קדימה לאנשי ירושלם.

מן המפורסמות היתה עמדתו של ה״חתם סופר״ על העדיפות לתושבי ירושלם לעומת יתר תושבי ארצות החיים, אולם במקרה זה לא רצה להיכנס לעובי הקורה וסמך ידו על החלטת ראשי פיקוא״מ להעביר את ההכרעה בסכסוך בין

תושבי ירושלם ובין תושבי צפת לבית הדין הסמוך בארם צובה, אולם כדרכנו נקדיש את דברינו לתיאור מאבקו של ה"חתם סופר" על עדיפותה של ירושלם.

התשובה הראשונה בזמן, שיצאה מתחת ידו של ה"חתם סופר" ומיועדת כאמור, לרבי אפרים זלמן מרגליות, לא הגיעה לידינו כשם שגם תשובת הרא"ז מרגליות אבדה מאתנו, אולם מתוך הדברים וכן מתוך העתקי אגרות פיקוא"מ שיובאו להלן אנו למדים על עיקרה ועל הויכוח ביניהם בעניני אר"י וירושלם.

מעורבותו של ה"חתם סופר" בעניני השליחות

כבר במכתב פקוא"מ מיום כ"ג באדר תקפ"ז לרבי אפרים זלמן מרגליות אנו למדים על מעורבותו של ה"חתם סופר" בענעני השליחות למען ארץ ישראל. הם מודיעים לרא"ז מרגליות כי בקיץ תקפ"ו ביקר בפרעשבורג רבי שלמה זלמן שפירא שד"ר דכולל הפרושים בירושלים, ובהסכמתו של "הרב הגאון החסיד הגאב"ד ור"מ דק"ק פרשבורג נר"ו" הגיע להאג, מקום מגוריהם ופעולתם.

מחול המועד סוכות תקפ"ז, ועד אדר שהה השד"ר הירושלמי בהאג "וכל אותו זמן — הם טוענים — הייתי טרוד עמו ועם כל עניני ארץ ישראל ת"ו". בחילופי האגרות האלה כלולים פרטים על הדיונים בענין ההקצבות לכוללים השונים אולם נושא זה חורג מתחום הדיון שלנו.

"למען ציון לא אחשה ולא אשקוט עד יצא כנוגה אור משפט צדק בעזה"י, כאלו הנאמרים ממני במכתבי הראשון" — פותח ה"חתם סופר" את תשובתו ומוסיף: "וידיד נפשי הגאון נ"י בנה עליו ציון המצוין בהלכה, ירד לעומק יהושפט, באורך ורוחב כדרכו בקדש, ממש לא הניח מקום להתגדר בו, ולא תלם בלי עידוד, ומי ישדד עמקים אחריו, ומי יסקל אבני קדשו, אשר בנה מצודה, לתורה ולתעודה".

"בכל זאת — הוא מוסיף — לא אשיב ידי אחור מלבדוק עד מקום שידי הכהה מגעת, לתוספות ולא למגרעת, והחונן דעת יתן חלקי בתורתו, מקום שעת לעקר ועת לטעת".

בראשית תשובתו חוזר ה"חתם סופר" על דבריו בתשובתו הקודמת שאבדה מאתנו שישיבת ירושלם יש בה מצוה יותר מאשר ישיבת ארץ ישראל", ומסתמך על המשנה בשלהי כתובות הכל מעלין לאר"י, בהדגישו "וזה אפילו בזמן הזה לכל הפוסקים". יתר על כן, בהמשך מציין החתם סופר שחשיבות ארץ ישראל וירושלם היא לא רק משום "מצוות התלויות בארץ" וירושלם — — — אלא משום קדושת עצמה, וכל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוק ר"ל, אדרבא לדברי רבי חיים כהן שבתוספות שלהי כתובות משמע אי לא מצוות נוהגות היה יותר ראוי לעלות, כדבריו המפורשים של מהרי"ט (ח"ב חיו"ד סי' כ"ח) שהטעם משום תוספת קדושתה, ולא משום מצוות הנוהגות, ודלא כמשמע בתשב"ץ — וכיון

שכל עצמו הוא משום עוצם קדושתה, אין לכנס כלל לפלפול אי קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא — — — ואין כאן מקומו כלל כי אין אנו עוסקים אם מצות נוהגות או לא, אם טמא מותר לכנס שם או לא, רק בקדושה עליונה שירושלים היא שער השמים מימות עולם, אפילו כשהיה היבוסי יושב ירושלים, והכנעני והפריזי אז בארץ ולא זזה ולא תזוז שכינה מכותל מערבי אפילו בחורבנה, וביבמות וי"ו ע"ב דמורא מקדש בזה"ז מדאתקש לשבת מה שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם, תלי' היקשא זה בפלוגתא דקידשה לע"ל או לא".

באגרתו הזכיר הרא"ז מרגליות את דבריו של רבי אברהם אזולאי בספרו חסד לאברהם "חלון הרקיע רחב מלמטה נגד כל א"י וקצר למעלה נגד ירושלם וביהמ"ק, ובשעת חורבן נסתם לגמרי ושוב אחר החורבן נפתח, אבל נקצר פיו שלמטה, אבל פיו שלמעלה, ושער השמים לא יסתום חלילה שהוא שפע אלקי, שבמקום מקדש וירושלים" וה"חתם סופר" מוסיף "והיינו דכתב מהרי"ק [שהובאו על ידו בתשובתו הראשונה] כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם".

הרא"ז מרגליות וכן ראשי פקוא"מ טענו לעדיפות צפת על יסוד הדברים המובאים על ידי הר"א אזולאי בספרו ("מעין ג' נהר י"ג): "צפת שהיא במספר קטן כ"א ועם הכולל כ"ב, כנגד כ"ב אותיות, לרמוז שצפת מוכנת להשיג בה סוד עומקה של התורה וסודותיה, כי אין אויר בכל א"י כמו אויר צפת", ועוד כתב שכל הדר בצפת יש לו יתרון, והנפטר והנקבר שם במהרה שט נפשו למקום מערת המכפלה כדי לעבור משם לגן עדן תחתון".

אולם ה"חתם סופר" אינו מקבל את הדברים שיש לצפת עדיפות על ירושלם:

"וחלילה להעלות על הדעת שקדושת שום עיר יותר מירושלים, וא"כ מי שפגע מצפת יקרע, ושוב פוגע בירושלים לא יחזור ויקרע, ובהיפך קיי"ל אם פגע בירושלים תחלה וכו', כמבואר בש"ס מ"ק ורמב"ם וש"ע סוף ה' ט"ב. ויש לפקפק דבזמן שבהמ"ק הי' קיים היה ירושלים עדיף וקורעים על בטול אותו העדיפות ועכשיו צפת עדיפא אבל חלילה לומר כן, ואיך יצויר שצפת הוא גבוה מירושלים ואוירא טוב מירושלים כמ"ש בס' חס"ל הנ"ל וקרא כתיב וקמת ועלית אל המקום ופירש"י מכאן שגבוה בהמ"ק מכל א"י".

רבי ישכר דוב גאלדשטיין, עורך ליקוטי הערות על תשובות ה"חתם סופר" העיר תשומת לבי כי בעל "חסד לאברהם" מביא את הדברים על עדיפות צפת, מספר "כנפי יונה" המיוחס לרמ"ע מפאנו וכבר בספר "טוב הארץ" הובעו פקפוקים בדבר הדברים המיוחסים לבעל "כנפי יונה" כפי שהובאו ע"י הר"א אזולאי, והדברים אינם מופיעים במהדורת "כנפי יונה" שהובאה לדפוס (מהדורה ראשונה — קאריץ תקמ"ו).

זאת ועוד, רבי אברהם אזולאי כתב את ספרו "חסד לאברהם" בשנת שע"ט בעיר עזה, ואילו רמ"ע מפאנו נפטר בשנת ש"פ ולא נראה שספר בכתב יד נפוץ ברבים עוד בחיי מחברו, וראה גם דברי החיד"א ב"שם הגדולים" בדבר ספר "כנפי יונה" ואכמ"ל.

אנו חוזרים לדברי ה„חתם סופר" המביא הוכחות נוספות ש„ביהמ"ק גבוה מכל אר"י שהוא משתיתו של עולם מתחלת יצירה, והוא מרכז ונקודה האמצעי שבכדור, וא"כ כל הבאים לשם עולים ולא יורדים, כנלע"ד, מ"מ א"א לומר כן על מקום אחר או על צפת". זאת ועוד, „יעקב אבינו אמר וזה שער השמים, ואין שני שערים".

כלפי דברי הרא"ז מרגליות, שהסתמך על מדרש תנחומא לגבי ירושלם „והיו עיני ולבי שם כל הימים", אם כן בכללות אר"י נמי נאמר „ארץ אשר ד' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה". „יפה כתב" — מאשר החתם סופר, ובעניוותו הוא מוסיף „אבל אני בעו"ה לא זכיתי להבין בנגלות, גם כי בהנסתרות לה' אלקינו".

היוצא מדברינו — ממשיך ה„חתם סופר" — „דלכולי עלמא קדושת שניהם קדושת עולמים מימות עולם, עד סוף כל ימות עולם, לא נשתנה ולא ישתנה, אלא שקדושת ירושלם חמורה מקדושת אר"י" ומוסיף שגם הרמב"ם דלא מנה למ"ע ישיבת א"י, כמו שחשב הרמב"ן במנין המצוות, מ"מ מודה ביתר שאת בקדושה בזמן הזה. ומפני כן כתב במ"ע קנג „ונאמר אם ח"ו יאבדו בני ישראל מא"י, ית"ש על זה, לפי שהבטיחנו בתורה שלא תכלה אומה זו בכלל, וכן אם לא נמצא ב"ד בא"י, ולא בחו"ל, ב"ד שנסמכו בא"י, היה זה החשבון שאנו מחשבין אותו בח"ל לא יועיל לנו כלום, שאין מעברים שנים וקובעים חדשים אלא בא"י שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם".

הרמב"ם סבור איפוא „דמה שחשבו הראשונים שנים וחדשים וקדשום, זה לא יועיל אלא כשעכ"פ נשארו בא"י אפילו כורמים ויוגבים ישראל, אשר בהגיע זמן ועידן ההוא, ואז הכורמים יקבעו מועדים עפ"י חשבון הקדמונים ההמה, לפי מה שרואה בלוח ההוא ובסדר העיבור של כל שנה, ועי"ז מקדשים המועדים בכל העולם, ואי לאו לא יועיל חשבון וקידוש הקדמונים, ושבטלה כל התורה, חלילה, ואין כאן אומה ישראלית, ח"ו, והיינו כליון האומה ח"ו, אלא שהבטחנו יוצרנו שלא יהיה זה".

נראה מדבריו — הוא קובע — כי לא נפחתה קדושתה, ולא תלי כלל בקיום מצות אלא הארץ עצמה קדושה וירושלם קדושה יותר. לדעתו ייתכן שזוהי הסיבה שאין רמז בפרשת צדקה לדין קדימת עניי ארצך לחו"ל ולא רמז לקדימת עניי ירושלים לא"י, משום דזיל בתר טעמא, וכפשט הגמ' דמקדימים יושבי א"י, משום דישיבתה מצוה מפני קדושה שבה, וראויה להקדים עושי מצוה, אם כן ממילא הוא הדין ירושלם נגד ארץ ישראל דהכל חד, דאי לא תימא הכי, מנא ליה לתנא דמתניתין לכוף לעלות לירושלם ולגרש בע"כ, אי לא רמיזא באורייתא".

מדוע התישבו העולים בצפת

הרא"ז מרגליות הסתמך באגרתו על העובדה שהרבה מחכמי ישראל שלא עלו לירושלם דוקא, והיה סנהדרין ביבנה דוקא, ובצפורי, וגם בימי ה„בית יוסף" והאר"י ז"ל מאי טעמא לא עלו הם. וכך מסביר ה„חתם סופר":

הנה בימי חכמי התלמוד היו הריגות ושמדות בירושלים וגלו סנהדרין ומשנתישבו במקומות אחרים, והיה שם מקום הועד ומקום ישיבה ותורה, ולא מיתדר להו בירושלים כמו במקומות אלו שוב אין מצוה בירושלים דאפי' עזרא לא עלה לבנין בהמ"ק כל זמן שרבו ברוך בן נרי' קיים כדאי' ספ"ק דמגילה דודאי ת"ת וישיבה עדיפה מן הכל, וכן היה בימי הרב"י והאר"י ז"ל היה קיבוץ רוב החכמים בצפת, ואין לשאול על כל החכמים מעיקרא כי אין אדם יודע מטמוניות של חברו ועכ"פ כשעלו אלו ומצאו רוב חכמי ישראל בצפת, ע"כ התחברו עמהם.

בשנת תקפ"ו עלה לאר"י רבי עמרם חסידא והתישב בצפת. על יסוד תעודות ומסמכים מהימים ההם וכן מתוך העתק אגרות פקוא"מ ניתן להוכיח את מעמדו החשוב, שכן מיד עם עלייתו הוטלה עליו הנהגת הצבור. אישיותו של רבי עמרם חסידא ראויה להערכה מיוחדת בהזדמנות מתאימה. תשובה (סי' רלג) הופנתה אליו וכן נזכר בתשובה (סי' רלד) ובה מספר ה"חתם סופר" שניסה לשכנע את תלמידיו שעלו לאה"ק ויתר העולים להתישב בירושלם: "ובאמת טרם הפרד הרב הגאון מה"ו עמרם מפה הייתי כופל ומשלש עמו שלא ידור אלא בירושלם, מקום משכן כבוד קדושת בית אלקינו, וכאשר עלה הרמב"ן ז"ל אע"ג דבצפת נמצא קברי אנשי אלקים הידועים, מכל מקום מי ימיר זה בקדושת ירושלם ומקום מקדש, ונסע הנ"ל על דעת לילך בים דרך יפו לירושלם, והסיבו בעל הסיבות ית"ש דרך עכו לצפת, ואחרי בואו שמה כתב אלי בעצה ושאל אם יעקור משם לירושלים — אז אמרתי שאני מיגני ממיקם — כיון שכבר בא שמה וקבע דירתו — וכפי מכתבו נראה שקשה ישיבתה של ירושלים עליו — וחזיתיה לדעתיה שלא רצה אלא לפייסני על שעבר על דעתי — על כן הנחתי הדבר על דעתו".

הנה כי כן יפה אחז"ל שהאיש יכוף כל ב"ב לעלות לא"י או לירושלים שהרי משום ישוב א"י כותבים אונו אפילו בשבת ומכ"ש משום ישוב ירושלים ביותר בזה"ז, וכבר העיר הרמב"ן באגרתו שהחורבן לפי ערך הקדושה כל שקדוש יותר חרוב יותר וירושלים חרוב יותר מכל ערי א"י עי"ש, מכלל דבעי דרישה וישוב יותר ויש לכוף ב"ב לדור שם.

לאחר דיון בעניני כפיית איש את אשתו לעלות לאר"י או לירושלם הוא חוזר לענין שנידון לפניו לנוכח תביעת העדיפות של השד"ר שהגיע מירושלם: "בהא סליקנא — דעל כל פנים מצוה להקדים מנה יפה ליושבי ירושלם על שאר עיירות אר"י", אם כי הוא מדגיש "דכל הקדימות אינם אלא להקדים ולא לדחות נפשות ח"ו, וע"כ אם שניהם שוים, שצריכים להחיות נפשם בלחם צר ומים לחץ, נאמר זה קודם, אבל כשיש לאנשי ירושלם אפי' רק לחם צר, שוב אין להם שום תביעה עד שיגיע לכל א' מעיירות האחרות ג"כ כשיעור הזה, ושוב מהנותר שיצטרכו למותרות וכסות וכדומה, יש הקדמה למוקדם, עד שיהיה שוה בשוה בזה ג"כ, וכן בכל מילי, לא אמרו לדחות אלא להקדים, ולא עלה זה על הדעת מעולם".

הוא מעיר לדבריו בחידושי נדרים פ ע"ב „חיי אחרים קודמים לכביסתן": „מכאן ראיה ברורה למה שביארתי בתשובה תתע"ג (היא התשובה שלפנינו סי' רלד) דהא דאמרינן דעניי עירך קודמים לעניי עיר אחרת וכדומה, היינו אם צרכיהם שוים, כגון שניהם להאכיל או לכסות או להכנסת כלה או לפדות משביה וכדומה, אז אזלינן בתר המקומות, להקדים עירו לעיר אחרת, ועניי אר"י לחו"ל, אבל אם אין צרכיהם שוים, אזי אזלינן בתר דין קדימת הדברים הצריכים, אפי' של עיר אחרת בחוץ לארץ, קודם לעניי אר"י אפילו של עירו, ושם בארה".

בסוף התשובה, שנידונה בה עניני אר"י וירושלם, חוזר ה„חתם סופר" לנושא שנידון לפניו באותה שעה: „מה אעשה שמוע בין אחיכם שמעתי טענות השליח הרב מהר"ז שפירא אומר שאנשי ירושלם עטופים ברעבם, וגם נתונים כתוא מכמר בסכנות נפשות, וכפי מכתב רבני צפת הם הם הנתונים בצרה ולא הם, ואם שניהם שוים יש קדימה לאנשי ירושלם, ואם אינם שוים פשוט שמקדימין מי שצריך יותר, ואי אפשר לבוא על תוכן הענין, ושום אחד מן הצד אינו רואה לעצמו חובה, ואין שום ב"ד שבא"י, שאינו נוגע בדבר זה".

לגבי הסכסוך שהובא לפניו נתן ה„חתם סופר" הסכמתו להכרעת פקוא"מ באמשטרדם: „יפה עשו המפשרים באמ"ד שמסרו הדבר לב"ד של ארם צובה הסמוכה וקרובה אל אה"ק ואינם נוגעים בדבר כלל".

תשובתו השניה לרבי עמרם חסידא

זמנה של התשובה השניה, הכלולה בספר שו"ת יור"ד סי' רלג, שנחתמה ע"י החת"ס ביום ב' בסיון תקפ"ז, היא למעשה השלישית, שכן קדמה לה התשובה הראשונה לרא"ז מרגליות שאבדה מאתנו.

בתשובתו זו ששיגר לתושבי אר"י הוא מזכיר במיוחד את רבי עמרם חסידא בהדרת הכבוד:

> שלום וברכה מאלקי המערכה ליושבי ארץ נכוחה וביחוד י"נ וחמדת לבי ורב חביבי הרב הגאון חסידא ופרישא המופלג בתורה תבנית חותם זאת בריתי אותם, וחד מינן דאזיל להתם אמרי רבנן בכפילא וישבעו במראיתם קורא על אדמת הקדש שמותם שם המיוחד כק"ש מו"ה עמרם נ"י נשיא אלקים בתוך הנשיאים לאומתם ה' עליהם יחי'.

לתשובתו זו צירף ה„חתם סופר" העתק תשובתו הראשונה לרא"ז מרגליות, חוזר על כמה מן הענינים שנידונו בתשובתו הקודמת, אולם כאן הוא דן לא רק בענין מעמדה של צפת, אלא גם בענין ל"ג בעומר והילולא דרשב"י במירון:

> עיניו הבדולחים יביטו בהעתק תשובתי לגאון ישראל מהרא"ז מרגליות בהא דהכל מעלין לירושלים ומשם יבין דכל מ"ש דקדושת מקום המקדש לא בטיל והחונים סביב מקרוב מקודשי' טפי וקרובים אל אלקינו לא כוונתי לענין קיום המצות התלויות בארץ או במקדש דאדרבא כל מגמות

כוונתי להראב"ד פ"ו מהל' בית הבחירה דהכל בטל בזה"ז בעו"ה, דלאותה דיעה יותר יש חיוב לעלות בזה"ז דליכא תירוצא דרבינו חיים שבתוס' כתובות ק"י ע"ב ד"ה הוא אמר וכו', דמ"מ עכ"פ קדושת בית אלקים וזה שער השמים לא בטל ולא יתבטל כי אין אנו עוסקים אם חייב כרת הנכנס להר הבית בזה"ז או לא, כי מאי איכפת לן בזה, אך עיקר הוא במה שבמקום הר המוריה הוא שער השמים אשר לזה נתכוון מהרי"ק בתשובה שאביא למטה, וטרם נתקדש הארץ ע"י יהושע ועזרא, כבר הקריב שם אדה"ר ונח ונעקד יצחק וחלם יעקב סולם ושוב נעלם עד שהאיר ה' עיניהם בימי דהע"ה הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער".

לאחר דיון בענין קדושה ראשונה ושניה, קדושת ירושלים וכו' הוא עובר לענין "מפני שיבה תקום — והדרת פני זקן", ובחילוקי הדעות שבין הרמב"ן והר"ן בהדגישו "ומסברא נראה דברי הר"ן לקום מפני בעל מעשים טפי, דהתלמוד מביא לידי מעשה — בהא סלקינן דאע"ג דבפי' הש"ס נראה כהרמב"ן, מ"מ בגוף הדין הלכה בודאי כהר"ן, דראה דבריו ופליג עליו, דבעל מעשה שלו קדימה על מי שאינו בעל מעשה, אם עכ"פ שניהם שווים בחכמה". בסיום הבירור הרי לפנינו מסקנא "מ"מ במעשה ידוע שעינינו רואות שזה מקומו ולא זה כגון מאן דאיתדר ליה בירושלים ושביק ליה ואזיל למקום אחר אפי' בארץ ישראל, א"כ, אנשי ירושלם מוקדמים לפענ"ד".

בהמשך תשובתו הוא מזכיר עניני המקדש וירושלם וחוזר על כמה דברים שהביא בתשובתו הראשונה כי בימי הגאונים היו עולים לירושלם ברגלים, ולמה לא ייחשב בעל מעשה טפי, ואולי י"ל אדרבא הדר חוצה לה ועולה עלי' לרגל שכר פסיעות יש".

ויש לי עיון — הוא מוסיף בלשון רשב"ם במס' ב"ב קכ"ב ע"א ד"ה "לקרובה ורחוקה" בדבר חלוקת אר"י לשבטים: "הקרקעות היו חולקין בשוה מי שלוקח הכחוש נוטל עד כדמי היפה, אבל מי שעולה לו גורלו בקרוב לירושלם מעלה מעות למי שעלה גורלו ברחוק מירושלם, שהרחוק גרוע הוא מפני שני דברים, אחד מפני שרחוק מבית המקדש, ואחד מפני שקרוב הוא לארץ העמים ויש לו לדאוג מהן".

"שדבריו צריכין עיון" — טוען ה"חתם סופר" — "הרי בשעת חלוקה לא ידעו מקום הנבחר עד בימי דהע"ה, ותו הרי כתב "ולא יחמוד איש את ארצך" ואין לו לדאוג מארץ העמים, וכיון שכן א"כ שכר פסיעות יש ורחוקה עדיף טפי וצריך עיון" — מסכם החת"ס אך מוסיף "מכל מקום היינו חוץ לירושלם, אבל בירושלם גופיה, לדור סמוך לקדושת הר אלקים חורבה, בחורבנה אפי', אשרי הזוכה".

הערת החתם סופר לענין ל"ג בעומר והילולא דרשב"י

כאן עובר ה"חתם סופר" לענין ההילולא דרשב"י בל"ג בעומר, אחד הגורמים המרכזיים להעדפת צפת על ירושלם בעיני הצבור:

אמנם ידעתי כי שמעתי שעכשיו אכשיר דרי וממרחק יבואו ידרושו את ה' בעה"ק צפת ביום ל"ג בעומר בהלולא דרשב"י ז"ל ואם כי כל כוונתם לש"ש שכרם רב בלי ספק ע"ד ודיגול"ו ודליק"ו גרות עלי אהבה כמ"ש תוס' ר"פ אין מעמידין אבל מטעם זה בעצמו הייתי אני מן הפרושים כבן דרותאי, שלא אצטרך להיות יושב שם ומשנה מנהגם בפניהם, ושלא ארצה להתחבר עמהם בזה (כי כבר כמה כרכורי' כרכר בפר"ח א"ח סי' תצ"ו בקונטרס מנהגי איסור שלו אות י"ד על המקומות שעושים י"ט ביום שנעשה להם נס מהא דאמרי' פ"ק דר"ה קמיית' בטיל אחריניית' מוסיפי' בתמי' [ובמקומו טרחתי הרבה לקיים מנהג עיר מולדתי ק"ק פפד"מ העושים פורים ביום כ' אדר א'] ומנהג מצרים ביום כ"ג אדר, שלפע"ד דאמרי הוא מהאי ק"ו משעבוד לחירות אמרינן שירה ממיתה לחיים לא כ"ש אבל לקבוע מועד שלא נעשה בו נס ולא הוזכר בש"ס ופוסקים בשום מקום ורמז ורמיזה רק מניעת הספד ותענית מנהגא הוא וטעמי' גופא לא ידענא.

שלא כדרכו מביא ה"חתם סופר" קטע ע"פ דרך הסוד מתוך סידור "שערי שמים" ליעבץ, ומוסיף משלו ע"פ הרמז:

ובסידור מהריעב"ץ כ' עפ"י נסתר דהוה כב"ד שכלו חייב והוה זכאי דהיינו הו"ד שבהו"ד יע"ש, אלא לפי"ז הי' ראוי לקבוע כל טוב בהגיענו לגבורות ביום תשעה למב"י אלא שבלא"ה ימי ניסן הם ואין מספידים בו ואי אתיהיב רשותא לכמוני לדבר מה שהי' נ"ל י"ל דכשם שסופרים דרך ירידה ממעלה למטה ויהי' יום הראשון חסד שבחסד לעומת זה מן נוקבי' עולים ביום הראשון מלכות שבמלכות וכן לעולם חתן וכלה יוצאים זה לקראת זה ופוגשי' זה בזה בנצח שבנצח ויום כ"ה למב"י יו"ד אייר יום בקור פסח שני ולפי"ז ביום ל"ג הוא הוד שבהוד להורדות הניצוצות, ולעומת זה הוא תפארת שבתפארת להיורדים להעלות בקדש, ויש לבחון כי רגילים להתחיל מנהג קצת אבילות מיום ב' אייר עד יום ל"ג בעומר, והנה יום ב' אייר הוא ממש ההיפך מיום ל"ג כי אז הוא הוד שבהוד להעולים ותפארת שבתפארת להיורדים, מתחילים להתאבל, וביום ח"י אייר הוא היפך [מיום ב' אייר כי אז הוא הוד שבהוד להעולים] ושמחים בו. ומה שכתבתי מהעלאה ממטה למעלה כן הוא כי כל ימי הספירה מונחים בין יום שבת ליום נון, כי ממחרת השבת תספרו עד יום נון, וידוע מדת שבת התחתונה, ונון אימא עילאה הרי שעולים בו וכנ"ל. ולפי דאיתא במדרש שמיום שכלה החררה שהוציאו ממצרים הלכו ג' ימים בלא לחם ואח"כ ירד המן א"כ הי' הורדת המן ביום ל"ג בעומר וראוי לעשות לזה זכר טוב אך הוא נגד ש"ס פרק רבי עקיבא, ושם הארכתי".

החתם סופר חוזר לענין ההילולא: "מכל מקום לעשותו יום שמחה והדלקה ובמקום ידוע דוקא שיהי' תל תלפיות שהכל נפנים לשם לא ידעתי אם רשאים לעשות כן, והוה כעין מ"ש רלב"ח במי שנדר לקבר שמואל הנביא יע"ש".

איכה ישבה בדד..

בסיום ענין זה ממשיך ה„חתם סופר" לרמוז שפניית העולים לגליל ולא לירושלם, מפני שלא הגיעה השעה ליישובה של ירושלם: „וכבר עלה בלבי לומר לפמ"ש רמב"ן באגרת הנפלאה שלו, שכל מקום המקודש יותר מחברו חרוב ושמם יותר מחברו, ע"כ הואיל ובעו"ה עדיין לא הגיע עד עתה זמן בנינו ע"כ היה זאת כדי שלא יתישב ירושלם ביתר עז כי לא זכינו לכך", והוא מביע משאלה: „מי יתן ויזכני הי"ת להיות ממישבים של ירושלם, ועכ"פ לא ממהרסים וממחריבים ח"ו להאריך גלות ישראל".

האם בזמן הזה יש מעמד עדיף לירושלם

נושא מעמדה של ירושלים בזמן הזה היא אחת הנקודות בויכוח זה, אגרתו של רבי עמרם חסידא, כמו תשובתו של הרא"ז מרגליות לא הגיעה לידינו, אך מתשובת ה„חתם סופר" אנו למדים על אחת הנקודות שהועלתה בויכוח בינו ובין רבי עמרם:

„ומאוד תמהתי על דברי י"נ הגאון מה"ו עמרם נ"י מוחזקני בו שהוא בקי בחדרי תורה, ואך הפעם לא כוון יפה במ"ש ורמז לעיין בתשו' מהרמ"פ סימן כ"ט דבזה"ז אין חילוק מקומות".

רבי עמרם הסתמך על הויכוח ההלכתי שהתנהל בשעתו בין מהר"ם פאדוואה ובין מהר"ם אלאשקאר שישב בימים ההם בירושלים. הלה טען שמקום מגוריו ירושלם מחייב את מהר"ם פאדוואה לקבל את עמדתו באותו ויכוח, אולם מהר"ם פאדוואה לא קיבל טענתו זו, וכך ענה למהר"ם אלאשקר:

„שלום למר ולתורתו, אשריך שאתה בירושלם תוב"ב ומצודתך פרוסה בעיר קנדיאה, להכריע בין שני אריות, אם אתה אומר להרוס אני אומר לבנות, ולא אחוש שמעלתך יושב ברומו של עולם בירושלם תוב"ב, כי אין המקום גורם כעת בעו"ה, כי איככה אוכל לראות במפלת, ח"ו, המצבה אשר הקכ:תי אני ואחרים עמי להרשותו שיורה", ועל סמך דבריו טען רבי עמרם שאין להעניק כיום עדיפות יתירה לירושלם.

בתשובתו חזר ה„חתם סופר" על עמדתו והסביר את דעת מהר"ם פאדוואה:

הנה הגאון הנ"ל כ' כן מאיטליא למהר"ם אלשקר בירושלים שאין לו להשתרר עליו ותלמידיו אעפ"י שהוא יושב ירושלים ומעתה אם נבין הדברים כפשוטן ואין בין ירושלים לאיטליא כלום א"כ מכ"ש שאין מעלה ליושבי א"י שבשארי קהלות דעכ"פ איכא פלוגתא אי קדשה לע"ל ומקום מקדש ודאי קדשה לע"ל ואנשי ירושלים קרובים עכ"פ טפי למקום מקדש ההוא משארי יושבי א"י אבל חלילה לא היתה כך כוונת הגאון ז"ל אלא לענין השתררת התורה שיהיו בני ח"ל מחויבים להיות נגררים אחר בני א"י בגזרותיהם ותקנותיהם ומכ"ש יושבי ירושלים שנאמר מציון תצא תורה וזה בטל עתה בעו"ה, ואדרבה אפשר בבל עדיף מא"י מפני שהוא מקום ישיבה טפי ויעיין בלח"מ ספ"ה ממלכים, ומימי הרי"ף ואילך אין

מעלה גם לארץ שנער לשארי ארצות לענין שררו' התורה אבל מענין קדושת המקום לא דיבר הגאון ז"ל, וכיון שלא דיבר הגאון מהרמ"פ ז"ל מזה, נחזי אנן דתנן הכל מעלין לירושלים אפילו אם רובא גוים כמבואר שם, ופסקו בש"ע ש"מ אפי' בזה"ז הדין כן, ומהרי"ק שרש ה' כ' בזמנו, אין לך מצוה גדולה כזו לבנות בהכ"נ בירושלים עה"ק מקום מוכן לעלות תפלה השמימה וכו' ובסוף השרש ההוא כ' וז"ל כדי שיהי' להם בזכות העמידה שם כי רב הוא כי שם ציוה ה' את הברכה לברך בשמו ולשרתו עכ"ל. ובתשו' מו"ה בצלאל אשכנזי סי' ט"ו ד"ה וגם שדמי בתים הללו וכו', כ' שיערערו על הדירה בירושלים ושוב אפי' על עולי רגלים ואם אין ירושלים ח"ו אין חברון (כנ"ל) עכ"ל ע"ש. לא הבנתי איך תלה ישיבת חברון בירושלים אבל עכ"פ מבואר דמשונה למעליותא ישיבת ירושלים מישיבת שארי מקומות שבא"י, א"כ ממילא י"ל אפי' יהי' הת"ח שבשארי מקומות שוים לדירושלים אבל עכ"פ ממילא אינהו טובים במעשה המצוה בישיבת ירושלים ויעיין בס' ברכי יוסף סימן רנ"א מענין קדימת בעל מעשים ומכ"ש כששניהם חכמים דיש קדימה לבעל המעשים.

בסיום התשובה חוזר ה"חתם סופר" לענין ההילולא וקובע "דקביעת יום מועד ביום עשירי נס הוא ק"ו דאורייתא ולפענ"ד לפ"ז יום פורים וימי חנוכה, דאורייתא הם, אך מה לעשות בהם אם לשלוח מנות או להדליק נרות או לעשות זכר אחר, זהו דרבנן, והעובר ואינו עושה שום זכר לימי חנוכה ופורים עובר על מ"ע דאורייתא, אך העושה שום זכר, יהיה מה שיהיה, עכ"פ ביום א' מימי חנוכה, ואפי' לא הדליק נרות ולא שלח מנות בפורים וכדומה, אינו אלא עבריין דרבנן ואפשר קריאת הלל ומגילה הוה ק"ו דאורייתא לומר שירה, כמו שצוה בפסח, לספר יציאת מצרים בפה, הכי נמי ממות לחיים חייב לומר שירה בפה דוקא".

ענין מיוחד בחתימתו בשולי התשובה "יתיב בארעא דחשוכא ומילין לצד עילאה ממלל ברוח נמוכה, ואולי לכשיגיעו הדברים לארץ נכונה, יתעלו ויתקדשו פי שנים, בחכמה ובתבונה, ובדעת ובכל מלאכה, ועי"ז נתעלה תלמוד בבלי על ירושלמי אחר שנתקבל שם, והיתה הרוחה, בדין ובהלכה".

עמדות החתם סופר באגרתו של רצ"ה לעהרין

עד כה למדנו על עמדותיהם של הרא"ז מרגליות, רבי עמרם חסידא ורצ"ה לעהרין מתוך תשובותיו של ה"חתם סופר" ומעתה נלמד על טענותיו של ה"חתם סופר" מתוך העתק תשובותיו של הרצ"ה לעהרין.

ביום י"ז בסיון תקפ"ז מודיעים ראשי פקוא"מ לממוני כולל חסידים בצפת וטבריה על הענינים התלויים ועומדים ביניהם, ובין היתר הם מספרים על בואו של ר' שלמה זלמן שפירא, בהסכמתו של החתם סופר: "ובנסעו מבראד

דרך אונגרין ועבר בק"ק פ"ב, הציע דבריו לפני הרב הגאב"ד ור"מ שם הה"ג מוהר"ר משה סופר נ"י מפרשבורג, ואף גם הוא היה מסכים בנסיעת הרב השד"ר למחננו, וגם נתן בידו, אגרת אלי הצעיר הכותב", ומצרפים גם העתק האגרת (שלא הגיעה לידינו).

ביום כ"ד בסיון תקפ"ז עונה רצ"ה לעהרין ראש פקוא"מ למכתבו של החתם סופר מח' ניסן העבר (לא הגיע לידינו), ובו השיב לטענות שהושמעו בדבר הפלייה בין הכוללים, בין כולל פרושים וכולל חסידים, והוא מצטדק שאיננו מתנגד להם ושניהם שוים לטובה: "בוחן לבבות כי באמת וצדק אמרתי כבר מ"ש שאינני נוטה לצד חסידים, כי אם שאינני מתנגד להם ושניהם שוים לטובה אצלי, הן חסידים הן פרושים, ומצטער אני על הפירוד וקטרוג שביניהם, עכ"פ אצלי כל יושבי אר"י ת"ו שוים לטובה, ואינני מתנגד וגם אינני נוטה צד לאחד מהם לבד, ובכן גם אני בעניי תמה אני על גדולי ישראל, אלופינו בתורה ומסובלים במע"ט, בחסידות וקדושה, מדוע ינטו לצד פרושים לבד". באגרת זו אין רמז לויכוח בקשר לעדיפות בין ירושלם וצפת, ורק באגרת הבאה מיום ו' באלול תקפ"ז.

ענין זה נידון במכתבם של ראשי פקוא"מ מיום כ"ד באלול תקפ"ז לר' אפרים זלמן מרגליות. לאחר הסברים בדבר סדרי החלוקה בין כוללי הספרדים, החסידים והפרושים שאינם מתחום דיוננו זה, הם מודים לו על שהמציא להם את התשובה ששלח אל ה"חתם סופר" [אותה תשובה שאבדה מאתנו] בדבר ה"חלוקה", ומציינים: "מלתאי כבר אמורה, מי יתן והיה, שהיה מקבל את התשובה שנתיים לפני כן, והיה מונע מכמה צערים ומורת רוח". לענינו נזכיר את טענתו שעל סמך החלוקה לפי מספר הנפשות, שנקבעה בשעתו בין תושבי ארבעת ארצות החיים בארץ ישראל, ניתן ללמוד כי ב"חלוקה" לתושבי ארץ ישראל אין עדיפות לעיר אחת על חברתה.

לטענת בעל ה"חתם סופר" שרצה לדייק מדברי מהרי"ק הם מביאים כ"תנא דמסייע" את דברי החיד"א בשו"ת "יוסף אומץ" (סי' נב). כלפי הסתמכות החתם סופר על חובת הקריעה הנוספת, שאדם חייב לקרוע בבואו לירושלם לאחר שקרע על עיר אחרת, ומכאן ניתן ללמוד על עדיפותה של ירושלם, טוען רצ"ה לעהרין: לא אבין מה ענין זה לכאן וכי על מעמדם של ערי הקודש, קורע הרואה אותם, הלא על חורבנם ועל שממותיהם, בערכך ערכם מה שהיה בעוד כבוד ה' חופף על עמו ועל ארצו, ובעת ההיא, וודאי גדלה קדושת ירושלם מצד קדושת החומה, ולעולם נימא דלעת כזאת, לענין השגת החכמה ויתר הענינים שכתב בעל "חסד לאברהם" צפת עדיפא, וראוי ליתן עודף ליושבי צפת, החפיצים לשבת בצל החכמה, אשר יש להשיגה שמה יותר אויר זך ומסוגל לכך, בער אנכי ולא אבין איך שייך לחלוק על ענינים כאלה שאינם נאמרים בדרך סברא ושיקול הדעת".

באגרתם מיום ו' אלול תקפ"ז הם מודיעים שקיבלו באמצעות דודם ר' שלמה דושנית-סגל העתק שתי תשובותיו סי' תתסז וסי' תתעג (הן תשובות

רלג־רלד), ועוד לפני כן קיבלו את תשובתו של ר׳ אפרים זלמן מרגליות אל ה״חתם סופר״ באותו ענין, ומתוך כך הם מדגישים ״הובנו לי יותר דברי תשובתו, סי׳ תתע״ג, והשתעשעתי באמרי קדשם ואמרתי ברוך שככה לו בעולמו״ (אגרות פקוא״מ, כרך א, עמ׳ 264).

ר׳ שלמה דושנית הנ״ל נזכר באגרת רצ״ה לעהרין של ראשי פקוא״מ לרא״ז מרגליות מיום כ״ד אלול, בו הם מספרים על קבלת המכתבים ע״י דודו ״הרב המאה״ג הדיין המצוין מוהר״ר שלמה דושנית־סג״ל נ״י, הדר במדינת אונגרין בק״ק מיקלאש, נסע בדבר מצוה לכאן, ועבר דרך ק״ק פ״ב, והוא מקורב עם הגאון אב״ד ק״ק פ״ב בד״ת שמריץ אליו, ועל ידו שלח לי הגאון הנ״ל נר״ו, גם תשובתו למני״ר נ״י, וגם מה שכתב להרבנים הממונים ולהה״ג מו״ה עמרם נ״י״.

בראשית האגרת הם מסבירים את סדרי החלוקה כפי שהותקנה לפני כמאה וחמשים שנה, בימי כהונת ר׳ משה גאלאנטי המג״ן אב״ד דירושלם, והשינויים שחלו מאז ועד ימיהם. כלפי ההערות ההלכתיות שהשמיע ה״חתם סופר״ הם עונים: ״לא אתגדר מה שאין בי לישא וליתן בהלכות ולחפש גמרא ופוסקים להסתייע מהם, כאלו בר הכי אנא, חלילה לי רק כתלמיד לפני רבו אדון לפניו בקרקע״, וכאן הבן שואל, והוא ממשיך לדון בעניני החלוקה ומסביר: ״לא על דעת עצמי עשיתי, כי במועצות ודעת חברי, ומלתא בטעמא, כפי הנראה, לפי עניות דעתי״.

וכאן אנו באים לויכוח בקשר לעדיפות ירושלם והם מסתמכים על התקדימים בשנים קודמות, שכל תושבי הארץ קיבלו במידה שוה בהתאם למספר הנפשות.

מתוך תשובת רצ״ה לעהרין אנו למדים על מכתב שכתב ה״חתם סופר״ ביום י׳ מנ״א תקצ״א לרצ״ה לעהרין, ובו הזכיר מתשובה רלד ״מה ששאל לר׳ אפרים זלמן מרגליות מה ענין צפת, הלא טוב שבת בירושלם, ושהיו דבריו אז

עם ר' עמרם חסידא שידור בירושלם מטעם הוי גולה למקום תורה, ושם יושבים עוסקי ש"ס ופוסקים".

במכתבו של רצ"ה לעהרין ל"חתם סופר" מיום כ"ו מנחם אב תקצ"א הוא משיב לו על שתי השאלות, ועדיפות ההתישבות בצפת מוסברת על ידו בשלשה נימוקים, שנים מהם מעשיים, והשלישי על יסוד הקבלה:

"...ועל מה שכתב מני"ר הגאון נרו עוד ששאל אז להגאון מוהרז"מ זצ"ל מה ענין צפת, הלא טוב שבת בירושלים — גם על זה ירשני נא בחסדו להשיב עליו: א. ישיבתה יותר ביותר משאר ערי הקדש ת"ו, הן מצד שהמסים מרובים בה מאד תמידין ומוספין, והן מצד היותה בן פורת יוסף מרובה באוכלוסין, ולפעמים באים זקנים ממדינות סמוכות להפטר לבית עולמם בעיר הקדש ירושלם ת"ו וגורם יוקר שכר דירה. והאשכנזים הי"ו אינם כל כך אדונים לעצמם בירושלם כמו בצפת וטבריא ת"ו, יוכל להיות מצד שצפת וטבריא קרובים יותר לעכו, ששם הקאנסול שחוסים בצלו. על כל פנים כך ראיתי מפשר שעשו האשכנזים עם הספרדים בירושלם בשנת תקפ"ה, שעיקר הנהגת עיר הקדש ירושלם ביד הספרדים הי"ו. ב. שמענו מקדם מחכמי ספרדים הי"ו שכבר ניסו לעשות יישוב קהלה בכפר חייפה ופקיעין ולא עלתה בידם, ולעומת כן בשלשת ערי הקדש: צפת, חברון וטבריא תוב"ב עלתה בידם, ורבינו חיים יוסף דוד אזולאי זלה"ה כתב בס' ועד לחכמים על הרב מלכיאל אשכנזי זלה"ה, הנזכר בס' של"ה, שמענו מזקני שער שהרב ז"ל היה סבה שיהיו ישראל בעיר הקדש חברון ת"ו, ועל הרב המוסמך מוהר"ח אבולעפייא זלה"ה כתב שלעת זקנתו בנה עיר הקדש טבריא ת"ו ורבו נוראותיו. ואילו חפץ ד' שידורו כולם אך בירושלם לא היתה עולה בידם היישוב בשאר ג' ערי הקדש ת"ו כאשר לא עלה במקום אחר.

לאחר אזכרת הנימוק השלישי על יסוד דברי הר"א אזולאי בעל "חסד לאברהם" שנידון כבר לעיל, מנסים ראשי פקוא"מ להעמיד את ה"חתם סופר" על המצב. סבורים היו ראשי פקוא"מ שהחתם סופר טוען לישוב ירושלם "שרק בה יושבים עוסקי ש"ס ופוסקים" ולכן מוצאים ראשי פקוא"מ מחובתם להסביר ל"חתם סופר" שגם בצפת יושבים "עוסקי ש"ס ופוסקים":

"לזאת יסלח האדון הגאון נ"י אם אומר שכנראה הוא מוטעה בענין זה, היינו בחשבו שבשאר ערי הקדש ת"ו לא יש מעמיקים ומתמידים בש"ס ופוסקים, ובפרט במה שנראה לי מדברי קדשו שחושב שלילה זו מק"ק חסידים שבא"י ת"ו, ומפי אנשי אמת ידעתי שיש ויש גם בקהל חסידים הי"ו, ועודני זוכר מה ששמעתי שהיה בק"ק חסידים בצפת הנק' הרב מהוסאקוב שעשה חיבור על הרמב"ם ורצה לשלחו לחוץ לארץ להדפיסו ולא עלתה לו השעה ושבק חיים לכל ישראל, וכן כתב לנו מקרוב תלמיד חכם מופלג אחד שהתגורר למעלה מעשרים שנה פה הק"ק יע"א, ובימי חורפו למד בק"ק פרנקפורט דמיין אצל הגאון מוהר"פ זצלה"ה, ואשתקד עלה לארץ הקדש עם נות ביתו השניה, ובת קטנה תי' בשמו מו"ה נתן נטע

הכהן מנשפעלד נר"ו, שיש הרבה לומדים בק"ק חסידים בצפת ת"ו אשר שם נטה אהלו, והם לומדים בעיון ובהתמדה גדולה, וביודעי ומכירי קא אמינא שהרב מו"ה נתן כץ נ"י הנו' הוא תלמיד חכם מופלג ואיש צדיק תמים, והאמת יורה דרכו שאוהב את החסידים וגם נכנס בכולל או בקהל שלהם, אולם כתב לנו עד בשחק נאמן שהוא כותב לנו הכל באמת, ואינו מן התימה כלל שיש בק"ק חסידים יותר לומדים מופלגים מבק"ק פרושים, כי בן פורת יוסף מספר נפשותם מרובה, ה' ישמרם ויברכם, ופשיטא שיש בק"ק פרושים לומדים מופלגים ומתמידים, כולם איש לפי ערכו ולפום דרגא, ולא באתי כי אם להסיר הטעות שחושב מני"ר הגאון נר"ו שעיקר ההתמדה בש"ס ופוסקים היא בעיר הקדש ירושלם ת"ו, ושבק"ק חסידים הי"ו אינם עושים כן. חלילה לו לחשוב כזאת...".

בח' תשרי תקצ"ב שב החתם סופר וכתב אגרת אל ר' צבי הירש לעהרין וגם שלח לו העתק שלושת תשובותיו הנ"ל, אולם רצ"ה לעהרין חזר והשיב לו באגרתו מכ"ה מרחשון באריכות, ובין השאר כתב:

"...עוד נשאר לי להשיב ולהודיע השתעשעתי בהעתק תשובתו הקדושה סי' תתפ"ב, אשר לא נראית לי מקודם, ועצור במלין לא אוכל להיות מליץ טוב בעד כל אחינו האשכנזים יושבי עיר הקדש צפת תוב"ב בפרט, ובעד יושבי ארץ הקודש ת"ו בכלל, מה שבחרו לשבת באותן ערי מקדש ת"ו ולא בירושלים ת"ו אשר לה משפט הבכורה, ואלה מוסיף על הראשונות מה שכתבתי בענין עיר הקדש צפת ת"ו. ואחרי בקשת המחילה מהדרת קדשו אומר כי נפלאתי במה שרצה לפרש בדברי הרב חסד לאברהם בתשובה סי' תתע"ג שרצה לומר לבד מירושלם, ותחלת הדבור שם מירושלם, כמו שכתב דע כי ירושלם וכו' טבריה וכו' צפת וכו' ושם כתב כמו בסוף הנהר ההוא כי אין אויר זך בכל אר"י כמו בצפת. ומה שכתב דאם כן הפוגע בצפת וקרע לא יקרע עוד בבואו לירושלם וזה נגד הש"ס ופוסקים — נפלאת היא גם היא — וכי חס ושלום אמר הרב חסד לאברהם שצפת קדושה יותר מירושלם — לא כי אמר שאוירה זך ומוכנת להשיג שם עומק התורה וסודותיה, ויש לו יתרון כמו שכתב לבסוף, אך כל זה לא יסתור ולא יגרע קדושת המקום בעיר הקדש ירושלם קדושת החומה וקדושת הר הבית וקדושת בית המקדש בבנינו, וגם בחורבנו לא זזה שכינה מכותל מערבי, ועל חורבנו בעוונותינו הרבים קורע שנים בבואו לירושלים. ואם נאמר ממה נפשך אם יש כל אלה קדושות נוספות בעיר הקדש ירושלים ת"ו למה יהיה השגה יתירה בצפת ת"ו — לפענ"ד הקצרה ב' תשובות בדבר: א' נגלה זה מסוד ד' ליראיו, ומלבד שהיה הרב המחבר זלה"ה בעצמו מקובל גדול, כתב הרבה מדברי הרמ"ק והאר"י הקדושים זיע"א.

לעיל כבר הזכרנו את הפקפוקים של ה"חתם סופר" ואחרים בדבר הדברים המובאים בספר "חסד לאברהם" והמיוחסים לספר "כנפי יונה" ואנו חוזרים לדברי רצ"ה לעהרין:

ב' על דרך מה שפירשו במשנה לא אירע קרי לכהן גדול ביום כיפורים,

ԱՒՐԷԼԻԱՆ ԵՒ ՀԱՒԱՏԱՑԵԱԼՆԵՐ ՏԱՃԱՐԻՆ

דמאי רבותא היא, ופירשו שבהיות הכהן גדול במעלה גדולה באותו יום וזכה ליכנס לפני ולפנים מתגרין בו החיצוניים, והיה נקל להיכשל בו לולא ד' נסו — איפשר כן הדבר הזה שמתוך כך יש מניעה בענין ההשגה במקום היותר מקודש, ואם שגיתי — השם הטוב יכפר בעד.

ועוד יש לומר בדרך אחרת לאידך גיסא, בהיות בעיר הקדש ירושלם בעוונותינו הרבים עדיין טומאת הנוצרים ובתי תפלתם כידוע, שזה גורם, ונהירנא אבל אינני זוכרו על מתכונתו להעלותו בספר וספור, מה ששמעתי מחכמי הספרדים מגדול אחד מקובל מופלא שראה בירושלים הס"מ באיזה צורה רגלו אחת על בית תפלה של היונים ורגלו אחת על הר הבית או הר הזיתים כמדומה, והוא מעשה אמת, ולכן יש לומר שזה מונע ההשגה, ושמטעם זה גם האר"י הקדוש בחר לשבת בצפת תוב"ב.

מסורת זו מובאת ע"י הר"ח הורביץ בספרו "חבת ירושלם" מאמר מבשרת ציון בשם ספר "צח ואדום": והנה האר"י ז"ל הלך בסוף ימיו ממצרים לא"י ונסע לצפת, ולא יכול לדור בירושלם בסיבה שראה לפלוני הידוע, איש אחד רגלו א' על המקום שהיה, ורגלו א' נוכח בהמ"ק, ובעקבותיו כתב גם רבי יצחק אייזיק מקאמארנא בספרו "זוהר חי" (ויצא, דף שיג ע"א) כי ירושלם נחרבה כמה פעמים, כי בימי ר' חייא לא היה חורבן ירושלם שנחרב על ידי טיטוס שחיק טמיא, אלא אחר חורבן המקדש, אעפ"כ היה העיר מיושבת ובימי ר' חייא נחרבה לגמרי בגין דירושלם דינא איהו, ולכן מי שחס על נפשו לא ידור בירושלם אם לא צדיק גמור שראוי לישב שם, והא אתייהב רשו לס"מ דהוא עומד עדיין רגלו רגל אחת על פגר מובס ורגלו אחת על קודש הקדשים, לכך מרן האר"י לא רצה לעבור דרך ירושלם כלל, ובפרט בזמן הזה שיש שם התגברות מינות, אל ישב אדם פשוט שם, כי סכנה הוא לו אם לא צדיק גמור ונאמן לאלקיו", ושם בהערות בשם אחד מגדולי הדור האחרון שכוונתו על העיר העתיקה של ירושלם".

כאן עובר הרצ"ה להסביר מדוע פנו העולים להתישב בערי הגליל, צפת וטבריה, בגלל התביעות שהופנו לכל יהודי אירופאי שרצה להתישב בירושלם, לתשלום החובות של העולים האשכנזים שעלו והתישבו בעיר, בשיירה המאורגנת בראשותו של ר' יהודה החסיד בשנת ת"ס:

אכן נוסף על כל זה באתי לומר כי אחינו האשכנזים הי"ו מוכרחים במעשה זה היו, כי בדור דורים שלפנינו היה קהל גדול אשכנזים בירושלים, כמוזכר ג"כ בשו"ת גנת ורדים (יורה דעה כלל ג' סי' ט'), ונשתקעו בחובות עצומות ולא יכלו לפרוע ויברחו בהחבא ונפוצו ביתר שלשת ערי הקדש ת"ו, ולמן אז והלאה לא היה שום אשכנזי מתערב להראות את עצמו בירושלם ת"ו, אף כי יבואו בכנופיא וקבוץ גדול כמו שעלו ובאו ממדינת פולין מזה שמונים שנה כמדומה, שאז התחילו החסידים לעלות לארץ הקדש תוב"ב, על כן התיישבו בשאר ערי הקדש ת"ו עד שהגיע הזמן שנתיישן החוב הקדום כל כך זמן, שכפי דת הישמעאלים עבר זמנו ובטל תוקפו, ואין לתובעו עוד, השתדל הה"ג הצדיק המפורסם מוהר"ר מנחם מענדל

זללה"ה וסיעתו להשיג רשיון מן השולטן לשוב לירושלים ת"ו, וכך עלתה בידם, עם כל זה לא רצו לעקור קהל עדתם לגמרי מצפת תוב"ב מכמה טעמים, ומהם שישיבת ירושלם תוב"ב ביוקר, וגם אינם האשכנזים אדונים לעצמם כמו בצפת וטבריא ת"ו, כמו שכתבתי כבר, והדברים אמתיים, ודי בזה לגלול מעליהם אבן התלונה הזאת".

מאגרת זאת אנו למדים על חילוקי הדעות בין החתם סופר ורא"ז מרגליות בעקבות דברי בעל ה"דרישה" בשו"ע (אבן העזר סימן עה) בענין העדיפות של ירושלים. לפי הירושלמי "הוא רוצה לעלות והיא אינה רוצה — כופין אותה לעלות, היא רוצה לעלות והוא אינו רוצה — אין כופין אותו לעלות". הטור כבר מביא תשובת מהר"ם מרוטנבורג: "וכתב הר' מאיר דירושלמי איירי בזמן הזה, ומתני' דקתני שכופין אותו לעלות איירי בזמן הבית", ומוסיף "ואין תירוץ זה מספיק דאי איירי בזמן הזה למה כופין אותה, אלא נראה שאין חילוק בין בזמן הזה לזמן הבית, כסתמא דמתניתין".

לדברי בעל הדרישה "ע"כ צ"ל דכוונתו לומר דכמו שבזמן הבית מצוה, גם בזמן הזה מצוה לעלות, אע"ג דריש דבריו דאמר דאי איירי בזמן הזה למה כופין אותה, משמע דס"ל נמי דבזמן הזה אין מצוה, דאל"כ הוה ליה למימר דאי בזמן הזה אין מצוה, מ"מ מסוף דבריו נראה דריש דבריו לאו דווקא, וכאילו אמר דאי בזמן הזה לאו מצוה, והוא מוסיף "ונראה דמהר"ם דאמר דאיירי בזמן הזה וחילק דלאשה כופין ולא לאיש, משום דס"ל דגם בזמן הזה הוא מצוה לעלות, אלא שאינו כ"כ מצוה כמו בזמן שב"ה קיים, והכי דייק לישנא דמהר"ם דכתב דברייתא מיירי בזמן שבית המקדש היה קיים, דאם היה המצוה טפי לדור בירושלם מבארץ ישראל, לדעתו של בעל ה"דרישה" "הא דכתב "מבא"י" במ"ם, טעות סופרים היא, דהא בברייתא משוה עליה מחו"ל לאר"י כעליית מאר"י לירושלם, ובשניהם ס"ל דכופין גם האיש אלא צריך לומר "ובא"י" בוי"ו. ה"חתם סופר" מתקן הגירסא "מבאר"י", ורא"ז מרגליות מקיים הגירסא "ובא"י". לאחר בירור בו מסתמך רצ"ה להערין על דברי החיד"א (בשו"ת יוסף אומץ סי' נב), הוא מסכם "דמתניתין איירי בזמן הבית, והירושלמי איירי בזמן הזה, ולפכך אין כופין אותו לעלות לא מחו"ל לארץ ולא מאר"י לירושלם".

מתוך מכתבו הנ"ל של רצ"ה לעהרין אל רא"ז מרגליות מסתבר ששני הגדולים, ה"חתם סופר" והרא"ז מרגליות נחלקו ביניהם בהבנת דברי מהרי"ק בנידון, והחת"ס מדייק מדברי המהרי"ק דקאי דווקא על ירושלם, "כי שם צוה ה' את הברכה". הרא"ז מרגליות מסתמך על דבריו הנ"ל של החיד"א ב"יוסף אומץ", שדברי המהרי"ק מתיחסים לכל אר"י, אולם ה"חתם סופר" עמד על דעתו, ואכמ"ל.

רצ"ה לעהרין חוזר על דבריו של בעל "חסד לאברהם" כדי לסייע לרא"ז מרגליות כי כל הדר בצפת יש לו יתרון על שאר ערי אר"י: "נפלאתי על מה שדחה הגאון מפרשבורג דברי הרב חסד לאברהם במה שכתב במעלת עיר הקודש

צפת ת״ו, וכתב דהיינו לבד מירושלם, ובספר חסד לאברהם מבואר בפירוש דר״ל על כל ערינו הקדושות ת״ו״.

חילופי הדברים בקשר להילולא

פרק מיוחד מקדיש רצ״ה לעהרין להסביר ההערות השונות של ה״חתם סופר״ לגבי ההילולא דרשב״י בצפת ומנהגי השמחה בל״ג בעומר ומציין מקורות שונים, הן לגבי ההילולא והן לגבי מנהגי ל״ג בעומר:

״ואשר הוגד למני״ר הגאון נר״ו שבוחרים לשבת בצפת בשביל הילולא דר׳ שמעון בר יוחאי (והאר״י ז״ל להד״ם, כי לא יש הלולא כי אם מרשב״י הקדוש) — ממהדורי מלי הוו, ולא שמעתי כזאת מעולם. הן ידוע ששמחים ומרבים בהדלקת נרות ביומא דהילולא בל״ג בעומר ומתכנסים לשם מקרוב ומרחוק, והפקיד דספרדים מוכר ההדלקות בכנופיא ומפריזים עליהם סך מרובה לכיס הכולל, ויש שמתקבצים שם כמה ימים מקודם וגומרים שם כל ס׳ הזוהר הקדוש, אך לא מטעם זה מקדימים ישיבת צפת ת״ו. ומה שערער מני״ר הגאון נר״ו על ענין זה של ההלולא — לא זכיתי להבין, דהרב פרי חדש כתב על העושים יום טוב ביום חול לזכר נס שאירע להם, אבל יושבי צפת ת״ו לא חדשו ולא בדו מלבם שמחת יום ל״ג בעומר, ומכח הקודמין הוא, וכן כתב מהרי״ל במנהגיו אע״ג דאיתא בגמרא דתלמידי רבי עקיבא מתו מן פסח עד עצרת, מכל מקום עושים ביום ל״ג בעומר יום שמחה, משום דמתו רק בימים שאומרים בהם תחנה וכו׳, לכן כשכלו אותן ל״ב ימים שמתו עושין למחרתן שמחה לזכר. גם הרמ״א כתב מרבין בו קצת שמחה, והפרי חדש כותב גם כן שנהגו להרבות בו שמחה ומדקדק מה טיבה של שמחה זו, ומתרץ דאיפשר על התלמידים שהוסיף וחיו, ולא השגיח על דבר מהרי״ל הנ״ל. כל זה לתשובת דברי קדשו שלא הוזכר בפוסקים, אבל חוץ מזה כתב בס׳ נגיד ומצוה בשם האר״י ז״ל, שהלך על קברי הרשב״י ובנו הקדושים ז״ל בל״ג בעומר לגלח בנו במשתה ושמחה, והר״א הלוי ז״ל היה נוהג לומר שם נחם בברכת המזון ואמר האר״י ז״ל משם הרשב״י ז״ל למה אומר נחם ביום שמחתי (של הרשב״י) לכן הוא יהיה בנחמה בקרוב, וכן היה. וכן כתב הגאון מוהר״ר חיד״א זלה״ה שביום ל״ג ירבו שמחה לכבוד רשב״י זיע״א, כי נודע ממעשה מהר״א הלוי וממעשים אחרים אשר שמענו ונדעם מפום חברין קדישין שרצונו הוא שישמחו ביום זה. ובהורמנותא דמרנא נר״ו אמינא דתמהנא, בשלמא שהיה שמחה זו נגד הגמרא ופוסקים לחיי, שכבר ידוע כלל הרדב״ז זלה״ה, אבל זה אינו מתנגד, דאי משום הא דאמרו אחרנייתא מוסיפין בתמיהה, אין זה מכללו, דהפשטנים אסמכוהו אמעשה דתלמידי רבי עקיבא, כמו שכתב הגאון מהרי״ל, ואפשר שמראש מקדם הוקבע מצד הלולא דרשב״י, וכשם שנשאר ס׳ זוהר הקדוש גנוז כך נשאר טעם מנהג הזה נעלם, וסוד ד׳ ליראיו, ואחרי שנודע דברי האר״י הקדוש מה שאמר משם הרשב״י בכבודו בעצמו

לגלות על יום שמחתו, איך יאמר קדוש כיוצא בו שלא היה רוצה להתאחד בשמחה זו, והוסיף לומר בענין ההדלקה שאינו יודע אם רשאי לעשות כן כעין מה שכתב הרלב"ח במי שנדר לשמואל הנביא, כופלני בקשת המחילה מהדרת קדשו כי לא מצאתי זה בהרלב"ח, רק פקפק בלשון ובכוונת הנודר ההוא, אבל בעיקר הדבר שמדליקין נרות לכבוד נשמת הנביא לא פקפק כלל, ואדרבא נתן טעם לשבח מהיכן זכה הנביא הצדיק לכך יותר משאר צדיקים זי"ע".

ה"חתם סופר" חזר והשיב לרצ"ה לעהרין ביום י"ב כסלו תקצ"ב, ובו הוא טוען נגד אהדתו המיוחדת לאנשי צפת, ועל זה השיב הרצ"ה לעהרין במכתבו מיום ג' דחנוכה כ"ז בכסלו, בו הוא דוחה טענות אלו, ומסתמך על עזרתו העדיפה לתושבי ירושלם.

"...ומ"ש מני"ר הגאון נ"י עוד שאהבתי לאנשי צפת בייחוד, אף זאת לא בי היא, ונאמנה אהבתי לכל יושבי אה"ק ת"ו, וכבר זכו בעה"י חכמי ורבני ועניי עיר הקדש ירושלם ת"ו על ידי יותר משאר ערי הקדש ת"ו. הן נאמנה אהבתי להרב הגאון מו"ה ישראל נ"י ... ולא זזתי מחבבו בלב ונפש, אך לא מצד יושבו בעיר הקדש צפת ת"ו דוקא, ולא אאריך בדברים, שכמדומה אריכות הקודם גרם לי הצער הזה שחשדני מני"ר הגאון נ"י והאשימני על לא דבר.

הויכוח נמשך גם בקשר להילולא בל"ג בעומר, ורצ"ה לעהרין מצדיק את תושבי צפת שלא חידשו מנהג חדש אלא שהמשיכו מנהג קדום שיסודו כימי ראשוני חכמי אשכנז.

"כן מה שכתב וצחק עלי שהבאתי לו דברי מהרי"ל שאין לומר תחנון בל"ג בעומר, עמו הסליחה רבה, שלא כתבתי כזאת כלל, ולא הבאתי דברי מהרי"ל כי אם באשר כתב שעושין ביום ל"ג יום שמחה, לגלול אבן התלונה מעל יושבי עיר הקדש צפת ת"ו, שלא חדשו יום טוב מדעתם, כי מנהג קדום הוא מזמן המהרי"ל זלה"ה.

בקשר לערעורו של ה"חתם סופר" על קביעת הילולא ביום פטירתו של הרשב"י, חוזר הרצ"ה לעהרין ומסביר עמדתו:

"ועתה ראיתי בדברי קדשו שקבלתי עתה שמתפלא מני"ר הגאון נ"י על התנא רשב"י הקדוש שקבע הלולא ביום פטירתו, והגם שאינו מהרהר אחר מה שכתבתי בשם האר"י הקדוש זי"ע, אבל כמדומה לו שהוא בכלל לא בשמים היא. והאריך הדבור באותו ענין, ונזדעזע כל גופי על האמור שם — והנה גדול כבוד מני"ר הגאון נ"י עלי, ונודע ביהודא ובישראל גדול שמו, וכשמו כן הוא גדול בישראל לתורה ולתעודה פאר הדור והדרו, אשרי יולדתו והורתו, הגם שבענות צדקתו הפריז על המדה לומר שהעולם טועים בו — קופץ ונשבע אני שהעולם אינם טועים בו כלל ועיקר, ככל אשר ישבחוהו ויהללוהו, ואהבתו יקרה עלי מפז ומפנינים. אך לא אעשה בנפשי

שקר להיות חס ושלום כמודה לדברים ההם. ואם המצא תמצא ח"ו בדברי האר"י הקדוש דבר תימה שיש להקשות עליו מש"ס ופוסקים, לפק"ד צריכינן למשכוני נפשין ליישב דברי קדשו ולא להרחיק האמונה מהם ולומר שזה סותר ח"ו יסוד האמונה. פני לא אסתיר מכלימות ורוק, ומוטב שאהיה שוטה בעיני קדשו מלשתוק להשגה ההיא, והגם שקיבל עליו השתיקה מוציא אני חובתי לומר שלא הבנתי ההשגה כל עיקר, מהא דאיתא בש"ס נדרים י"ב ע"א "יום שמת בו רבו", ראשון — לא לתלמידיו שלמד עמהם אמר הרשב"י הקדוש לשמוח ביום פטירתו, ואדרבא כתוב בסוף האידרא שגעו בבכיה גדולה אחרי סלוק הקדוש, ובכמה מקומות בזוהר הקדוש כתוב וי לדרא דאנת תסתלק מיניה. ומה שכינה הרשב"י יום סילוקו יומא דהילולא, הרי זה ידוע שהיה באשר ניתן לו רשות לגלות באותו יום סודות עליונים שלא הורשה לגלות מקודם, וקודשא בריך הוא ופמליא עילאה אתו למשמע רזין, ואין שמחה גדולה מזו של היום ההוא, אך אחרי גמר הגלוי ועלותו השמימה, לא נאמר שאמר לתלמידיו לעשות יום שמחה, ומ"ש לאר"י הקדוש אחרי כן שחפץ שישמחו, הם לא נקראו תלמידים על פי ש"ס ופוסקים".

התפתחות הישוב האשכנזי בירושלם

אחת מטענותיו של החתם סופר נגד הענקת עדיפות לצפת היתה הזנחתה של ירושלם, שהועמדה כביכול מן הצד, ולכן מוצא הרצ"ה לעהרין לציין את עזרתו למען הישוב האשכנזי בירושלם, וכבר התארגנה קהילה אשכנזית, פרושים וחסידים גם יחד ובעזרת ראשי פקוא"מ, ונקבעו גם סדרים בדבר חלוקת תמיכת פיקוא"מ לעדת ירושלם בין בני העדות השונות בירושלם:

"ומאי דקא סלקא דעתיה לומר לפי מה שכתב הרמב"ן באגרת הנפלאה שלו שכל המקודש מחבירו חרב מחבירו, על כן היתה זאת שלא תתיישב ירושלם ביתר עז כי לא זכינו לכך — בהיותי פטרון ליושבי ארץ הקדושה תוב"ב אמרתי אם אהיה מחשה ומצאני עון כי זה סותר בניננו באגרת שסדרנו והדפסנו זה שנתיים, שם אמרנו בהפך כי אם נשים לב על מעמד הישוב בארץ ישראל איך שהיה בזמן הרמב"ן זלה"ה, ומה שהיה אחרי כן מאז ועד עתה, ונראה בעליל כי חפץ ד' בשבת ישראל בארץ הקדושה, וכל ירא ד' יבחן מזה חובתו לעשות רצון אבינו שבשמים להחזיק ידי יושבי הארץ, אשר בזה חפץ השי"ת ויתעלה. ובר מן דין ליתא מילתא כי באמת עה"ק ירושלם ת"ו מרובה ישיבתה יותר משאר ערי הקדש תוב"ב, הן ק"ק אשכנזים יע"א, בן פורת יוסף, מרובים יותר בשאר ערי הקדש ת"ו, אבל מק"ק הספרדים הי"ו ירושלם היא הגדולה בפ"י ד' צבאות יגן עליהם, כן במספר חכמים ורבנים ויחידים שקבעו דירתם שם, ויש לחכמים כמה וכמה בתי מדרשות, מה שהספרדים קוראים ישיבות, מדברים טובים או קרן קיימת שנתייסדו בזמנים הקודמים, כן בזקנים וזקנות הבאות מזמן

לזמן מחוץ לארץ בספינות להשלים ימי שני חייהם שם, ועל כל פנים זכינו שיש כעת גם מן ק"ק אשכנזים יע"א קביעות קהלה שמה, הן מהנקראים פרושים והן מהנקראים חסידים, ושלום בינם לבין ק"ק ספרדים הי"ו, אשר נתייסד בעה"י על ידינו פה הק"ק יע"א בשנת תקפ"ב ל', והאמנם שלא נחה דעת רבני וחכמי הספרדים הי"ו בפשרה שעשינו, על כל פנים נתקיים ונעשה היסוד על ידי כך, ושוב התוועדו הצדדים שנית בעיר הקדש תוב"ב עצמה והוסיפו תנאים ותקנות קבועות מעתה ולדורות, ואת והב בסופה וד' יברך את עמו בשלום".

בסיום אגרתו מסביר הרצ"ה לעהרין הנהגת ה"הילולא" לאחר גילויו של ספר הזוהר הקדוש:

"ובהורמנותא דמני"ר הגאון נ"י אפרש עוד דברי הקודמים, שאיפשר כל זמן שנשאר ס' זהר הקדוש טמיר וצפון לא עשו שמחה ביומא דהילולא, ואחרי שנתגלה, ובפרט בזמן האר"י הקדוש דין גלי רזיא, היה מקום לשמחה זו ביותר, על כן אמר הרשב"י הקדוש שישמחו באותו יום. ואני מאמין בזה כמו בכל דברי חז"ל הקדושים. הא חדא, ואידך — בער ונער אנכי ולא אבין שמדינא דתלמודין חיוב על התלמיד להתאבל ביום פטירתו או יארצייט של רבו ממש, ואיני צריך להזכיר כי לא נעלם פירוש הרא"ש בנדרים אורחא דמלתא וכו' ולא דינא דגמרא, וכן ראיתי הסוגיא זו בשבועות דף כ' ומה שכתב מהריק"ו בתשו', ולא אבין ולא אדע הקושיא שלפי דעת קדשו מש"ס שם על הרשב"י והאר"י הקדושים.
הדרן לקמייתא, נא לזאת יסלח אדוני הגאון נר"ו אם פלטה קולמסי מלפנים מה שנעלם ממני ולא אדע או גם היום הזה, על כולם יסלח ויכפר, כי חלילה לא לפגוע בכבוד תורתו וקדושתו באתי, ולא אדע כל עיקר השורות שקלקלתי שלא היו ראויים, ואם שגגה יצאה מתחת ידי, בגודל ענוותנותו יסלח, ותשוב אהבתו אלי כמקדם, מים לא יכבוה...".

ענין ההילולא דרש"י הועלה ע"י רצ"ה לעהרין גם במכתבו מיום י"ז טבת זקצ"ב לרבי חיים הורביץ בעל "חיבת ירושלם". בתשובה לאגרת תכניתו לחיבור הספר הוא מציע לו להעתיק מספר שו"ת "מגיד מראשית" קונטרס דרך הקודש — — — ובענין הילולא דרשב"י, מן הראוי להביא את דברי האר"י הקדוש, מ"ש בספר נגיד ומצוה, למען דעת כי ממקום קדוש יתהלך מנהג השמחה שעושים ביום ל"ג בעומר".

אנו חוזרים לתשובותיו של החתם סופר שכן תשובה סי' רל"ה בחלק יור"ד, מיום ב' באדר תקפ"ח לרא"ז מרגליות, היא המשך לחילופי התשובות הקודמות ובה נוגע ה"חתם סופר" בכמה נקודות שנידונו כבר ביניהם כגון מקום בית המקדש וקדושתו, בעקבות דברי רבי נתן אדלר שנזכרו בתשובה קודמת (סי' רל"ד). לענייננו נצטט פנייתו של ה"חתם סופר" בשולי התשובה: "בציפייתי צפיתי שישיבנו אדוני עמ"ש בענין ל"ג בעומר ומנהגיהם ועל כל הנ"ל ישמיעני בחסדו ורב טובו".

רמא

סמטא בדרך לכותל המערבי (נהרסה לאחר מלחמת ששת הימים)

עם כל נאמנותו לראשי פקוא"מ ובכל הזדמנות עמד לימינם, לא ויתר על עדיפותה של ירושלם, ועל כן סירב להיענות לתביעת רצ"ה לעהרין לאסור על פעילותו של ר' אהרן זעליג למען החורבה, אם כי רצ"ה לעהרין איים להפסיק את פעילותו, מודיע ה„חתם סופר" במכתבו מיום כ"ה בסיון תקצ"ט, כי לא יוכל לעשות רצונו לצאת נגד השד"ר שנשלח לאסוף כספים לבנין ה„חורבה". ראשי פקוא"מ הביעו ביקורת נגד הפרסומים המוגזמים בקשר לבנין וכך הם טוענים כנגדו „וראינו אפשריפט ממה שהדפיס מחדש מודעה של בנין בה"כ ההוא בקול בשורת שמחה — — — כאילו יבנה בית המקדש", ועל סמך זה הוא פונה ל„חתם סופר" „מהראוי לגדול הדור כי"ב לקנאות בעדי, לא לכבודי כ"א למען המצוה שאני עוסק בה", אולם מתוך הדברים מסתבר שה„חתם סופר" סירב לצאת נגד השד"ר ואף טוען נגד ראשי פקוא"מ: „ומי שמהו שליח לבטל אותו" (מתוך ספרו של אריה מורגנשטרן, „הפקידים והאמרכלים באמשטרדם והישוב היהודי בא"י", עמוד 157).

החתם סופר כמתווך בין הפרושים והחסידים

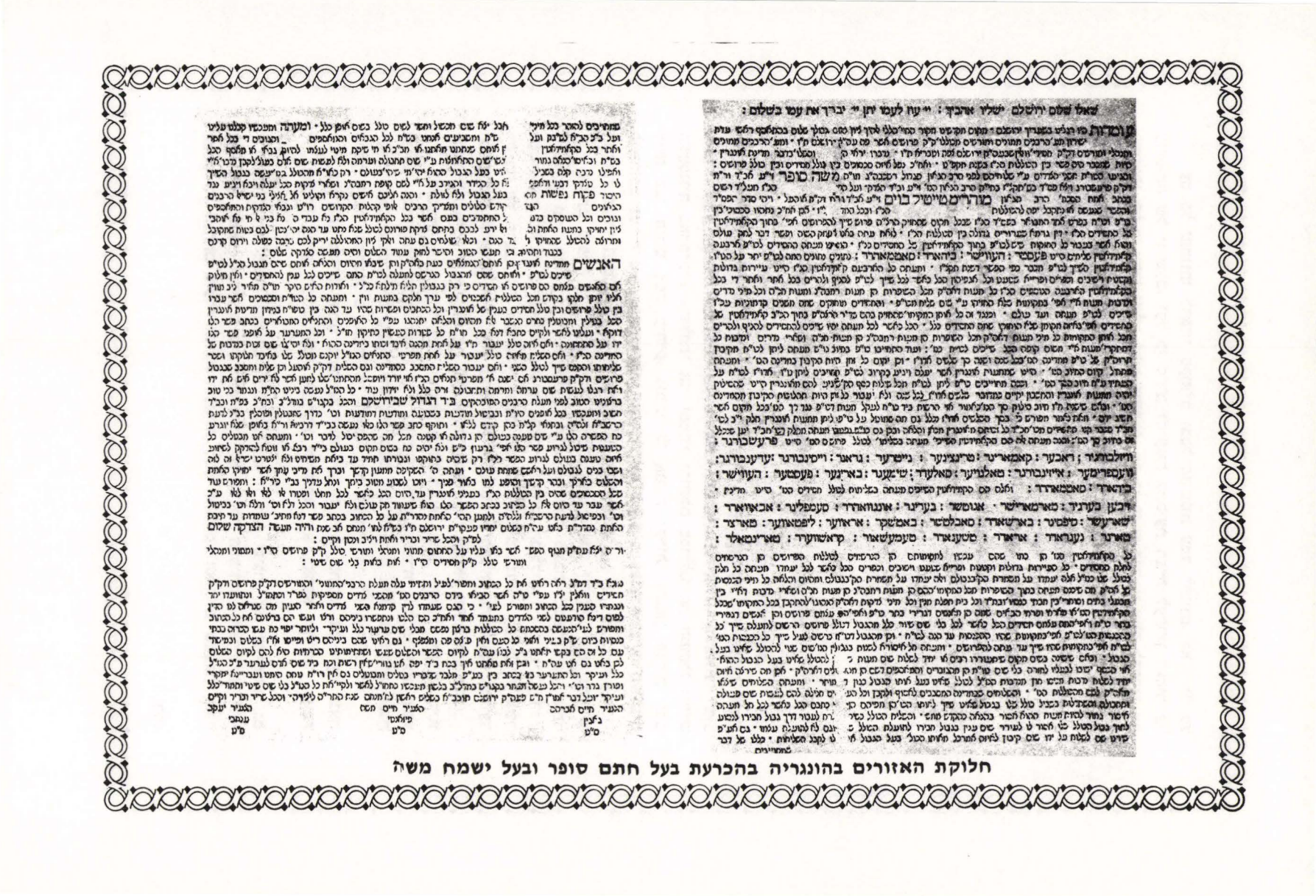
בשנת תק"ץ לערך נשלח ע"י קהל הפרושים שבצפת ושבירושלם, ר' צבי הירש ב"ר יוסף כשד"ר עדת ירושלם בהונגריה והוא נעזר על ידי ה„חתם סופר" כדברי רבי ישראל משקלוב בעל „פאת השלחן" בתיאורו „התחלת ישוב האשכנזים בארה"ק": „ושלחתי אני וממוני ירושלם מכוללנו את המופלג וירו"ש מו"ה צבי הירש מפה עיה"ק, ונתתי לו אגרות יקרות, והגאון הצדיק הרב המפורסם כמו"ה מו"ה משה סופר האב"ד ור"מ בק"ק פרעסבורג יע"א, והרבנים דעימיה הכירו האמת, ונעשה לי ולכוללנו אוהב נאמן".

ה„חתם סופר" הוכר ע"י כולל פרושים כנשיא ארץ ישראל, ומאז נתהדקו הקשרים ובין רבי ישראל משקלוב. הלה אף פנה מצפת בשאלה אם מותר למנות את ישראל ברשימות שנשלחו מאר"י לחו"ל. הכוללים היו נוהגים להכין רשימה של תושבי ערי הקודש ירושלם וצפת, ומשגרים לנדיבי עם בחו"ל אשר הרימו כסף תרומתם והללו היו מציינים ליד כל שמות העניים את הסכום המיועד לשמו ונתעוררה שאלה אם אין כאן איסור למנות את ישראל (יומא כ"ב ע"ב).

בתשובתו מיום כ"ד ניסן תקצ"ד פותח החתם סופר בציינו „יקרת קדשו הגיעני ונצטערתי בצער אחינו בני ישראל", ולאחר בירור הלכתי הוא קובע להיתר שכן „המעתיקים שבארץ ישראל אינם עושים כלום אלא מעתיקים שמות מספר לספר והמתנדבים יאמרו כך לפלוני וכך לפלוני ותו לא מידי".

בעניוותו מסיים החתם סופר „הנראה לעניות דעתי כתבתי אם דעת הגאון נ"י מסכים יציע דברים קמי חבורתא קדישתא דא בארעא קדישא" (קובץ תשובות סי' ח').

עם גידול מספר העולים החסידים באר"י, והם שיגרו את שליחיהם גם להונגריה, פרצו סכסוכים בין השד"רים של כוללי החסידים והפרושים, ולפי הפסק של ה„חתם סופר" חולקה הונגריה לשני אזורים: האזורים שבצפון מזרח

חלוקת האזורים בהונגריה בהכרעת בעל חתם סופר ובעל ישמח משה

המדינה נפלו בחלקו של כולל החסידים, והאזורים שבמערב המדינה בחלק כולל הפרושים. בתקופה ראשונה לאחר חלוקת האזורים לא היתה חלוקת המחוזות ברורה למדי, והיו שליחים שנצלו את חוסר הידיעה ואספו תרומות במחוזות שלא היתה להם רשות לאסוף שם והסכסוכים הובאו להכרעה תורנית.

בעוד ש„החתם סופר" הוכר כנשיא כולל הפרושים פעל רבי משה טייטלבוים בעל „ישמח משה" למען כוללות החסידים, וכדוגמא נצטט את מכתבו אל רבי זאב וולף טננבוים אב"ד סענדרא, ובו מזרזו להשתדל במצוה: „ע"ד עסק מעות הרמב"ן ז"ל עד עתה נהרסה המצוה ורופפו עמודיה, ונאספו בעלי ההשגחה עליו. הגביה המועטה, אשר לפעמים נתהוה שמה, נעשה כפי רצון המשולח, זה בכה וזה בכה, והיה להם אמתלא, שבעוד לא הושם חוק קבוע ומקום רושם, היה כל אחד עושה כאוות נפשו, ולשלוח אל מקום אשר לבו חפץ, אך עתה תלי"ת גלוי ומפורסם ענין הפשר אשר נעשה בפני הרב הגאון המפורסם האב"ד דק"ק פרשבורג ובדה"צ, ועל פיו הסכמתי ועמדו לפניהם שני השד"ר משני הכוללים משם וקימו וקבלו הפשר בכל תוקף ועוז שכ"ו קאמידאטער [עשרים וששה מחוזות] שייכים להכולל החסידים ומתחילים ממיצר וספר פולין עד למעלה מפעסט סביב סביב, ובפשיטות שכל הקאמידאטער מפה עד פעסט בודאי שייכים להחסידים" (מתוך „הגאון שנשכח" עמ' 219, נאסף ונערך לדפוס על ידי יצחק יודלוב ומנחם מנדיל גרליץ ירושלים תשמ"ב).

גם לאחר החלוקה האזורית בין כוללות הפרושים והחסידים נשתמר מעמדו של ה„חתם סופר" שהיה מקובל על כולם, ובחילוקי הדעות שהתלקחו לפרקים בין הכוללות בצפת ובירושלם קיבלו אותו שני הצדדים כמכריע להסדר הענינים. רבי משה טייטלבוים בעל „ישמח משה" פונה אל ה„חתם סופר" באגרתו מיום כ"ו בניסן תקצ"ג („חוט המשולש" כ"ט ע"ב) ומבקשו להכריע:

„הגיע לגבולנו השד"ר מוכ"ז דאתא ממערבא מכולל הנקרא חסידים הי"ו ה"ה הרב וכו' מה"ו יוסף חיטין וצווח על השד"ר מכולל פרושים מה"ו צבי הירש הי"ו אשר הקדים עצמו לתפוס ולאחוז ממון הקודש וכו'" והוא מדגיש „הנה אני הפעוט הגם לדידי כל אפין שווין, חסידים או פרושים, כל ישראל חברים, ושמות מחולקים לא ידעתי על מה אדניהם הוטבעו, ובזה כיוונתי לדעתו דעת תורה שראיתי במכתבו דמר ניהו רבא הגאון נ"י".

בהמשך הוא מספר כיצד נרתם לפעולה למען כולל החסידים באר"י: „והן יאמין לי הדר כבוד גאונו כי ממקום התחלת ארץ הגר וכו' ניתן משנים קדמונים להצדיקים אשר בפולין, להצדיק ר' מענדל מרימנוב זצ"ל, ואחריו הרב מראפשיץ זצוק"ל ולהרב הצדיק המפורסם ממעזיבוז זצוק"ל וכן להרב מקאלוב ז"ל ולהרב הצדיק המפורסם ר' יוסף מיאמפאלא, בן הצדיק ר' יחיאל מזלאטשוב זצוק"ל, ואחר כך בבואי לכאן מארץ פולין, זה בערך כ"ה שנה, כתב לי הרב הצדיק מקאלוב זצ"ל, שגם אני אתן לידו לחזק הצדקה הלז, וכן עשיתי בעזרת השם יתברך".

שליח כולל חסידים שהגיע בו בזמן להונגריה רצה לתבוע לפניו לדין את שד"ר כולל הפרושים, אולם בעל „ישמח משה" לא רצה להתערב, כיון שראה

עצמו כנציג החסידים „ועתה צווח השליח שרוצה להתדיין ולתבוע לדין תורה הקדושה את השליח של הפרושים לפני, והשבתי לו כי להיות דיין לפסוק על פי דין תורה הקדושה, אין רצוני בשום אופן, כי בעיני ההמון אני נוגע בדבר, באמרם שאני מכת חסידים ולא אדון אנכי בדבר זה".

ה„חתם סופר" הוצע איפוא כסמכות מקובלת על שני הצדדים, וכך קובע בעל „ישמח משה" באגרתו הנ"ל: „רק תבואו לפני הרב הגאון מפרסבורג נ"י, שהוא שווה לשני הצדדים, וכפי אשר יצא מפיו הקדוש כן יקום, ואני מסכים לדעת הגאון מפרסבורג נ"י, שחלוקי שמות אלו פרושים וחסידים יתבטלו, רק לכולל אחד ייחשב, ויסעו שניהם באהבה ואחוה ושלום, ולא יחולל שם שמים, כי באמת כל העדה כולם קדושים, ונשאר הדבר תלוי ועומד עד יבואו שניהם לפני כסא כבודו, ואת אשר יבחר כבוד תורתו כן יקום, וגם אני מסכים לדבריו הקדושים".

סמכות עליונה בעניני ארץ ישראל

אם ה„חתם סופר" היה רבן של כל בני הגולה וכל דבר הקשה יביאון אליו, על אחת כמה וכמה בעניני ארי"ש. בראשית שנת תקצ"ה פנו אליו בני קהילת טשאבא בדבר מעות ארי"ש, והוא פוסק „נדון מעות שנקבץ לפרנס מהם עניי ארי"ש, פשוט שזכו בהם אותם עניים ואין רשות לשום אדם, לא רב ולא מורה לשנות לצדקה אחרת, כיון שזכו בהם עניים ידועים".

בימים ההם הוטלו הגבלות על משלוח כספים לארי"ש כדבריו „אם הוא נגד נימוסי וחוקי המדינה, ואקרו"ט [אנשי קהילה, ראשים וטובים] טרחו והשתדלו להמציא רשות משרי המדינה לשלוח ולא השיגו", כיון שנתיאשו הנותנים יש לעשות לנצל סכומי הצדקה „יראו מה לעשות בהני זוזי לעניים אחרים אם ירצו, ויקבלו עליהם לחיוב, שבאם בזמן מן הזמנים ישיגו רשות מהמלכות ישלמו לעניים ההם שבארץ ישראל, אבל מי ששלח יד בהני זוזי, אפילו למצוה אחרת, בלי הנ"ל, גזלן הוא ושולח יד בצדקת עניים וצריך לשלם" (קובץ תשובות בהוצאת מכון החת"ס סי' מ"ז, ירושלם תשל"ג).

בשנה הבאה נדרשו שוב לדין הקדימה של עניי ארי"ש שכבר נידון על ידו בתשובותיו הקודמות, והפעם בתשובה לרבי טוביה איש ירושלים. ה„חתם סופר" פונה אליו בהדרת הכבוד „שלום וכל טוב אל ההר הטוב, רב טוב דמטוביה מטיב, דולה ומשקה מתורתו, ה"ה הרב המופלג בתורה ומופלא ביראת ה'", ומוסיף בשלום „ירושלם עיר הקודש ישליו אוהבי, כל מוצאיו ומבואיו, היכליו ותאיו, שלום לכם מלאכי עליון, השוכנים ברום חביון".

בראשית תשובתו לשאלה שהגיעה אליו מירושלים „ממקום קדוש יתהלך", הוא מזכיר תשובותיו הקודמות „כבר מלתי אמורה באיזה תשובות להגאון מהר"ז מרגליות זצ"ל ולהגאון מ"ה עמרם חסידא זצ"ל (ראה לעיל) כי פשוט יותר מביעא בכותחא סדר קדימת צדקה, עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת — — — ועניי ארי"ש קודמין לעניי חו"ל, פירוש כשכבר יצא ידי חובת עניי עירו, ורוצה

ליתן לעניי עיר אחרת, אזי כיון ששולח צדקת פזרונו לעיר אחרת, צריך להקדים עניי אר"י לעניי חו"ל".

ענין מיוחד בדבריו שאין זכות קדימה באר"י עצמה "וגם שם אין קדימה להנולדים במדינה או בעיר שלו, דכיון שיצאו מהעיר ונתישבו במדינה אחרת יהיה א"י או חו"ל, שוב אין להם שום קדימה, דלאו בלידה תליא אלא בתושב העיר והמדינה".

וכאן הוא חוזר לשאלת העדיפות שנידונה על ידו כשלשים שנה לפני כן: "עניי ארץ ישראל הם הדרים בה מעולם או המתישבים שם בעשרה והענו שם, אז מחויבים להקדים פרנסתם לעניי מדינה אחרת, אבל עניים הנוסעים מחו"ל להתישב שם, ויודעים שאין להם כדי חיותם, רק סומכים על הצדקות המובאים לשם ממקומות אחרים אין אנו מחויבים להקדימם לעניי חו"ל.

אמנם הוא ממשיך שישיבת אר"י מצוה ושקולה כנגד כל המצוות (ספרי ראה יב כט) "מ"מ הגע עצמך, אם לפנינו עניים מחוסרי לחם וכסות, ועני אחד רוצה לזכות במצוה אפילו תפילין וציצית ולולב וכדומה, פשוט שהחסירי לחם קודם למצות של זה, והכי נמי עניי חו"ל הצריכים פרנסה, למה נקדים את זה כדי שיוכל לקיים מצות ישיבת אר"י, וכי על עניי חו"ל מוטל לעזרו ולסייעו לקיים מצות ישיבת אר"י, ועוד אומר אני שבעלותו לשבת שם, גוזל את עניי אר"י הדרים שם מכבר, ועיניהם של אותם עניים תלויות על הצדקות המובאים ממקומות חו"ל, ועתה בוא יבוא זה לחלוק עמהם" ועל כן הוא קובע "כל הנוסע לשם בעניו על מנת ליטול הצדקה לאו שפיר [עביד] ואין לו דין קדימה". (קובץ תשובות סי' מ"ו).

הויכוח מסביר לבנין ביהכ"נ בירושלם

כל השנים עמד החתם סופר לימינם של ראשי פקוא"מ במאמציהם להגדיל את התרומות להחזקת ישוב אר"י, ולעתים נאלץ להתמודד עם תושבי אר"י. היה זה באייר תקצ"ז, כאשר ראשי כולל הפרושים בירושלם שיגרו לחו"ל את הרב ר' אהרן זעליג אשכנזי לטרוח בדבר בנין בית הכנסת ושארי בנינים, שהיה בחפצם להציב על מקום רבי יהודה חסיד ולאסוף נדבות עליהם. שליחות זו עוררה את התנגדותם הנמרצת של ראשי הפקידים והאמרכלים באמשטרדם, ובהגיע השליח לתחום פעולתם מנעו בעדו לעשות את שליחותו, וטענו שאפילו לצורך מיוחד זה אסור היה לשלוח שליח לאירופה המערבית מפני ששליחות זו עשויה לפגוע באוסף הכספים הרגיל לחברת "תרומת הקודש" שמרכזה באמשטרדם, הוא שמה הרשמי והראשוני של פקוא"מ.

לעומתם טען השליח שאין כאן שליחות רגילה אלא שליחות מיוחדת לשם בנין בית הכנסת בירושלם, ולא היתה בכלל ההסכם עם ראשי פקוא"מ להמנע משיגור שליחים לאזורי פעילותם, ולמרות התנגדותם של אלה המשיך השליח בפעולתו. ראשי פקוא"מ פנו איפוא, בתלונה לחתם סופר והוא התייצב לימינם, ובתשובתו זאת אנו מבחינים בתמיכתו הנלהבת למפעלם של פקוא"מ, והרי קטעים מתשובתו (או"ח סי' ר"ג).

„נשאול נשאלתי — פותח החתם סופר את תשובתו — הנה בשנת תקפ״ד באו לעמק השווה ה״ה הרב החסיד מו״ה צבי הירש לעהרין בק״ק אמשטרדם, בצירוף כמה גאונים שמה, עם שליחי דרבנן דארצות הקודש, שלא ישלחו עוד שום שליח מארץ הקדושה, לקבץ על יד נדבות בני ישראל, כי הרב הנגיד מו״ה צבי הירש הנ״ל הוא המאסף לכל המחנות, צדקת פזרונם של אשכנז הולאנד ולונדון וכדומה, אליו יובלו, וממנו יהיו זאת לפרנסת עניי אר״י, וכן היה עד עתה, כי באמונה הוא עושה, וחפץ ה׳ מצליח בידו״.

החתם סופר תמך בעמדתו של הרצ״ה לעהרין שמנע משלוחי כולל הפרושים בירושלם לאסוף תרומות באירופה למען בניית ביהכ״נ הגדול בירושלם, מפני שזה היה בתחום פעולת פקוא״מ, ואנו ממשיכים בלשון ה„חתם סופר״ בתשובתו „והן עתה קמו ונתעוררו בעיר הקודש ירושלם, תבנה ותכונן במהרה בימינו, אנשים צדיקים ישרים בלבותיהם, וקנו חורבה אחת מחרבות ירושלם, לבנות עליו בית כנסת קדושה, אף על גב שיש להם שמה בתי כנסיות, רוצים לפאר ולרומם בית אלוקינו, להעמיד חורבותיו, והיות ואין ידם משגת, על כן שלחו מתם [מאר״י] שלוחא דרחמנא לקבץ נדבות על זה, ובהגיע השליח לגבול ארץ אשכנז והולנד, מקום אשר יד הרב הנגיד מו״ה צבי הירש הנ״ל ודתו מגיע, הוא מונע את השליח מלקבץ עוד קיבוצו, בטוענו כי הוא בפנים, מבין ויודע אם יעמיסו על המדינות הללו עומק משא שלוחים והספקתם, ונדבות שונות לבתי כנסת שאינו צריך, ע״י זה ירפיון ידי המתנדבים בעם לאספקת עניי חיי נפשות עניי צאן נדחה נשים וטף המעובטים בחובות אצל שרי אומות העולם, ועל כן הוא מעכב המקבץ הנ״ל, והשליח ושולחיו דנים את הרב הנגיד הנ״ל כמעכב רבים מלעשות מצוה כמבואר בריב״ש סימן של״א, דאפילו יש בית כנסת בעירו, המעכב מלבנות עוד אחרת, הוא בכלל מעכב רבים מלעשות מצוה, שהוא בכלל „מנדין״ ברמב״ם ושולחן ערוך יורה דעה סי׳ של״ד ורוצים לשלוח יד בהרב הנ״ל״.

ה„חתם סופר״ שנשאל לחוות דעתו מברר בתשובתו מי נקרא „מעכב רבים מלעשות מצוה״ וכן ענין העדיפות בצרכי צדקה, עוסק גם בזכותם של תושבי אר״י ליהנות מעזרת היהודים בתפוצות הגולה, „אחר שבטלו סמוכין, הסמוכים האחרונים קידשו כל החדשים והשנים עד ביאת גואל, מכל מקום זה לא יועיל, אלא אם כן יושב על כל פנים שום ישראל בארץ ישראל ולדידיה הוקדשו החדשים ההמה ע״פ הסמוכים האחרונים הלל וחבריו, ומשם קדושה יוצא לכל ישראל, אבל אם, חס ושלום, היתה בטלה ישיבת ארץ ישראל בזמן הזה, בטל גם הקידוש ההוא, ורוב מצוות בטלות חלילה, על כן עלינו לקיים הספקת ישיבתם בכל מאמצי כוחנו״, וכך הוא מסכם „המורם מהנ״ל, הלא ידוע כי התושבים ממדינות אחרות היושבים בארצנו הקדושה יושבים במצור ובמצוק וחיי צער הם ונשיהם ובניהם, וכולם אינם עוסקים אלא בתורת ה׳, כל אחד כפי יכולתו, ועלינו מוטל להחזיק ישיבת אר״י, לא לסייעם למצות ישיבת אר״י אלא לעצמנו לקיים את דברי התורה הזאת, כי לולא ישיבת ישראל שמה, תפוג תורה חס ושלום״.

וממשיך ה„חתם סופר״: „ועתה לו יהיה שכבר גבו לצורך בית כנסת בירושלם, ובני עניים צריכים לפרנסתם, מוציאים מידם ונותנים להספקתם,

השתא שלא גבו, והאמרכל הנגיד הרב מו"ה הירש נ"י מבין ויודע כי יהיה גביית נדבות בית הכנסת הפסד לנדבות הספקות העניים, ומשום הכי מעכב אותם, היתכן לחשוב שהוא מעכב רבים מלעשות מצוה, אדרבא יש לחוש שהשליח, המקבץ ע"י המשכת לב רבים לנדבותיו, מעכב רבים מלעשות שוב מצות הספקת חיי נפשות, על כל פנים הרב הנגיד מו"ה צבי הירש הנ"ל, שיודע בנפשו כי כן הוא, חלילה וחלילה, להרים בו יד, להזכיר עליו שם נידוי, חס ושלום".

"ואקוה — הוא מסיים — כי שמוע ישמעו ויחדלו הקולות, ואם לא חלילה נומינו לשליח, אדרבא, וכבוד שמים יתרבה וישפות שלום לנו ולכל ישראל, ומי בראש, ירושלם עיר הקדושה ישליו אוהביך, ויהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך".

גם בשנה הבאה, השנה האחרונה לחייו עלי אדמות, תקצ"ט, נזקק ה"חתם סופר" לבירורים אלה, ולפנינו תשובתו לרצ"ה לעהרין מיום ג' באייר: "נידון צעקת לגימא של האשכנזים, אהובי ידיד נפשי, שמוע בין אחיכם כתיב, וכיון שצועקים דונא לי דינא שומעים להם, וכיון שבעירם ובמדינת א"י ידם של נתבעים תקיפה, וגם כי רבים המה, ע"כ דינא הוא להוציאם חוץ למדינה למידן דינא".

"ויען — הוא מוסיף — כי אלו האשכנזים לא גילו טענותיהם שרוצים לתבוע ולברר בפני ב"ד, ע"כ צריכים תחלה לגלות טענותם לפני גאון א' אשר יאמר כי ראוי להושיב ב"ד על זה, ושוב כופים אותם לדין עמהם".

רצ"ה לעהרין תבע לעקל את הכספים המגיעים להם אך ה"חתם סופר" לא נטה לכך "נהי בזמנינו נהגו לעקל מ"מ הני זוזי דבני עניא אוכל נפש הוא וא"א לעקלם — — — ועוד בודאי הני זוזי שכבר נגבו ועומדים לשלוח לשם הוי ליה אוכל נפש של אביונים נקיים".

לגבי "העתיד לגבות מצות על הגבאי שיגבה אדעתא דהכי, שלאחר שגילו האשכנזים טענותיהם לפני גאון אחד, והסכים שראוי לשמוע טענותם, אז יהיו המעות מעוקלים עד יעמדו למשפט בבית דין שבחו"ל, ויודיע להכוללים את זה, כנלע"ד, אם יסכימו חכמי אשכנז לזה" — מסכם החתם סופר את תשובתו (סי' רד).

הארץ רעדה בקנאתה לכבודה של ירושלם

כל השנים עמד איפוא ה"חתם סופר" על משמרתה של ירושלים וקנאתו לכבודה משתקפת לנו גם בדברי ההספד שהשמיע ביום ג' אייר תקצ"ז על ההרוגים שניספו בצפת ברעידת האדמה שהיתה כשלושה חדשים לפני כן ביום כ"ד טבת (נדפס ב"תורת משה", אמור, וחזר ונדפס בדרשות החתם סופר כרך ב' דף שפ"ט ע"ב) ושם מביא החתם סופר ממדרש שוחר טוב על הפסוק "המביט לארץ ותרעד שאמר אליהו זל"ט כשהקב"ה מביט לארץ, ובתי קרקסאות וטרטיאות עומדים על תילם, בנוי כמו רמים, וירושלים הקדושה חרבה ושוממה מבלי משים, על כן תרעד הארץ".

בעקבות הרעש בצפת בשנת תקצ"ז שיגר רבי ישראל משקלוב אגרת אל החתם סופר (הובאה לדפוס באגרות סופרים, קובץ מכתבי החת"ס סי' ס"ב) בה הוא מעלה שני טעמים לסיבות הרעש: א) שחורבן הגליל ניבאו עליה חז"ל

מצבת בעל ה"חתם סופר" בבית העלמין דפרשבורג

במשנה שלהי סוטה, „בעקבא דמשיחא גליל יחרב", והוא מצא בזה מקום לתקוה „בלי ספק רוח ה' נתנוססה בו, ויהיה זה נחמה גדולה כי קרוב עת לעשות לה'". רבי ישראל משקלוב אף תלה את הרעש כחטא כשם שחורבן בית שני נגרם ע"י שנאת חינם: „ובעו"ה יפה אמר, כי שלשה עדרי צאן רבצו שם ספרדים פרושים חסידים, ובהם צדיקים ואנשי מעשה, אבל בני ישראל יפים הם ועניותם מנוולתם, והיא הנבואה שאין שלום ביניהם, כולו קטטות ומריבות, שנאת חינם ומלשינות, ולא נשא הארץ לשבת אותם". לאחר שה„חתם סופר" מביע צערו על ירידת הדורות „כי כולם בילדי נכרים יספיקו בעו"ה" הוא ממשיך כי „בגלל הקטטות והמריבות והנגעים בבית הועד, על כן הגליל יחרב", וכדברי רבי ישראל משקלוב הנ"ל.

בהספד הנ"ל הזכיר איפוא ה„חתם סופר" שני הטעמים הנ"ל שהועלו ע"י רבי ישראל משקלוב בעל „פאת השלחן" ומוסיף: „לפי דברי אליהו זכור לטוב שרעידת הארץ הוא מקנאת ירושלם, כי צדיק הוא אלקינו, וקנאת ירושלם עשתה זאת, כי שם שער השמים, עיר שחוברה לה יחדיו, שם הר המוריה עקידת יצחק, שם שכב יעקב וחלם לו סולם, הר בית ה' ותל שכל פיות אליו פונים, ולא זזה שכינה מכותל מערבי, והנה נשכחה לגמרי, זה מקרוב מאה שנים שמו פניהם לצפת, כי שם קבר איש אלקים הרשב"י במירון והאר"י בצפת, וכל העולים לאר"י לא שמו מפניהם אלא לצפת וטבריה וירושלים נשכחה לגמרי, והורד מכבודה, ובמקום שגם בזמן הזה מצוה לעלות לרגל לירושלם כמ"ש והוכיח בשאילת יעבץ ח"א, לא שם איש על לב אלא לעלות לצפת להילולא דרשב"י", ומוסיף לספר על הויכוח שהיה לו מכבר עם הרא"ז מרגליות כאמור לעיל.

אף כאן כמו בתשובותיו הוא מביע תמיהה: „היכן מצינו לעשות יום מועד ביום סילוק צדיק, ומאי דקרו ליה בזוהר פ' האזינו הילולא, הוא ע"ד דאחז"ל במס' מועד קטן „קצף על עולמו ולקח ממנו נפשות ושמח בהם ככלה", ובסוף דבריו הוא מוסיף, „ועכ"פ לא ידעתי מה מקום להילולא ולעזוב את ירושלם, ע"ד החימה עזה בעו"ה, וצדיק ה' המביט לארץ ותרעד, אותיות עד"ר ירושלם הקודש".

פשר החתם סופר בדבר תביעת קיפוח של עולי הונגריה

בשנת תקצ"ט בשנה האחרונה לחייו עלי אדמות נאלץ ה„חתם סופר" להתערב בסכסוך שפרץ בעקבות טענת עולי הונגריה שאין הם מקבלים תמיכה לגולגולת בסכום זהה לתמיכת עולי רוסיה. ר' מרדכי קלמן מיוצאי הונגריה חזר איפוא למולדתו והחל באיסוף כספים עבור יוצאי ארצו מה שפגע בשליחות השד"ר רבי אברהם וולפינזון לטובת כולל הפרושים.

חושש היה החתם סופר מפני פגיעה במגבית, שמע את שני הצדדים ולאחר התחייבות רבי אברהם לדאוג לתקון העיוות בחלוקה, החתים את שני הצדדים על הפשר שכתב במו ידיו, ובו מתחייבים ראשי הכולל לתת לעולי הונגריה חלק שוה לעולי רוסיה, ור' מרדכי קלמן מצידו התחייב שלא לגבות כספים במסגרת

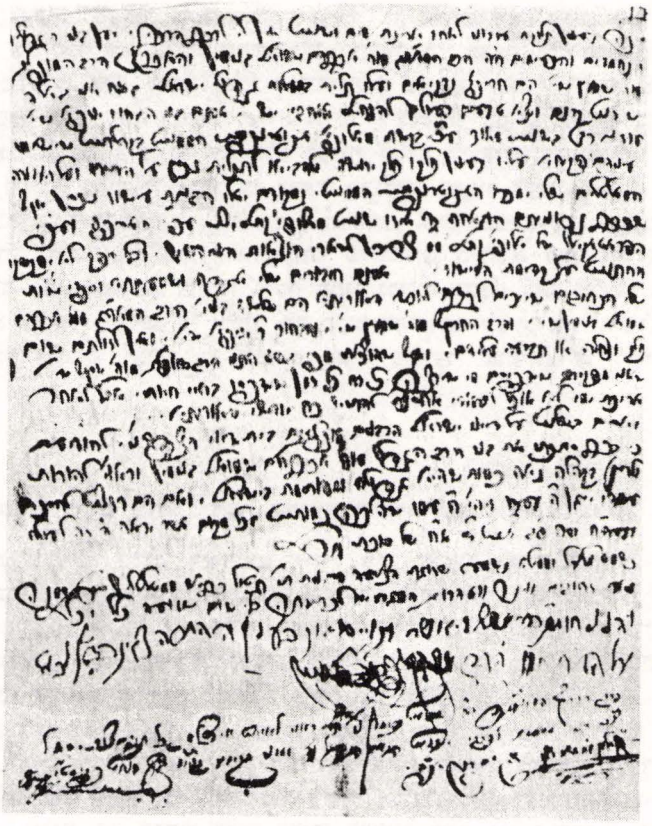
מגבית ציבורית לעולי הונגריה, אם כי הותר לו לקבץ עבור עצמו שלא מקופות רמבעה"נ.

החת"ס מצדו התחייב לעמוד לימין עולי הונגריה במקרה של עיוותים „עלי להחזיק במעוזו בכל מה שאפשר אם יחיינו הי"ת, ואני יושב פה ק"ק בעה"ת".

החתם סופר נפטר בראשית השנה שלאחריה, ת"ר, ופסק זה נשאר, כנראה, בפרשבורג לפיקוח על ביצוע ההסכם (הובא לדפוס ע"י הרב יצחק ישעיה וויס בירחון התורני „מוריה", שנה שמינית ניסן תשל"ח עמ' כד־כח).

בהערותיו מציין הרי"י וייס כי רבי מרדכי קלמן הפר את ההסכם כדברי החתם סופר במכתבו מיום י"ד טבת תקצ"ט לרבי יהודה אסאד, בין השאר „השד"ר מו"ה אברהם נ"י נמצא פה, עם מתנגדו רמ"ק ופשרתי ביניהם ומו"ה אברהם נסע היום לדרכו לחיים ולשלום ורמ"ק עודנו הולך סובב הרוח בסביבותיו ה' יהפך לבבו לטוב", ואכן במכתב מיום טו"ב אלול מציין החת"ס ששקל למטרפסיה על פגיעתו במעות א"י וכבר לא נמנה בין החיים.

בספרנו „מסע מירון" הקדשנו שני פרקים: האחד לענין ל"ג בעומר ומעמדו ופרק שני לענין ההדלקה, שם הובאו הדעות השונות בנידון, אולם כיון שאנו

קטע מצוואתו של החת"ס בכתי"ק

עוסקים בתשובות ה"חתם סופר" נציין דברי רבי אריה ליבוש באלחובר בעל שו"ת "שם אריה" (חלק אורח חיים סי' יד) הדן בדברי החת"ס: "הגאון הנ"ל רב גובריה ומפורסם בצדקתו וחסידותו, נוסף על גדולתו בתורה, ולכן הגיד כאשר בלבבו, ולא נשא פני גדולים ורבים הנוהגים כן, אחרי שלא מצא מקום למנהג זה, אבל אני יגעתי ומצאתי טעם נכון למנהג זה שמרבים בשמחה על קבר הרשב"י ביום ל"ג בעומר (ראה לעיל בספרנו, ואכמ"ל) ואם כן סרה תלונת הרב "חתם סופר" איך קובעים מועד שלא נעשה בו נס וכו', כי באמת נקבע מועד זה על הנס שנעשה ברשב"י, ובפרטות מקום קבר אותו צדיק ששים ושמחים, כי הרוגי מלכות לא היו ניתנים לקבורה, כדאיתא בכמה דוכתי, לכן מי שזוכה להיות על קברו ביום זה, בודאי ראוי לשמוח לזכר הנס שנעשה לו.

בהסתמך על החובה לברך על נס שאירע לרבו, הוא מוצא מקום לשמחה כי "ביום זה אשר הוא זמן תפילה לכל על קברו במקום מירון, קבעו ליום שמחה לזכר הנס — — — זה אשר נראה לי אמת וברור ליישב המנהג הקדום והקדוש הזה, מילתא בטעמא לכבוד התנא הקדוש זי"ע — — — וליישב תמיהת הגאון החסיד חתם סופר על מנהג זה".

בסיום הפרק על מאבקו של ה"חתם סופר" להחזקת ישוב אר"י בכלל וירושלם בפרט, אציב זכרון לזקני רבי יונה ליב מנדלזון־לאבל זצ"ל, מתלמידי ה"חתם סופר" שעלה אל הקודש והקים בה את משפחתו לתפארת.

בימי למודיו בישיבת פרשבורג חלה מחלה מסוכנת ורבו בעל ה"חתם סופר" יעץ לו לעלות ארצה. הוא נשמע לעצת רבו, ולמרות התגברות המחלה עלה לארץ הקדושה במסירות נפש. כבן עשרים היה בעלותו בשנת תקצו וכשבא לארץ התישב בירושלם כיתר תלמידי ה"חתם סופר" שהקפידו על כך.

כל שנותיו למד ולמד תורה בירושלם, ורק לאחר הפצרות מרובות נענה לבקשת ממוני כולל אונגרין "שומרי החומות" לקבל על עצמו שליחות לאונגריה ולהיות מן המעוררים לטובת הכולל.

נפטר לבית עולמו ביום א' דר"ח אייר תרמ"ו, ועל מצבתו חרות לאמר "היתה שבתו בקודש בקודש כחמשים שנה, וכל ימיו שקד על התורה והעבודה ויראת ד' הטהורה".

הקים משפחה מפוארת בעיר הקודש, בנים ובני בנים עוסקים בתורה, ובמצוות. בהזדמנות זו יוצב גל עד לנכדו — בני, התמים והמופלא בדרכיו, הם' חיים שמואל ע"ה, שנקטף בדמי עלומיו לאחר יסורים קשים ביום י"ד בשבט תשל"ד. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

בצלאל לנדוי

בן הרה"ח ר' לוי יצחק זצ"ל
ובן לאמי נחמה טויבע ע"ה
בת רבי משה יהושע זצ"ל
בן רבי יונה ליב זצ"ל מנדלזון־לבל

אהבי שערי ציון מכל משכנות יעקב מה ידידות משכנותיך י צבאות נכספה ונם כלתה נפשי לחצרות
זה הר הזתים אשר עליו מערת של כל הנביאים וידיקים הנפטרים בעיר הקודש ירושלים תובב
בית המקדש
מדרש שלמה בותל מעובי
עיר שכם
עיר הקודש צפת תובב
כפר סירין
עיר הקודש חברון
תצור של מכבי בית חשלך